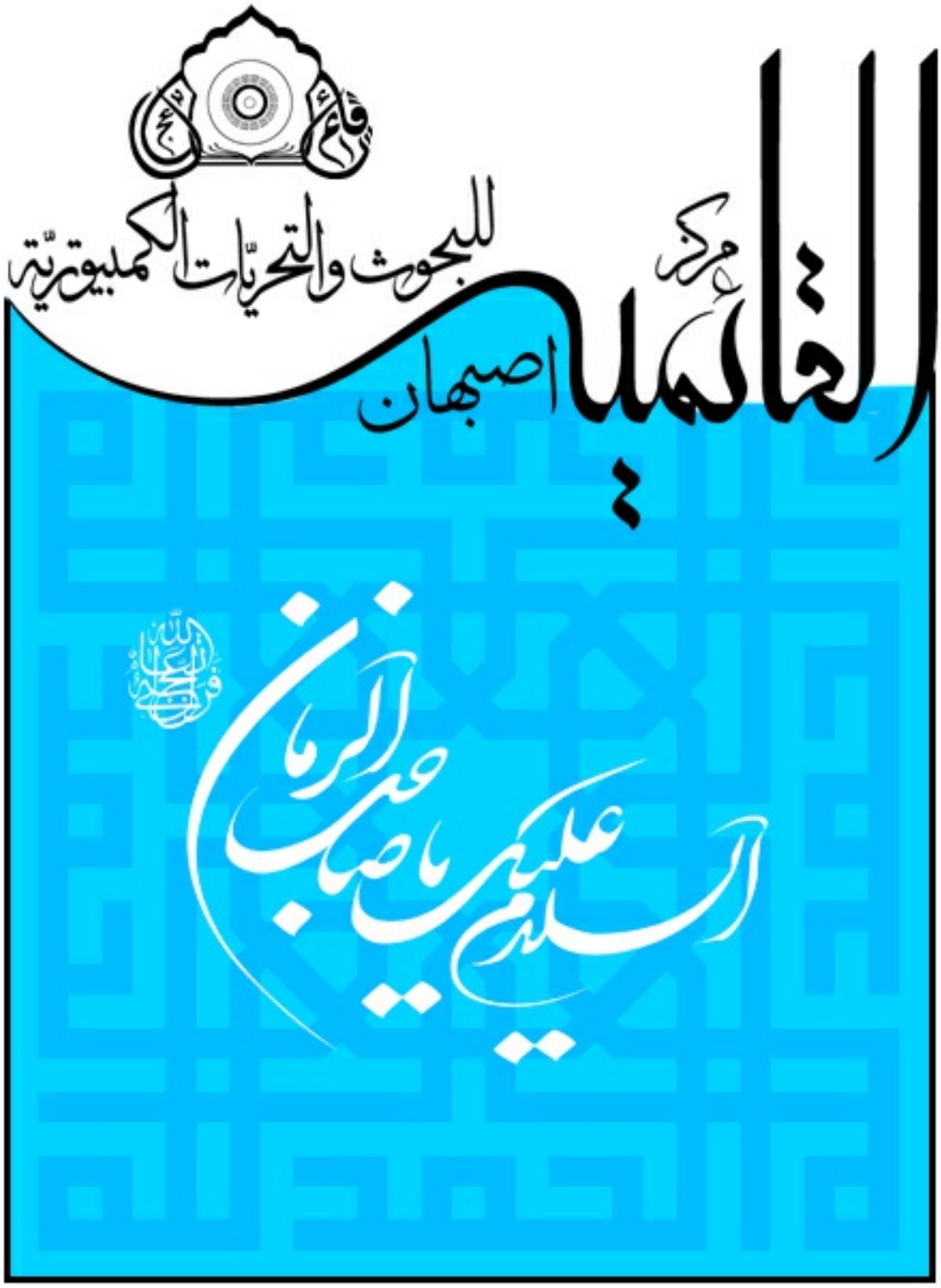

www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

کتاب

مستقصی مدارک القواعد

ومنتهی ضوابط الفوائد

من تالیفات

امام الفقهاء والمجتهدین آیت العظمی

الملا حبیب الله الشریف الکاشانی

بهمت: آقای حاج آقا محمد شریف نجل المؤلف

حسب الامر: حضرت آیت الله آقای حاج سید عزیز الله

امامت سبط المؤلف

بطبع رسید

بسم الله الرحمن الرحیم

مستقصى مدارک القواعد

كاتب:

ملا حبيب الله شريف كاشانى

نشرت فى الطباعة:

چاپخانه علميه قم

رقمى الناشر:

مركز القائمية باصفهان للتحريات الكمبيوترية

الفهرس

الفهرس ----- ۵
مستقصی مدارک القواعد ----- ۲۱
اشاره ----- ۲۱
[المدخل] ----- ۲۱
کتاب الطّهاره ----- ۲۳
باب المیاه ----- ۲۳
اشاره ----- ۲۳
الأولی کل ماء طاهر الّا ما علم انه قذر ----- ۲۳
الثانیه کل ماء بلغ قدر کر لم ینجسه شی ء ----- ۲۹
الثالثه کل ماء تغیر طعما او لونا او ریحا وجب الاجتناب عنه ----- ۴۰
الرابعه کل شی ء یراه ماء المطر فقد طهر ----- ۴۳
الخامسه کلّ ماء له ماده فهو طاهر مطهر لا ینجسه شی ء و ان کان قلیلا ----- ۴۷
السادسه الأسآر کلها طاهره ما عدا سؤر الکلب و الخنزیر و الکافر ----- ۴۸
السابعه کل ماء مستعمل فی رفع الحدث الاصغر طاهر مطهر ----- ۵۱
الثامنه کل حیوان لیس له نفس سائله فلا ینجس بمیتته الماء و ان کان قلیلا ----- ۵۳
باب الوضوء ----- ۵۳
اشاره ----- ۵۳
الأولی کل صلاه یجب لها الوضوء او بدله الا صلاه المیت ----- ۵۳
الثانیه کل ما بدء اللّه به فی الوضوء وجب الابتداء به ----- ۵۶
الثالثه کل من تیقن الطهاره و شک فی طرو الحدث بنی علی طهارته فلا یعیدها ----- ۵۸
الرابعه کل من شک فی الطهاره مع تیقنه بالحدث یجب علیه الوضوء ----- ۵۹
الخامسه کل من شک فی شی ء من الوضوء و هو فی حاله لم یصر الی حال اخری وجب علیه الاتیان به ----- ۶۰
السادسه اذا عسر جلدک الماء فی الوضوء فحسبک ----- ۶۳
السابعه لا تکرار فی المسح ----- ۶۴
باب الغسل ----- ۶۶

اشاره ---- ۶۶
الأولی کلما التقی الختانان وجب الاغتسال و ان لم یحصل الانزال ---- ۶۶
الثانیه کل غسل معه وضوء إلا غسل الجنابه ---- ۶۸
الثالثه کلّما اجتمعت اسباب متعدده للغسل أجزأ الغسل الواحد عنها ---- ۷۵
باب الحیض و الاستحاضه و النّفاس ---- ۸۱
اشاره ---- ۸۱
الاولی کل دم ینقطع قبل اکمال الثلاثه او یتجاوز عن العشره فلیس بحیض ---- ۸۱
اشاره ---- ۸۱
تتمه ربّما یستشکل فی توصیف قوله فذلک الیوم و الیومان بقوله الذی رأته ---- ۸۵
الثانیه کل ما تراه المرأه فی ایام عادتها من الدم فهو حیض و ان لم یکن بصفته ---- ۸۵
الثّالثه کل دم امکن [یمکن جعله حیضا فهو حیض ---- ۸۷
اشاره ---- ۸۷
تتمیم قد صرح جماعه من الملتزمین بهذه القاعده بان المراد بالامکان هو الامکان الشرعی لا العقلی ---- ۱۰۲
الرابعه کل دم تراه الصغیره فلیس بحیض و کذا ما تراه البالغه حدّ الیأس ---- ۱۰۳
الخامسه لا نفاس الا مع الدم ---- ۱۰۴
السّادسه الحائض و النفساء سواء فی جمیع الاحکام الا ما یستثنی ---- ۱۰۵
اشاره ---- ۱۰۵
تتمه قال فی ی یفترق الحیض و النفاس فی الاقل قطعا ---- ۱۱۰
السّابعه یحرم علی الحائض و النفساء کل ما یحرم علی الجنب و لا عکس ---- ۱۱۱
اشاره ---- ۱۱۱
تتمیم انما قلنا و لا عکس لاختصاص الحائض و النفساء باحکام ---- ۱۱۴
باب التیمم ---- ۱۱۴
اشاره ---- ۱۱۴
الأولی کل ما ینقض الوضوء ینقض التیمم و لا عکس ---- ۱۱۴
الثانیه کل موضع حکمنا فیه بصحه التیمم و الصلاه لا یجب فیه قضائها مع وجود الماء ---- ۱۱۶
الثالثه یستباح بالتیمم کل ما یستباح بالطّهاره المائیه ---- ۱۱۸

باب النجاسات ---- ۱۲۴
اشاره ---- ۱۲۴
الأولی کل ذی نفس سائله لا یؤکل لحمه فبوله و روثه و منیّه نجس و ان کانت عینه طاهره ---- ۱۲۴
الثانیه کل ما یؤکل لحمه مما له نفس سائله فکل شی ء منه طاهر الا دمه و منیه ---- ۱۲۴
الثالثه کل حیوان طاهر و ان لم یؤکل لحمه فجمیع فضلاته طاهره ---- ۱۲۷
اشاره ---- ۱۲۷
تتمه ---- ۱۲۸
الرابعه کل حیوان طاهر الا الکلب و الخنزیر و الکافر ---- ۱۲۸
الخامسه الدم کله نجس الا ما یستثنی ---- ۱۲۹
اشاره ---- ۱۲۹
تتمیم قال ابن ادریس الحلی فی سرائره و جمله الامر و عقد الباب ان الدم علی تسعه اقسام ---- ۱۳۱
السّادسه الکافر بجمیع اصنافه نجس ---- ۱۳۱
السابعه الکلب بجمیع اقسامه و اجزائه نجس ---- ۱۳۳
الثامنه کل حیوان نفس سائله فمیتته بجمیع اجزائها نجسه الا ما یستثنی ---- ۱۳۳
التّاسعه کل ما لم تحله الحیوه فهو طاهر ---- ۱۳۳
العاشره کل ما لیس له نفس سائله فلا ینجس بالموت ---- ۱۳۵
الحادیه عشر کل مسکر مائع بالأصاله فهو حرام نجس ---- ۱۳۵
الثانیه عشره المنیّ نجس کلّه ---- ۱۳۷
الثالثه عشره کل ما کان کثیره نجسا فقلیله نجس ---- ۱۳۷
الرابعه عشره کل یابس ذکی ---- ۱۳۸
الخامسه عشره کل ما یشتری عن المسلمین او من سوقهم فلا یسئل عن طهارته و تذکیته ---- ۱۳۹
السادسه عشره کل شی ء لم یعلم نجاسته فهو طاهر نظیف ---- ۱۴۰
کتاب الصّلاه ---- ۱۴۳
باب النوافل ---- ۱۴۳
اشاره ---- ۱۴۳
الاولی کل النوافل رکعتان بتسلیمه الا ما یستثنی ---- ۱۴۳

الثانیه کل النوافل یجوز ترکها الا ما وجب بالنذر و شبهه ---- ۱۴۵
الثالثه کل صلاه تقصر فی السفر یسقط نافلتها ---- ۱۴۶
الرابعه لا تصلی شی ء من النوافل فی وقت فریضه الا الرواتب ---- ۱۴۶
الخامسه الاصل فی نافله کل عباده ان یکون فی حکم فریضتها ---- ۱۴۷
السادسه الاصل فی هیئات المستحب ان یکون مسحبه ---- ۱۵۰
السابعه لا قربه بالنوافل اذا اخرت بالفرائض ---- ۱۵۰
الثامنه کل النوافل النهاریه یستحب الاخفات بقراءتها و اللیلیه الجهر بها ---- ۱۵۰
باب الاوقات ---- ۱۵۰
اشاره ---- ۱۵۰
الأولی لا یصح شی ء من الصلوات قبل وقتها الا ما یستثنی ---- ۱۵۱
الثانیه الافضل فی کل صلاه تقدیمها فی اول وقتها الا ما یستثنی ---- ۱۵۱
الثالثه کل صلاه موقته فاتت فی وقتها ففعلها خارجه قضاء لا یثبت الا بامر جدید ---- ۱۵۱
الرابعه لا ینقلب نوع من الصلوات بخروج الوقت الی نوع اخر الا صلاه الجمعه ---- ۱۵۲
الخامسه لکل صلاه فریضه وقت یفضل عنها و له اول و اخر ---- ۱۵۳
السادسه کل مکلف دخل علیه وقت الصلاه وجبت علیه بحسب حاله و لا یجوز له ترکها ما بقی الوقت الّا فیما یستثنی ---- ۱۵۴
اشاره ---- ۱۵۴
تتمه استثنی ش فی عده من هذه الکلیّه مواضع ---- ۱۵۵
السابعه کل من شک فی فعل الصلاه بعد أن خرج الوقت بنی علی انه فعلها ---- ۱۵۶
الثامنه خمس صلوات یصلین علی کل حال و فی کل وقت ---- ۱۵۷
باب اشتراط الطهاره من الحدث و الخبث فی الصلاه ---- ۱۶۰
اشاره ---- ۱۶۰
الأولی لا صلاه الا بطهور ---- ۱۶۰
الثانیه کل النجاسه مانعه من صحّه الصلاه الا ما یستثنی ---- ۱۶۲
الثالثه لا یصح الصلاه مع شی ء من الاحداث الا الاستحاضه ---- ۱۶۲
باب لباس المصلی ---- ۱۶۳
اشاره ---- ۱۶۳

الأولی کل شی ء حرام اکله فالصلاه فی وبره و شعره و جلده و بوله و روثه و کل شی ء منه فاسده الا ما یستثنی ---- ۱۶۳
اشاره ---- ۱۶۳
تتمیم اذا شک فی شعر مثلا هل هو مما یؤکل او مما لا یؤکل ففی جواز الصلاه فیه و عدمه اشکال ---- ۱۶۵
الثانیه لا یجوز الصلاه فی شی ء من المیته الا ما یستثنی ---- ۱۶۶
الثالثه کل ما لا تجوز الصلاه فیه وحده فلا باس بالصلاه فیه اذا کان نجسا ---- ۱۶۶
الرابعه کلما کان مغصوبا فلا یجوز الصلاه فیه الا باذن المالک ---- ۱۶۷
باب مکان المصلی ---- ۱۶۷
اشاره ---- ۱۶۷
الأولی یجوز الصلاه فی کل مکان الّا ما یستثنی ---- ۱۶۷
الثّانیه کل المساجد یستحب الصلاه فیها الا ما یستثنی ---- ۱۶۸
الثالثه لا صلاه لجار المسجد الا فی المسجد ---- ۱۶۹
الرابعه کل النوافل فی البیت افضل من المسجد ---- ۱۷۰
باب ما یسجد علیه ---- ۱۷۰
اشاره ---- ۱۷۰
الأولی لا یجوز السجود الا علی کل ما کان ارضا او ما اثبتته سوی ما یستثنی ---- ۱۷۰
الثانیه کل شی ء یکون غذاء الانسان فی مطعمه او مشربه او ملبسه فلا یجوز الصلاه علیه ---- ۱۷۱
اشاره ---- ۱۷۱
تتمه قد یبیح الضروره و التقیه السجود علی القطن و الکتان ---- ۱۷۱
الثالثه کلما کان نجسا فلا یجوز وضع الجبهه علیه فی الصلاه ---- ۱۷۲
الثانیه انما الاعمال بالنیات ---- ۱۷۶
الثالثه لکل امرء ما نوی ---- ۱۷۸
الرابعه نیه المؤمن خیر من عمله ---- ۱۸۰
الخامسه کل من عمل للنّاس کان ثوابه علی الناس ---- ۱۸۸
السادسه النیه فی جمیع العبادات یجب مقارنتها لها الا ما یستثنی ---- ۱۸۹
السابعه لا یجزئ النیه فی شی ء من الاعمال الا من المباشر عدا ما یستثنی ---- ۱۹۰
الثامنه لا یجتزی بالنیه عن اللفظ مع القدره علیه ---- ۱۹۰

التّاسعه انما یحسب للعبد من صلاته التی ابتداء فی اولها ---- ۱۹۱
العاشره لا عدول فی النیه الا فیما یستثنی ---- ۱۹۲
الحادیه عشره کل ما یضم الی نیه القربه بما لا ینافی الاخلاص لا یقدح فی صحه العباده ---- ۱۹۲
باب الرکن و الجزء و الشرط ---- ۱۹۲
اشاره ---- ۱۹۲
الاولی کل ما یعتبر فی صحه العباده لا یخرج عن الشرطیه و الجزئیه ---- ۱۹۲
الثانیه اذا شک فیما ثبت اعتباره هل هو شرط او جزء فهو شرط ---- ۱۹۳
الثالثه کل ما ثبت شرطیته فی شی ء لزم مصاحبته له الی اخره ---- ۱۹۴
الرابعه کل ما ثبت جزئیته لعباده فالاصل فیه الرکنیه ---- ۱۹۵
اشاره ---- ۱۹۵
تتمه لو شک فی کون الشی ء جزء رکنیا و عدم کونه جزء و بعباره اخری ---- ۱۹۶
الخامسه کل ما ثبت شرطیته و لکن شک فی کونه شرطا علمیا او شرطا واقعیا ---- ۱۹۶
باب تکبیره الاحرام ---- ۱۹۸
اشاره ---- ۱۹۸
الأولی لا صلاه بغیر افتتاح ---- ۱۹۸
اشاره ---- ۱۹۸
تتمه لو جعلنا اللام فی التکبیر للجنس فمقتضاه تحقق التحرم بمطلق التکبیر ---- ۲۰۱
الثانیه لا تکبیره واجبه فی الصلاه الا واحده للإحرام فی غیر صلاه العیدین و الاموات ---- ۲۰۲
الثالثه کل تکبیره مکرره قصد بها الافتتاح مفسد للصلاه اذا کانت زوجا و مصحح لها اذا کانت فردا ---- ۲۰۲
الثالثه لا قران بین السورتین فی رکعه واحده من الفریضه الا فیما یستثنی ---- ۲۰۴
الرابعه لا تعیین فی السوره ---- ۲۰۴
الخامسه لا تبعیض فی الحمد و لا فی السوره الا فیما یستثنی ---- ۲۰۵
السّادسه لا یسقط الفاتحه مع بدلها فی شی ء من الاحوال بخلاف السوره ---- ۲۰۵
السّابعه العدول جائز فی کل السور ما لم یتجاوز النصف الا فی التوحید و الجحد ---- ۲۰۶
الثّامنه البسمله جزء من السور کلها الّا البراءه ---- ۲۰۶
التاسعه السنه فی صلاه النّهار بالاخفات و فی صلاه اللیل بالاجهار ---- ۲۰۶

باب الرکوع و السجود ---- ۲۰۷
اشاره ---- ۲۰۷
الأولی الرکوع فی کل رکعه من کل صلاه مره الّا فی الآیات ---- ۲۰۷
الثانیه لا یعفی عن زیاده الرکوع و السجود الا فی صلاه الجماعه ---- ۲۰۷
الثالثه السجود علی سبعه اعظم ---- ۲۰۷
الرابعه لا صلاه لمن لم یصیب انفه ما یصیبه جبینه ---- ۲۰۸
باب التشهد ---- ۲۰۸
اشاره ---- ۲۰۸
الاولی التشهد سنه و لا ینقض السنه الفریضه ---- ۲۰۸
الثانیه لا صلاه الا و فیها تشهد اما مره و اما مرتین ---- ۲۰۸
الثالثه لا یقبل صلاه الّا بالصلاه علی النبی و اهل بیته ---- ۲۰۹
باب التسلیم ---- ۲۰۹
اشاره ---- ۲۰۹
الأولی تحلیل الصلاه هو التسلیم ---- ۲۰۹
الثانیه لا یجب التسلیم الا فی اخر الصلاه و سجود السهو ورد التسلیم ---- ۲۰۹
الثالثه التسلیم قبل التکلیم ---- ۲۱۰
الرابعه یبدأ القلیل الکثیر بالسلام ---- ۲۱۰
الخامسه ثلاثه لا یسلّمون الماشی مع الجنازه و الماشی الی الجمعه و فی بیت حمام ---- ۲۱۰
السّادسه ثلاثه عشر لا یسلم علیهم ---- ۲۱۰
باب مندوبات الصّلاه و مکروهاتها ---- ۲۱۱
اشاره ---- ۲۱۱
الأولی فی کل صلاه قنوت واحد الا فیما یستثنی ---- ۲۱۱
الثانیه لا قنوت الا قبل الرکوع الا فیما یستثنی ---- ۲۱۱
الثالثه افضل الصلاه ما طال قنوتها ---- ۲۱۲
الرابعه کلما کلمت اللّه به فی صلاه الفریضه فلا باس ---- ۲۱۲
الخامسه لا حصر للتعقیب ---- ۲۱۲

السادسه لا صلاه لحاقن و لا لحاقنه ---- ۲۱۲
السابعه انما یقبل من الصلاه ما اقبل العبد علیه ---- ۲۱۳
الثامنه کل سهو فی الصلاه یطرح منها غیر ان اللّه یتم بالنوافل ---- ۲۱۳
باب قضاء الصّلاه ---- ۲۱۳
اشاره ---- ۲۱۳
الأولی القضاء بامر جدید ---- ۲۱۳
الثانیه من فاتته فریضه فلیقضها اذا ذکرها فذلک وقتها ---- ۲۱۴
الثالثه اقض ما فات کما فات ---- ۲۱۴
الرابعه کلما غلب اللّه علیه فاللّه اولی بالعذر ---- ۲۱۵
الخامسه یجب قضاء جمیع الفرائض علی المستکمل الشرائط الا ما یستثنی ---- ۲۱۶
السّادسه الفائته تقتضی فی کل وقت من اوقات اللیل و النّهار ---- ۲۱۶
السابعه لا قضاء افضل من الاداء الا قضاء صلاه اللیل ---- ۲۱۶
باب الخلل ---- ۲۱۷
اشاره ---- ۲۱۷
الاولی الاصل فی کل زیاده و نقیصه فی العباده بطلانها به ---- ۲۱۷
الثانیه کل شی ء شک فیه مما قد جاوزه و دخل فی غیره فلیمض علیه ---- ۲۱۹
الثالثه متی ما شککت فابن علی الیقین ---- ۲۲۵
الرابعه کلّما دخل علیک من الشک فی صلاتک فاعمل علی الاکثر فاذا انصرفت فاتم ما ظننت انک نقصت ---- ۲۲۶
الخامسه کلما شککت فیه بعد ما تفرغ من صلاتک فامض و لا تعد ---- ۲۲۶
السّادسه ما اعاد الصلاه فقیه یحتال لها و یدبرها حتی لا یعیدها ---- ۲۲۶
السابعه لا تعاد الصلاه الا من خمسه ---- ۲۲۷
الثامنه تسجد سجدتی السهو فی کل زیاده تدخل علیک او نقصان ---- ۲۲۸
التّاسعه ایّما رجل رکب امرا بجهاله فلا شی ء علیه ---- ۲۲۹
العاشره لا خیر فی عباده لا فقه فیها ---- ۲۳۶
الحادیه عشره یقطع الصلاه کل ما یبطل الطهاره ---- ۲۳۶
خاتمه و فیها قاعده لا تبطلوا اعمالکم ---- ۲۳۸

كتاب الزكاه و الخمس ---- ۲۳۹
و فيه قواعد ---- ۲۳۹
الأولى لا زكاه الا فى تسعه ---- ۲۳۹
الثانيه كل ما كيل بالصاع فبلغ الاوساق فعليه الزكاه ---- ۲۴۱
الثالثه لا يفرق بين مجتمع و لا يجمع بين متفرق ---- ۲۴۲
الرابعه كل شى ء جز عليک المال فزكّه و كل شى ء ورثته او وهب لک فاستقبل به ---- ۲۴۳
الخامسه كلّ ما لم يحل عندک عليه الحول فليس عليک فيه زكاه ---- ۲۴۴
السّادسه كل ما لم يكن ركازا فليس عليک فيه شى ء ---- ۲۴۴
السابعه لا زكاه فيما لم يبلغ النّصاب ---- ۲۴۴
الثامنه كل ما عملت به فعليک فيه الزكاه اذا حال عليه الحول ---- ۲۴۴
التاسعه انما الصدقه على السائمه المرسله فى مرحها عامها ---- ۲۴۵
العاشره كل ما سقى سيحا او بعلا او من نهرا و عين او سماء ففيه العشر ---- ۲۴۵
الحاديه عشره ايّما رجل كان له حرث او ثمره فصدقها فليس عليه فيه شى ء ---- ۲۴۵
الثانيه عشره كل عمل عمله النّاصب فى حال ضلاله او حال نصبه ثم من اللّه عليه و عرفه هذا الامر فانه يوجر عليه و يكتب له الا الزكاه ---- ۲۴۶
الثالثه عشره ان الصدقه لا تحل الا فى دين موجع او عزم مفظع او فقر مدفع ---- ۲۴۶
الرابعه عشره ملعون كل مال لا يزكى ---- ۲۴۶
الخامسه عشره لا تحل الصدقه لغنى ---- ۲۴۷
السادسه عشره خمسه لا يعطون من الزكاه شيئا الاب و الام و الولد و المملوک و المرأه ---- ۲۴۷
السّابعه عشره لا تحل الصدقه لولد العباس و لا لنظرائهم من بنى هاشم ---- ۲۴۷
الثامنه عشره الفطره واجبه على كل من يعول ---- ۲۴۷
التاسعه عشره لا فطره على من اخذ الزكاه ---- ۲۴۷
العشرون لا زكاه على يتيم ---- ۲۴۸
الواحده و العشرون صدقه الفطره على كل صغير و كبير ---- ۲۴۸
الثّانيه و العشرون الفطره على كل قوم مما يغذون عيالهم من لبن او زبيب او غيره ---- ۲۴۸
الثالثه و العشرون من اشترى شيئا من الخمس لم يعذره اللّه اشترى ما لا يحل له ---- ۲۴۸
الرابعه و العشرون ليس الخمس الا فى الغنائم خاصه ---- ۲۴۸

الخامسه و العشرون کل ما کان رکازا ففیه الخمس ---- ۲۴۹
السادسه و العشرون الخمس بعد المئونه ---- ۲۴۹
السابعه و العشرون علی کل امرء غنم او اکتسب الخمس ---- ۲۵۰
الثامنه و العشرون ایّما ذمّی اشتری من مسلم ارضا فان علیه الخمس ---- ۲۵۰
التاسعه و العشرون الأنفال کلها للإمام خاصه ---- ۲۵۰
خاتمه و فیها قواعد ---- ۲۵۱
الأولی کلما فرض اللّه علیک فاعلانه افضل من اسراره و کلما کان تطوعا فاسراره افضل من اعلانه ---- ۲۵۱
الثانیه لا خیر فی القول الا مع الفعل و لا فی الصدقه الا مع النیّه ---- ۲۵۱
الثالثه لا صدقه و ذو رحم محتاج ---- ۲۵۱
کتاب الصوم ---- ۲۵۱
و فیه قواعد ---- ۲۵۱
الأولی لا صیام لمن لم یبیّت من اللیل ---- ۲۵۱
الثانیه کل صوم لا یتعین زمانه فلا بد فیه من نیه التعیین ---- ۲۵۲
الثالثه لا یفسد صوما شی ء من المفطرات نسیانا ---- ۲۵۳
الرابعه کل سفر یجب فیه التقصیر فی الصلاه یجب فیه الافطار ---- ۲۵۳
الخامسه لا صیام فی السفر ---- ۲۵۴
السادسه کل من افطر ممن وجب علیه الصوم مستحلا فهو مرتد ---- ۲۵۵
السابعه کل من افسد صومه ممن وجب علیه فعلیه قضائه ---- ۲۵۵
الثامنه کل موضع یجب فیه کفاره عتق رقبه فانه یجزئ ای رقبه کانت الا فی قتل الخطاء فانه لا یجزی الا المؤمنه ---- ۲۵۵
التاسعه کل من یقضی صوما غیر معین فهو مخیر فی الافطار الی الزوال ---- ۲۵۶
العاشره کل من علیه صوم واجب فلا یجوز له التطوع بالصوم ---- ۲۵۶
الحادیه عشره کل صوم یشترط فیه التتابع ان افطر فی خلاله لعذر بنی و ان کان لعذر استانف ---- ۲۵۷
الثانیه عشره کل من علیه شهران متتابعان اجزأه ان یتابع بین شهر و یوم من اخر ---- ۲۵۷
الثالثه عشره کلّ من علیه شهر متتابع اجزأه تتابع خمسه عشر یوما ---- ۲۵۷
الرابعه عشره کل صوم یفرق إلا ثلثه ایام فی کفّاره الیمین ---- ۲۵۸
الخامسه عشره یستحب صوم ثلاثه ایام من کل شهر ---- ۲۵۸

السادسه عشره الصوم جنّه من النّار ---- ۲۵۹
التابعه عشره صوم النذر، نذر المعصیه حرام ---- ۲۵۹
التاسعه عشره المرأه لا تصوم تطوعا الا باذن زوجها و العبد لا یصوم تطوعا الا باذن سیده و الضیف لا یصوم تطوعا الا باذن صاحبه ---- ۲۵۹
العشرون ان رسول اللّه ص نهی عن صیام سته ایّام یوم الفطر و یوم الشک و یوم النحر و ایام التشریق ---- ۲۵۹
خاتمه فی الاعتکاف ---- ۲۵۹
اشاره ---- ۲۵۹
الأولی لا اعتکاف الا بالصوم ---- ۲۵۹
الثانیه لا یکون الاعتکاف فی أقلّ من ثلاثه ایام ---- ۲۶۰
الثالثه لا یکون الاعتکاف الا فی مسجد جمع فیه بنی او وصی بنی ---- ۲۶۰
الرابعه کل ما یفسد الصوم یفسد الاعتکاف ---- ۲۶۱
کتاب الحج و العمره ---- ۲۶۱
باب وجوبهما و شرائطه ---- ۲۶۱
اشاره ---- ۲۶۱
الأولی الحج فرض علی کل مکلف مستطیع ---- ۲۶۱
الثانیه العمره واجبه علی الخلق بمنزله الحج علی من استطاع ---- ۲۶۲
الثالثه ان اللّه عز و جل فرض الحج علی اهل الجده فی کل عام ---- ۲۶۲
باب انواع الحج ---- ۲۶۳
اشاره ---- ۲۶۳
الأولی الحج ثلاثه اصناف حج مفرد و قران و تمتع بالعمره الی الحج ---- ۲۶۳
الثانیه کل من بعد عن مکه ثمانیه و اربعین میلا فعلیه التمتع و کل من کان من حاضریها من دون ذلک فعلیه القران او الافراد ---- ۲۶۳
الثّالثه المجاور بمکه یتمتع بالعمره الی الحج الی سنتین فاذا جاوز سنتین کان قاطنا و لیس له ان یتمتع ---- ۲۶۴
الرابعه لا یکون قران الا بسیاق الهدی ---- ۲۶۴
باب المواقیت ---- ۲۶۴
اشاره ---- ۲۶۴
الأولی الاحرام من مواقیت خمسه وقتها رسول اللّه ص لا ینبغی لحاج و لا لمعتمر ان یحرم قبلها و لا بعدها ---- ۲۶۴
الثانیه لیس لحاج ان یتجاوز المیقات الا محرما ---- ۲۶۵

الثالثه کل من مر بمیقات وجب علیه الاحرام منه و ان کان من غیر اهله ---- ۲۶۵
الرابعه کل من کان منزله دون المیقات فمیقاته منزله فصل هذا ذکره الاصحاب من غیر خلاف بینهم ---- ۲۶۵
باب الاحرام ---- ۲۶۵
اشاره ---- ۲۶۵
الأولی ان اللّه جعل الاحرام مکان القربان ---- ۲۶۶
الثانیه السنه فی الاحرام تقلیم الاظفار و اخذ الشارب و حلق العانه ---- ۲۶۶
الثالثه یجوز الاحرام فی کل من اللیل و النهار ---- ۲۶۶
الرابعه لا یکون الاحرام الا فی دبر صلاه مکتوبه او نافله ---- ۲۶۶
الخامسه مقدمات الاحرام کلها مسحبه ---- ۲۶۶
السادسه کل ثوب تصلی فیه فلا باس ان تحرم فیه ---- ۲۶۶
السابعه المرأه المحرمه تلبس ما شاءت من الثیاب غیر الحریر و القفازین ---- ۲۶۷
الثامنه لا تستحلن شیئا من الصید و انت حرام و لا و انت حلال فی الحرم و لا تدلّت علیه محلا و لا محرما فیصطاده و لا تشر الیه ---- ۲۶۷
التّاسعه کل طیر یکون فی الاجام یبیض فی البر و یفرخ فی البر ---- ۲۶۸
العاشره لیس للمحرم ان یتزوج و لا یزوج و ان تزوج او زوج محلا فتزویجه باطل ---- ۲۶۸
الحادیه عشره لا تمس شیئا من الطیب و لا من الدهن فی احرامک و اتق الطیب فی طعامک و امسک علی انفسک من الرائحه الطیبه و لا تمسک علیه من الرائحه المنتنه ۲۶۸
الثانیه عشره کل ما یخاف المحرم علی نفسه من السباع و الحیات و غیرها فلیقتله و ان لم یردک فلا ترده ---- ۲۶۸
الثالثه عشره کل شی ء ینبت فی الحرم فهو حرام علی الناس اجمعین الا ما انبته انت و غرسه ---- ۲۶۹
الرابعه عشره کل موضع حکمنا ببطلان العقد فی المحرم یفرق بینهما بغیر طلقه ---- ۲۶۹
باب الطواف و السعی و التقصیر ---- ۲۶۹
اشاره ---- ۲۶۹
الأولی کل طواف رکن الا طواف النساء ---- ۲۶۹
الثانیه کل محرم یلزمه طواف النساء رجلا کان او امرأه او صبیا او خصیا الا العمره المتمتع بها ---- ۲۷۰
الثالثه لا باس ان یقضی المناسک کلها علی غیر وضوء الا الطواف بالبیت و الوضوء افضل ---- ۲۷۱
الرّابعه لا قران بین اسبوعین فی فریضه و نافله ---- ۲۷۱
الخامسه لا یطوف بالبیت عریان ---- ۲۷۲
السّادسه لا تکرار فی اسبوع السعی الا فیما لو زاد سهوا ---- ۲۷۲

السّابعه لا تطوف و لا تسعی الا بوضوء ---- ۲۷۲
الثامنه اذا قصر بعد سعی العمره حل له کل ما حرم علیه بالاحرام ---- ۲۷۲
التاسعه کل موضع یجب فیه التقصیر یتخیر فیه بینه و بین الحلق الا فی عمره التمتع و المرأه ---- ۲۷۳
العاشره لا یطوف المعتمر بالبیت بعد طواف الفریضه حتی یقصر ---- ۲۷۳
باب الوقوفین ---- ۲۷۳
اشاره ---- ۲۷۳
الأولی کل من الموقفین رکن یبطل الحج بترکه عمدا و لا یبطل سهوا ---- ۲۷۳
الثانیه کل اقسام الوقوفین یجزأ الا الاضطراری الواحد ---- ۲۷۴
الثالثه کل من فاته الموقفان جمیعا بطل حجه و ان کان ناسیا ---- ۲۷۵
الرابعه علی کل من افاض من المشعر قبل الفجر شاه الا المرأه و الخائف ---- ۲۷۵
الخامسه علی کل من افاض من عرفه قبل الغروب عامدا و لم یعد بدنه ---- ۲۷۵
باب مناسک منی ---- ۲۷۵
اشاره ---- ۲۷۵
الأولی لا ترم الجمار الا و انت علی طهر ---- ۲۷۵
الثانیه لا ترمی الجمار الا بالحصی ---- ۲۷۶
الثالثه حصی الجمار ان اخذته من الحرم اجزاک ---- ۲۷۶
الرابعه لا تاخذ من حصی الجمار ---- ۲۷۶
الخامسه ان مکه کلها منحر ---- ۲۷۶
السادسه لا هدی علی غیر المتمتع ---- ۲۷۶
السّابعه الثنیه من الابل و الثنیه من البقر و الثنیه من المعز و الجذعه من الضّأن ---- ۲۷۷
الثامنه صدقه رغیف خیر من نسک مهزوله ---- ۲۷۷
التاسعه لا یضحی الا بما قد عرّف به ---- ۲۷۸
العاشره تجزئ البقره او البدنه فی الامصار عن سبعه و لا تجری بمنی الا عن واحد ---- ۲۷۸
الحادیه عشره لا یضحی بالعرجاء بیّن عوجها و لا بالعجفاء و لا بالجرباء و لا بالجدعاء و لا بالعضباء ---- ۲۷۸
الثانیه عشره النحر فی اللبه و الذبح فی الحلق ---- ۲۷۸
الثالثه عشره الاضحی بمنی اربعه ایام اولها یوم النحر و فی الامصار ثلثه ---- ۲۷۹

الرابعه عشره الاضحیه واجبه علی من وجد من صغیر او کبیر و هی سنه ---- ۲۷۹
الخامسه عشره یجزئه فی الاضحیه هدیه ---- ۲۷۹
السادسه عشره انما جعل اللّه هذا الاضحی لتشبع مساکینهم من اللحم فاطعموهم ---- ۲۷۹
السابعه عشره لا یضحی عمن فی البطن ---- ۲۷۹
الثامنه عشره لا یضحی بشی ء من الدواجر ---- ۲۸۰
التاسعه عشره استفرهوا ضحایاکم فانها مطایاکم علی الصراط ---- ۲۸۰
العشرون اذا حلق الرجل بعد ان رمی و ذبح یتحلل من کل حرمه الاحرام الا من النساء و الطیب و الصید فاذا طاف و سعی حل له الطیب فاذا طاف طواف النساء حللن له ۲۸۰
باب العود إلی مکه للطوافین و السعی ---- ۲۸۱
اشاره ---- ۲۸۱
الأولی لا یبیت المتمتع یوم النحر بمنی حتی یزور البیت ---- ۲۸۱
الثانیه المفرد و القارن لیسا بسواء موسّع علیهما ---- ۲۸۱
الثالثه کل ما علم فی طواف العمره و سیها؟؟؟ من الواجبات و المندوبات یجزی فی طواف الحج و سعیه ---- ۲۸۱
باب العود من مکه إلی منی ---- ۲۸۱
اشاره ---- ۲۸۱
الأولی اذا فرغت من طوافک للحج و طواف النساء ---- ۲۸۱
الثانیه ان خرجت بعد نصف اللیل فلا یضرک ان تبیت فی غیر منی ---- ۲۸۲
الثالثه لا یکون رمی الجمار الا أیّام التشریق ---- ۲۸۲
خاتمه ---- ۲۸۳
اشاره ---- ۲۸۳
الاولی لکل شهر عمره ---- ۲۸۳
الثانیه العمره فی کل سنه مرّه ---- ۲۸۳
الثالثه یعتمر فیها احب من الشهور ---- ۲۸۳
الرابعه افضل العمره عمره رجب ---- ۲۸۳
الخامسه لا باس بالعمره فی ذی الحجه لمن لا یرید الحج ---- ۲۸۴
کتاب الجهاد ---- ۲۸۴
و فیه قواعد ---- ۲۸۴

الأولى الخير كله فی السّیف و تحت ظل السّیف و لا یقیم النّاس الا السیف و السیوف مقالید الجنه و النار ---- ۲۸۴
الثانیه الجهاد افضل الاشیاء بعد الفرائض ---- ۲۸۴
الثالثه کتب اللّه الجهاد علی الرجال و النساء فجهاد الرجل بذل ماله و نفسه حتی یقتل فی سبیل اللّه ---- ۲۸۵
الرابعه لا جهاد الا باذن الامام المعصوم ع ---- ۲۸۵
الخامسه ان رسول اللّه ص نهی عن قتل النساء و الولدان فی دار الحرب ---- ۲۸۶
السّادسه لا ینبغی للمسلمین ان یعذروا و لا یأمروا بالعذر و لا یقاتلوا مع الذین عذروا ---- ۲۸۶
السابعه کل اسیر یؤخذ و الحرب قائمه فانه یقتل الا ان یسلم ---- ۲۸۷
الثامنه کل اسیر یؤخذ و قد وضعت الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا فالامام فیه بالخیار ان شاء من علیهم بارسالهم و ان شاء اخذ منهم الهذاء و ان شاء استرقهم ---- ۲۸۷
التاسعه لیس لأهل العدل ان یتبعوا مدبرا و لا یقتلوا اسیرا و لا یجهزوا علی جریح ---- ۲۸۷
العاشره اطعام الاسیر حق علی من اسره و ان کان یراد من الغد قتله فانه ینبغی ان یطعم و یسقی و یرفق به کافرا کان او غیره ---- ۲۸۸
الحادیه عشره لا یقتل الرسل و لا الرهن ---- ۲۸۹
الثانیه عشره ایما عبد خرج إلینا قبل مولاه فهو حرّ و أیّما عبد خرج إلینا بعد مولاه فهو عبد ---- ۲۸۹
الثالثه عشره جرت السنه ان لا یؤخذ الجزیه من المعتوه و لا من المغلوب علیه ---- ۲۸۹
الرابعه عشره لا جزیه علی العبد ---- ۲۸۹
الخامسه عشره لا تقدیر فی الجزیه ---- ۲۸۹
السّادسه عشره ان رسول اللّه قبل الجزیه من اهل الذمه ---- ۲۹۰
السّابعه عشره لا تعرب بعد الهجره و لا هجره بعد الفتح ---- ۲۹۰
الثامنه عشره اذا دخل علیک اللص المحارب فاقتله کما اصابک فدمه فی عنقی ---- ۲۹۰
التاسعه عشره للراجل سهم و للفارس سهمان ---- ۲۹۰
العشرون کل ارض فتحت عنوه و کانت محیاه فهی للمسلمین کافه ---- ۲۹۱
الواحده و العشرون کل ارض فتحت صلحا بالجزیه فهی لأهلها ---- ۲۹۱
الثانیه و العشرون کل ارض اسلم اهلها طوعا فهی لهم و لا شی ء علیهم سوی الزکاه فی حاصلها ---- ۲۹۱
الثالثه و العشرون کل ارض ترک اهلها عمارتها فللإمام تسلیمها الی من یعمرها و علیه طسقها لأربابها ---- ۲۹۱
الرابعه و العشرون کل ارض موات سبق الیها سابق و احیاها فهو احق بها و ان کان لها مالک معروف فعلیه طسقها ---- ۲۹۱
خاتمه فی المرابطه و فیها قواعد ---- ۲۹۱
الأولی ان الخیر کل الخیر معقود فی نواصی الخیل الی یوم القیمه ---- ۲۹۱

الثانیه الرباط ثلثه ایام و اکثره اربعون یوما فاذا کان ذلک فهو جهاد ---- ۲۹۲
الثالثه الرباط فی هذه الازمنه هو انتظار الصلاه بعد الصلاه ---- ۲۹۲
کتاب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر ---- ۲۹۲
و فیه قواعد ---- ۲۹۲
الأولی لا دین لمن لا ینهی عن المنکر ---- ۲۹۲
الثانیه لا یأمر بالمعروف و لا ینهی عن المنکر من لا یعرفهما مع تجویزه التأثیر و المأمن من الضرر ---- ۲۹۲
الثالثه انما یؤمر بالمعروف و ینهی عن المنکر مؤمن فیتعظ او جاهل فیتعلم فاما صاحب سوط او سیف فلا ---- ۲۹۳
الرابعه من شهد امرا فکرهه کان کمن غاب عنه و من غاب عن امر فرضیه کان کمن شهده ---- ۲۹۳
الخامسه ادنی الانکار ان تلقی اهل المعاصی بوجوه مکفهرّه ---- ۲۹۳
السّادسه لا دین لمن دان بطاعه من عصی اللّه و لا دین لمن دان بفریه باطل علی اللّه و لا دین لمن دان بجحود شی ء من ایات اللّه ---- ۲۹۴
السابعه ان اللّه فوّض الی المؤمن کل شی ء الإذلال نفسه ---- ۲۹۴
خاتمه ---- ۲۹۴
اشاره ---- ۲۹۴
الأولی کلما کان للنبی و الامام فیه الولایه فللفقیه الجامع للشرائط أیضا ذلک الا ما اخرجه الدلیل ---- ۲۹۴
الثّانیه کل رحم توصل ---- ۲۹۹
الثالثه کل ما توعد الشرع علیه فهو کبیره ---- ۳۰۱
الرابعه الضرورات تبیح المحظورات ---- ۳۰۱
الخامسه ما لا یدرک کله لا یترک کله ---- ۳۰۲
تعریف مرکز ---- ۳۰۸

مستقصی مدارک القواعد

اشاره

نام کتاب: مستقصی مدارک القواعد و منتهی ضوابط الفوائد موضوع: قواعد فقهی نویسنده: کاشانی، ملا حبیب الله شریف تاریخ وفات مؤلف: ۱۳۴۰ ه ق زبان: عربی قطع: وزیری تعداد جلد: ۱ ناشر: چاپخانه علمیه تاریخ نشر: ۱۴۰۴ ه ق نوبت چاپ: اول مکان چاپ: قم- ایران ملاحظات: این کتاب از روی نسخه ای که در سال ۱۲۹۵ ه ق به دست محمد حسین کاشانی نوشته شده عکسبرداری گردیده است.

ص: ۱

[المدخل]

بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

امّا بعد حمد اللّه الّذى اوضح لنا بمعالم انواره محجّه المسالك الى تهذيب جواهر سرائر المدارك و الصّلاه على مصابيح الاستبصار لكل سالك محمد و آله سفينه نجاه كلّ هالك و اللعنه على اعدائهم و الصّادين عن سبيلهم من تارك و هاتك فيقول اضعف خدّام الشرع المنيف ابن على مدد حبيب اللّه الشّريف انّنى لمّا رأيت كثيرا من اصحابنا الفقهاء كثيرا ما يستدلون فى كتبهم الفقهيه على كثير من المقاصد بكثير من القواعد لا يبتنى على عماد مرصوص من الكتاب و العقل و الاجماع و المنصوص التى هى الدّليل على مسائل الفقه الاصيل و هم مع هذا قد ارسلوها ارسال المسلّمات و سلكوا بها سبيل القطعيّات و الاجماعيّات و فرّعوا عليها جمله وافيه من المسائل و قنعوا بها عن ايراد البراهين و الدلائل و رايت من صنّف لبيان القواعد نثرها فى مصنّفه نثر الدرّ المنثور مقتصرا منها فيه على ما هو

الاهم او المشهور فلم يستقصها حقّ الاستقصاء و لم يستوفها حق الاستيفاء اجمعت بعد الاستخاره من اللّه عج و الاستمداد من توفيقاته و التوجه بباطن السر الى وسائل فيوضاته و عناياته محمّد و آله خير بريته على ان اسطر فى هذا العلم الشريف اساطير مرتبه على ترتيب القوم فيما سطروا مقتصرا على ذكر القواعد الكلّيه ذكروها فى مصنف قواعدهم او لم يذكروا صرّحوا بها فى كتبهم او استفيدت من عباراتهم او صرّح بها فى الرّوايات او دلّت عليها و لو بالاشارات فهذه الاساطير جامعه للقواعد مع اشاره اجماليه الى مداركها و مأخذها من الادله المشار اليها و قد نظمت معها فى سلك هذا التّأليف ما لا اصل له مما ظنّوه قواعد كليّه و زعموه ضوابط مرعيّه مبيّنا فساد هذا الزعم لئلّا يزل بالتقليد قدم الفهم و لا يقنع عن التحقيق بالوهم و ظنّى انّى مبتكر فى وضع هذا التأليف اذ لم أر من مراعى هذا الوضع ممن صنف فى هذا العلم الشريف هذا مع قله الاسباب و اختلال اموری فى كل باب و قد سميت هذا الكتاب بمستقصى مدارك القواعد و منتهى ضوابط الفوائد فاقول مراجيا من اللّه جزيل العوائد

كتاب الطّهاره

باب المياه

اشاره

و فيه قواعد

الأولى كل ماء طاهر الّا ما علم انه قذر

فصل هذه القاعده مستفاده من جمله من آيات الكتاب و عدّه مستفيضه من اخبار حجبنا الاطياب الوارده عموما و فى خصوص الباب المؤيّده بل المعتضده بعمل الاصحاب فان الظاهر اتفاقهم على هذا الاصل فى كل باب بل عليه استمرت و قامت سيره اهل الإسلام بل جميع الفرق من الانام مع ان الفضّ عن هذا الاصل الاصيل يستدعى

التحرّج الوبيل المنفى فى شرعنا الجليل اسئل قال اللّه عج وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً طَهُوراً و قال وَ يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَ يُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطانِ فصل لعلّك تزعم انه لا دلاله فى الآيتين على العموم و ان المدّعى منهما ليس بمفهوم قلت انّ لفظ الماء فيهما و ان كان نكره فى سياق الاثبات لا تفيد بنفسه و جوهره المطلوب و لكن ورودهما مورد الامتنان بيان و قرينه على ان الشمول منه مطلوب و الّا فايّ امتنان فى انزال ماء طهور لا نعرفه بعينه او ايّ انعام فى تنزيل ماء صالح للتطهير و قد حجب علمه عن غيره و مهما شك احد فلا اظنّه متى سمع الآيتين يشك فى فهم اراده الامتنان منهما بلامين فالقول بانكار القرينه شطط ساقط من البين ثمّ ان قلت او ليستا دلّتا على طهاره كل ماء نزّل و انزل من السّماء فايّ دلاله على طهاره مياه البحور و الانهار و الآبار قلت بلى و لكن جميع مياه الارض من السماء كما ورد فى بعض الاخبار و يشعر به جمله من الآيات قال اللّه أَ فَرَأَيْتُمُ الْماءَ الَّذِى تَشْرَبُونَ أَ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ لَوْ نَشاءُ جَعَلْناهُ أُجاجاً فَلَوْ لا تَشْكُرُونَ و قال فَأَسْكَنّاهُ فِى الْأَرْضِ وَ إِنّا عَلى ذَهابٍ بِهِ لَقادِرُونَ مع انه لا قائل بالفصل بين انواع المياه فصل روى شيخنا الصدوق محمد بن على بن الحسين بن بابويه قده فى كتاب من لا يحضره الفقيه مرسلا عن مولانا الصادق ع انه قال كل ماء طاهر الّا ما علمت انه قذر و روى محمد بن يعقوب الكليف قده فى الكافى عن محمد بن يحيى عن محمد بن الحسين بن ابى الخطّاب عن ابى داود المنشد عن جعفر بن محمد عن يونس عن حماد بن عيسى

عن الصادق ع قال الماء کلّه طاهر حتی یعلم انه قذر و رواه الشیخ محمد بن الحسن الطوسی فی التهذیب أیضا باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن محمد بن ابی الخطّاب فصل دلاله الروایتین علی اصاله طهاره کل فرد و نوع من افراد المیاه و انواعها واضحه لظهور لفظه کل مضافه کما فی اولیهما و مؤکده کما فی ثانیتهما فی العموم لغه و عرفا بشهاده التبادر و الاستقراء فی کلمات العرب و تصریح اهل اللّغه بوضعها له و قد بیّنا فی الاصول ان للعام صیغه تخصّه و لا یضرّ ارسال الاولی مع کون المرسل هو ق القائل فی اوّل کتابه ما قال النائل فی علو الرتبه من بین قدماء علمائنا ما نال علی ان مسلّمیه ما دلت علیه من الاصل بینهم لضعف سنده علی تقدیره جابره فهی الی صحاح الاخبار صائره و کذا الاشتراک فی سند الثانیه اصل و روی ق فی الکتاب المذکور أیضا مرسلا عن الصادق ع انه قال الماء یطهّر و لا یطهّر و رواه أیضا بعینه الکلینی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن النوفلی عن السکونی عنه عن رسول اللّه ص و النوفلی هو الحسین بن یزید بن محمد بن عبد الملک و قد کان شاعرا ادیبا و قد قیل انه غلا فی اخر عمره و السکونی هو إسماعیل بن ابی زیاد و قد عدّ من الضعفاء و لکن قد قیل ان تضعیفه من المشهورات الّتی لا اصل لها لا یقال ان الروایتین دلتا علی ان الماء مطهر و المدعی کونه طاهر الاستلزامه له و روی ق أیضا باسناده عن محمد بن حمران و جمیل بن دراج انهما سألا ابا عبد اللّه ع عن امام قوم اصابته جنابه فی السفر و لیس معه من الماء ما یکفیه للغسل یتوضأ بعضهم و یصلی بهم قال لا و لکن تیمم الجنب و یصلی بهم فان اللّه عج جعل التّراب طهورا

کما جعل الماء طهورا و روی الشیخ جعفر بن الحسن بن سعید المعروف بالمحقق فی المعتبر مرسلا عن النبی ص انه قال خلق اللّه الماء طهورا لا ینجسه شی ء الا ما غیر لونه او طعمه او ریحه و روی خ فی یب بسنده عن عبد اللّه بن کثیر الهاشمی عن الصادق ع قال بینا امیر المؤمنین ع ذات یوم جالس مع محمد بن الحنفیه اذ قال له یا محمد ائتنی باناء من ماء أتوضّأ للصلاه فاتاه محمّد بالماء فاکفاه بیده الیمنی علی یده الیسری ثم قال بسم اللّه و باللّه و الحمد للّه الذی جعل الماء طهورا و لم یجعله نجسا الخ فصل لیس فی هذه الاخبار ما دل بوضعه علی العموم فانّ المفرد المحلی باللّام لا یفیده ککّ و لکن ربّما یقتضی الحکمه ارادته عنه کما فی قوله تعالی أَحَلَّ اللّهُ الْبَیْعَ وَ حَرَّمَ الرِّبٰا فیحمل اللّام علی الاستغراق فیقوم مقام لفظه کلّ و هو و ان کان تجوزا و لکن القرینه تجوزه مع ان سیاق هذه الروایات یشهد له کما لا یخفی علی من تفطن فیه اصل روی خ فی یب باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن احمد بن الحسن عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدّقه عن عمّار عن الصادق ع قال کل شی ء نظیف حتی تعلم انه قذر فاذا علمت فقد قدر و ما لم تعلم فلیس علیک اه فصل هذا یدلّ علی الاصل المطلوب اثباته بالعموم فان کل فرد من افراد الماء شی ء من الاشیاء فیرد علیه الحکم الوارد علی کل شی ء بعینه قطعا و هو النظافه المساوقه للطهاره فصل و یدل علیه أیضا جمله اخری من الآیات و الاخبار العامه و یقتضیه أیضا اصل البراءه فان وجوب الاجتناب عن ماء لم یعلم نجاسته تکلیف لم یعلم من جهه الشّارع فهو موضوع عن العباد و لم یکلف اللّه نفسا الا ما انتها و لک ان تقول ان اصل البراءه انما یکون

حجه اذا لم یستلزم العمل به اثبات تکلیف من جهه اخری فلو وجد ماء لم یعلم طهارته الا من جهه هذا الاصل و دخل وقت عباده مشروطه بالطّهاره فالحکم بوجوب الغسل او الوضوء بهذا الماء تکلیف منفی بالاصل و لکن لنا ان نقول ان الحکم بوجوب التطهیر ح لیس من جهه الاصل المشار الیه بل هذا من قضیه ما دل من الکتاب و السنّه علی وجوب الوضوء و الغسل مع وجدان الماء للمشروط بهما و لم یثبت المنع الّا من الماء المعلوم نجاسته و هذا الماء لو لم نقل بمعلومیه طهارته شرعا فلا نقول بنجاسته کما هو للمفروض فصل قال الفاضل السبزواری فی الذخیره ان الظاهر المعلوم القدر من الخبر أی قوله ع کل ماء طاهر الخ ان الماء علی الطهاره اذا شک فی عروض النّجاسه له لا- اذا شک فی کون الشی ء سببا للنجاسه شرعا أم لا فان الحمل علی ان الجهل بالحکم الشرعی موجب للطهاره بعید غیر مأنوس بل الاقرب ان یکون المراد ان کل ماء طاهر حتی نعلم انه بعض الاشیاء المنصفه بالنّجاسه لا-ن ان کل ماء طاهر حتی یعلم اتصافه بالنجاسه و بین المعنیین فرق و قال أیضا فی موضع اخر لا نسلم ان الاصل فی کل شی ء الطهاره لان الطّهاره و النجاسه حکمان شرعیان و کلّ منهما یعلم ببیان المشارع و لا شی ء یدلّ علی عموم الطّهاره فی کل شی ء الا ما یخرج بالدلیل و ربما یوجد ذلک فی الماء المطلق حسب لائق روایه عمار السّاباطی فی الموثق عن أبی عبد اللّه ع کل شی ء نظیف حتی یعلم انه قذر تدل علی ذلک لأنا نقول القدر الذی یعلم دلاله الخبر علیه ان الاشیاء طاهره عند الجهل بعروض النجاسه

لها او کونها احدی النّجاسات لا- عند الجهل بکونها نجسه أم لا- شرعا انتهی و حاصل مراده من هاتین العبارتین ان الاصل المذکور انما یجری فیما ثبت طهارته من الشرع ثم شکّ فی عروض النجاسه له فرجعه الی استصحاب الطّهاره الثابته فلا یقتضی طهاره کلّ ما جهل حکمه من الطّهاره و النجاسه فانهما حکمان شرعیان من الاحکام الوضعیه لا یحکم بشی ء منهما الا بالدلیل و ضعف هذا الکلام لا- یکاد یخفی علی من تامّل فیما بیّناه فانه تقیید لما تقدم بلا موجب و الطّهاره و ان کانت أیضا من الاحکام التوقیفیه و لکنها قد ثبتت بما بیّناه من الادلّه و استبعاد ایجاب الجهل بالحکم للطّهاره لیس فی محله فان الشّارع قد جعل هذا الحکم للمجهول کما قد جعل الاطلاق و الاباحه حکما لکل شی ء حتی یرد فیه امر او نهی فالجهل فی الحقیقه لیس موجبا لهذا الحکم حتی یستبعد بل الموجب هو الجعل المستفاد من هذه الاخبار و صریح العقل و صحیح الاعتبار فمعنی قوله ع کل ماء طاهر الخ لیس ان کل ماء ثبت طهارته فهو مستصحب الطهاره الی ان یعلم بنجاسته فانه تقیید و مکلف لا حاجه فی ارتکابه بل معناه الظاهر المتبادر الذی یفهمه کل ذی ذهن غیر مشوب ان کل ما یصدق علیه اسم الماء حقیقه فهو محکوم عند الشّارع بالطهاره الا ما علم بالدلیل نجاسته کالمتغیر احد اوصافه و نحو ممّا ثبت نجاسته من الشرع و کذا الکلام فی قوله کلّ شی ء نظیف الخ تفریع لو لا الدلیل علی وجوب الاجتناب عن الإناءین المشتبهین لکان مقتضی الاصل المشار الیه الحکم بطهاره کل منهما منفردا لعدم العلم بنجاسته بخصوصه و لکن قد روی فی عن محمد بن

یحیی عن احمد بن محمد عن عثمان عیسی عن سماعه قال سألت ابا عبد اللّه ع عن رجل معه اناء ان فیهما ماء وقع فی احدهما قذر لا ندری ایّهما هو و لیس یقدر علی ماء غیره قال یهریقهما جمیعا و تیمم و فی التعدی الی غیر مورده نظر و ان قال به الاکثر

الثانیه کل ماء بلغ قدر کر لم ینجسه شی ء

فصل هذا الاصل مروته العامه عن النبی ص بالفاظ مختلفه ففی بعض الکتب کالمعتبر اذا بلغ الماء الی اخر ما ذکرناه و فی بعضها کالذکری اذا بلغ الماء کرّا لم یحمل خبثا قال و روی قلتین و لکنه لم ینسبه الیهم و ان کان ظاهره ذلک و لکن فی الاول التصریح بنسبه ما اورده الی الجمهور و قال السید المرتضی قده فی المسائل الناصریه و قد روی اصحاب الحدیث عن النبی ص انه قال اذا بلغ الماء کرا لم یحمل خبثا و روت الشیعه الامامیه عن ائمتها بالفاظ مختلفه و وجوه مختلفه ان الماء اذا بلغ کرا لم ینجسه ما بقع فیه من نجاسه الا بان یغیر احد اوصافه و اجمعت الشیعه الامامیه علی هذه المسأله و اجماعها هو الحجه انتهی و هو صریح فی اتفاق الفریقین علی روایته و فی جواهر الفقه لابن البراج انه قد روی عنهم صلوات اللّه علیهم انه اذا بلغ الماء کرّا لم یحمل خبثا و ظاهره ان هذا الحدیث مرویّ عن جمیع اهل البیت ع و قد اورده أیضا من لا یعمل باخبار الآحاد و تمسک به فظاهره انه من المتواترات کما صرح به بعضهم او من الآحاد المحفوفه بالقرائن القطعیه و فی تر انه المجمع علیه عند المخالف و المؤالف اصل قد روی فی فی عن محمد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان عن صفوان بن یحیی و عن علی بن ابراهیم عن ابیه

عن حماد بن عیسی جمیعا عن معاویه بن عمّار قال سمعت ابا عبد اللّه ع یقول اذا کان الماء قدر کر لم ینجّسه شی ء و روی أیضا عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن عیسی عن علی بن الحکم عن ابی ایّوب ابراهیم بن عثمان الخراز عن محمد بن مسلم قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الماء الذی یبول فیه الدّواب و تلغ فیه الکلاب و یغتسل فیه الجنب قال اذا کان الماء قدر کرّ لم ینجسه شی ء و روی أیضا عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن الحسن بن محبوب عن الحسن بن صالح الثوری عن الصادق ع قال اذا کان الماء فی الرکی کرّا لم ینجسه شی ء قلت و کم الکر قال ثلث اشبار و نصف عمقهما فی ثلث اشبار و نصف عرضهما و روی عنه أیضا عن احمد بن محمد عن محمد بن خالد البرقی عن محمد بن سنان عن اسماعیل بن جابر قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الماء الذی لم ینجسه شی ء قال کروها قلت الکر قال ثلاثه اشبار فی ثلاثه اشبار و هذه الاخبار رواها خ أیضا فصل و لفظ الماء فی هذه الرّوایات یشمل جمیع افراده و انواعه لعین ما بیّناه سابقا من اقتضاء الحکمه اذ لا عهد فیشار باللام الی المعهود و لا ذکر فیشار بها الی المذکور و الحمل علی الطبیعه یأباه مثل هذا الترکیب و علی الفرد الخاص او النوع کک ترجیح بلا مرجّح فیتعین حمله علی الاستغراق الحقیقی فیثبت المطلوب لا لإفاده المفرد المحلی باللام للعموم فی جمیع الموارد و ان جعل دلاله هذا اللفظ علیه من فروعها الشهید الثانی ره فی تمهید القواعد قال الاسم المعرف بال الّتی لیست للعهد یفید العموم عند جماعه من النحویین و الاصولیین الی ان قال اذا تقرر ذلک فیفرع علیه فروع کثیره اصلیه و فرعیه و منها الاحتجاج بقوله ص اذا بلغ الماء کرا و قوله ص

خلق اللّه الماء طهورا فان جعلناه للعموم استدل به على افراد الماء و الا دلّ باطلاقه عليها فيستوى فيه النابع و ما فى الانيه و ماء البحر و غيره عن افراد المياه التى اختلف فى انفعالها بمجرد ملاقاه النّجاسه و عدمه او فى طهوريتها و عدمه اه لان العموم غير متبادر من جوهر هذا اللفظ فى جميع الموارد و الاستثناء الذى لا يصح الا من العام و ان صح فى قوله تعالى إِنَّ الْإِنْسانَ لَفِي خُسْرٍ و قوله ص الصلح جائز الخ و لكنه غير مطرد اذ لا يق اكرم الرجل الا زيدا و رايت الانسان الا المؤمنين و قوله تعالى أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا لا دلاله فيه على ما ذكر فان من الالفاظ ما يستوى فيه المفرد و الجمع و غيرهما كالجنب و غيره هذا مع ان الاطلاق كاف لإثبات المدعى اذ كل نوع من انواع الماء يصدق عليه انه ماء فاذا بلغ كرّا وجب الحكم له بعدم الانفعال فصل قد خرج كثير من اصحابنا المتقدمين عن هذا الاصل فى ماء البئر فحكموا عليه بتجنيسه بمجرد ملاقاته للنجاسه و ان كان اكثر من كر و ادّعى جماعه منهم كالسيد المرتضى فى الانتصار و السيد ابن زهره فى الغنيه الاجماع عليه و فى الاول انه من متفردات الاماميه و فى السرائر لمحمد بن ادريس الحلى نفى الخلاف عنه بين اصحابنا و فى نكت الارشاد للشهيد الاول بعد نسبته الى الاكثر من الاصحاب قال و يكاد يكون اجماعا منهم على النجاسه و لعله الحجه و استدلوا على ذلك باخبار اظهرها دلاله روايات النزح و هى مع ما فيها من شواهد الاستحباب معارضه باقوى منها مما ورد فى هذا الباب مثل ما رواه خ باسناده عن احمد بن محمد بن عيسى عن محمد بن اسماعيل عن الرضا ع قال ماء البئر واسع لا يفسده شى ء

الا ان یتغیر ریحه او طعمه فینزح حتی یذهب الریح و یطیب طعمه لان له ماده اه و غیره و هو کثیر و قد اوردنا هذه الاخبار مع ما یتعلق بها فی کتابنا الکبیره الظاهر من کلام شیخنا المفید ره فی المقنعه اختصاص الاصل المشار الیه بما عدا الآبار و الحیاض و الاوانی من الغدران و الغلبان و ما اشبهها قال و اذا وقع فی الماء الراکد شی ء من النّجاسات و کان کرا و قدره الف رطل و ماتا رطل بالبغدادی و ما زاد علی ذلک لم ینجسه شی ء الا ان یتغیر به کما ذکرناه فی المیاه الجاریه هذا اذا کان الماء فی غدیر او قلیب و شبهه اما ان کان فی بئر او حوض او اناء فانه یفسد بسائر ما عوت فیه من ذوات الانفس السائله و بجمیع ما یلاقیه النّجاسات و لا یجوز التطهر به حتی یطهر و ان کان الماء فی الغدد ان و القلبان و ما اشبهها دون الف رطل و مأتی رطل جری مجری میاه الآبار و الحیاض التی یفسدها ما وقع فیها من النجاسات و لم یجز الطهاره به اه و کذا تلمیذه سلار بن عبد العزیز الدیلمی فی المراسم قال و امّا المضاف الی النجس فلیس بطاهر و لا مطهر و لا یجوز شربه و لا استعماله الا ان یدعو الی استعماله ضروره و هو علی ثلثه أضرب احدها یزول حکم نجاسته باخراج بعضه و الاخر بزیادته و الاخر لا یزول حکم نجاسته علی وجه فالاول میاه الآبار و هی تنجس بما یقع فیها من النجاسات او موت ما تذکره و تطهر باخراج ما نحدّه الی ان قال و امّا ما یزول حکم نجاسته فهو ان یکون الماء قلیلا و هو راکد فی الارض او غدیر او قلیب فانه ینجس بما یقع فیه من النجاسه و حد القلیل ما نقص عن کرّ و الکرّ الف و مائتا رطل فاذا زاد زیاده تبلغه الکر او اکثر من ذلک

طهر و کل الجاری اذا کان قلیلا فاستولت علیه النجاسه ثم کثر حتی زال الاستیلاء فانه یطهر و لا ینجس الغدر ان اذا بلغت الکر الّا بما غیر احد اوصافها و ما لا یزول حکم نجاسته فهو ماء الاوانی و الحیاض بل یجب اهراقه و ان کان کثیرا اه بل یمکن دعوی صراحه العبارتین فیما ذکرناه کما لا یخفی علی من تامل فیهما و العجب من صاحب الریاض و جماعه حیث احتملوا بل استظهروا موافقتهما لسائر الاصحاب تحملهم العبارتین علی الغالب فی الاوانی من النقصات عن الکرّ و انت خبیر بإبائهما عن هذا الحمل مع ان کون الغالب فی الحیاض ما ذکر فی محل المنع الظّاهر و کذا البئر مع انه لم یحک احد عنهما التفصیل فیها بین الکر و ما دونه و الاستشهاد بفهم خ الذی هو من تلامیذ د و هو اعرف بمذهب استاده حیث قال فی تهذیبه الّذی هو شرح علی عه بعد ان اورد العباره المذکوره و یدل علی ذلک ما قدمنا ذکره من ان الماء متی نقص عن الکر فانه ینجس بما یحلّه من النجاسات و اذا ثبت نجاسته فلا یجوز استعماله بلا خلاف الخ اه لیس فی محله و کیف کان فلا ینبغی الاشکال فی ضعف هذا القول اذ لا مخرج عمّا اسسناه من الاصل بالنسبه الی ما اشرنا الیه سوی اطلاق بعض الاخبار مثل قوله ع فی روایه ابی بصیر اذا دخلت یدک فی الاناء قبل ان تغسلها فلا بأس الا ان یکون اصابها قذر بول او جنابه فان ادخلت یدک فی الماء و فیها شی ء من ذلک فاهرق ذلک الماء اه و قوله ع فی روایه البزنطی یکفی الاناء بعد السؤال عن الرجل یدخل یده فی الاناء و هی قدره اه و المتبادر من الاناء فیهما ما دون الکر فیحمل علیه سلمنا العموم و لکن

الترجیح لعموم ما تقدم بوجوه کثیره مع انه روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن عبد اللّه بن المغیره عن بعض اصحابنا عن الصادق ع قال الکر من الماء نحو حبی هذا فاشار الی حبّ من تلک الحباب التی تکون فی المدینه اه فان الظاهر بیانه الکر الذی لا یتنجس فتدبر و روی عن علی بن محمّد عن سهل عن احمد بن محمد بن ابی نصر عن صفوان الجمال قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الحیاض التی بین مکّه و المدینه تردها السّباع و تلغ فیها الکلاب و یغتسل فیها الجنب أ یتوضأ منه قال و کم قدر الماء قلت الی نصف السّاق و الی الرکبه و أقلّ قال توضأ اه فصل المشهور بین المتأخرین و متأخریهم اختصاص هذا الاصل بما لو طری النجاسه علی الکریه فالماء القلیل اذا تنجس فلا یطهر باتمامه کرا مطلقا سواء کان بالماء الطاهر او بالنجس و قد ذهب جماعه من قدماء اصحابنا الی ان بلوغه کرّا مطهر مطلقا او اذا کان الاتمام بالماء الطاهر و منهم السید المرتضی ره فی المسائل الرسیه علی ما حکی عنه و الشیخ ابو جعفر الطوسی ره فی بعض کتبه علی ما نسب الیه و ان لم نتحققه فی خصوص المسأله و المحکی عنه فی الخلاف موافقه المتأخرین و فی المبسوط التردد نعم ربما یفوح عن بعض عباراته فی غیر المقام رائحه اختیاره هذا القول و فی جواهر ابن البراج انه قد کان خ یذهب الی نجاسه هذا الماء و ربما مال فی بعض الاوقات الی القول بطهارته لأنه کان یقول القول بطهارته قوی الخ اه و من هؤلاء بنو ادریس و البراج و حمزه و الحلی فی ئر و الجواهر و الوسیله و الاشاره و فصّل الأولان بما لا مزیل علیه مبالغین فی اثبات

هـذا القول مدّعيا اوّلهما الاجماع عليه قال و أيضا اجماع اصـحابنا على هذه المسأله الا من عرف اسـمه و نسـبه و قوله و اذا تعين المخـالف فى المسأله لا يعتـد بخلافه اه و محصل ادلتهم يرجع الى وجوه كلّها ضـعيفه عنـد التحقيق و لكن اقربها امران التعرض لهما حقيق الاول الاجماع الذى نقله فى تر كما عرفت و فى حجيته الاجماع المنقول بخبر الواحد سيّما مثل هذا الناقل الّذى طعن فى دعاويه من علمائنا غير واحـد كلام معروف وارد و القول بحجيته بما بيّناه فى الاصول فاسـد مع ان شـيخنا المحقق ره قال فى المعتبر انـا لم تقف على هـذا اى هـذا القول فى شـى ء من كتب الاصـحاب و لو وجـد كان نادرا بل ذكره المرتضـى فى مسائل منفرده و بعـده اثنان او ثلثه ممن تابعه و دعوى مثل هذا اجماعا غلط اذ لسـنا بدعوى المائه تعلم دخول الامام فيهم فكيف بفتوى الثلاـثه و الاربعه اه و الثانى قوله ص اذا بلغ الماء كرا الـخ فان معناه انه متى بلغه لم يحكم بنجاسـته سواء كان قبل ذلك نجسا او طاهر او المفروض ان الماء المبحوث عنه قـد بلغ هـذا المقدار فوجب الحكم فيه بالطهاره لا يق سـلّمنا الصـغرى و هو ان هذا ماء بلغ كرا و لكن لا نسـلم كليه الكبرى المشترطه فى الشـكل الاوّل اى كل ماء بلغ كرا وجب الحكم بطهارته اذ لا دليل عليها فلعل هـذا الحكم مخصوص بما كان طاهرا لما بيّناه سالفا من افاده الحـديث المذكور للعموم فهو الدليل على هذه الكليه و قد قال ابن ادريس فى تر فالالـف و اللام فى الماء عنـد اكثر الفقهاء و اهل اللسان للجنس المسـتغرق فالمخصوص للخطاب العام الوارد عن الشارع يحتاج الى دليل و لا خلاف بين المخالف

و المؤالف من اصحابنا فی تنصیفهم و تقسیمهم فی کتبهم الماء فانهم یقولون الماء علی ضربین طاهر و نجس و قد حصل الاتفاق من الفریقین علی تسمیه الماء النجس بالماء و وصفه بالنجس لا یخرجه عن اطلاق اسم الماء حتی یصیر فی حکم ماء الورد و ماء الباقلاء لأنه لو شربه من حلف ان لا یشرب ماء لحنث الحالف بغیر خلاف فلو لم ینطلق علیه اسم الماء لم یحنث الحالف اه و یمکن الجواب عن هذا الاستدلال بانّ الماء و ان کان یطلق علی القسمین الا ان المتبادر منه و لو بملاحظه الحکم بانّه لم یحمل خبثا هو الاول و ربما یستبعد ان یکون نصف کرّ مثلا منفردا نجسا و النصف الاخر أیضا ککک فاذا خلطا و اجتمعا حصل الطهاره للمجتمع بمجرد بلوغه کرّا و مثل هذا لا یلتفت الیه فی الشرعیات بعد وجود الدلاله و کم مثل ذلک بل اعرب فیها کما لا یخفی علی المتتبع قال الفاضل المشار الیه و لهذا امثله کثیره عقلا و سمعا فمن ذلک المشرک نجس العین عندنا و یخرجه الایمان عن النجاسه الی الطهاره فان قیل ان العین علی ما کانت علیه قلنا غیر مسلم لان اعتقاد الإسلام و الایمان یمنع من ان یطلق علیها انها علی ما کانت علیه الا ان یراد بالعین نفس الجواهر فهو ککک الا انه غیر مؤثر الا تری ان عصیر العنب قبل ان یشتد حلال طاهر فاذا حدثت الشده حرمت العین و نجست و العین التی هی جواهر علی ما کانت علیه و انما حدث معنی لم یکن و ککک اذا انقلب خلا زالت الشده عن العین و طهرت و هی علی ما کانت علیه و ککک الحیّ من النّاس المسلمین یکون طاهرا فی حال حیاته فاذا مات صار نجسا و العین

علی ما کانت علیه و لم یحصل من التغیر اکثر من عدم معنی هو الحیوه و حلول معنی هو الموت و اذا جاز ان ینجس العین الطاهره بعدم الحیوه و حلول الحیوه الموت جاز ان یطهر العین النجسه بعدم الکفر و وجود الایمان علی ان الجواهر متماثله و العین النجسه من جنس العین الطاهره و انما یفارقها بما یحلها من المعانی و الاعراض و الاحکام فاذا لا مانع شرعا و عقلا ان یثبت للماء النجس متفرقا قبل اجتماعه و بلوغه الکر حکم بعد اجتماعه و بلوغه الحد المحدود اه لا یق ان الاستصحاب دلیل شرعی یقتضی بقاء هذا الماء علی ما کان علیه من النجاسه فی صوره الاجتماع و البلوغ فکیف ینقض الیقین و قد نهی عنه فان المنهی عنه هو نقض الیقین بالشک و المفروض انتفائه بالحدیث المذکور و الاستصحاب انما یکون حجه اذا لم یعارضه دلیل شرعی اخر و هو فی محل البحث متحقق مستطر و الانصاف ان انکار ظهور هذا الحدیث فی الدلاله علی هذا القول خلاف الانصاف فهو قوی لو صح السند و ثبت من طرقنا هذا المستند و لکنا بعد کمال التتبع فی کتب اصحابنا المؤلفه لجمع احادیث ائمتنا الهادین الی مناهج الهدی المتداوله بین علمائنا الاعلام المرجوع الیها فی جمیع الاحکام لم یحد هذا الحدیث بهذا اللفظ و انما المذکور فیها اذا کان الماء الخ لا اذا بلغ الخ و قد صرح بعضهم بالفرق بین اللفظین بظهور دلاله الثانی علی الاول بخلاف الاوّل قال فی المعتبر انا لم نروه ای هذا الحدیث المشتمل علی البلوغ مسندا و الذی رواه مرسلا المرتضی و الشیخ ابو جعفر و آحاد ممن جاء بعده و الخبر المرسل لا یعمل به و کتب الحدیث عن الائمه ع خالیه عنه اصلا و امّا

المخالفون فلم اعرف به عاملا سوی من محکی عن ابن حی و هو زیدی منقطع المذهب و ما رایت اعجب ممن یدعی اجماع المخالف و المؤالف فیما لا یوجد الا نادرا فاذا الروایه ساقطه و اما اصحابنا فرووا عن الائمه ع اذا کان الماء قدر کر لم ینجسه شی ء و هذا صریح فی ان بلوغ الماء کرا هو المانع لتأثیره بالنجاسه و لا یلزم من کونه لا ینجسه شی ء بعد البلوغ رفع ما کان ثابتا فیه و منجسا قبله و خ ره قال لقولهم ع و نحن فقد طالعنا کتب الاخبار المنسوبه الیهم فلم نر هذا اللفظ و انما رأینا ما ذکرناه و هو قوله الصادق ع اذا کان الماء الخ و لعل غلط من غلط فی هذه المسأله لتوهمه ان معنی اللفظین واحد اه و اقول ان منشأ الفرق ان حدیث الکون یدل علی ان کون الماء کرا مانع عن تاثره بالنجاسه الطاریه علیه و امّا انتفاء النجاسه السابقه علی هذا الکون الثابته فیه فلا دلاله فی الحدیث علیه بخلاف حدیث البلوغ فانه یدل علی ان البلوغ موجب لرفع ما کان من النجاسه و لکن الانصاف حق الانصاف ان الفهم السلیم و الذوق المستقیم لا یفرقان بین اللفظین اذ کما یصدق علی الماء المتمم کرا انه ماء بلغ هذا الحد یصدق علیه انه ماء یکون ککک و المفهوم انما ینتفی طهارته ما لم یکن ککک و هو مسلم و لا یلزم ذلک عدم حصولها له بعد کونه ککک الا ان یتشبث بذیل الاستصحاب و هو حجه اخری قد عرفناک ما فیها فی مطاوی هذا الباب فان قلت کما لا دلیل علی نجاسته ح فککک لا دلیل علی طهارته قلت اولا انا سلمنا فقد الدلاله من الحدیثین علی طهارته و لکن الدلاله علیها ثابته ممّا استثناه فی القاعده الاولی من اصاله طهاره کل ماء بل کل شی ء

و دعوی انها لا- تجری فی مقام اثبات الحکم للمشکوک فی حکمه بل تختص بما ثبت طهارته و شک فی طرو النجاسه علیه کما فی الذخیره قد عرفت انها ساقطه البته و ثانیا انه لو قلنا بان هذا الماء ح نجسه شی ء فکیف یصدق انه لم ینجسه شی ء مع ان النکره الواقعه فی سیاق النفی مفیده للعموم و حمله علی الطاری لیس بمعلوم بل قد صرح اهل العربیه بان لفظه لم مغیره لمعنی المستقبل الی الماضی کما ان الأمر فی کلمه اذا بالعکس و من هنا یندفع أیضا دعوی تبادر سبق الکریه علی النجاسه من الحدیثین فیتضح ح ما فی قوله ره و لا یلزم من کونه لا ینجسه الخ فان الحکم بانه لم ینجسه شی ء یلزمه قطعا رفع ما کان ثابتا فیه قبل ذلک هذا مع ان حدیث البلوغ و ان لم یسند فی کتب اصحابنا و لکن یجبره ارسال مثل السیّد و خ و ابن البراج مع ظهور عباره الاول کصریح الحلّی فی ئر فی دعوی الاجماع علی روایته و ارسله الثانیان کغیرهما ارسال المسلمات و لم أر من قدح فیه سوی هذا المحقق الجلیل مع انه عسی ان یؤیّده ما اسلفناه من ابن ادریس من دعوی الاجماع علی ما یقتضیه هذا الدلیل و ان قال فی خیره ان ما یق من ان الاجماع المنقول بخبر الواحد المحکوم بکونه حجه عند جماعه من المحققین کاف فی ثبوت الخبر و ان لم یسند انما یتم من ضابط ناقد للأحادیث لا من مثل هذا الفاضل و ان کان غیر منکور التحقیق فانه لا یتحاشی فی دعاویه مما یتطرق الیه المقدح الخ اه و انت خبیر بانهم یتمسکون فی کثیر من الموارد بکثیر من المراسیل النبویه زاعمین انجبارها بامور تقصر عما اشرنا الیه بمراتب کثیره و الحاصل ان المتامل فی ما ذکرناه و نقلناه تحصیل له الظن القوی بصدور هذا الحدیث علی

هـذا اللفظ عن النبی ص ظنا لا یقصـر لو لم نقل بکونه اقوی عن الظن بصـدور سائر الاخبار المرویه عن عترته ص المجموعه فی کتب اصـحابنا المهتـدین بسـنّته فهـذا القول فی غـایه قوته و لکن الاحتیاط ینبغی الوقوف علی ساحله و المسـلوک فی محجته و علی المختار فالظاهر عدم الفرق بین الاتمام بالنجس و الطاهر لإطلاق ما سطرناه فی تلک المساطر

الثالثه کل ماء تغیر طعما او لونا او ریحا وجب الاجتناب عنه

فصـل هـذا الاصل من المسـلمات القطعیه بین الاصـحاب بل بین مخالفینا أیضا من الاقشاب و قـد اسـتفاضت دعوی الاجماع من الفریقین فی هـذا الباب و یشـهد له الاعتبار من ذوی الالباب و ما دل علی حکم الخبائث من الکتاب و یـدل علیه أیضا جمله من الاخبار الوارده عن ائمتنا الاطیاب اصل فقد تقدم قول النبی ص الّذی رواه فی المعتبر مرسـلا خلق اللّه الماء طهورا لا ینجسه شی ء الا ما غیر لونه او طعمه او ریحه اه و الاسـتثناء من النفی اثبات فیثبت التنجس للمتغیر ککک و لمتعرض ان یقول اذ غایه ما یـدل علیه ان المتغیر قابـل للتنجس لو لاقـاه نجس کقولهم ان المـاء القلیـل ینفعـل بالنجـاسه فان معناه انه قابل لـذلک لا انه فی نفسـه منفعل و ان لم یلاقه ما یؤثر فیه فلا دلاله فی الروایه علی ان المتغیر فی حد ذاته نجس مطلقا و ان التغیر موجب لذلک و لکن لنا ان نقول اولا ان فی سـرق الحدیث مساق الحکم بطهاره الماء مطلقه ثم تعقیبه بهذا الاسـتثناء شهاده علی المدعی واضحه و دلاله علیه لائحه مع ان من المحتمل رجوع الاستثناء الی قوله خلق اللّه الماء بناء علی انه بمعنی جعل و ثانیا ان ما ذکر مبنی علی کون

غیر مبنیا للمفعول و لکن لو جعلناه للفاعل فالاستثناء راجع الی الفاعل فانه نکره فی سیاق النفی تفید العموم الذی هو من شرائط صحه الاستثناء و المناقشه فی سند هذه الروایه ساقطه عند اهل الدرایه لانجبار ضعفها بما اشرنا الیه من دعاوی الاجماعات المستفیضه بل محقق الاجماع بل الضروره الدینیه و فی تر الحلی ره دعوی الاتفاق علی روایه هذه الروایه و فی الرّیاض ان الحدیث مشهور و لکن فی المعتبر جعله مؤیّدا للحکم المذکور و نسبته الی روایه الجمهور و عبارته فیه کالصریحه فی انه غیر مروی عن طرقنا الصحیحه و لکن الامر بحمد اللّه بیّن فالخطب فی امثال المقام هیّن اصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و محمد بن اسماعیل عن الفضل بن شاذان جمیعا عن حماد عن حریز عمّن أجزأ عن الصادق ع انه قال کلما غلب الماء ریح الجیفه فتوضأ من الماء و اشرب و اذا تغیر الماء و تغیر الطعم فلا تتوضّأ و لا تشرب اه و روی عنه أیضا عن محمد بن عیسی بن عبید عن یونس بن عبد الرحمن عن عبد اللّه بن سنان قال سأل رجل ابا عبد اللّه ع و انا جالس غدیر اتوه و فیه جیفه فقال اذا کان الماء قاهرا و لا توجد فیه الریح فتوضّأ اه مفهومه انه اذا لم یکن الماء غالبا علی الجیفه او وجد فیه الریح فلا یجب الوضوء منه و روی خ عن شیخه د عن جعفر بن محمد بن قولویه عن ابیه عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن محمد عن الحسین بن سعید و عبد الرحمن بن ابی نجران عن حماد بن عیسی عن حریز بن عبد اللّه عن الصادق ع انه قال کلّما غلب الماء علی ریح الجیفه فتوضّأ من الماء و اشرب فاذا تغیر الماء و تغیر الطعم فلا توضأ

منه و لا تشرب اه و روی عنه أیضا عن احمد بن محمد بن الحسن بن الولید عن ابیه عن سعد بن عبد اللّه عن محمد بن عیسی عن یاسین الضریر عن حریز عن ابی بصیر عن الصادق ع انه سئل عن الماء النقیع بتول فیه الدّواب فقال ان تغیر الماء فلا یتوضأ منه و ان لم تغیره ابوالها فتوضأ منه و ککک الدم اذا سال فی الماء و اشباهه اه و روی بهذا الاسناد عن سعد عن احمد بن محمد بن عیسی عن العباس بن معروف عن حماد بن عیسی عن ابراهیم بن عمر الیمانی عن ابی خالد القماط انه سمع ابا عبد اللّه ع یقول فی الماء یمر به الرجل و هو نقیع فیه المیته و الجیفه فقال ان کان الماء قد تغیر ریحه او طعمه فلا تشرب و لا تتوضأ منه و ان لم یتغیر ریحه و طعمه فاشرب و توضّأ اه فصل لا یضرنا فی تاسیس الاصل المشار الیه ورود هذه الاخبار موارد خاصه لعدم القول بالفصل و فتوی الاصحاب بالتعمیم کافه مع ان الظاهر من الروایه الأخیره بیان الحکم علی وجه الضّابط علی ان المعبره بعموم الجواب لا بخصوص السؤال البته و یدل علیه أیضا قوله و اشباهه فی الروایه السابقه و لأخلوها عن ذکر اللون بالمرّه بعد ثبوته بالنبویه المتقدمه و بمفهوم ما رواه خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن محمد بن عبد الجبّار عن محمد بن سنان عن العلاء بن الفضیل قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الحیاض یبال فیها قال لا باس اذا غلب لون الماء لون البول اه فما عن شیخنا البهائی ره من التوقف فی اللون لیس فی محله فصل نظر بعض قدماء اصحابنا کالعمانی و شرذمه قلیلون من متأخریهم الی ظ اطلاق هذه الاخبار فزعموا ان الماء الذی لم یبلغ الکر کالذی بلغه فی عدم التأثر ما لم یحصل

التغيّر و ضعف هذا القول لا يكاد يخفى على الناظر فى الاخبار الوارده فى الموارد الجزئيه لخصوص الماء القليل و غيرها الوارد فى بيان اشتراط الكر و تحديده اذ لو لا ذلك لما كان لذاك فائده و لعل هذه الاخبار بمجموعها بالغه حد التواتر الموجب للقطع بالانفعال مع ان جماعه من اصحابنا ادعوا الاجماع عليه قال السيد المرتضى بعد قول الناصر اذا وقعت النجاسه فى ماء يسير بنجس تغير لها اولم يتغير ما هذه عبارته هذا صحيح و هو مذهب الشيعه الاماميه و جميع الفقهاء و انما خالف فى ذلك مالك و الأوزاعى و اهل الظاهر فراعوا فى نجاسه الماء القليل منه و الكثير تغير احد اوصافه من طعم أو لون او رائحه و الحجه فى صحه مذهبنا اجماع الشيعه الاميه و فى اجماعهم عندنا الحجه و قد دللنا على ذلك فى غير موضع من كتبنا الخ اه

الرابعه كل شى ء يراه ماء المطر فقد طهر

فصل هذا الاصل فى الجمله مسلّم مقطوع به بين الاصحاب مدلول عليه بجمله من ايات الكتاب و بعده من اخبار وردت فى هذا الباب فقد روى فى فى عن احمد بن محمد عن على بن الحكم عن عبد اللّه بن يحيى الكاهلى من رجل عن الصادق ع قال قلت امر فى الطريق فيسيل علىّ الميزاب فى اوقات اعلم ان النّاس يتوضّئون قال ليس به باس لا تسأل عنه قلت و يسيل على من ماء المطر ارى فيه التغير و ارى فيه آثار القذر فيقطر القطرات علىّ و ينتضح على منه و البيت يتوضأ على سطحه فيكف على ثيابنا قال ما بذا باس لا تغسله كل شى ء يراه ماء المطر فقد طهر اه فصل الظاهر عن التوضّؤ فى هذا الحديث هو

التطهر من النجاسه و الخبث لا معناه المعروف فحكمه ع بنفی البأس مع قوله اعلم مناف للأصل المسلم المجمع علیه من وجوب الاجتناب عن کل ماء علم نجاسته و لکن الظاهر ان مراده بالعلم هو العادیّ المساوق للظن القوی الذی لا ینافی احتمال الخلاف و ح فلا ینبغی الاشکال فی عدم وجوب الاجتناب کما یأتی و ربما یشهد لذلک قوله لا تسأل عنه مع ان العلم بالاوقات المشار الیها لا یستلزم العلم بنجاسه خصوص ما یسیل علیه بعینه ثم قوله ما بذا باس مع قوله اری فیه التغیر و اری فیه آثار القذر مناف بظاهره للأصل السابق من وجوب الاحتراز عن کل ماء متغیر بالنجاسه و ما یأتی من نجاسه ما فیه عینها قال الشیخ الحرّ فی الوسائل هذا محمول علی ان القطرات و ما وصل الی الثیاب من غیر الناحیه التی فیها التغییر و آثار القذر او ان التغیر بغیر النجاسه و القذر بمعنی الوسخ و یخص بغیر النجاسه اقول ما ذکره اخیرا فله وجه لو لا قوله یتوضّأ الا ان یحمل علی التنظیف من الاوساخ الطاهره و اما ما ذکره اولا فلعله بعید مع ملاحظه قوله علیّ لو ارجحنا الضمیر فی فیه الی ما یسیل نعم لا باس بما ذکره لو ارجح الی نفس المجرور بمن فالمعنی انه سیل علی بعض ماء المطر الذی فیه ای فی مجموع الماء التغیر و هو لا یستلزم تغیر الجمیع و تقذره فصل مقتضی عموم الحدیث المذکور و اطلاقه عدم الفرق فی حصول الطّهاره للمتنجس بین کونه ماء مطلقه و غیره کک سواء کان ارضا او اناء او ثوبا او غیر ذلک ممّا یطلق علیه اسم الشی ء و حصول التطهر بمجرد ورود ماء المطر علیه مطلقه و لکن التخصیص و التقیید بالنسبه الی جمله من

افراد هـذا العـام و المطلق ثابتـات بالإجماع و الاخبار و شـهاده الاعتبار كما فی صوره بقاء عين النجاسه او عـدم زوال التغير بها و ربمـا يفرع على اطلاـق هـذا الحـديث الحكم بطهـاره الماء المتنجس و ان كان كثيرا كالبحر بورود قطره من ماء المطر عليه و لو على جزء واحـد عنه و هو بعيـد فان الظاهر من هـذه الروايه طهاره ما يصل اليه المطر و المفروض عـدم وصوله الّا الى هذا الجزء فكيف يجرى الاطلاـق على مـا لم يصـل اليه هـذا الماء من سائر الاجزاء هـذا مع ان الروايه مرسـله لا جائر لها فی خصوص هـذا الحكـم و سـيأتى مـا يصـلح لتقييـد اطلاقهـا بالنسـبه الله اصـل روى فی فی عـن على بـن ابراهيم عن ابيه عن محمـد بن ابى عمير المجمع على تصـحيح مـا يصـح عنه عن هشـام بن الحكم عن الصـادق ع فی ميزابين سالا احـدهما بول و الأخر ماء مطر فاختلطا فاصـاب ثوب رجـل لم يضـرّه ذلـك اه و روى أيضا عن عـده من اصـحابنا عن احمـد بن محمـد عن الهيثم بن ابى مسـروق عن الحكم بن مسكن عن محمد بن مروان عن الصادق ع قال لو ان ميزابين سالا احدهما بول و الاخر ميزاب ماء فاختلطا ثم اصابك مـا كـان به باس اه و روى ق باسـناده عن هشام بن سالم انه الصّادق ع عن السـطح يبال عليه فيصـيبه الماء فكيف فيصـيب الثوب فقال لا باس به ما اصابه من الماء اكثر منه اه و باسـناده عن على بن جعفر انه سأل اخاه موسـى بن جعفر ع عن الرجل يمر فی ماء المطر و قد صب فيه خمر فاصاب ثوبه هل يصلى فيه قبل ان يغسله فقال لا يغسل ثوبه و لا رجله و يصلى فيه و لا باس به اه فصل ظاهر هذه الاخبار عدم اعتبار الكريه لعدم انفعال ماء الأمطار و عليه اكثر

فقهائنا الابرار و ربما يستند لاعتبارها و انفعاله بعدمها الى عموم ما دل على انفعال الماء القليل و انت خبير بانه لا عموم فى الاخبار المستدل بها على انفعاله فهذا المستند عليل سلمناه و لكن التعارض بالعموم من وجه و المرجح لما ذكرناه نعم يعتبر كون الماء غالبا على النجاسه و اكثر منها لقوله ما اصابه من الماء اكثر منه مع انه ربما يحتمل اراده الاكثريه بحسب الحكم و المعنى و لكنه ضعيف كما لا يخفى اصل روى ق باسناده عن على بن جعفر انه سال اخاه ع عن البيت يبال على ظهره و يغتسل من الجنابه ثم يصيبه المطر أ يؤخذ من مائه فيتوضّأ به للصلاه فقال اذا جرى فلا باس به اه و روى الحميرى فى قرب الاسناد عن عبد اللّه بن الحسن عن جده على بن جعفر ع عن اخيه ع قال و سألته عن الكثيف يكون فوق البيت فيصيبه المطر فيكف فيصيب الثياب أ يصلى فيها قبل ان تغسل قال اذا جرى من ماء المطر فلا باس اه و روى على بن جعفر ع عن اخيه ع قال سألته عن المطر يجرى فى المكان فيه المعذره فيصيب الثوب أ يصلى فيه قبل ان يغسل قال اذا جرى فيه المطر فلا باس اه فصل قضيه مفهوم الشرط فى هذه الاخبار عدم تطهر المحل بماء المطر لو لم يجر عليه كما هو مذهب خ فى بعض كتبه و تبعه ابن حمزه فى الوسيله قال و حكم الماء الجارى من الشعب ماء المطر ككك اه و لكن المشهور عدم اعتبار الجريان للأصل و اطلاق ما تقدم و الاول لا يعارض هذه الروايات و الثانى مقيد بها محمل الجريان فيها على اراده التقاطر عن السماء المعتبر فى ذلك اجماعا على ما قيل لعلّه بعيد لا يساعده الدليل و دعوى الاجمال مع ظهوره فيما ذكرناه من الحال من

شطط المقال اذ مجرد مثل هـذا الاحتمال لا يوجب الاجمال المخل بالاسـتدلال و اعجب منه تقويه هذا الاحتمال بعدم نص على اشتراط التقاطر فيكون هذه الاخبار مستندا لهذا المقال

الخامسه كلّ ماء له ماده فهو طاهر مطهر لا ينجسه شی ء و ان كان قليلا

فصل هذا الاصل مسـتفاد مما تقدم فی القاعده الثانيه من روايه محمد بن إسماعيل عن الرضاء قال ماء البئر واسع لا يفسده شی ء الّا ان يتغير ريحه او طعمه فيزح حـتی يـذهب الريـح و يطيب طعمه لاـن له مـاده اه فـان التعليـل مفيـد للعموم و الظـاهر انه تعليل للحكمين و لو كـان للثانی فالمـدعی يثبت بالأولويه و هـذا الحكم فی حوض الحمام اذا اتصل بالماده البالغه كرّا فصاعـدا مما لا خلاف فيه بل فی بعض الكتب دعوی الاجماع عليه اصل روی خ باسناده عن الحسين بن سعيد عن صفوان بن يحيی عن منصور بن حازم عن بكر بن حبيب عن ابی جعفر ع قال ماء الحمام لا باس به اذا كانت له ماده اه و الظاهر من ماء الحمام علی ما صـرح به بعض الاعلاـم مـا فی حيـاضه الصـغار الـذی لا يبلغ الكر و الا فلا وجه لاشتراط الماده اصل روی أيضا باسـناده عن احمـد بن محمـد بن عيسـی عن عبـد الرحمن بن ابی نجران عن داود بن سـرحان قـال قلت لأـبی جعفر ع مـا تقول فی مـاء الحمام قال هو بمنزله الماء الجاری اه و باسـناده عن احمـد بن محمـد عن ابی يحيی الواسـطی عن بعض اصـحابه عن ابی الحسن الهاشـمی قال سئل عن الرجال يقومون علی الحوض فی الحمام لا اعرف اليهودی من النصـرانی و لا الجنب من غير الجنب قال يغتسل منه و لا يغتسل من ماء اخر فانه طهور اه

و روی فی فی عن بعض اصحابنا عن جمهور عن محمد بن القسم عن عبد اللّه بن ابی یعفور عن الصادق ع قال قلت اخبرنی عن ماء الحمام یغتسل منه الجنب و الصبی و الیهودی و النصرانی و المجوس فقال ان ماء الحمام کماء النهر بطهر بعضه بعضا اه و روی الحمیری فی قرب الاسناد عن ایوب بن نوح عن صالح بن عبد اللّه عن إسماعیل بن جابر عن ابی الحسن الاوّل ع قال ابتدأنی فقال ماء الحمام لا ینجسه شی ء اه فصل مقتضی اطلاق هذه الروایات عدم انفعال ماء الحمام مطلقه و ان لم یتصل بماده و لکنه مقید بما قدمناه مع انه وارد مورد الغالب فی زمن صدوره من الاتّصال بها و من هنا یتضح أیضا ضعف القول بعدم اشتراط الکریه فی الماده للإطلاق لان الغالب زیاده مواد الحمامات عن الکر فیحمل علیه فصل مقتضی التعلیل المشار الیه عدم تنجس الماء الجاری مطلقه و ان کان قلیلا بملاقاته للنجاسه و هو فتوی الاکثر بل لا خلاف فیه یظهر الا ما حکی عن المرتضی و مد فجعلاه کالراکد فی اعتبار الکریه و هو ضعیف بل ظ بعضهم دعوی الاجماع علی خلافه قال فی المعتبر و لا ینجس الجاری بالملاقات و هو مذهب فقهائنا اجمع و مذهب اکثر الجمهور

السّادسه الأسآر کلها طاهره ما عدا سؤر الکلب و الخنزیر و الکافر

فصل هذا الاصل هو المعروف المشهور بین اصحابنا بل فی جمله من کتبهم دعوی الاجماع علیه قال السید المرتضی فی الناصریه الصحیح عندنا ان سؤر جمیع البهائم من ذوات الاربع و الطیور ما خلا الکلب و الخنزیر طاهر یجوز الوضوء به ثم حکی عن مالک طهاره اسار جمیع الحیوان و عن ابی حنیفه نجاسه اسار السباع کلها ما خلا الهرّ

و فی اصحابنا من حکم بنجاسه اسار المسوخ و هو مبنی علی القول بنجاسه اعیانها و هذا فی الحقیقه غیر مخالف فی الاصل الذی نحن بصدد تأسیسه اذ المراد سؤر الحیوان المحکوم بطهارته بقرینه الاستثناء و قال ابن ادریس فی ئر و الأسآر علی ضربین سؤر بنی آدم و سؤر غیر بنی آدم فسؤر بنی آدم علی ثلاثه اضرب سؤر مؤمن و من حکمه حکم المؤمن و سؤر مستضعف و من حکمه حکم المستضعف و سؤر کافر و من حکمه حکم الکافر فالاول و الثانی طاهر مطهر و الثالث نجس منجس الی ان قال فاما سؤر غیر بنی آدم فینقسم الی قسمین سؤر الطیور و غیر الطیور فاسأر الطیور کلها طاهره مطهره سواء کانت مأکوله اللحم او غیر مأکولته جلّاله او غیر جلاله تاکل الجیف اولا تاکل الجیف فاما غیر الطیور فعلی ضربین حیوان الحضر و حیوان البرّ و حیوان الحفر علی ضربین مأکول اللحم و غیر مأکول اللحم فمأکول اللحم سؤره طاهر و مطهر و غیر مأکول اللحم فما امکن التحرز منه سؤره نجس و ما لا یمکن التحرز منه فسؤره طاهر فعلی هذا سؤر الهر و ان شوهدت قد اکلت الفاره ثم شربت فی الاناء یکون بقیه الماء الذی هو سؤرها طاهر سواء غایت عن العین او لم یغب الا ان یکون الدم مشاهدا فی الماء او علی جسمها فینجس الماء لأجل الدم و ککّ لا باس بأسآر الفاره و الحیات و جمیع حشرات الارض و امّا سؤر حیوان البر فجمیعه طاهر سواء کان مأکول اللحم او غیر مأکول اللحم سبعا کان او غیره من ذوات الاربع مسخا کان او غیر مسخ و حشرات الارض سوی الکلب و الخنزیر فحسب و ما عداها فلا بأس بسؤره اه و هو صریح فی الحکم بنجاسه سؤر الانسی مما لا یوکل لحمه

الممکن التحرز عنه و قد یق ان ظاهره الحکم بنجاسته عینه أیضا فلا تکون مخالفا أیضا فتدبر اصل روی فی فی عن احمد بن ادریس و محمد بن یحیی جمیعا عن محمد بن احمد عن احمد بن الحسن بن فضال عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عماد بن موسی عن الصادق ع قال سئل عما تشرب منه الحمامه فقال کل ما اکل لحمه فتوضأ من سؤره و اشرب و عن ماء شرب منه باز او صقر او عقاب فقال کل شی ء من الطیر یتوضأ مما یشرب منه الا ان تری فی منقاره دما فات رایت فی منقاره دما فلا توضّأ منه و لا تشرب و روی أیضا عن علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن یونس عن عبد الله بن سنان عن الصادق ع قال لا باس ان تتوضأ مما شرب منه ما یوکل لحمه اه و روی خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن محمد بن احمد عن هاون بن مسلم عن الحسین بن علوان عن عبد اللّه بن الحسن بن الحسن بن علی بن أبی طالب ع عن ابائه ع قال قال رسول الله ص کل شی ء یجترّ سؤره حلال و لعابه حلال اه و رویا أیضا عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن خالد عن الحسین بن سعید عن القسم بن محمد عن علی بن ابی حمزه عن ابی بصیر عن الصادق ع قال فضل الحمامه و الدجاج لا باس به و الطیر اه قال خ قوله و الطیر عام فی کل طیر اه فصل هذه الاخبار دلت علی طهاره سؤر کل ما یوکل لحمه و کل طیر و ان لم یؤکل لحمه و لیس فیها و لا فی غیرها دلاله علی طهاره سؤر کل ما یؤکل لحمه عدا ما استثنی من الکلب و الخنزیر و الکافر فالظاهر فقد الدلیل علی طهاره ذلک بخصوصه کما یرشد الیه استدلالهم علیها بالعمومات المتقدم الیها الاشاره من الآیات و الاخبار الداله علی طهاره کل ماء

و الاصل عـدم التخصـيص أصل روى فی فی عن احمد بن ادریس عن محمد بن احمد عن ایوب بن نوح عن الوشاء عمن ذکره عن الصـادق ع انه کـان یکره سؤر کـل شـی ء لاـ یوکل لحمه اه فصل بهـذه الروایه اسـتدل من قال بنجاسه سؤر کل مالا یوکل لحمه و لکنهـا لإرسالهـا و شـذوذها لا یصـلح التخصـیص العمومات المشار الیها مع ان فی دلالتها اجمالا مانعا عن الاحتجاج بها للحرمه و النجاسه و قد وردت اخبار عدیده بنفی البأس عن التوضؤ بسؤر عده مما لا یؤکل لحمه و الشـرب منه کالغطایه و الحیه و الفـاره و الوزغ و العقرب نعم فی بعض الاخبار النهی عن اسـتعمال سؤر بعض ما ذکر و هو محمول علی الکراهه و فی بعضـها انه یسکب منه ثلث مرّات ثم یشرب منه و یتوضّأ منه غیر الوزغ فانه لا ینتفع بما یقع فیه و حمله علی الاستحباب غیر بعید

السابعه کل ماء مستعمل فی رفع الحدث الاصغر طاهر مطهر

فصـل هـذا الحکم مجمع علیه اجماعـا محققا و محکیّا فی عـده من الکتب المعتبره قال فی هی الماء المسـتعمل فی رفع الحـدث الاصـغر طـاهر مطهر اجماعـا ثم حکی عن جمـاعه من العـامه نجاسـته و عن ابی حنیفه انه نجس نجـاسه غلیظه کالـدم و البول و الخمر حتی انه اذا اصاب الثوب اکثر من قدر الدرهم منع اداء الصّلاه و عن ابی یوسف انه نجس نجاسه خفیفه لا یمنع الصلاه ما لم یکن کثیرا و عن بعضـهم التفریق بین مـا لو کان المتوضـئ محـدثا فنجس و غیره فطاهر و جمیع هـذه الاقوال کما تری نعم لا باس بها بالنسـبه الی ما کانوا یستعملونه و قد روی ان بلالا اخرج وضوء رسول الله ص فتبادر الیه الصحابه و صحوا به وجوههم و فی استدلال هؤلاء بانّ تسمیه الوضوء طهاره تقتضی نجاسه المحل مالا یخفی مع ان الاصول

و العمومات یقتضی الطهاره اصل روی خ عن د عن جعفر بن محمد بن قولویه عن ابیه عن سعد بن عبد اللّه عن الحسن بن علی عن احمد بن هلال عن احمد بن محمد بن ابی نصر البزنطی عن ابان بن عثمان عن زراره عن احدهما ع قال کان النبی ص اذا توضّأ اخذ ما یسقط من وضوئه فیتوضئون به اه و روی ق قال سئل علی ع أ یتوضأ من فضل وضوء جماعه المسلمین احب إلیک او یتوضأ من رکو ابیض مخمر فقال لا بل من فضل وضوء جماعه المسلمین و ان احب دینکم الی اللّه الحنفیه السمحه السهله اه فصل ربما یحکی عن د ره استحباب النزه عن هذا الماء و لا دلیل علیه بل ظاهر ما یقدم استحباب استعماله فلا وجه للقول بکراهته تسامحا لمعارضته بمثله بل اقوی فصل لا خلاف فی طهاره الماء المستعمل فی رفع الحدث الاکبر بل فی هی انه مجمع علیه عندنا و فی ی و هو طاهر اجماعا و قد روی انه قدمت الیه ص امراه من نسائه قصعه لیوضأ منها فقالت امراه انی غمست یدی فیها و انا جنب فقال الماء لیس علیه جنابه و روی أیضا عن ابی هریره انه قال لقینی النبی ص و انا جنب فانخنست منه فاغتسلت ثم جئت قال ص این کنت یا ابا هریره فقلت یا رسول اللّه ص کنت جنبا فکرهت ان اجالسک فذهبت و اغتسلت ثم جئت فقال سبحان اللّه المسلم لا ینجس و فی روایاتنا أیضا ما یدل علیه و کذا فی مطهریته من الخبث و لکن فی ی انه مطهر فی الاقوی و حکی فی هی عن الشیخین و ابنی بابویه انه طاهر غیر مطهر و الظاهر ان المراد المطهریه من الحدث لاشتهار الخلاف فیه دون الخبث

الثامنه كل حيوان ليس له نفس سائله فلا ينجس بميتته الماء و ان كان قليلا

فصل هذا الاصل ممّا لا ريب فيه و لا خلاف يعتريه و هو مبنى على طهاره ميته ما ليس له نفس سائله و قد اجمع اصحابنا على انه لا ينجس بالموت و دعاوى الاجماع عليه مستفيضه بل متواتره بل الظاهر اتفاق الفريقين عليه فى الجمله نعم حكى فى الناصريه و هى و غيرهما عن احد قول الشافعى ان الماء ينجس به و لكن فى الثانى استثناء السمك و عن ابن المنذر انه قال لا اعرف احدا قال بنجاسه الماء سوى الشافعى و قد روى عن النبى ص انه قال كل طعام او شراب وقعت فيه دابه ليس لها دم فهو الحلال اكله و شربه و الوضوء اه أصل روى خ باسناده عن محمد بن احمد بن يحيى عن احمد بن الحسن عن عمرو بن سعيد عن مصدق بن صدقه عن عمار الساباطى عن الصادق ع قال سئل عن الحنفاء و الذباب و الجراد و النمله و ما اشبه ذلك يموت فى البئر و الزيت و السمن و شبهه قال كل ما ليس له دم فلا باس به اه و روى باسناده عنه أيضا عن احمد بن محمد بن عيسى عن ابيه عن حفص بن غياث عن الصادق ع قال لا يفسد الماء الا ما كانت له نفس سائله اه و روى باسناده عن الحسين بن سعيد عن عبد اللّه بن سنان عن عبد اللّه بن سكان عن الصادق ع قال كل شى ء يسقط فى البئر ليس له دم مثل العقارب و الخنافس و اشباه ذلك فلا باس اه

باب الوضوء

اشاره

و فيه قواعد

الأولى كل صلاه يجب لها الوضوء او بدله الا صلاه الميت

فصل هذا الاصل بطرفيه مجمع عليه بل الاول من ضروريّات الدين بحيث

لم یشک فیه احد من المسلمین و یدل علیه بعد قوله تعالی إِذٰا قُمْتُمْ إِلَی الصَّلٰاهِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ الخ جمله من الاخبار کثیره متشته فی موارد کثیره لا یخفی علی المتتبع اصل روی ق مرسلا قال قال ابو جعفر ع لا صلاه الّا بطهور اه و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن حماد عن حریز عن زراره عنه ع أیضا قال اذا دخل الوقت وجب الطهور و الصلاه و لا صلاه الا بطهور اه فصل کلمه لا هذه تبرئه نافیه للجنس فالنکره المنفیه بها نصّ فی العموم کما صرح به جماعه فیدل هذا الترکیب علی اشتراط الوضوء فی کل فرد من افراد الصّلاه فرضها و ندبها لأنه مقتضی انتفاء الماهیه و الحقیقه بدونه هذا لو جعلنا الالفاظ اسامی للصحیحه و امّا لو جعلناها للأعم کما هو للتحقیق فالمراد التعمیم فی نفی صفه الصّلاه و هی الصحه اذ المفروض عدم انتفاء الماهیه فان الاعم لا ینتفی بانتفاء بعض شرائطه فدلالته علی المدعی أیضا واضحه بمساعده فهم العرف مع ان نفی الصحه اقرب محاذات نفی الحقیقه فلا یق انه کما یمکن اراده نفی الصحه کک یمکن اراده نفی الکمال فلا یصح الاستدلال علی الاشتراط کما فی قوله لا علم الا ما نفع و لا صلاه لجار المسجد الا فیه و لا نکاح الا بولی و غیر ذلک مما قام الدلیل علی اراده نفی الکمال عنه و قد اتضح بما بیّناه انه لا اجمال فی مثل هذا الترکیب و ان زعمه بعض و هو عجیب فصل لا یقال ان الصلاه المندوب الیها لا تجب فکیف یجب الوضوء لها فان مرادنا بالوجوب هنا هو الوجوب الشرطی لا الشرعی الا انه قد یجتمعان مع انه یمکن جعله

شرعیا مطلقا علی بعض الوجوه کما یرشد الیه قول الصادق ع لمن قال له انی صلیت مع قوم ناصبیه بغیر وضوء سبحان اللّه أ فما یخاف ان یصلی من غیر وضوء ان تاخذه الارض خسفا و قوله ع قعد رجل من الاحبار فی قبره فقیل له انا جالدوک مائه جلده من عذاب اللّه فقال لا اطیقها فلم یزالوا به حتی انتهوا الی جلده واحده فقال لا اطیقها فقالوا لیس منها ید فقال لم تجلدونیها قالوا تجلدک انک صلیت یوما بغیر وضوء و صررت علی ضعیف فلم تنصره تجلدوه جلده من عذاب اللّه فامتلاء قبره نارا اصل روی ق فی العیون و العلل بسنده عن الفضل بن شاذان عن الرضا ع قال انما امر بالوضوء و بدئ به لان یکون العبد طاهرا اذا قام بین یدی الجبار عند مناجاته ایاه مطیعا له فیما امره نقیا من الادناس و النجاسه مع ما فیه من ذهاب الکسل و طرد النعاس و تزکیه الفؤاد للقیام بین یدی الجبار قال و انما جوزنا الصلاه علی المیت بغیر وضوء لأنه لیس فیها رکوع و لا سجود و انما یجب الوضوء فی الصلاه التی فیها رکوع و سجود و انما هی دعاء و مسئله و قد یجوز ان تدعوا اللّه و تساله علی ای حال کنت اه و روی فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن ابن فضال عن یونس بن یعقوب قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الجنازه اصلی علیها علی غیر وضوء فقال نعم انما هو تکبیر و تسبیح و تحمید و تهلیل کما تکبر و تسبح فی بیتک علی غیر وضوء اه فصل هذان الحدیثان صریحا الدلاله علی المستثنی و لا یقدح ضعف اولهما لانجباره بالإجماع محققا و محکیا فی کتب کثیره و یدل علی استثنائه أیضا جمله اخری من الاخبار و فی تجویز هذه الصلاه للحائض و الجنب کما

فی عـده من الروایـات دلاله واضـحه علیه ففی مرسـله حریز عن الصادق ع الطامث تصـلی علی الجنازه لأنه لیس فیها رکوع و لا سجود و الجنب تتیمم و یصـلی علی الجنازه اه و لک ان تقول ان صـلاه المیت لیست بصـلاه حقیقه کما یشـعر به بعض ما تقدم فلا یشـملها العموم المشـار الیه حتی نحتـاج فی اسـتثنائها الی هـذه الاخبـار او الی غیرهـا فتـدبر فصـل لا حاجه الی اسـتثناء فاقد الطهورین الا علی القول بوجوب الصّلاه علیه بـدون الطهور و لکنه ضـعیف کما فصـلناه فی شـرح النافع مع انّ الوجوب لو کان شرعیّا فلا یتعلق الا بالقادر

الثانیه کل ما بدء اللّه به فی الوضوء وجب الابتداء به

فصل هذا الاصل من القطعیّات و الاجماعیّات التی لا شبهه فیها و قد وافقنا فیه مخالفونا عدا ابی حنیفه و مالک و الثوری علی ما حکی عنهم فی هی و نسب فی الانتصار الی الشافعی فی قوله الجدید عدم وجوب ترتیب الید الیمنی علی الیسری و هو لا ینافی ما ذکرناه اذ لا بـدأه فی الآیه بالنسـبه الی شـی ء منها و انما حکمنا بوجوب هـذا الترتیب لـدلیل اخر و کـذا القول بعـدم وجوب الترتیب بین الرجلین کمـا اختـاره کثیر من اصـحابنا أیضا بل عن بعضـهم نفی الخلاف عنه لما ذکرناه فان القول بوجوبه کما هو مـذهب آخرین انمـا هو لأـمر اخر أصـل قـال اللّه عـج یٰا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذٰا قُمْتُمْ إِلَی الصَّلٰاهِ فَاغْسِـلُوا وُجُوهَکُمْ وَ أَیْدِیَکُمْ إِلَی الْمَرٰافِقِ وَ امْسَـحُوا بِرُؤُسِـکُمْ وَ أَرْجُلَکُمْ إِلَی الْکَعْبَیْنِ الـخ اه فصـل اسـتدل به بهـذه الآـیه علی وجوب الترتیب نظرا علی ان الواو تقتضی الترتیب و انه تعالی عقب اراده القیام بالغسل فیجب تقدمه علی غیره و کل من اوجب تقدم الغسل اوجب الترتیب

و انه تعالی ذکر هـذه الاعضاء مرتبا فیجب غسـلها مرتبا و فی جمیع هـذه الوجوه نظر اما الاول فلان المعروف بین اهل الادب ان الواو بنفسـها لا تقتضـی الا مطلق الجمع فی اصل الحکم فاذا قلت جاءنی زیـد و عمرو فلا یفهم منه الا اشتراکهما فی المجی ء و اما سـبق زیـد فلا دلاله فیه علیه و لـذا قد یسـتعمل فیما یسـتحیل فیه الترتیب کما فی قولهم المال بین زید و عمرو و فیما نعلم ان الثـانی فیه قبـل الاـول کمـا فی قـوله تعـالی وَ اسْـجُدِی وَ ارْکَعِی و قـوله نَمُوتُ وَ نَحْیـا* علی بعض الوجوه فلو کـانت حقیقه فی الترتیب لزم التجوز المخالف للأصل مع ان الشارح الرضی ره قال هذا ای کون الواو للجمع مذهب جمیع البصریین و الکوفیین و نقل بعضهم عن الفرّاء و الکسائی و تغلب و الربعی و ابن درستویه و به قال بعض الفقهاء انها للترتیب اه و امّا الثانی فلان مقتضی الشرطیه وجوب جمیع هذه الأمور و اما ترتیبها فلا دلاله علیه و اما الثالث فمنوط تسلیمه بالدّلیل فربّ شی ء بدء اللّه به فی الذکر و لا قائل بوجوب البـدأه به و قـد بـدء بالصّـلاه قبل الزکاه و لم یقل احـد بان المؤدی ذکوته قبل ان یصـلی لا یصح عمله و کذا باشیاء اخر قبل اشیاء فان کان نظره الی ما یأتی فهو امر اخر غیر دلاله الآیه بنفسها علیه أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و عن محمد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره قال قال ابو جعفر ع تابع بین الوضوء کما قال اللّه عـج ابـدء بالوجه ثم بالیـدین ثم امسـح الرأس و الرجلین و لا تقـدمن شـیئا بین یدی شـی ء تخالف ما امرت به فان غسلت الذراع قبل الوجه فابدأ بالوجه و اعد علی الذراع و ان

مسحت الرجل قبل الرأس فاصبح علی الرأس قبل الرجل ثم اعد علی الرجل ابدء بما بدء اللّه به اه و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن محمد بن ابی عمیر عن عمر بن اذنیه عن زراره قال سئل احدهما ع عن رجل بدء بیده قبل وجهه و برجلیه قبل یدیه قال یبدأ بما بدء اللّه به و لیعد ما کان اه فصل ان قلنا ان کلمه الموصول فی الحدیثین مفیده للعموم فمقتضاهما وجوب البدأه بکل ما بدء اللّه به فیکون هذا اصلا فی کل مورد فلا یرتکب خلافه الا بالدلیل و لکن الذی یفهمه الذهن السلیم اختصاص هذا الحکم بالوضوء فان الظاهر من الموصول هنا العهد فلا یفید العموم

الثالثه کل من تیقن الطهاره و شک فی طرو الحدث بنی علی طهارته فلا یعیدها

فصل هذا الاصل مجمع علیه بین اصحابنا و اکثر مخالفینا بل لم ینقل فی الناصریه الخلاف الا من مالک فانه فصل بین ما لو کثر الشک منه و استولی فکما ذکرناه و غیره فیعید الوضوء نعم فی هی عن الحسن التفصیل بین شکه فی الصلاه فیمضی و قبلها فیتوضؤ و مستند هذا الاصل مضافا الی الاجماع و ما یأتی استصحاب الطهاره و قد برهن علی حجیته فی الاصول أصل روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن العباس بن عامر عن عبد اللّه بن بکیر عن ابیه قال قال لی ابو عبد اللّه ع اذ استیقنت انک قد احدثت فتوضأ و ایاک ان تحدث وضوء ابدا حتی تستیقن انک قد احدثت اه فصل دلاله هذا الحدیث علی المدعی من وجهین احدهما بمفهوم الشرط و هو عدم وجوب الوضوء مع عدم الیقین بالحدث و ثانیهما بمنطوق التحذیر

فـان كلمه ايّاك فى نحو المقام موضوعه له فظاهرها التحريم و لكن لا قائل به فيحمل على احـداث الوضوء بقصـد الوجوب كما هو مـذهب بعض العـامه فى الجمله ثم مقتضـى الوجهين انه لاـ عبره بـالظن و ان كـان قويـا مع انه لا دليل على حجيته فى المقام أصل روى عبد اللّه بن جعفر فى قرب الاسـناد عن عبد اللّه بن الحسن عن جده على بن جعفرع عن اخيه موسـى بن جعفرع قال سألته عن رجل يكون على وضوء و يشك على وضوء هو أم لا قال اذا ذكر و هو فى صلاته انصرف فتوضأ و اعادها و ان ذكر و قد فرغ من صـلاته اجزأه ذلك اه فصل هذا الحديث بظاهره مناف لما تقدم و لكنه لضـعفه و شذوذه و مخالفته للإجماع مطروح او محمول على الاستحباب او غيره من الوجوه التى ذكروها و لكنها باسرها بعيده مع ان قطع الصّلاه فى المقام لا مسوّغ له

الرابعه كل من شك فى الطهاره مع تيقنه بالحدث يجب عليه الوضوء

فصـل هـذا الاصل أيضا مما اجمعوا عليه بل الظاهر اتفاق الفريقين عليه اذ لم نر فيمن عادتهم التعرض لـذكر اقوال العامه فى كل باب من تعرض لنقل خلاف منهم فى هـذه المسأله و ان حكى عنهم فى المسأله السابقه و لكن لم نجـد فى اخبارنا خبرا صـريحا واردا فى خصوص هـذا المقام و لكنا فى غنيه عنه بعد الاجماع محققه و محكيه مسـتفيضا بل متواترا و اسـتفادته من عموم اخبار كثيره ناهيه عن نقض اليقين بالشك و ظ ما تقـدم من حـديث بكير و اطلاق الآيه المشار اليها لدلالتها على وجوب الوضوء على من اراد القيام الى الصّلاه خرج من تيقن بالطهاره و لو بحسب ما تقدم

فبقی غیره أصل روی ق فی الخصال باسناده عن علی ع قال من کان علی یقین ثم شک فلیمض علی یقینه فان الشک لا ینقض الیقین الخ اه و فی روایه زراره فلیس ینبغی لک ان تنقض الیقین بالشک ابدا اه و روی عن البنی ص انه قال دع ما یریبک الی مالا یریبک فصل هذه الاخبار و ما شابهها دلاله علی المدعی بالعموم و قد استند بها اهل الاصول لحجیه الاستصحاب و مما یدل علیه قاعده الاشتغال بالصلاه اذ لا محصل البراءه من التکلیف بها الا بالوضوء فصل قد اشتهر بین الاصحاب ان من تیقن حدثا و طهاره و شک فی السابق منهما وجب علیه الوضوء قال خ فی یب یدل علی ذلک انه مأخوذ علی الانسان ان لا یدخل فی الصلاه الا بطهاره فینبغی ان یکون مستیقنا بحصول الطهاره له لیسوغ له الدخول بها فی الصّلاه و من لا یعلم ان طهارته رافعه للحدث فلیس علی یقین من طهارته و وجب علیه استینافها حسب ما بیّناه اه و یمکن الاعتراض علیه بان الطهاره متیقنه لأنه المفروض و انما الشک فی ارتفاعها و نقضها فتستصحب فالعلم الشرعی الحاصل من الاستصحاب حاصل و لکنه معارض بمثله فان الفرض الیقین بالحدث أیضا و لو قیل بالبناء علی ضدّ الحاله السابقه کما علیه جماعه من محققی الطائفه کان قویا للیقین بالانتقال عنها فستصحب

الخامسه کل من شک فی شی ء من الوضوء و هو فی حاله لم یصر الی حال اخری وجب علیه الاتیان به

و ان دخل فی واجب اخر منه و کل من شک فی شی ء منه و قد فرغ منه و صار الی حال اخری بنی علی انه اتی به و لم یلتفت الی شکه فصل

مما لا خلاف فیه علی الظاهر المصرح به فی عده من الکتب المعتبره بل فی بعضها دعوی الاجماع علیه و یدل علی الاول مضافا الی ما یأتی اصاله عدم الاتیان بالمشکوک فیه و استصحاب حکم الحدث بدونه و علی الثانی ظاهر حاله علی ما قبل و هو کما تری أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و محمد بن اسماعیل عن اسماعیل عن الفضل بن شاذان جمیعا عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره عن ابی جعفر ع قال اذا کنت قاعدا علی وضوء و لم تدر أ غسلت ذراعیک أم لا فاعد علیهما و علی جمیع ما شککت فیه انک لم تغسله او تمسحه مما سمی اللّه ما دمت فی حال الوضوء فاذا قمت من الوضوء و فرغت فقد صرت الی حال اخری فی صلاه او غیر صلاه فشککت فی بعض ما سمی اللّه مما اوجب اللّه علیک فیه وضوء فلا شی ء علیک و ان شککت فی مسح رأسک و أصبت فی لحیتک بله فامسح بها علیه و علی ظهر قدمیک و ان لم تصب بله فلا تنقض الوضوء بالشک و امض فی صلاتک و ان تیقنت انک لم تم وضوئک قاعد علی ما ترکت یقینا حتی تاتی علی الوضوء قال حماد و قال حریز قال زراره قلت له رجل ترک بعض ذراعه او بعض جسده فی غسل الجنابه فقال اذا شک ثم کانت به بله و هو فی صلاته مسح بها علیه و ان کان استیقن رجع و اعاد علیه الماء ما لم یصب بله فان دخله الشک و قد دخل فی حال اخری فلیمض فی صلاته و لا شی ء علیه و ان استیقن رجع و اعاد الماء علیه فان رآه و به بله مسح علیه و اعاد الصلاه باستیقان و ان کان شاکا فلیس علیه فی شکه شی ء

فلیمض فی صلاته اه فصل المراد بالقعود علی الوضوء هو الاشتغال به و عدم الفراغ عنه لعدم اعتباره فیه فالمراد بالقیام منه هو الفراغ عنه و التحرک الی غیره من الاحوال فما فی بعض العبارات من تفسیر قول الفقهاء ان کان علی حاله بحال المتوضئ فی الوضوء من قیام او قعود او غیرهما فلا وجه له و ان قیل برجوعه الی ما ذکرناه فت و کذا تفسیره بحال الفعل المشکوک فیه بمعنی عدم انتقاله الی فعل اخر من افعال الوضوء نظیر الشک فی افعال الصلاه اذ الروایه صریحه فی خلاف ذلک و ثبوته فی الصلاه بالنص و الاجماع لا یقتضی ثبوته فی غیرها نعم روی خ عن د عن احمد بن محمد عن ابیه عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن محمد بن عیسی عن احمد بن محمد بن ابی نصر عن عبد الکریم بن عمرو عن عبد اللّه بن ابی یعفور عن الصادق ع قال اذا شککت فی شی ء من الوضوء و قد دخلت فی غیره فلیس شککک بشی ء انما الشک فی شی ء لم تجزه اه و لکن غایته الاطلاق فیقید بما قدمناه مع ان من المحتمل قریبا رجوع الضمیر المجرور بالإضافه الی الوضوء لا الی المجرور بالحرف قبله و لکن یبعده قوله انما الشک الخ اه فیکون قرینه علی الثانی فلا اجمال فی الروایه کما توهّمه بعض الاجله فصل لو قام من مجلسه للوضوء فشک فی مسح رأسه استحب له ان یأخذ من بله لحیته فیمسح بها علیه و علی قدمیه للروایه و انما حملناها علی الاستحباب لرفع التناقض بحسب الظاهر مع انه لا قائل ظ بوجوبه ح فصل لو طال جلوسه بعد الفراغ من الوضوء و شک فی شی ء منه و لما یقم من مجلسه فالظاهر انه لا یلتفت لما ذکرناه من ان الظاهر من القیام مطلق الانصراف

و الفراغ و لا فرق فی هذا الحکم بین الشک فی العضو الاخیر و غیره و لا بین النیه و غیرها نعم لو شک فیها قبل الانصراف بطل الوضوء و ان حصل له سائر ما یعتبر فیه علی ما صرح به جماعه بل ظاهرهم کونه اجماعیا لأنه اذا بنی فیها علی عدم الاتیان بها کما هو مقتضی الاصل لزم من ذلک وقوع ما اتی به بغیر نیه فیکون فاسدا اذ لا عمل الا بالنیه و ربما یظهر من بعضهم استناد هذا الحکم الی ما تقدم عن الروایه نظرا الی عمومها و هو کما تری فان النیه لیست بغسل و لا مسح و لیست مما سمّی اللّه و لکن یمکن ان یق ان مقتضی روایه ابن ابی یعفور المذکوره و ما یأتی فی البحث عن الصلاه من روایه زراره اذا حرجت من شی ء ثم دخلت فی غیره فشککت فلیس بشی ء اه و روایت محمد بن مسلم کلما شککت فیه قد مضی فامضه کما هو اه عدم الالتفات الی الشک بعد تجاوز المحل مطلقه خرج منه ما دل علیه ما قدمناه من الروایه فبقی غیره و منه النیه و الاصل المشار الیه لا یقاوم القاعده المستفاده من الاخبار المذکوره البتّه و عن هنا ینقدح الاشکال أیضا فی الشک فی الترتیب و الموالاه و سائر الشرائط الخارجه عن حقیقه الوضوء کطهاره المحل و الوضوء بالفتح و غیرهما اللّهم الا ان یثبت اجماع علی عدم الفرق و لم نتحققه و لا من ادعاه صریحا فلیتدبر تتمه الحق بعضهم بالوضوء فی الحکم المذکور الغسل و اخر التیمّم أیضا و لا مستند لشی ء من ذلک و القیاس بط فالرجوع الی ما اشرنا الیه من القاعده متعین

السّادسه اذا عسر جلدک الماء فی الوضوء فحسبک

فصل هذا الحکم رواه فی فی عن عده من

اصحابنا عن احمد بن محمد عن الحسين بن سعيد عن فضاله بن ايوب عن جميل بن درّاج عن زراره عن ابى جعفر ع فى الوضوء قال اذا مسّ جلدك الماء فحسبك اه فصل ظاهر هذا الحديث الاجتزاء بمثل الدهن مطلقه و ان لم يجر الماء على المحل الذى يجب غسله و مثله ما رواه أيضا عن على بن ابراهيم عن ابيه و عن محمد بن اسماعيل عن الفضل بن شاذان عن حماد عن حريز عن زراره و محمد بن مسلم عن ابى جعفر ع قال انّ الوضوء حد من حدود اللّه ليعلم اللّه من يطيعه و من يعصيه و ان المؤمن لا ينجسه شى ء انما يكفيه مثل الدهن اه و لكن المشهور القريب من الاجماع اعتبار الجريان مطلقه و ان كان الحال حال ضروره و الظاهر اتفاقهم عليه فى غيرها للأمر بالغسل المعتبر فيه الجريان فى الكتاب و السنه و لتحقيق الفرق بينه و بين المسح و لما رواه خ باسناده عن محمد بن احمد بن يحيى عن الحسن بن موسى الخشاب عن غياث بن كلوب عن اسحاق بن عمّاد عن جعفر ع عن ابيه ع ان عليا ع كان يقول الغسل من الجنابه و الوضوء يجزئ منه ما اجرى من الدهن الذى يبلّ الجسد اه هذا و لكن لو ثبت الاجماع و الا نفى النفس من هذا التقييد شى ء فليلاحظ

السابعه لا تكرار فى المسح

فصل قد تكررت هذه العباره فى كتب الفقهاء من اصحابنا و الظاهر ان مرادهم نفى مشروعيه التكرار وجوبا و استحبابا لا نفى الوجوب خاصه و الا فلم يكن للتخصيص بالمسح وجه فهذا فى مقابله حكمهم باستحباب التكرار فى الغسل بتثنيه المراده من الاسباغ المندوب اليه فى عده من الاخبار و هذا قرينه على ان المراد ما فهمناه من عدم المشروعيه و قد ادعى عليه الاجماع جماعه

من الاجله و فی خلاف خ التصریح بکونه بدعه قال مسح الراس دفعه واحده و تکراره بدعه و قال ابو حنیفه ترک التکرار اولی و قال الشافعی المسنون ثلث مرّات و به قال الاوزاعی و الثوری و قال ابن سیرین یمسح دفعتین دلیلنا اجماع الفرقه و أیضا قوله تعالی وَ امْسَحُوا بِرُؤُسِکُمْ وَ أَرْجُلَکُمْ فاوجب المسح بالظاهر و قد ثبت ان الامر لا یقتضی التکرار فمن اوجب التکرار احتاج الی دلیل و ککٔ من قال انه مسنون یحتاج الی دلیل الخ اه و قال السید المرتضی ره فی الانتصار و مما انفردت به الامامیه القول بان المسنون فی تطهیر العضوین المغسولین و هما الوجه و الیدان مرتان و لا تکرار فی الممسوحین الرأس و الرجلین و الفقهاء کلهم علی خلاف ذلک الی ان قال و دلیلنا علی صحه مذهبنا بعد الاجماع انا قد دللنا الخ اه أصل روی خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن محمد بن عیسی رفعه الی ابی نصیر عن الصادق ع فی مسح القدمین و مسح الراس فقال مسح الراس واحده من مقدم الراس و مؤخره و مسح القدمین ظاهرهما و باطنهما اه فصل قوله واحده معناه مره واحده و قد حذف الموصوف و هو کثیر و ضعف السند لا یضر و کذا اشتمال الحدیث علی ما یخالف سائر الاخبار الداله علی ان مسح الراس علی مقدمه لانجبار ذلک کله بما عرفناکه مع ان الحدیث المشتمل علی مثل ذلک منزل منزله العام المخصص الذی هو الحجه فی الباقی فصل لو کرّر بقصد التّشریع اثم و بدونه فعل المرجوح و علی التقدیرین فلا یبطل الوضوء اما علی الثانی فواضح و علی الاول فلان وضوئه قد تم صحیحا فیستصحب الصحه مع ان نواقض

الوضوء محصوره ليس هذا منها بمعنى انه لم يثبت ناقضيه من الاخبار و لا من غيرها و فى ئر لابن ادريس الحلى ره نفى الخلاف عنه قال و عن كرر المسح ابدع و لا يبطل وضوئه بلا خلاف اه و ربما يق ان التكرار منهى عنه و النهى يقتضى الفساد و لا يخفى انه انما تعلق بامر خارج عن العباره فلا يقتضيه اللهم الا ان يق ان ايقاع المسح مكررا منهى عنه و هو كما ترى

باب الغسل

اشاره

و فيه قواعد

الأولى كلما التقى الختانان وجب الاغتسال و ان لم يحصل الانزال

فصل هذا مما اجمعت عليه الشيعه اجماعا محققا و محكيا مستفيضا بل متواترا بل فى بعض الكتب دعوى الاجماع المسلمين كافه عليه نعم فى الانتصار انه مذهب جميع الفقهاء الا داود فانه اعتبر فى وجوب الغسل الانزال و فى هى انه مذهب عامه العلماء الا داود و نفر يسير من الصحابه شرطوا الانزال أصل روى فى فى عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن عيسى عن محمد بن إسماعيل بن بزيع قال سألت الرضا ع عن الرجل يجامع المرأه قريبا من الفرج فلا ينزلان منى يجب الغسل فقال اذا التقى الختانان فقد وجب الغسل فقلت التقاء الختانين هو غيبوبه الحشفه قال نعم اه فصل قيل قوله هو غيبوبه الحشفه من قبيل حمل السبب على المسبب و المراد به ان يحصل بغيبوبه الحشفه أصل روى فى فى عنهم أيضا عن احمد بن محمد عن الحسن بن على بن يقطين عن اخيه الحسين عن على بن يقطين قال سألت ابا الحسن ع عن الرجل يصيب الجاريه البكر لا يفضى اليها و لا ينزل عليها أ عليها غسل و ان كانت ليست ببكر ثم اصابها

و لم یقض الیها ا علیها غسل قال اذا وقع الختان علی الختان فقد وجب الغسل البکر و غیر البکر اه فصل معنی قوله البکر و غیر البکر انهما سواء فی هذا الحکم و هو ککک بلا خلاف فالخبر محذوف و یحتمل ان یکون بدلا عن محذوف فالمعنی انه اذا وقع محل ختان الرجل علی مثله من المرأه البکر و غیرها وجب الغسل أصل روی ق باسناده عن عبید اللّه بن علی الحلبی قال سئل ابو عبد اللّه ع عن الرجل یصیب المرأه فلا منزل أ علیه غسل قال کان علی ع یقول اذا مس الختان الختان فقد وجب الغسل قال و کان علی ع یقول کیف لا یوجب الغسل و الحد یجب فیه و قال یجب علیه المهر و الغسل اه و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن حماد عن ربعی بن عبد اللّه عن زراره عن ابی جعفر ع قال جمع عمر بن الخطاب اصحاب النبی ص فقال ما یقولون فی الرجل یأتی اهله فیخالطها و لا ینزل فقالت الأنصار الماء من الماء و قال المهاجرون اذا القی الختانان فقد وجب علیه الغسل فقال عمر لعلی ع ما تقول یا ابا الحسن فقال علی ع أ توجبون علیه الحد و الرجم و لا- توجبون علیه صاعا من الماء اذا التقی الختانان فقد وجب علیه الغسل فقال عمر القول ما قال المهاجرون و دعوا ما قالت الانصار اه فصل ما استدل به امیر المؤمنین ع لیس من باب القیاس حتی یستدل به علی جوازه فی الاحکام بل هو من قبیل الزام الخصم بما یعتقده و مثله غیر عزیر فی الاخبار أصل روی فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن علی بن الحکم عن الحسین بن ابی العلاء قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الرجل یری فی المنام حتی یجد الشهوه و هو یری انه

قد احتمله فاذا استيقظ لم ير فی ثوبه الماء و لا فی جسده قال ليس عليه الغسل و قال كان علی ع يقول انما الغسل من الماء الاكبر فاذا رأی فی منامه و لم يری الماء الاكبر فليس عليه غسل اه فصل ما تقدم قرينه علی ان المراد من قوله انما الغسل الخ ليس حصرا حقيقا بل هو اضافی بالنسبه الی الاحتلام كما صرّح به بعض الاعلام

الثانيه كل غسل معه وضوء إلا غسل الجنابه

فصل الحكم فی المستثنی اجماعی بين اصحابنا تحقيقا و حكايه متواتره بل لم يحك فيه مخالف عن مخالفينا سوی الشافعی فی احد قوليه و داود و ابی ثور بل فی الناصريه للمرتضی انه مذهب جميع الفقهاء و لم يستثن منهم احدا فليت و اما المستثنی منه فهو مشهور بين الاصحاب شهرت كادت تكون اجماعا بل عن بعضهم دعواه صريحه و عن امالی ق انه من دين الاماميه نعم حكی الاجتزاء بالغسل مطلقه عن الاسكافی و المرتضی و اليه يميل شاذ ممن تاخر عنهما أصل روی فی فی عن محمد بن يحيی و غيره عن محمّد بن احمد عن يعقوب بن يزيد عن ابن ابی عمير عن رجل عن الصادق ع قال كل غسل قبله وضوء الا غسل الجنابه اه و روی خ باسناده عن محمد بن الحسن الصفار عن يعقوب بن يزيد عن ابن ابی عمير عن حماد بن عثمان او غيره عن الصادق ع قال فی كل غسل وضوء الا الجنابه اه و عن غوالی اللئالی عن النبی ص انه قال كل الاغسال لا بد فيها من الوضوء الا الجنابه اه فصل ضعف سند هذه الروايات بالارسال و نحوه يجبره المرسل فانه ممن اجمعت العصابه علی تصحيح ما يصح عنه و قد عد مراسيله فی حكم الصحاح

و ما اشـرنا اليه من الشـهره العظيمه القريبه من الاجماع أصل روى خ عن د عن احمد بن محمد عن ابيه عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن محمد عن الحسـين بن سـعيد و محمد بن خالد جميعا عن عبد الحميد بن غواص عن محمد بن مسلم عن ابى جعفر ع قال الغسل يجزئ عن الوضوء و ايّ وضوء اطهر من الغسل اه فصل هذا الحديث من ادلّه من قال باجتزاء الغسل اى غسل كان من واجبه و ندبه عن الوضوء و قد اجاب عنه مه فى هى بان الالف و اللام لا يدل على الاسـتغراق فلا احتجاج فيه قال و أيضا يحمل الالف و اللام على العهد جمعا بين الادلّه و قد تبعه فى الجوابين جماعه ممن تاخر عنه و حاصل الاول ان غايته الاطلاق فلا يفيد العموم فيكفى بعض مـا يصـدق عليه الغسـل و هو مسـلّم فى غسل الجنابه و فيه ان ظاهره ان مطلق الغسل مجزء عن الوضوء لا ان احد افراده خاصه ككّ و دعوى تبادر غسل الجنابه فيحمل عليه لأنه الفرد الشائع الغالب غير ملتفت اليها عند التحقيق و الانصاف و الثانى ان الحمل على الغسل المعهود و هو غسل الجنابه مقتضى الجمع بين هذا الحديث و ما تقدم الدال على ان كل غسل معه الوضوء و فيه ان الجمع كما يمكن بهـذا الوجه ككّ يمكن بوجه اخر لعله اظهر و هو ان يراد بـذلك ان الوضوء مشـروع مع كل غسـل الّا الجنابه فانه بـدعه فيها و المشـروعيه كما تجامع الوجوب ككّ تجتمع مع النـدب فيكون هـذا الحـديث قرينه على اراده الثانى اصل روى خ باسـناده عن سـعد بن عبـد اللّه عن الحسن بن على بن ابراهيم بن محمـد عن جـده ابراهيم ان محمد بن عبد الرحمن الهمدانى كتب الى

ابی الحسن الثالث ع یسئله عن الوضوء للصّلاه فی غسل الجمعه فکتب لا وضوء للصّلاه فی غسل یوم الجمعه و لا غیره اه فصل قوله لا- وضوء ظاهره نفی مشروعیته و لو علی وجه الاستحباب و لکن لا- قائل به من الاصحاب کما صرح به بعض الاطیاب فیحمل علی نفی مشروعیته علی وجه الایجاب بقرینه ما تقدم من الروایات فی هذا الباب فهذا الحدیث أیضا مما استدل به للقول بالاجتزاء و لا- یضر کونه مکاتبا بعد مخالفه الحکم المذکور فیه للعامه لإیجابهم الوضوء حتی فی الجنابه و لکن رجال سنده کلهم بعد سعد مجهولوا الحال لم اقف علی من تعرض لذکرهم فی الرجال اللهم الا ان یق بان مجرد کونه فی الاصول المعتبره جابر لضعف الحال و هو حسن لو لم یکن له معارض مذکور فیها أیضا معتضد بالشهره القدیمه و الحدیثه فتأمل أصل روی خ أیضا باسناده عن سعد عن احمد بن الحسن بن علی بن فضال عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عمار الساباطی قال سئل ابو عبد اللّه ع عن الرجل اذا اغتسل من جنابته او یوم جمعه او یوم عید هل علیه الوضوء قبل ذلک او بعده فقال لا لیس علیه قبل و لا بعد فقد اجزأه الغسل و المرأه مثل ذلک اذا اغتسلت من حیض او غیر ذلک فلیس علیها الوضوء لا قبل و لا بعد قد اجزأها الغسل اه فصل لا منافاه بین هذا الحدیث و ما تقدم من ان فی کل غسل وضوء الخ لظهوره بکلمه علی فی نفی الوجوب فیحمل ما تقدم علی ان الوضوء فی کل غسل مندوب و هذا أیضا من ادله القائل بالاجتزاء و الاعتراض علیه باشتمال سنده علی عده من الفطحیه کما فی هی لا- ینبغی الالتفات الیه لکونه من الموثقات التی تقول بحجیتها و أوهمت من ذلک ما ربما یق من ان المراد ان الغسل من حیث هو غسل لا یشترط

فی صحته وضوء فلا ینافیه وجوبه الصّلاه فان الحکم بالاجزاء کالصریح بل صریح فی خلاف ذلک مع ان فی الروایه السابقه التصریح بانه لا وضوء للصّلاه أصل روی ح باسناده عن سعد أیضا عن موسی بن جعفر عن الحسن بن الحسین اللؤلؤی عن الحسن بن علی بن فضال عن حماد بن عثمان عن رجل عن الصادق ع فی الرجل یغتسل للجمعه او غیر ذلک أ یجزیه من الوضوء فقال ع و ای وضوء اطهر من الغسل اه فصل اجاب مه فی هی عن هذا الحدیث بانه مرسل و فی طریقه الحسن بن علی بن فضال و هو فطحی و فی طریقه أیضا الحسن بن الحسین اللؤلؤی و النجاشی و ان کان قد وثقه الا ان خ حکی فی کتاب الرجال ان ابن بابویه ضعفه و یمکن دفع هذا الجواب بان الارسال یجبره مرسله فانه ممن اجمعت العصابه علی تصحیح ما یصح عنه و الحسن بن علی و ان کان فطحیا و لکنه موثق فی الرجال و ابن الحسین اللؤلؤی قد قال النجاشی فی حقّه انه ثقه کثیر الروایه و قد وثقه غیره أیضا و تضعیف ابن بابویه غیر معلوم لنا و لو سلم فجهته غیر معلومه فتدبر أصل روی خ باسناده ص عن الحسین بن سعید عن فضاله عن حماد بن عثمان عن حکم بن حکیم قال سألت ابا عبد اللّه ع عن غسل الجنابه فقال افض علی کفک الیمنی من الماء فاغسلهما ثم اغسل ما اصاب جسدک من اذی ثم اغسل فرجک و افض علی رأسک و جسدک فاغتسل فان کنت فی مکان نظیف فلا یضرک ان لا تغسل رجلیک و ان کنت فی مکان لیس بنظیف فاغسل رجلیک قلت ان الناس یقولون یتوضأ وضوء الصلاه قبل الغسل فضحک و قال ایّ وضوء اتقی من الغسل و ابلغ اه فصل قوله

فاغسلهما ای الیدین و هذا أیضا من المتمسکات بها للقول بالاجزاء و اعترض علیه مضافا الی ما تقدم بان السؤال انما هو عن غسل الجنابه فیتعلق الجواب به فلا دلاله فیه علی العموم و فیه نظر اذ العبره بعموم الجواب لا بخصوص المورد فتدبر أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید أیضا عن عثمان عن عبد اللّه بن مسکان عن سلمان بن خالد عن عن ابی جعفر ع قال الوضوء بعد الغسل بدعه اه و روی أیضا باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی مرسلا ان الوضوء قبل الغسل و بعده بدعه اه و فی المعتبر ان الاول مروی عن عده طرق عن الصادق ع فصل هذه الروایات أیضا من ادلّه القائل بالاجتزاء و اعترض علیها بانه لا یقول ببدعیه الوضوء مطلقه کما هو مقتضاها فانه لا ینکر استحبابه و دفع بان المراد بدعیته مع قصد الوجوب و فی یب بعد مرسله محمد بن احمد ان هذا خیر مرسل لم یسنده الی امام و لو صح لکان معناه انه اذا اعتقد انه فرض قبل الغسل فانه یکون مبدعا فاما اذا توضأ ندبا و استحبابا فلیس بمبدع اه أصل روی خ باسناده عن محمد بن الحسن الصفار عن یعقوب بن یزید عن سلمان بن الحسن عن علی بن یقطین عن ابی الحسن الرضا ع قال اذا اردت ان تغتسل للجمعه فتوضأ و اغتسل اه و فی فی و روی انه لیس شی ء من الغسل فیه وضوء الا غسل الجمعه فان قبله وضوء اه فصل لا قائل بما یدل علیه الحدیث الثانی من التفصیل بین غسل الجمعه و غیره مع انه مرسل معارض بما تقدّم من مکاتبه الهمدانی لا وضوء للصلاه فی غسل الجمعه و لا غیره اه و یمکن حمله علی تاکد الاستحباب فی غسل الجمعه و امّا الحدیث الاول فلا ینافی ما قدمناه لو حملناه علی

الاستحباب و یمکن حمله علی التقیه کما صرح به بعض الاطیاب فصل التحقیق الذی یقتضیه الانصاف بعد التامّل فی اخبار الباب انه لو لا الشهره العظیمه القریبه من الاجماع علی القول بعدم الاجتزاء لکان القول به فی غایه القوه لأکثریه روایاته عودا او اصحیتها سندا و اظهریتها دلاله و مخالفتها لمذاهب العامه کافه فیجب حمل ما خالفها بظاهره اما علی الاستحباب او علی التقیه من الاقشاب و قد قال الصادق ع فی روایه عبد الرحمن عنه ع اذا ورد علیکم حدیثان مختلفان فخذوا ما خالف القوم اه و قال الرضا ع لعلی بن اسباط بعد ان قال له یحدث الامر لا اجد بدا من معرفته و لیس فی البلد الذی انا فیه اجد استفتیه من مواليک انت فقیه البلد فاستفته فی امرک فاذا افتاک بالشی ء فخذ بخلافه فان الحق فیه هذا اه فان قلت ان حدیث عدم الاجتزاء موافق للکتاب لقوله تعالی إِذٰا قُمْتُمْ إِلَی الصَّلٰاهِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ الخ و قد امر فی عده من اخیار العلاج بالاخذ بما یوافقه و ترک ما یخالفه ففی روایه الحسن بن الجهم عن الرضا ع قال قلت یجیئنا الأحادیث عنکم مختلفه قال ما جاءک عنا فقسه علی کتاب اللّه و احادیثنا فان کان یشبههما فهو منا و ان لم یکن یشبههما فلیس منّا الخ و فی روایه عبد الرحمن عن الصادق ع قال اذا ورد علیکم حدیثان مختلفان فاعرضوهما علی کتاب اللّه فما وافق کتاب اللّه فخذوه و ما خالف کتاب اللّه فذروه فان لم تجدوهما فی کتاب اللّه فاعرضوهما علی اخبار العامه فما وافق اخبارهم فذروه و ما خالف اخبارهم فخذوه اه و هو صریح فی ان العرض علی مذهب العامه و الاخذ بما خالفه بعد العرض علی الکتاب فیقیّد بذلک ما دلّ باطلاقه

علی الاخذ بما یخالفهم قلت اولا- ان الظاهر من اخبار العلاج الوارده علی ما تراه من الاختلاف ان الغرض منه تحصیل الظن بالحکم و الظن بان الحکم فی المقام هو عدم الاجتزاء بمجرد الموافقه لمثل الآیه المشار الیها مع ورود الاخبار الکثیره بالاجتزاء المخالفه للعامه العمیاء اضعف من الظن بان الحکم هو الاجتزاء و ثانیا ان الرجوع الی العلاج انما هو اذا تنافی الحدیثان و قد بیّنا انه لا تنافی اصلا و من هنا یظهر أیضا جواب من رجح اخبار عدم الاجتزاء بشهره الفتوی بمضمونها نظرا الی قول الباقر ع لزراره خذ بما اشتهر بین اصحابک ودع الشّاذ النّادر الخ مع ان الذی افهمه و یتبادر الی ذهنی انه اراد الاخذ بالحدیث المشهور روایته لا- ما اشتهر الفتوی به فینعکس الامر ح هذا و لکن الاجتزاء علی مخالفه هؤلاء الاعاظم سیما القدماء منهم الناقدین للأخبار المعتمد علیهم فی جمیع الاعصار بالقول بالاجتزاء لهذه الاخبار الّتی کانت بمرأی منهم و مسمع و قد وصلت منهم إلینا امر مشکل غایه الاشکال فالوقوف علی ساحل الاحتیاط فی امثال هذه المسائل حسن علی کل حال فصل لو قلنا بالمشهور فلا ریب فی رجحان تقدیم الوضوء علی الغسل و لا فی عدم بطلان الغسل بتاخیره و انما الاشکال فی وجوب التقدیم کما عن الاکثر و عدمه کما عن ظاهر جماعه و هو الاظهر و وجه ظاهر مما مرّ أصل روی خ عن محمد بن الحسن الصفّار عن ابراهیم بن هاشم عن یعقوب بن شعیب عن حریز او عمن رواه عن محمد بن مسلم قال قلت لأبی جعفر ع ان اهل الکوفه یردون عن علی ع انه کان یأمر

بالوضوء قبل الغسل من الجنايه فقال ع كذبوا على على ع ما وجدوا ذلك فى كتاب على ع قال اللّه تعالى وَ إِنْ كُنْتُمْ جُنُباً فَاطَّهَّرُوا اه فصل هذا مما يدل على المستثنى و كأنه ع استدل عليه باطلاق الآيه و خلّوها عن الامر بالوضوء

الثالثه كلّما اجتمعت اسباب متعدده للغسل أجزأ الغسل الواحد عنها

فصل هذا الاصل فى الجمله ممّا لا ريب و لا اشكال و لا خلاف فيه بل الظاهر كونه اجماعيّا كما صرح به جماعه و انما اختلفت كلمتهم فى ان الغسل الواحد ح هل يكفى مطلقه و ان لم ينو الجميع او نوى البعض خاصه و سواء كان الجميع واجبه او مستحبه او بعضها واجبا و بعضها ندبا من غير فرق بين كون اخذها غسل جنابه و غيره او الكفايه مشروطه ببعض هذه القيود فكثرت فى هذا المقام الأقاويل و اكثرها خال عن الدليل و قد بيّنا لهذا فى الفقه المبسوط التفصيل و انما غرضنا هنا تاسيس هذا الاصل الاصيل من دون اكثار للقال و القيل أصل روى فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن حماد بن عيسى عن حريز عن زراره قال اذا اغتسلت بعد طلوع الفجر اجزاك غسلك ذلك للجنابه و الحجامه و عرفه و النحر و الحلق و الذبح و الزياره فاذا اجتمعت عليك حقوق اجزاها عنك غسل واحد قال ثم قال و ككك المرأه يجزئها غسل واحد لجنابتها و احرامها و جمعتها و غسلها من حيضها وعيدها اه فصل هذا الحديث موقوف لا مضمر كما توهمه بعض الأفاضل فان المضمر من الحديث هو و ما يعبر فى سنده عن المعصوم ع بالضمير الغائب لتقيه او سبق ذكر او غير ذلك لا ما يطوى فيه ذكره ع بالمره و نسب الى احد

صحابته و من هنا ربما يقدح فی الروايه و لكنه موهون بان مثل زراره الذی هو ممن قال فيهم الصادق ع انهم نجباء امناء الله علی حلاله و حرامه لو لا هؤلاء انقطعت آثار النبوه و اندرست لا يفتی الا بما سمعه من المعصوم ع مع ان شيخنا ابا جعفر ره قد روی هذا الحديث بعينه فی البحث عن الاغسال المفروضات و المسنونات باسناده الصحيح عن محمد بن علی بن محبوب عن علی بن السندی عن حماد بن عيسی عن حريز عن زراره عن احدهما ع الا انه ابدل الحجامه بالجمعه و ليس فی سنده من يتوقف فيه سوی علی بن السندی فقد وثقه بعضهم و انكره آخر و رواه الحلی أيضا فی مستطرفات ئر نقلا من كتاب حريز بن عبد اللّه عن زراره عن ابی جعفر ع مبدلا بالجمعه عن الحجامه أيضا ثم قال بعد تمام ما استطرفه من هذا الكتاب و كتاب حريز اصل معتمد معول عليه و فی بعض النسخ معمول عليه و لعلّ الاوّل اصح و كيف كان فالمناقشه فی سند هذا الخبر كما عن بعض من تاخر محل مناقشه و نظر سلّمنا و لكن الضعف بما مر قد انجبر فصل هذا الحديث صريح الدلاله علی ان الاغسال المختلفه مطلقه و لو بالنوع وجوبا و ندبا تتداخل بمعنی انه يجزئ بالغسل الواحد عن جميعها و لا دلاله فيه علی اعتبار شی ء من القيود المشار اليها اصلا فمقتضی اصاله البراءه عدمه و موضع الدلاله علی اصل المدعی هو قوله اذ اغتسلت الخ و قوله فاذا اجتمعت الخ و قوله و كك المرأه الخ و دلاله الثانی علی العموم بالنسبه الی جميع الموارد تامّه لإفادته التعليل بخلاف غيره فانه يتم دلالته عليه بعدم القول بالفصل و الاجماع المركب و فی التعبير بغسل واحد دون

حق واحد اشعار باختصاص ذلک بالاغسال فلا یجری بالنسبه الی سائر الحقوق کما ربما یتوهم فیستدل به علی ان الاصل فی المسببات الشرعیه المتعدده هو التداخل أصل روی فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن علی بن حدید عن جمیل بن دراج عن بعض اصحابنا عن احدهما ع انه قال اذا اغتسل الجنب بعد طلوع الفجر أجزأ عنه ذلک الغسل من کل غسل یلزمه فی ذلک الیوم اه فصل هذا الحدیث و ان بظاهره مخالفا للإجماع لاقتضائه الاجتزاء بالغسل الواحد عمّا تاخّر سیه أیضا و لکنه مخصص بغیر ذلک بقرینه الاجماع و یحتمل ان یکون المراد باللزوم مطلق الثبوت من الشرع و ان کان علی وجه الندب فیکون أیضا دلیلا علی التداخل مطلقا أصل روی فی فی أیضا عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره قال قلت له ع مات میت و هو جنب کیف یغسل و ما یجزئه من الماء قال یغسل غسلا واحدا یجزئ ذلک عنه لجنابته و لغسل المیت لأنهما حرمتان اجتمعتا فی حرمه واحده اه و روی عن محمد بن یحیی عن محمد بن احمد عن احمد بن الحسن بن علی عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عماد بن موسی عن الصادق ع قال سألته عن المرأه اذا ماتت فی نفاسها کیف تغسل قال مثل غسل الطاهره و کک الحائض و کک الجنب انّما یغتسل غسلا واحده فقط اه فصل ربما یستدل للتداخل فی الاغسال مطلقا و ان کانت مندوبا الیها او بعضها خاصه بعموم قوله فی الحدیث الاول لأنهما حرمتان الخ نظرا الی ان التعلیل یفیده و ان المراد بالحرمه هو الحق مطلقا و فیه

نظر فان الحرمه بالضم و بضمتین و کهمزه کما فی ق هو ما لا یحلّ انتهاکه و منه قوله تعالی وَ مَنْ یُعَظِّمْ حُرُماتِ اللّهِ قال فی ق ای ما وجب القیام به و حرم التفریط فیه اه ففی شمولها لما ندب الیه الجائز ترکه و التفریط فیه تأمل اللهم الا ان یدعی الاولویه فیکون الدلاله بالفحوی فتدبر و لو لا هذه الروایه و اشباهها أیضا فی خصوص المیت لکان مقتضی الاصل عدم وجوب الزائد عن الغسل الواحد فان غسل الجنابه انما یکلف به مع تحقق شرائط التکلیف و هی مفقوده بالنسبه الیه قطعا و الحکم بوجوب ایقاعه علی الولی تکلیف اخر منوط بالثبوت من دلیل اخر و لیس بخلاف غسل المیت فان المکلف به هو الحی و قوله فی الحدیث الثانی غسلا واحده ای مرّه واحده فلا یرد عدم التطبیق بین الموصوف و وصفه مع ان فی ئل واحدا و یمکن علی الاول و هو المذکور فیما یحضرنی من نسخه فی ان یأوّل الغسل بالغسله کما فی روایه ابی بصیر الآتیه و نظائره فی العربیه کثیره أصل روی خ باسناده عن ابراهیم بن هاشم عن الحسین بن سعید عن علیّ عن ابی ابراهیم ع قال سألته عن المیت یموت و هو جنب قال غسل واحد اه و روی باسناده عن علی بن مهزیار عن الحسین بن سعید عن علی بن النعمان عن ابن مسکان عن المثنی عن ابی بصیر عن احدهما ع فی الجنب اذا مات قال لیس علیه الا غسله واحده اه فصل قد عرفت مما اشرنا الیه انه لا دلاله فی هذین الحدیثین علی التداخل فما فی بعض الکتب من الاستدلال بهما علیه أیضا فلا وجه له و قد ورد فی بعض الاخبار انه اذا مات المیت و هو جنب غسل غسلا واحدا

ثم یغسل بعد ذلک و قد اجاد الشهید ره فی قواعده حیث قال و امّا الاجتزاء بغسل المیت لمن مات جنبا او حائضا بعد طهرها فلیس من هذا الباب لان الموت یرفع التکلیف فلا یبقی للأسباب المتقدمه اثر و ما روی من انه یغسل غسل الجنابه بعد موته یوجب عدم التداخل فی الغسلین المنسوبین الی الولی المباشر لغسله او نائبه و أمّا المیت فلم یبق له هنا مدخل الا فی قبول التغسیل اه و قد حمل علی وجوه لیست ببعیده أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و کذا خ باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن هاشم عن نوح بن شعیب عن شهاب بن عبد ربّه قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الجنب أ یغسل المیت او من غسل میتا ان یأتی اهله ثم یغتسل قال هما سواء و لا باس بذلک اذا کان جنبا غسل یدیه و توضأ و غسل المیت و هو جنب و ان غسل میتا ثم اتی اهله توضأ ثم اتی اهله توضأ تم اتی اهله و یجزئه غسل واحد لهما اه فصل قوله لهما ای للمس و الجنابه فهو صریح فی انهما یتداخلان أیضا مطلقا أصل روی خ باسناده عن علی بن الحسن بن فضّال عن محمد بن اسماعیل عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره عن ابی جعفر ع قال اذا حاضت المرأه و هی جنب اجزأها غسل واحد اه و بمعناه اخبار اخر ففی بعضها انه قد اتاها ما هو اعظم من ذلک و فی بعضها تجعله غسلا واحدا عند طهرها و هی داله دلاله صریحه علی ان غسلی الجنابه و الحیض متداخلان و الظاهر انه لا خلاف فیه أیضا و لا دلاله فیها علی اعتبار قصد الجمیع او احدهما أصل روی خ باسناده عنه أیضا عن احمد بن الحسن

عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عمار الساباطی عن الصادق ع قال سألته عن المرأه یواقعها زوجها تم تحیض قبل ان تغتسل قال ان شاءت ان تغتسل فعلت و ان لم تفعل فلیس علیها شی ء فاذا طهرت اغتسلت غسلا واحدا للحیض و الجنابه اه فصل ربما یستدل بقوله ان شاءت ان تغتسل الخ علی ان التداخل فی الاغسال رخصه لا عزیمه و بقوله للحیض و الجنابه علی اعتبار قصد الجمیع و فی الاستدلال بالجملتین علی الدعویین سیما الاولی نظر لا یخفی علی المتأمّل اصل روی ابن ادریس فی مستطرفات ئر نقلا- من کتاب محمد بن علی بن محبوب عن احمد عن الحسین عن زرعه عن سماعه قال سألته ع عن الرجل یجامع المرأه فتحیض قبل ان تغتسل من الجنابه قال غسل الجنایه علیها واجب اه فصل هذا لا ینافی ما تقدم من التداخل فانها اذا طهرت فاغتسلت غسلا واحد للأمرین صدق علیها انها اغتسلت لأحدهما أیضا و لیس معنی التداخل هو سقوط ما وجب بل المراد قیام الواحد بحکم الشارع مقام الاثنین فصاعدا و لو حمل هذا الحدیث علی ما قبل الطهر لکان منافیا للتخییر المستفاد من الحدیث المتقدم و ربما یستدل به علی اعتبار قصد الجنایه و فیه مناقشه واضحه تتمّه لو قلنا بان الاصل فی الاسباب الشرعیه هو التداخل کما ذهب الیه جماعه من افاضل المتاخرین فلا حاجه الی تجشم الاستدلال للمقام بهذه الاخبار و لکن المشهور بل المدعی علیه اتفاق الفقهاء هو عدم التداخل و فی قوائد المحقق الطباطبائی قده انهم قطعوا به و استندوا الیه فی جمیع ابواب الفقه و ارسلوه ارسال

المسلمات و سلکوا به سبیل المعلومات و لم یخرجوا عنه الا بدلیل واضح او اعتبار لائح و ربما ترکوا الظواهر بسببه و طرحوا النصوص لأجله کما صنعه جماعه فی تداخل الاغسال و غیره و لم یعهد منهم طلب الدلیل علی عدم التداخل فی شی ء من المسائل فلو ذهب احد الی التداخل طالبوه بالدلیل و لیس ذلک الا لکونه من الاصول المسلمه و القواعد المعلومه و الا لکان الامر بعکس ما صنعوه و خلاف ما قرروه الخ اه و بسط الکلام فی تحقیق هذا الاصل محل اخر فهو فی المقام مستغنی عنه کما لا یخفی علی من تدبر

باب الحیض و الاستحاضه و النّفاس

اشاره

و فیه قواعد

الاولی کل دم ینقطع قبل اکمال الثلاثه او یتجاوز عن العشره فلیس بحیض

اشاره

فصل هذا معنی قولهم ادنی الحیض ثلثه و اکثره عشره و قد تحقق اتفاق اصحابنا علی هذین الامرین و استفاضت بل تواترت حکایه الاجماع منهم علیهما فی الطبقتین و وافقنا علی ذلک کثیر من مخالفینا و قد رووا بطرقهم عن القسم بن محمد عن ابی امامه عن النبی ص انه قال أقلّ الحیض ثلثه ایّام و اکثره عشره ایّام و عن انس بن مالک عنه ص انه قال أقلّ الحیض یکون ثلثا و اربعا و خمسا و لا یجاوز عشرا و لکن حکی عن الشافعی و الاوزاعی ان اقله یوم و لیله و اکثره خمسه عشر یوما و عن مالک انه لا حد لأقله و لا لأکثره و ربما یحکی عنه ان اکثره خمسه عشر و لا حد لأقله قال علم الهدی ره فی شرح الرساله الناصریه ان هذه الامور العامه البلوی بها دائمه للنساء فلو کان ما دون الثلاثه و فوق العشره حیضا لنقل نقلا متواترا یوجب العلم کما وردت

امثاله اه فت أصل روی فی فی عن محمد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان و عن علی بن ابراهیم عن ابیه جمیعا عن محمد بن ابی عمیر عن معاویه بن عمار عن الصادق ع قال أقلّ ما یکون الحیض ثلاثه ایام و اکثر ما یکون عشره ایام اه و روی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن عیسی عن علی بن احمد بن اشیم عن احمد بن محمد ابی نصر قال سئلت ابا لحسن ع عن ادبی ما یکون من الحیض فقال ثلثه و اکثره عشره اه و روی عن محمد بن اسماعیل أیضا عن الفضل بن شاذان عن صفوان بن یحیی قال سألت ابا الحسن ع عن أدنی ما یکون من الحیض قال ادناه ثلثه و أبعده عشره اه و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن النصر بن سوید عن یعقوب بن یقطین عن ابی الحسن ع قال ادنی الحیض ثلثه و اقصاه عشره اه و بمعنی هذه الاخبار روایات اخری کثیره بل یمکن دعوی تواترها فصل هل یعتبر التوالی فی الثلاثه التی هی أقلّ الحیض او یکفی مجرد رؤیتها الدم ثلثه ایام فی جمله العشره بان رأته من اول یوم رأته الی عشره ایام ثلثه ایام احتلفوا فی ذلک علی قولین اشهرهما الاول و اقومهما الثانی لما یأتی من مرسله یونس المدعی اجماع العصابه علی تصحیح ما یصح عنه فلا یضر الارسال و لا دلیل علی الاول سوی ما فی الفقه الرضوی الذی لم یثبت عندی حجیته و لا کونه من کتب الاخبار حتی ینجبر بالاشتهار اصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن إسماعیل بن مرار عن یونس عن بعض بن خالد عن الصادق ع قال ادنی الطهر عشره ایام و ذلک ان المرأه اول ما تحیض ربما کانت کثیره الدم فیکون حیضها عشره ایام فلا تزال

کلما کبرت نقصت حتی ترجع الی ثلاثه ایام فاذا رجعت الی ثلاثه ایام ارتفع حیضها و لا یکون أقلّ من ثلثه ایام فاذا رأت المرأه الدم فی ایام حیضها ترک الصلاه فان استمر بها الدم ثلثه ایام فهی حائض و ان انقطع الدم بعد ما رأته یوما او یومین اغتسلت وصلت و انتظرت من یوم رأت الدم الی عشرت ایام فان رأت فی تلک العشره ایام من یوم رأت الدم یوما او یومین حتی یتم لها ثلثه ایام فذلک الّذی رأته فی اول الامر مع هذا الذی رأته بعد ذلک فی العشره فهو من الحیض و ان مرّ بها من یوم رأت الدم عشرت ایام و لم تر الدم فذلک الیوم و الیومان الذی رأته لم یکن من الحیض انّما کان من علّه اما قرحه فی جوفها و اما من الجوف فعلیها ان یعید الصلاه تلک الیومین التی ترکتها لأنها لم یکن حائضا فیجب ان تقتضی ما ترکت من الصلاه فی الیوم و الیومین و ان تم لها ثلاثه ایام فهو من الحیض و هو ادنی الحیض و لم یجب علیه القضاء و لا یکون الطهر أقل من عشره ایام فاذا حاضت المرأه و کان حیضها خمسه ایّام ثم انقطع الدم اغتسلت وصلت فان رأت بعد ذلک الدم و لم یتم لها من یوم طهرت عشره ایام فذلک من الحیض تدع الصلاه فان رأت الدم من اول ما رأت الثانی الذی رأته تمام العشره ایام و دام علیها عدت من اول ما رأت الدم الاول و الثانی عشره ایام ثم هی مستحاضه تعمل ما تعمله المستحاضه و قال کلما رأت المرأه فی ایام حیضها من صفره او حمره فهو من الحیض و کلما رأته بعد ایام حیضها فلیس من الحیض اه فصل قد عرفت

ان ارسال هـذا الحـديث غير قادح و ليس فى سـنده من يتوقف فى حاله سوى ابراهيم و إسـماعيل و لكن يكفى فى مـدح الاول اكثار ابنه من الروايه عنه و فى الثانى قولهم من انه اول من نشر حديث الكوفيين بقم مع ان اهل قم كانوا يخرجون الراوى بمجرد الريب فليت و يسـتفاد من هـذا الحـديث احكـام منهـا ان أقلّ الطهر بين الحيضـين هو عشـره ايّام و لا خلاف فيه بل فى كثير من الكتب دعوى الاجمـاع عليه نعم فى بعض الاخبـار مـا ينـافى تعين هـذا المقـدار و لكنه محمول على التقيه او مؤوّل بمـا لاـ يأبـاه الاعتبار و ربما يسـتظهر من صدر هذا الحديث ان النقاء المتخلل بين الثلاثه فى ضـمن العشره طهر لحكمه ع بانها تصلى مع قوله فذلك الذى رأته فى اول الامر مع هذا الذى رأته بعد ذلك فى العشره فهو من الحيض الخ فانه يفيد انحصار الحيضيه فى الثلاثه التى رأت فيها الدم و انت خبير بان حكمه ع بانها تصـلى لا دلاله فيه على الطهريه لأنه قد يكون للاسـتظهار حتى ينكشف الواقع و لا دلاله فى القول المشار اليه على الحصـر اصلا سلمنا و لكنه مفهوم ضعيف لا يعارض الصريح المستفاد من اول هذا الحديث و اخره و غيره من الاخبار المدعى عليه الاجماع مسـتفيضا من ان الطهر لا يكون أقلّ من عشـره مع ان الغرض بيان حال هذا الدم الـذى رأته و حكمه بكونه من الحيض لاـ ينفى كون المرأه حال النقاء المتخلّل بحيث يجرى عليها احكام الحائض ثم فى قوله ع ثم هى مسـتحاضه الخ دلاله واضـحه على انها فى تمام العشره حائض و ان حصل التخلل بل هذا هو المفروض فانه قال فان رأت بعد ذلك اى بعد انقطاع الدم و منها ان التوالى فى الثلاثه التى هى أقلّ الحيض

غیر معتبر و قـد عرفت انه و ان کان خلاف الاشـهر لکنه الاقوی و الاظهر و منها ان الحیض لا یزید علی العشـره و منها غیر ذلک مما یأتی الیه الاشاره

تتمه ربّما یستشکل فی توصیف قوله فذلک الیوم و الیومان بقوله الذی رأته

و فی توصـیف قوله تلک الیومین بقوله التی ترکتها و فی الاشاره الی المثنی المذکر بالمفرد المؤنث و الاول مدفوع بالتاویل الی الزمان مع ان الوصف للمعطوف علیه لا المجموع فته و الثانی بتاویله الی المده و منه یظهر اندفاع الثالث أیضا

الثانیه کل ما تراه المرأه فی ایام عادتها من الدم فهو حیض و ان لم یکن بصفته

فصل هذا الحکم من المسـلمات التی قطعوا بها فی المعتاده و نفوا عنه الخلاف و الاشـکال بالمرّه و فی الناصـریه و ف و ظ کره دعوی الاجماع علیه و للعامه هنا اقوال متشتته و لکن روی بطرقهم عن عائشه انها قالت کنا نعد الصفره و الکذره فی ایام الحیض حیضـا قـال المرتضـی ره و الظاهر انها لا تقول ذلک من قبل نفسـها بل منه ص و روی عنها أیضا انها کانت لا تصـلی حتی تری البیـاض خالصا و انه کان یبعث الیها النساء بالـدرجه فیها الکرسف فنقول لا تعجلن حتی ترین الفضه البیضاء و عن ابی هریره انه قال اول الحیض اسود ثم رقیق ثم اصـفر أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و عن محمد بن إسـماعیل عن الفضل بن شاذان جمیعا عن حماد بن عیسی عن حریز عن محمد بن مسلم قال سألت ابا عبد اللّه ع عن المرأه تری الصفره فی ایامها فقال لا تصلی حتی ینقضی ایامها و ان رأت الصفره فی غیر ایّامها توضأت وصلت اه و روی عن

علی بن جعفر عن اخیه ع قال سألته عن المرأه تری الدم فی غیر ایّام طمثها فتراها الیوم و الیومین و الساعه و الساعتین و مذهب مثل ذلک کیف تصنع قال تترک الصّلاه اذا کانت تلک حالها ما دام الدم و تغتسل کلما انقطع عنها قلت کیف تصنع قال ما دامت تری الصفره فلیتوضأ من الصفره و تصلی و لا غسل علیها من صفره تراها الا فی ایام طمثها فان رأت فی ایّام طمثها ترک الصلاه کترکها للدم اه و قد تقدم فی اخر مرسله یونس المتقدمه فی القاعده السابقه عن الصادق ع انه قال و کل ما رأت المرأه فی ایام حیضها من صفره او حمره فهو من الحیض و کل ما رأته بعد ایام حیضها فلیس من الحیض اه و عن ط انه قال و روی عنهم ع ان الصفره فی ایام الحیض حیض و فی ایام الطهر طهر اه و فی مرسله یونس الطویله و لو کانت تعرف ایامها ما احتاجت الی معرفه لون الدم لان السنه فی الحیض ان یکون الصفره و الکدره فما فوقها فی ایام الحیض اذا عرفت حیضا کله ان کان الدم اسود او غیر ذلک فهذا یبین لک ان قلیل الدم و کثیره ایام الحیض حیض کله اذا کانت الایام معلومه فاذا جهلت الایام و عددها احتاجت الی النظر ح الی اقبال الدم و ادباره و تغیر لونه الخ اه و روی فی عن د عن احمد بن محمد عن محمد بن یحیی عن محمد بن علی بن محبوب عن العباس عن عثمان بن عیسی عن سماعه عن الصادق ع قال قلت له المرأه تری الطهر و تری الصفره او الشی ء فلا تدری اطهرت أم لا قال فاذا کان ککک فلتقم فلتلصق بطنها الی حائط و ترفع رجلها علی حائط کما رایت الکلب یضع اذا اراد ان یبول ثم یستدخل الکرسف

فاذا كان ثمه من الدم مثل راس الذّباب خرج فان خرج دم فلم تطهر و ان لم يخرج فقد طهرت اه فصل هذه الاخبار و غيرها مما لم نذكرها واضحه الدلاله على ان المرأه فى ايّام عادتها لا ترجع الى التميز و شرائط دم الحيض بل محكم بحيضتها بالدم مطلقا سواء كان اسود او احمر او اصفر او اكدر و قد اتفق الفريقان على حيضيه الأسود فى ايام العاده و كذا على عدم حيضيه الابيض الخالص

الثّالثه كل دم امكن [يمكن جعله حيضا فهو حيض

اشاره

فصل هذه القاعه معروفه بقاعده الامكان و قد استدل بها كثير من الاعيان و ارسلوها ارسال المسلمات و سلكوا بها سبيل القطعيات بل ظ جماعه انه من الاجماعيّات قال خ فى ف الصفره و الكدره فى ايام الحيض حيض و فى ايام الطهر طهر سواء كانت ايام العاده او الايام التى يمكن ان يكون حائضا فيها الى ان قال دليلنا على صحه ما ذهبنا اليه اجماع الفرقه الخ و قال مه فى هى كل دم تراه المرأه ما بين الثلاثه الى العشره تم ينقطع عليها فهو حيض ما لم يعلم انه لعذره او قرح و لا اعتبار باللون و هو مذهب علمائنا اجمع و لا يعرف مخالف لأنه فى زمان يمكن ان يكون حيضا الخ و قال فى البحث عن الصفر فلو رأت بنت تسع سنين و ما بالصفات المذكوره فهو حيض مع الشرائط الآتيه لأنها رأت و ما صالحا لان يكون حيضا فى وقت امكانه فيحكم بانه حيض كغيرها اه و قال المحقق فى المعتبر و ما تراه المرأه بين الثلاثه الى العشره حيض اذا انقطع و لا عبره بلونه ما يعلم انه لقرح او لعذره و هو اجماع لأنه فى زمان يمكن ان يكون حيضا فيجب ان يكون الدم فيه حيضا الخ و حكى فيه

عن بعض فقهائنا ان المبتدأه مع استمرار دمها تجلس فی کل شهر عشرا و هو اکثر ایام الحیض لأنه زمان یمکن ان یکون حیضا الی ان قال و الوجه عندی ان تتحیض کل واحده منهما ای المبتدئه و المضطربه ثلاثه ایّام لأنه الیقین فی الحیض و تصلی و تصوم بقیه الشهر استظهار او عملا بالاصل فی لزوم العاده اه و انت خبیر بان هذا الاستدلال مناف لما سلمه من قاعده الا مکان و حکی عن المحقق الثانی أیضا دعوی الاجماع علی هذه القاعده و فی ی عن المرتضی و ابن الجنید ان المعتاده دون العشره مع استمرار الدم تستظهر الی العشره لأنها ایام الحیض اه ای ایام یمکن ان یکون حیضا و ظاهرهما تسلیم هذه القاعده و فی خبره بعد قول مه و کل دم یمکن ان یکون حیضا فهو حیض قال و لا اعرف فی ذلک خلافا بین الاصحاب بل فی کلام المحقق و المصنف انه اجماعی اه و فی کشف اللثام بعد قوله المذکور اجماعا کما فی المعتبر و هی اه و انت خبیر بان فی نسبه دعوی الاجماع علی هذه القاعده الی هذین الفاضلین تأملا اذ ما نقلناه من عبارتهما انما دل علی ان الحکم بحیضیه ما تراه المرأه بین الثلاثه الی العشره مطلقه اجماعی و هو ککک کما بیّناه و هذا اخص من الحکم بحیضیه کل ما امکن کونه حیضا و نقل الاجماع فی خصوص دم لیس بدعوی الاجماع علی العموم و القول بان الظاهر من الحکم بالحیضیه هنا انما هو لکونه قابلا لان یکون حیضا و لا وجه له سوی ذلک فککک فیما عدا الفرض من موارد الامکان کما فی بعض الکتب المتأخره لا ینبغی ان یلتفت الیه لان الوجه هو ما ورد من النصوص فی خصوص هذا الدم و لا دلاله فیها علی ان الوجه فی هذا الحکم هو الامکان

و تفسیر ایام الحیض بالایّام التی یمکن ان یکون حیضا خلاف الظاهر المتبادر من النصوص نعم فیه أیضا ان الفاضلین علّلا بانه دم یمکن ان یکون حیضا و ظ هذا التعلیل نقل الاجماع علی القاعده و لو کان محض تعبد فی المقام لما کان لهذا التعلیل بعد دعوی الاجماع موقع فالتساوی الی سائر موارد الاجماع لا باس به اه و یمکن المناقشه فیه أیضا بان غرضهما بیان مأخذ الاجماع علی ما زعماه و هذا لا یقتضی کونه مسلّما عند الجمیع فان الاجماع مع تحققه حجه شرعیه مستقله لا یحتاج الی حجه اخری و الظاهر ان مأخذه فی المقام هو ما اشرنا الیه من النصوص و کثیرا ما یجعل مأخذ الاجماع وجوها غیر مسلمه و ان کان نفس الاجماع محققا مسلما و هذا واضح علی من له تتبع فی الکتب المبسوطه و یمکن ان یکون ذکر ذلک أیضا للرد علی العامه بما یسلمونه و یلتزمون به فی نظائر المقام و یدلک علی ذلک استدلالهما بعد ذلک أیضا بما رووه عن عائشه فان هذه الروایه لا تصلح ان یکون مأخذا للإجماع بل انما ذکراها الزاما للمخالف بما یزعمه حجه نعم ظ خ فی عبارته التی نقلناها دعوی الاجماع علی ان الصفره و الکدره فی الایام الّتی یمکن ان یکون حیضا من الحیض و لکن یمکن توهین هذا الظهور بوجهین احدهما ان یکون مراده من الامکان هو حکم الشارع یکون هذا الدم حیضا و ان لم یکن بصفات الحیض کما تراه غیر المعتاده مستمرا فانها مع فقد التمیز و الاهل ترجع الی الروایات الداله علی انها تتحیض فی کل شهر سته او سبعه او ثلاثه من شهر و عشره من اخر فلو لا هذه الروایات لم یمکنها الحکم بحیضیه

دم معیّن لاستلزامه التخصیص من دون تخصص و لا ریب ان اختیار المرأه لا یجعل ما اختارته حیضا فی نفس الامر لمجرد الامکان بل لحکم الشارع و جعل الجهه هو ذلک لا دلیل علیه و الحاصل ان حکم الشارع صار سببا للإمکان لا ان الامکان عله لحکمه حتی یجعل قاعده کلیه و ثانیهما ان تعمیمه الایام لأیام الامکان انما هو لما فهمه من النصوص و انما ادعی الاجماع علی مدلولها فی الجمله لا علی هذا التفسیر فت و بالجمله لم نقف علی من ادعی الاجماع علی هذه القاعده صریحا و لا ظاهرا یعتد بظهوره سلمنا الصراحه و لکن لا نقول بحجیه المنقول من الاجماع فلا وجه لتأسیس هذه القاعده علیه مع ان فی افاضل المتاخرین من یصرّح بمنع هذه الکلیه و من ظاهره المنع او التوقف فیها و هو أیضا ظ کل من حکم بان الصفره فی ایام الظهر طهر کالمرتضی و الحلی و مه فی یه و ظ کل من استدل من القدماء و غیرهم باصاله عدم سقوط التکلیف بالصلاه و الصوم و العمل بالمتیقن فی مواضع الخلاف و الاشتباه کما عرفته ممن اشرنا الیه فلو کان هذه القاعده مسلمه بین الجمیع لما حصل ذلک الاختلاف و لم یکن لمثل هذا الاستدلال وجه عند الانصاف فما فی الریاض و غیره من دعوی الاتفاق علیها لیس مما ینبغی ان یلتفت الیه فصل قد تصدی بعض متأخری المتاخرین لإثبات هذه القاعده ففصل الکلام و اکثر من ذکر الوجوه فی هذا المقام و نحن نشیر الیها و الی ما فیها من النقض و الإبرام بعون اللّه الملک العلام فمنها الاجماع المحکیّ و ضعف الاحتجاج به بعد ما فصلناه غیر خفی و منها الشهره المحکیه و المحصله و لا تخفی

انها لا تفيد اكثر من الظن و لا دليل على حجيه مثل هذا الظن و قد برهنا فى الاصول على حرمه العمل بالظن الا ما خرج بالدليل و اما ما ورد فى بعض اخبار العلاج من الامر بالاخذ بما اشتهر فمخصوص بالمشهور من روايه الخير و منها ان الاصل فى دم النساء هو الحيضيه و قد قرّر هذا الاصل بوجوه ثلاثه الاول ان الغالب فى الدم الخارج منها هو دم الحيض و المشكوك فيه ملحق به فان الظن يلحق الشى ء بالاعم الاغلب و فيه اولا منع الغلبه مطلقا و ثانيا منعها بالنسبه الى كل شخص من اشخاص النساء فان فيهن من يستمر دمها شهورا متواليه بل سنين متتابعه كما وقع ذلك لفاطمه بنت ابى جيش و قد قال الباقر ع انها استحيضت سبع سنين كما فى مرسله يونس الطويله فمثل هذه المرأه كيف يحكم بان دم حيضها اغلب من استحاضتها و ثالثا انه لا يستفاد من الغلبه سوى الظن و لا دليل على الالتزام به فى جميع الموارد و ثبوت الالتزام بالظن الحاصل من الغلبه فى جمله من الموارد لخصوص الدليل لا يقتضى ثبوته مطلقا حتى فى مثل ما نحن فيه الذى لا دليل على حجيته فيه بخصوصه فيعارض به القطع بتكليف الصلاه و الصوم المستفاد من الكتاب و السنه المتواتره و الاجماع و ربما يق انه يظهر من تتبع تضاعيف الاحكام الشرعيه و الأحاديث اعتبار هذا الظن فقد روى اسحاق بن عمار فى الموثق عن العبد الصالح ع انه قال لا باس بالصلاه فى فراء اليمانى و فيما صنع فى ارض الإسلام قلت فان كان فيها غير اهل الإسلام قال اذا كان الغالب عليها المسلمون فلا باس اه و هو مسلم فى موارد النص خاصه اذ ليس فيها ما يقتضى التعدى الى مثل المقام مع ان

جمله من هذه الموارد و قد لوحظ فيها العسر و الجرح و هما مفقودات فيما نحن فيه و الثانى انه دم طبيعى مخلوق فى الرحم لحكمه تربيه الولد و تغذيته ما دام فيه فاذا خرج خلع اللّه عنه صوره الدم و كساه صوره اللبن فهو مقتضى الطبيعه الاصليه و الغريزه الجبليه بخلاف غيره من الدماء الخارجه على خلاقها و الحاصل ان الاصل بقاء الطبيعه على حالها من تكون هذا الدم فى الرحم و فيه نظر اذا القدر المسلم ان اللّه تعالى خلق فى الرحم دما للتربيه و التغذيه و هو مقتضى الطبيعه و اما ان كل دم تقذفه المرأه فهو من ذلك الدم فليس بثابت بل الطبيعه لا تقتضى خروج هذا الدم خاصه ضروره ان الرحم مشتمل على دماء اخرى الا انها لم تخلق لهذه الحكمه و الحاصل ثبوت الفرق بين الخلق و القذف مع ان ما يقذف من الدم هو الذى يبقى فى الرحم بلا مصرف فيخرج غالبا فى كل شهر على حسب ما تعتاده المرأه فلا متعلق به الحكمه المشار اليها فلا تكون على وفق الطبيعه و من هنا يظهر أيضا ضعف ما قيل من ان الطبيعه كما تقتضى تكون الدم تقتضى خروجه على مقتضى الطبع فيكون خروج دم الحيض أيضا من مقتضيات الطبيعه فاذا شك ان هذا الدم من مقتضيات الطبع أم لا يقتضى القاعده كون الخروج بمقتضى الطبع فليت و الثالث ان ما عدا دم الحيض انما يحصل لعله حادثه فى الرحم و الأصل عدمها كما هو مقتضاه بالنسبه الى كل حادث شك فى حدوثه و قد صرح بعضهم بان الاستحاضه مرض مخصوص ينشأ من اختلال البدن و انحراف المزاج بخلاف الحيض فانه دال على اعتداله و من ثم كان عدم الحيض سته اشهر فى الجاريه ممن شانها ذلك عيبا ترد به و اذا وجب الحد على المستحاضه لا عقد

حتی تبرأ و لـذا قـد عبر بعضـهم عن هـذا الدم بالفساد و فیه ان هذا انما یتجه لو انحصـر ما عدا الحیض فی کونه من آفه و علّه و لیس ککک فان الدم اذا اسـتمر الی ان تجاوز عن العشـره یحکم فی المعتاده مثلا بکون ما زاد عن عادتها استحاضه و الحکم علی الدم الواحد المتصل المتصف بوصف واحد تاره بالحیضیه و تاره بکونه من آفه بعید بل هذا کاشف عن ان الاختلاف بالحیضیه و غیرهـا انمـا هو بحکم الشـارع لاـ للآـفه فی نفس الاـمر و غیرهـا کـک و مع هـذا فکیف یجوز لـک الحکم بـان الاصـل عـدم الاسـتحاضه و الحاصل ان الحکم باحد الامرین فی الشـریعه لیس دائرا مدار الآفه و عدمها حتی یتمسک فی نفیها بالاصل بل هو بالنسبه الیهما علی السواء کما لا یخفی مع ان هذا المستدل قد صرح فی بعض کلماته بان دم الاستحاضه أیضا طبیعی بالنسبه الی غیره لخروجه من عرق العـاذل و تکونه فی اغلب الاـمزجه فتـدبر و یمکن تقریر الاصـل بوجه رابع و هو ان الحکم بغیر الحیضـیه مسـتلزم لثبوت التکلیف بالعبـادات و مقتضـی الاصـل براءه ذمتهـا عنهـا و فیه اولا ان الصّـلاه مثلا ثابته فی الـذمه بیقین فمقتضـی الاصـل اشـتغالها بهـا و استصـحاب التکلیف بهـا حتی یحصـل الیقین بالسـبب المسـقط له و مجرد الاحتمال و الامکان لا یوجب الایقـان فتـدبر و ثانیا ان الحکم بالحیضـیه أیضا مسـتلزم لثبوت جمله من التکالیف کحرمه مس کتابه القران و غیره من محرمات الحـائض و مقتضـی الاصـل عـدمه و منهـا مـا دل من الروایـات علی ان الـدم المتقـدم علی العـاده یجعل حیضا و ان کان بصـفه الاستحاضه مع التعلیل بان العاده قد تتقدم و بانه ربما یعجل بها الوقت ففی روایه

سماعه قال سألته عن المرأه ترى الدم قبل وقت حیضها قال فلتدع الصّلاه فانه ربما یعجل بها الوقت اه و فی روایه ابی بصیر ما کان قبل الحیض فهو من الحیض و فی روایه علی بن ابی حمزه ما کان قبل الحیض فهو من الحیض و ما کان بعد الحیض فلیس منه اه و فی روایه ابی بصیر الاخری فی المرأه ترى الصفره فقال ان کان قبل الحیض بیومین فهو من الحیض و ان کان بعد الحیض بیومین فلیس من الحیض اه وجه الاستدلال بهذه الاخبار علی ما ذکره بعض الاخیار انه لو لم یکن الامکان معتبرا فی الحکم بالحیضیه لم یکن للحکم بها وجه مع التقدم علی العاده سیما مع معارضه العاده الموجب للظن بعدم الحیضیه اذ مقتضاها کونها فی العاده لا فی خارجها مع ان فی التعلیل بالتعجیل دلیلا علی ان احتمال تقدم الدم علی العاده کاف فی الحیضیه و هو المراد بقاعده الامکان اه و انت خبیر بان المراد من قوله ما کان قبل الحیض و نحوه هو ما تراه قبل ایام عادتها المقرره لها فتختص هذه الاخبار بالمعتاده و هذا الحکم نسلمه بالنسبه الیها لخصوص هذه الاخبار و لا دلیل علی التعدی الی غیرها و لیس فی التعلیل دلاله علی التعمیم فان الموضوع هو المعتاده مع ان المراد بالوقت هو الوقت المعین المعلوم لها بالعاده و الحاصل ان جهه التعبد بهذا الحکم للمعتاده غیر معلوم کونها لقاعده الامکان حتی یستند الیها فی جمیع الموارد فلعل فی المعتاده خصوصیه تقتضی هذا الحکم لا تکون فی غیرها مع ان فی التخصیص بما قبل الحیض و بالیومین دلاله واضحه علی ان مناط الحکم لیس هو مجرد الامکان و الا فهو متحقق مطلقا و منها ما دل من الروایات

علی التحیض بمجرد رؤیه الـدم مثـل مـا رواه خ باسـناده عن علی بن الحسن بن فضـال عن الحسن بن علی الوشاء عن جمیل بن دراج و محمد بن حمران عن منصور بن حازم عن الصادق ع قال ای ساعه رأت المرأه الدم فهی تفطر الخ و ما رواه باسـناده عنه عن احمـد عن ابیه و العلاء بن رزین عن محمـد بن مسـلم عن ابی جعفرع فی المرأه تطهر فی اول النهـار فی رمضـان أ تفطر او تصوم قـال تفطر و فی المرأه تری الـدم من اول النّهـار فی شـهر رمضـان أ تفطر أم تصوم قـال تفطر انمـا فطرهـا من الـدم اه وجه الاسـتدلال علی مـا قیـل انه لو لم یکن الامکان ملحوظا لوجب الاسـتمرار علی العباده حتی یحصل الیقین بما یبطلها و فیه اولا ان هذه النصوص محموله علی المعتاده وقتا و عددا او وقتا خاصه لکونها الغالبه فلا تنصرف الی غیرها و ثانیا ان جهه هذا الحکم لو کانت هو الامکان لما حکم الاکثر بان المبتـدأه و المضـطربه تحتاطان للعباده الی ثلاثه ایام للتیقن بالحیض فتـدبر و ثالثا ان هـذا الاطلاـق لم یرد لبیـان الحیضـیه و انها تتحقق بای شـی ء بل المراد بیان ما یترتب علیها من الاحکام فت و رابعا انه تحمل قویا ان یکون المراد بالـدم هو الـدم المعهود المتعـارف بین النسـاء و هو دم الحیض و لاـ ریب ان المرأه بمجرد رؤیتها تترک العباده اذا المفروض المتیقّن بالحیضـیه لمکـان العاده او الاتّصاف باوصاف الحیض من السواد و الحراره و غیرهما و قـد قال النّبیّ ص لمن کانت لها ایام متقدمه و اختلط علیها من طول الدم فزادت و نقصت حتی اغفلت عددها و موضـعها من الشهر لیس ذلک بحیض انما هو عزف فاذا اقبلت الحیضه فدعی الصلاه و اذا ادبرت فاغسلی عنک الدم و صلّی و قال الباقرع لمثلها

اذا رایت الدم البحرانی فدعی الصّلاه و اذا رایت الطهر و لو ساعه من نهار فاغتسلی فلو جاز العمل بالامکان فی غیر ما اشرنا الیه لما امراها بالرجوع الی المتصف بصفات الحیض فتدبر و مما یؤیّد ما ذکرناه من حمل الدم فی هذه الاخبار علی المتیقن بکونه حیضا ما رواه فی فی عن احمد بن محمد بن یحیی عن محمد بن احمد عن احمد بن الحسن بن علی عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عمار بن موسی عن الصادق ع فی المرأه تکون فی الصلاه فتظن انها قد حاضت قال تدخل یدها فتمس الموضع فان رأت شیئا انصرفت و ان لم تر شیئا اتمت صلاتها اه فان ظاهره عدم الاکتفاء بمجرد الظن بالحیضیه فکیف یکتفی بمجرد الاحتمال و الامکان فالامر بادخال الید و مس الموضع لحصول الیقین الذی یترتب علی الرؤیه مع ان دم الحیض لیس به خفاء غالبا تعرفه المرأه عند خروجه منها کسائر ما یخرج منها من الاحداث و لا یخفی ان التمسک بمثل هذا الاطلاق بعد ذلک کله خلاف الانصاف و منها ما ورد من الاخبار الداله علی ان المعتاده اذا رأت لدم بعد مضی ایام عادتها تستظهر بترک العباده بیوم او یومین او ثلاثه ایّام مثل روایه سماعه فان کان اکثر ایامها التی تحیض فیهن فلتربص ثلثه ایام بعد ما تمضی ایامها فاذا تربصت ثلاثه ایام و لم ینقطع الدم عنها فلتصنع کما تصنع المستحاضه اه و روایه إسماعیل الجعفی المستحاضه تقعد ایام قرئها ثم تحتاط بیوم او یومین فان هی رأت طهرا اغتسلت الخ اه الی غیر ذلک من الاخبار وجه الاستدلال انه لو لم یکن الامکان معتبرا لما کان للاستظهار وجه

قیل بل هـذا یدل علی قوه قاعده الامکان اذا الظن الناشـی عن العاده یقضـی بعدم کون ما بعدها حیضا فالقی الشارع هذه الاماره القویه فی قبـال الامکان فاذن یتسـری الحکم فی غیر ذات العاده فی العمل بالامکان بالأولویه لأنه بلا معارض مناف اه و فیه اولا مع انحصار الوجه فیما ذکر من الامکان و لا یضـر عدم معرفتنا به فان اکثر الاحکام الشرعیه جهاتها مجهوله عندنا و قد التزمنا بها تعبـدا و ثانیـا ان حکمهم بـان المعتاده مع تجاوز دمها العشـره ترجع الی ایام عادتها خاصه کما فی عـده من الروایات ربما منافی قاعـده الامکان ضـروره ان الامکان متحقق الی العشـره فت و ثالثا ان هـذه الاخبار مخصوصه بالمعتاده و التعدی الی غیرها قیاس بـط و دعوی انه من بـاب الفحوی لاـ القیـاس الممنوع منه ممنوعه لمنع الاولویه فلعل للمعتاده خصوصـیه تقتضـی هـذا الحکم و لولاهـا لکـان ینبغی لهـا أیضـا الرجوع الی التمیز کمـا فی المبتـدأه و المضـطربه و منها ما دلّ علی ان ما تراه قبل العشـره فهو من الحیضه الاولی مثل ما رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن جمیل عن محمد بن مسـلم عن ابی جعفرع قال اذا رأت المرأه الدم قبل عشـره فهو من الحیضه الاولی و ان کان بعد العشـره فهو من الحیضه المسـتقبله اه وجه الاستدلال ان هـذا الحکم لیس الا لقاعـده الامکان و ضـعفه واضـح و اضـعف منه دعوی انه یفهم منه ان لیس البناء فی الـدم علی الطهر حتی یظهر کونه حیضا و منها ما ورد من الاخبار فی التمیز بین دم الحیض و العـذره و القرحه مثل قول الباقرع فی روایه زیاد بن سوقه فان

خرجت القطنه مطوقه بالدم فانه من العذره تغتسل و تمسک معها قطنه و تصلی فان خرج الکرسف متغمسا بالدم فهو من الطمث تقعد من الصلاه ایام الحیض اه و قول الصادق ع فی روایه ابان فان خرج الدم من الجانب الایمن فهو من الحیض و ان خرج من الجانب الایسر فهو من القرحه اه و اختلفت نسختا فی و یب فی هذه الروایه ففی الاوّل کما ذکرناه و فی الثانی عکسه و فی الاشهر بل لعل عکسه و هم من الناسخ کما فی المعتبر وجه الاستدلال انه لا ملازمه بین عدم التطوق و الخروج من جانب معین و ثبوت الحیضیه لإمکان ان یکون غیر المتطوق مثلا استحاضه فاکتفاء الشارع فی الحیضیه بمجرد فقدان اماره الخلاف دال علی کفایه الامکان فی الحکم بالحیضیه من غیر حاجه الی اماره داله علیه و ان دم الحیض هو الاصل فی دماء النساء یحکم به ما لم یکن معارض له و ضعف هذا الاحتجاج لا یکاد یخفی علی من تأمّل فی عبارات الاصحاب و الرّوایات الوارده فی هذا الباب لاختصاص الکل بما لو وقع الاشتباه بین دم الحیض و دم العذره خاصه او بینه و بین دم القرحه ککک لا بین دم العذره مثلا و سائر الدماء و لا ریب ان تمیزه عن دم الحیض بممیزه ینفیه و مع عدمه یثبت ضروره ثبوت احد المشتبهین نعقد اماره الاخر الا تری الی روایه خلف بن حماد فان فیها فقلت له ان رجلا عن مواليک تزوج جاریه محصرا لم تطمث فلما اقتضها سال الدم فمکث سائلا لا ینقطع نحو ان عشره ایّام و ان القوابل اختلفن فی ذلک فقال بعضهن دم الحیض و قال بعضهن دم العذره فما ینبغی لها ان تصغ الخ و الی روایه

ابـان ففيها فتاه منابها قرحه فی فرجها و الـدم سائل لا نـدری من دم الحيض او من دم القرحه الـخ و روايه زياد و ان كانت خاليه عن هـذا السؤال الا ان فی اخرها تقعد عن الصـلاه ايام الحيض اه و لا ريب ان العاده اماره الحيض فلا دلاله فی هذه الاخبار علی ان النظر فی هـذا الحكم الی الامكان و اصاله الحيضـيه و مما ذكرناه يظهر ضـعف التمسك باطلاقها علی المـدعی و اما عبارات الاصـحاب ففی بعضـها كالنافع و ان اشـتبه بالمعـذره حكم لها بتطوق القطنه و فی ئع و قـد تشـتبه بدم العذره فان خرجت القطنه مطوقه فهو لعـذره اه و فی عـد فـان اشـتبه بالعـذره حكم لها بالتطوق و للقرح ان خرج من الايمن اه و هـذه العبارات كما ترى لا تعرض فيهـا للحكم بالحيضـيه مع فقـد الامارتين و ظاهرها اعميته من ثبوت الحيض و به صـرح المحقق فی المعتبر قال و لا ريب انها اذا خرجت مطوقه كان من العذره اما اذا خرجت مستنقعه فهو محتمل فاذا يقضی بانه من العذره مع التطوق قطعا فلهذا اقتصر فی الكتـاب علی الطرف المتيقن اه و قال ش فی ی بعـد الاشاره الی ما نقلناه عن المحقق قلنا ثبوت الحيض فيه انما هو بالشـرائط المعلومه و مفهوم الخـبرين انه ليس بالعـذره لاـ غير اه و من هنـا يظهر الوجه فی سـائر العبـارات الـداله علی ان غير المتطوق مثلا حيض و لكن يرد علی المحقق ان قاعده الامكان مسلمه عنده بل هو الذی ادعی الاجماع عليها علی ما زعم فلا وقع لما استشكله هنـا و لعـل هـذا أيضـا يقرب مـا احتملنـاه فی عبارته سابقا اللهم الّا ان يق ان حكمه بالاحتمال لا ينفی حكمه بالحيضـيه للإمكان فتدبر و منها ما دلّ من الروايات علی ان الحامل تتحيض

مع التعليل فی بعضها بانها ربما قذفت بالدم مثل ما رواه فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد و ابی داود جمیعا عن الحسین بن سعید عن النضر بن سوید و فضاله بن ایوب عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع انه سئل عن الحبلی تری الدم أ تترک الصلاه فقال نعم ان الحبلی ربما قذفت بالدم اه قیل فان ظاهره الحکم بالحیضیه بالاحتمال سیما مع الحمل الذی لا یتفق مع الحیض غالبا بل ذهب طائفه من الاصحاب علی ان الحیض لا یجتمع مع الحمل و جعلوه کالصغر و الیاس فغیر الحامل تعمل فی الدم بامکان الحیضیه بالاولویه القطعیه اه و فیه ان هذه الاخبار وارده لبیان ان الحامل یمکن فی حقها ان تحیض و لو نادرا خلافا للعامه القائلین بامتناع اجتماع الحبل مع الحیض و لذا حمل ما دل من روایاتنا علیه علی التقیه فلا یمکن الاستدلال بها علی ان ذلک لقاعده الامکان و لیس فی التعلیل دلاله علی ذلک اصلا بل الغرض منه اثبات امکان الاجتماع و هذا واضح علی المتأمل مع ان الظاهر من الدم هو الدم المعلوم کونه حیضا کما تقدم ثم دعوی الاولویه القطعیه واضحه الفساد و منها ما دل من الاخبار علی ان الصفره و الکدره فی ایّام الحیض حیض و قد تقدم قال فی کشف اللثام و لو لم یعتبر الامکان لم یحکم بحیض اذ لا یقین و الصفات انما تعتبر عند الحاجه الیها لا مطلقا اه و فیه ان العمل بالامکان فی مورد خاص و هو ایام العاده للنص و الاجماع کما تقدم لا یقتضی العمل به فی جمیع الموارد و تفسیر ایام الحیض بایام الامکان کما ذکره خ فی ف خلاف الظاهر من الاخبار کما اشرنا الیه سابقا و اضعف منه دعوی الاجماع علیه و لو ثبتت و لکن

قد عرفت ما یوهنها أیضا سلمنا و لکن الاجماع حجه علی من ثبت عنده و القول بان فهم خ لیس الا من استفادته من النصوص و الفتاوی یوجب سد باب الاجتهاد و الاکتفاء فی الاحکام الشرعیه بتقلید من سلف من العلماء و هذا واضح الفساد و منها ان الحکم علی مقتضی الامکان ثابت فی کثیر من الموارد کما فی حال الحمل و ایام العاده فلیحمل علیها غیرها عملا بالاستقراء و فیه اولا انه لا دلیل علی حجیه مثل هذا الاستقراء و ثانیا ان الحکم علی خلاف مقتضی الامکان أیضا ثابت فی کثیر من الموارد الاخر کالزائد علی العاده مع التجاوز عن العشره و کالذی یراه المبتدأه و المضطربه مع الاستمرار و فقد الاهل و ما ینقطع قبل الثلاثه و ما یستمر الی ما بعد العشره علی ما قیل فتدبر و منها انه لو اقتصر علی موارد روایات الوصف و لم یعمل بقاعده الامکان لبقی اکثر الموارد خالیا عن البیان و ضعفه واضح للکل و یخفی و مما فصلناه و قررناه لک یتضح ان هذه القاعده و ان اشتهرت فی السنتهم غایه الاشتهار و لکن لا اصل لها من الاخبار بل لا یساعدها الاصول و لا شواهد الاعتبار فصل ممّا یوهن اساس هذه القاعده ما دل من الاخبار علی ان الصفره فی ایام الطهر ای بعد انقضاء ایام العاده او قبلها طهر و قد تقدم جمله منها فی القاعده السابقه و فی کتاب قرب الاسناد الحمیری فی باب ما یجب علی النساء قال و سألته عن المرأه تری الدم فی غیر ایام طمثها فتراها الیوم و الیومین و الساعه و یذهب مثل ذلک کیف تصنع قال تترک الصلاه اذا کانت تلک حالها فاذا دام الدم تغتسل کلما انقطع عنها قلت کیف تصنع قال ما دامت

ترى الصفره فليتوضأ من الصفره و تصلى و لا غسل عليها من صفره تراها الا من صفره تراها فى ايام طمثها فان رأت صفره فى ايام طمثها تركت الصلاه كتركها للدم اه و عن كتاب الدعائم فى المرأه ترى الدم ايام طهرها ان كان دم الحيض فهو بمنزله الحائض و عليها منه الغسل و ان كان دماء رقيقا فتلك ركضه من الشيطان تتوضأ و تصلى و يأتيها زوجها اه و ربما يستفاد من هذه الروايه ان الاصل فى كلما كان بصفه الحيض هو الحيضيه و كلما كان بغيرها هو غيرها فلا يعدل عن هذا الاصل فى المقامين الّا بالدليل فليته و العامل بقاعده الامكان يؤل ايام الطهر فى هذه الاخبار بالايام التى لا يمكن جعلها حيضا و يحكم بالحيضيه مع الامكان مطلقه و هو بعيد كما لا يخفى و قد صرح جماعه من الاصحاب بان الصفره فى ايام الطهر طهر عملا بهذه الاخبار و ما دل من الروايات على انتقاء الحيضيه بانتفاء الاوصاف و هو الاقوى و يتفرع على ذلك فروع لا يناسب ذكرها هذا الكتاب

تتميم قد صرح جماعه من الملتزمين بهذه القاعده بان المراد بالامكان هو الامكان الشرعى لا العقلى

فلا تجرى فيما ثبت امتناعه شرعا و ان امكن عقلا كالدم الذى تراه الصغيره و البالغه حد اليأس و قد ذكر و التحقق هذا الامكان وجوها نحن فى غنيه عن ذكرها كالتفصيلات التى تعرض لها بعضهم فى بيان مجرى هذه القاعده و فى حيزه و الظاهر ان مرادهم بالامكان سلب الضروره عن الجانب المخالف فيدخل فيه ما تحقق كونه حيضا كرويتها ما زاد على الثلاثه فى ايام العاده و ما زاد على العاده مع الانقطاع على العشره و ما رأته قبل العاده مع تخلل أقلّ الطهر

بینه و بین الحیض السابق الی ان قال و استشکل بعض المتأخرین هذه المسأله من اصلها من حیث استلزامها ترک المعلوم ثبوته فی الذمه تعویلا علی مجرد الامکان ثم قال و الاظهر انه انما یحکم بکونه حیضا اذا کان بصفه الحیض او کان فی العاده و ما ذکر متجه نظرا الی الدلیل لکن جرأه الخروج عما علیه الاصحاب لا تخلو عن اشکال و ان کان الدلیل علی حجیه ما نقلوا علیه من الاجماع مفقودا فتدبر اه اراد ببعض المتأخرین صاحب ک فانه بعد ذکر قول المحقق و ما تراه من الثلاثه الی العشره مما یمکن ان یکون حیضا فهو حیض تجانس او اختلف قال هذا الحکم ذکره الاصحاب ککک و قال فی المعتبر انه اجماع و هو مشکل جدا من حیث ترک المعلوم ثبوته فی الذمه تعویلا علی مجرد الامکان الخ اه و هذا أیضا مما یدل علی ان ما ذکروه من القاعده غیر مسلمه عند الکل و لم یتحقق الاجماع علیها نعم لو قیل بان کل دم یمکن جعله استحاضه مع اشتباهه بغیر دم الحیض فهو استحاضه فله وجه یظهر من التتبع فی الاخبار

الرابعه کل دم تراه الصغیره فلیس بحیض و کذا ما تراه البالغه حدّ الیأس

فصل هذان الحکمان مما لا ریب فیه بل فی جمله من الکتب دعوی الاجماع علیه و فی المعتبر انهما مذهب اهل العلم و ظاهره اتفاق الفریقین علیهما و هو ککک و ان اختلفوا فی الحدین و لکن لا خلاف بین اصحابنا فی انها ما ذا بلغت التسع خرجت عن حد الصغر و قد اختلفوا فی حد الیاس هل هو الخمسون مطلقه او الستون ککک او الاول فی غیر القرشیّه و الثانی فیها و ربما یلحق النبطیه بها أصل روی فی فی عن محمّد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان عن صوان بن یحیی عن عبد الرّحمن بن

الحجاج عن الصادق ع قال حد التی قد یئست من المحیض خمسون سنه اه و روی عن عده من اصحابنا عن سهل بن زیاد عن ابن ابی نجران عن صفوان عن عبد الرحمن عن الصادق ع قال ثلث یتزوجن علی کل حال الی ان قال و التی قد یئست من المحیض و مثلها لا تحیض قال قلت و ما حدها قال اذا کان لها خمسون اه فصل هذان الخبران مستند القول الاول و فیه ان الاطلاق مقید بما یأتی أصل روی خ باسناده عن علی بن الحسن عن محمد بن الحسین بن ابی الخطاب عن صفوان عن عبد الرحمن بن الحجاج عن الصادق ع فی حدیث قال قلت التی قد یئست من المحیض و مثلها لا تحیض قال اذا بلغت ستین سنه فقد یئست من المحیض و مثلها لا تحیض اه فصل هذا الحدیث دلیل القول الثانی و فیه ما اشرنا الیه اصل روی خ باسناده عن احمد بن محمد عن الحسن بن ظریف عن ابن ابی عمیر عن بعض اصحابنا عن الصادق ع قال اذا بلغت المرأه خمسین سنه لم تر حمره الا ان تکون امرأه من قریش اه و رواه فی فی أیضا عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد فصل بهذا الخبر یجمع بین ما تقدم من الاخبار فیفصل بین القرشیه و غیرها و هو مستند القول الثالث و هو الاقوی فصل لم نجد فی الاخبار ما یدل علی الحکم الاول و لکن ربما یستدل له بان الحکمه فی خلق دم الحیض هی تربیه الولد فمن لا یصلح للحبل لا یوجد هذا الدم فیها کالمنیّ لقاربهما معنی فان احدهما یخلق منه الولد و الاخر یغذیه و یربیه و هو حسن و لکن العمده هو الاجماع

الخامسه لا نفاس الا مع الدم

فصل المراد انه لا یجری علیها

احکام النفساء حتی تری الدم مع الولاده او بعدها فلا یکفی مجرد الولاده و لا الطلق مطلقه و هذا مما لا خلاف فیه بین اصحابنا و ان خالف الشافعی فی احد قولیه و هو مقتضی الاصل و الموافق لما صرح به بعض اهل اللغه أصل روی فی فی عن ابی علی الاشعری عن محمد بن احمد عن احمد بن الحسن بن علی عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عمار بن موسی عن الصادق ع فی المرأه یصیبها الطلق ایاما او یوما او یومین فتری الصفره او دما قال تصلی ما لم تلد فان غلبها الوجع ففاتتها صلاه لم یقدر ان تصلیها من الوجع فعلیها قضاء تلک الصلاه بعد ما تطهر اه فصل قال فی المعتبر و هذه و ان کان رجال سندها فطحیه و لکنهم ثقات فی النقل و لا معارض لها اه و انت خیر بان هذه الروایه لا تدل علی اعتبار الدم و لا لکن تنقیه أیضا کما لا یخفی أصل روی خ باسناده عن محمد بن احمد عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن جعفر ع عن ابیه انه قال قال النبی ما کان اللّه لیجعل حیضا مع حبل یعنی اذا رأت المرأه الدم و هی حامل لا تدع الصلاه الا ان تری علی راس الولد اذا ضربها الطلق و رأت الدم ترکت الصلاه اه فصل ربما یتوهم منه المنافات لما ذکرناه و لکن التأمّل فیه تقتضی جعله دلیلا له و ربما یق ان التفسیر لیس من الامام فلا تکون حجه

السّادسه الحائض و النفساء سواء فی جمیع الاحکام الا ما یستثنی

اشاره

فصل هذا مستفاد من التتبع فی الاخبار الوارده فی احکام الحیض و النفاس مع ان المستفاد من بعضها ان دم النفاس هو دم الحیض بعینه و الظاهر انه لا خلاف فیه کما صرح به جماعه بل فی جمله من الکتب نفی الخلاف عنه بین الفریقین

بل فی بعضها دعوی الاجماع علیه قال فی هی و حکم النفساء حکم الحائض فی جمیع ما تحرم علیها و یکره و یستحب و یباح و یسقط عنها من الواجبات و تحریم وطئها و جواز الاستمتاع بما دون الفرج لا نعلم فیه خلافا بین اهل العلم و انما یتفارقان فی أقلّ ایامه فلا حد له هاهنا و فی اکثره علی قول و فی انقضاء العده فان الحیض عله فیه بخلاف النفاس اذا المقتضی للخروج من العده انما هو الوضع و فی الدلاله علی البلوغ فانه یحصل بالحیض دونه لحصوله بالحمل قبله اه و قال فی المعتبر النفساء کالحائض فیما یحرم علیها و یکره کذا ذکره فی ط و بمعناه قال فی یه و الجمل و هو مذهب اهل العلم لا اعلم فیه خلافا اه و فی ک هذا مذهب الاصحاب بل قال فی المعتبر انه مذهب اهل العلم کافه و لعلّه الحجه اه و فی ند بلا خلاف فیه بین اهل العلم کما فی هی و کره و المعتبر و بالإجماع کما فی اللوامع و الظاهر کونه اجماعیا فهو الحجه فیه اه و الانصاف انه ان ثبت الاجماع کما هو الظاهر و الّا ففی استفاده هذه الکلیه من الاخبار اشکال نعم یستفاد منها المماثله فی اغلب الاحکام الشائعه فی الحیض کحرمه الصوم و الصلاه و الوطء و وجوب قضاء الصوم دون الصّلاه و نحو ذلک و ربما یستند فی المکروهات و المندوبات الی قاعده التسامح فی الادله و فی المباحات الی الاصل و هو حسن و ربما یستند لهذه الکلیه بشهاده الاستقراء باتحاد حکمها فی الاغلب الا ما شذ و ضعفه ظ کالاستناد الی الجواب بحکم النفساء لما سئل ع عن الحائض أصل روی خ باسناده الی الحسین بن سعید عن حماد عن حریز عن زراره عن ابی جعفر ع قال قلت له النفساء متی تصلی قال تقعد قدر حیضها و تستظهر بیومین فان انقطع الدم

و الا اغتسلت و احتشت و استثفرت وصلت قلت فالحائض قال مثل ذلک سواء اه فصل استدل بهذا الحدیث جماعه علی الکلیه المشار الیها فننظر الی ان التمثیل یفید الاشتراک فی جمیع الاحکام و فیه مضافا الی ما ذکره جمع من المحققین من اختصاص ذلک بالاحکام الشّائعه المتعارفه فلا یجری بالنسبه الی جمیع الاحکام ان هذه الروایه لا تثبت المماثله فی اکثر من الحکم المذکور فیها سابقا و هذا واضح علی من تامل فیها فصل مرادهم بتساویهما فی الاحکام انه هو الاصل فی المقام فلا ینافیه الاختلاف و الافتراق فی بعضها بمقتضی الدلیل التام و هو فی مواضع منها الاقل فان حده فی الحیض ثلثه کما عرفته و لا حد له فی النّفاس فربما یکون لحظه بلا خلاف فیه عندنا بل اجماعا منا و من کثیر من مخالفینا و لکن حده بعضهم بساعه و اخر بخمسه و عشرین یوما و ثالث باحد عشر و رابع بالاثلثه کما فی الحیض و خامس بالاربعه و امّا الاکثر فالاکثر علی التساوی و هو الاظهر و عن جماعه من القدماء انه فی النفاس ثمانیه عشر و الاخبار فی المقام مختلفه و لکن ما دل علی الاول اکثر و اظهر و لو قلنا بالثانی فالافتراق قد ظهر بل الاتفاق علی هذا الحد فی الحیض و الاختلاف فیه فی النفاس جهه للافتراق أیضا بل جعله بعضهم من مواضعه و منها الرجوع الی العاده فان الحائض ترجع الی عادتها فی الحیض و النفساء لا ترجع الی عادتها فی النفاس بل الی عاده حیضها و یدل علیه اخبار کثیره ففی روایه زراره تقعد قدر حیضها و فی روایه یونس فلتقعد ایام قرئها التی کانت تجلس و ما فی بعض الاخبار

مما ينافى هـذا الاعتبار محمول على التقيه من الفجار و فى تل بابان اكثر النفاس عشـره ايّام و انه يجب رجوع النفساء الى عادتها فى الحيض او النفـاس و الاـ فـالى عـاده نسائهـا الـخ اه و هو كما ترى و منها الرجوع الى التميز فانه مختص بالحائض لخلو اخبار النفاس عنه فتدبر و منها الرجوع الى الروايات فان النفساء لا ترجع اليها مطلقه و ان كانت مضـطربه او مبتدأه اذا استمرتها الدم بل تجعـل العشـره نفاسـا خـاصه على مـا صـرح به جمـاعه و ربما يسـتدل له بان النفاس قـد ثبت بيقين فلا يزول الا بيقين و هو بلوغ العشـره بخلاف الحيض لأنه لم يثبت من الابتداء باليقين و للتأمل فيه محال و احتمل مه فى هى الرجوع الى الروايات أيضا و الى ثمـانيه عشـر اسـتنادا للأول الى ان النفاس حيض فى الحقيقه فكما ان الحائض ترجع اليها فككك النفساء و ضـعفه ظ و للثانى الى جمله من الروايات المصـرحه بـذلك فتـدبر و منها الرجوع الى الاهل فان الاكثرين لم يتعرضوا له فى النفساء اذا كانت مبتـدأه او مضـطربه و فى هى هـل ترجع الى عـاده امهـا و اختهـا فى النفـاس لا نعرف فتوى لأحـد ممن تقـدمنا فى ذلك اه و لكن روى خ باسـناده عن على بن الحسن عن على بن اسباط عن يعقوب الاحمر عن ابى بصير عن الصادق ع قال النفساء اذا ابتليت بايّام كثيره مكثت مثل ايامها التى كانت تجلس قبل ذلك و اسـتظهرت بمثل ثلثى ايامها ثم تغتسل و تحتشى و تصنع كما تصنع المستحاضه و ان كانت لا تعرف ايام نفاسـها فابتليت جلست بمثل ايام امها لو اختها او خالتها و اسـتظهرت بثلثى ذلك ثم صـنعت كما تصنع المستحاضه تحتشى و تغتسل اه و هذه الروايه

صریحه فی انها ترجع الی عاده نسائها أیضا و یستفاد منها انها ترجع الی عادتها فی النفاس أیضا و لکن فی هی ان الروایه شاذه و فی سندها ضعف فتدبر و منها تخلل أقلّ الطهر فانه لا یشترط فی النفاسین کما فی التوامین فان الدم الخارج مع کل منهما نفاس مستقل فلا تترک العباده مثلا لو حصل لها النقاء بینهما بخلاف الحیض فانه یشترط یحلل العشره بین الحیضتین نعم لو ولدت فرات دما تم لم تر الی العشره فراته ح و الجمیع نفاس واحد و کذا ما بینهما و قد یق ان ما تراه مع التوأمین أیضا نفاس واحد فالنقاء المتخلل بینهما أیضا نفاس فلا یحصل الافتراق و منها النیه فان الحائض تنوی غسل الحیض و النفساء النفاس و منها الدلاله علی البلوغ فان النفاس لا یدل علیه اسبق الحمل فی الدلاله علیه و منها الاجتماع مع الحمل لإمکانه فی النفاس کما فی ذات التوامین اذا استمر بها الدم الی ان تلد الاخیر بخلاف الحیض فان الحامل لا تحیض علی قول و الاقوی الاشهر انها تحیض و لو نادرا فلا افتراق ح و منها الاختصاب فانه یکره للحائض دون النفساء کما نأتی فی القاعده اللاحقه و منها انقضاء العده فان لدم الحیض تعلق به غالبا بخلاف النفاس فانه لا مدخلیه له فیه الا نادرا و قد عرف خ فی ط دم الحیض بانه الدم الذی تعلق بانقضاء العده علی وجه اما بظهوره او انقطاعه و هذا الترديد للإشاره الی الاختلاف فی تفسیر القرء فمن فسره بالحیض اعتبر انقطاع الدم و من فسره بالطهر اکتفی بمجرد ظهوره و علیه فاقل ما تنقضی عدتها سته و عشرون یوما و لحظتان بل لحظه فان اللحظه الأخیره

لیست جزء من العده بل داله علی الخروج عنها بخلاف الاول لاشتراط انقضاء الحیض علیه و فی ی ان هذا الحد غیر مانع لمشارکه النفاس ایاه فی هذه الخاصه فی مثل المطلقه و هی حامل من الزنا فانه ربما رأت قرائن فی الحمل بناء علی حیض الحامل ثم تری قرء بعد الوضع فیکون بظهور دم النفاس او انقطاعه انقضاء عدتها قال و حذف شطره الاخیر المحقق لان التعلق مشعر به و لو حذف الانقضاء امکن لان العده بالاقراء و هی اما الحیض او الطهر المنتهی به فله فی الجمله تعلق بالعده اه لا یق ان عده الحامل المطلقه تنقضی بوضع حملها مطلقه و کذا المتوفی عنها زوجها اذا کان ابعد فله تعلق بانقضاء العده فانّ الکلام فی النفاس و هو الدم الخارج مع الوضع و هو غیر مشترط فی انقضاء عدتها فلو وضعت و لم ترد ما خرجت عن العده قطعا و انما قلنا غالبا لان المستراب بالحمل اذا اعتدت بالاشهر الثلاثه الّتی لم تر فیها الدم فراته بعد انقضائها لم یکن له مدخلیه فی العده نعم لو رأت فی الشهر الثالث حیضه او حیضتین انتظرت تمام الاقراء و انما قلنا فی النّفاس الا نادرا لان المطلقه الحامل من الزنا لا یکتفی بوضع حملها لأنه لیس من زوجها بل تعتد بالاقراء فان رأت مع الوضع دما و لو لحظه احتسبت به فله تعلق بانقضاء العده فی الجمله

تتمه قال فی ی یفترق الحیض و النفاس فی الاقل قطعا

و فی الاکثر علی ما مر و فی الدلاله علی البلوغ و انقضاء العده نعم لو کانت حاملا من زنا و رأت قرءین فی زمان الحمل حسب النفاس قرء اخر و انقضت به العده بظهوره او انقطاعه کما سبق اه و ظاهره تساویهما فی غیر هذه الاحکام مطلقا و لکن

قد عرفت ما فیه مما سطرناه و کذا یستفاد من ان حمزه فی یله فانه قال و حکمها ای النفساء حکم الحائض فی جمیع المحرمات و المکروهات و اکثر الایام و یفارقها فی الاقل اه

السّابعه یحرم علی الحائض و النفساء کل ما یحرم علی الجنب و لا عکس

اشاره

فصل الظاهر انه لا خلاف فی هذه الکلّیه بل فی الغنیه لابن زهره دعوی الاجماع علیها فی الجمله و فی بعض الکتب الاستدلال لثبوت جمله من المحرمات فی الحائض بثبوتها فی الجنب نظرا الی عدم القول بالفصل و هو ظ فی مسلمیه هذه الکلیه مع ان المخالف فی بعضها مخالف فی المقامین نعم ربما یفرق بینهما فی اللبث فی المساجد و هو نادر لا یقدح فی الکلیه و لا ینافیها أیضا افراد الاکثر البحث عن احکام کل منهما فی البحث عنه خاصه اصل روی ق فی العلل عن ابیه عن سعد بن عبد اللّه عن یعقوب بن زید عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره و محمد بن مسلم عن ابی جعفر ع قالا قلنا له الحائض و الجنب یدخلان المسجد أم لا قال الحائض و الجنب لا تدخلان المسجد الا مجتازین الخ الی ان قال و یأخذان من المسجد و لا یضعان فیه شیئا قال زراره قلت له فما بالهما یأخذان منه و لا تضعان فیه قال لأنهما لا یقدران علی اخذ ما فیه الا منه و یقدران علی وضع ما بیدهما فی غیره الخ اه و روی فی فی عن ابی داود عن الحسین بن سعید عن فضاله بن ایوب عن عبد اللّه بن سنان قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الجنب و الحائض یتناولان من المسجد المتاع یکون فیه قال نعم و لکن لا یضعان فی المسجد شیئا اه و روی خ باسناده عن علی بن الحسن بن فضال عن عبد الرحمن بن ابی نجران عن حماد بن

عیسی عن حریز عن زراره عن الباقر ع قال قلت له الحائض و الجنب هل یقرأن من من القران شیئا قال نعم ما شاء الا السجده و یذکران اللّه علی کل حال اه و روی المحقق فی المعتبر عن جامع البزنطی عن المثنی عن الحسن الصیقل عن الصادق ع قال یجوز للجنب و الحائض ان یقرأ ما شاءا من القران الا سور العزائم الاربع و هی اقرأ باسم ربک و النجم و تنزیل السجده و حم السجده اه فصل هذه الاخبار قد جمع فیها بین الحائض و الجنب فی الاحکام المذکوره فیها من اللبث فی المساجد و الوضع فیها و قراءه العزائم و امّا سائر ما اشترکا فیه من المحرمات فمستفاد من اخبار خاصه بکل منهما ففی روایه داود بن فرقد عن الصادق ع قال سألته عن التعویذ تعلق علی الحائض قال نعم لا باس قال و قال تقرأه و تکتبه و لا تصیبه یدها اه و فی روایه عبد الحمید عن ابی الحسن ع قال المصحف لا تمسه علی غیر طهر و لا جنبا و لا تمس خطه و لا نعلقه ان اللّه یقول لا یمسه الا المطهرون اه فتدبر فصل هل یکره علی الحائض و النفساء کل ما یکره علی الجنب لم أر من صرح بهذه الکلیه و لکنّها مستفاده من کلماتهم بالنسبه الی اغلب المکروهات و هو ککک فان الأکل و الشرب لا کراهه فیها للحائض و النفساء مطلقه قطعا بخلاف الجنب و کذا النوم فانه مکروه له ما لم یتوضأ دونهما و قد عدّ ابن حمزه فی یله مکروهات الجنب سبعه اشیاء الاکل و الشرب الا بعد المضمضه و الاستنشاق و النوم الا بعد الوضوء و الخضاب و من المصحف ما عدا الکتابه و قرأته ما عدا العزائم فوق سبعین آیه و الارتماس فی الماء المراکد و ان کان کثیرا و مکروهات الحائض اربعه قرأته ما عدا العزائم

و مس المصحف و حمله و الخضاب فتدبر أصل روى خ باسناده عن على بن الحسن بن فضال عن على بن اسباط عن عمه يعقوب الاحمر عن عامر بن جذاعه عن الصادق ع قال سمعته يقول لا تختضب الحائض و لا الجنب و لا تجنب و عليها خضاب و لا يجنب هو و عليه خضاب و لا يختضب و هو جنب اه و فى النبوى المذكور فى جمله من الكتب لا يقرء الجنب و لا الحائض شيئا من القران فصل قد ورد اخبار كثيره بانهما يقران ما شاءا من القران فيحمل ما دل بظاهره على المنع على الكراهه فيما عدا العزائم فان قراءتها محرمه عليهما لما اشرنا اليه و روى خ باسناده عن الحسين بن سعيد عن عمان بن عيسى عن سماعه قال سألته عن الجنب هل يقرأ القران قال ما بينه و بين سبع ايات قال و فى روايه زرعه عن سماعه قال سعين آيه اه و مقتضى الجمع بينه و ما تقدم الحكم بتاكد الكراهه فيما زاد على السبع و اشتدادها فيما زاد على السبعين فتدبر و لكن لا يخفى ان اخبار الحائض خاليه عن هذه الاستثناء فيحصل الافتراق فى هذا الحكم و لكن صرح جماعه بالتساوى هنا أيضا بناء على اشتراك الحائض مع الجنب فى اغلب الاحكام الشرعيه كما يستفاد من الاخبار المعتبره فتغلب لحوقها به هنا لإلحاق الظن الشى ء بالاعم الاغلب قاله سيد فقهائنا المتاخرين فى الرياض فتأمل فصل انما الحقنا النفساء بالحائض لما عرفته فى القاعده السابقه من عدم تفريقهم بينهما فى الاحكام مطلقه الا ما اشير اليه و الا فالمستفاد من الاخبار من احكام النفساء من التحريم و الكراهه فى غايه الندره و لعل فى ذلك أيضا ايماء الى الكليه المشار اليها من تساويهما فى الاحكام حيث اكتفى باحداهما عن الاخرى

نعم یستفاد من بعض الاخبار عدم کراهه الخضاب للنفساء ففی المکارم عن الصادق ع قال لا تختضب و انت جنب و لا تجنب و انت مختضب و لا الطامث فان الشیطان یحضرها عند ذلک و لا باس به للنفساء اه

تتمیم انما قلنا و لا عکس لاختصاص الحائض و النفساء باحکام

من الحرمه و الکراهه و الندب لا- تجری علی الجنب قطعا فان وطئهما محرّم دونه و کذا الصوم و الغسل حال بقاء الطمث لما رواه فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن علی بن الحکم عن عبد اللّه بن یحیی الکاهلی عن الصادق ع قال سألت عن المرأه یجامعها زوجها فتحیض و هی فی المغتسل تغتسل او لا تغتسل قال قد جاءها ما یفسد الصلاه فلا تغتسل اه فتدبر و یستحب للحائض ان تتوضّأ عند کل صلاه و تستقبل القبله و تذکر اللّه بمقدار صلاتها لجمله من الاخبار بخلاف الجنب و یکره للحائض ان تحفر المیت عند موته لبعض الاخبار بخلاف الجنب و تکره حضوره عند التلقین و لکن المعروف بین الاصحاب عدم التفرقه بینهما فی ذلک و فی التعلیل فی جمله من الروایات بان الملائکه تتاذی بهما دلاله علیه کما لا یخفی

باب التیمم

اشاره

و فیه قواعد

الأولی کل ما ینقض الوضوء ینقض التیمم و لا عکس

فصل هذا مما لا- خلاف فیه ظاهرا و بنفیه صرح مه و غیره بل فی جمله من الکتب دعوی الاجماع علیه قال فی المعتبر و هو مذهب اهل العلم و قال احمد ینقضه خروج وقت الصلاه لأنّها طهاره ضروریه فیقید بالوقت کطهاره المستحاضه لنا قوله ص یا با ذر الصعید کافیک عشر سنین الخ اه و فی کشف اللثام بالإجماع و النصوص اه فت و الظاهر ان هذه الکلیه اجماعیه و الا ففی استفادتها من الاخبار اشکال اذ لیس فیها اشاره الی شی ء

من النواقض سوی الحدث المتبادر منه بعض النواقض خاصه و دعوی اطلاقه علی جمیع النواقض حتی النوم و الاغماء و الجنون و السکر حقیقه ممنوعه فتدبر و یمکن ان یستدل لها بان المستفاد من الآیه و الاخبار المتکاثره ان التیمم بدل عن الطهاره المائیه و عموم البدلیه یقتضی التشارک فی جمیع الاحکام الا ما خرج بالدلیل و منها انتقاضه بما ینقض به المائیه و لکن للتأمل فیه مجال أصل روی فی فی عن محمد بن اسماعیل عن الفضل بن شاذان و عن علی بن ابراهیم جمیعا عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره قال قلت لأبی جعفرع یصلی الرجل بوضوء واحد صلاه اللیل و النهار کلها قال نعم ما لم یحدث قلت فیصلی بتیمم واحد صلاه اللیل و النّهار قال نعم ما لم یحدث او یصیب ماء قلت فان اصاب الماء و رجمان یقدر علی ماء اخر و ظن انه یقدر علیه کلما اراد فعسر ذلک علیه قال ینتقض ذلک تیممه و علیه ان یعید التیمم قلت فان اصاب الماء و قد دخل فی الصلاه قال فلینصرف و لیتوضأ ما لم یرکع فان کان قد رکع فلیمض فی صلاته فان التیمم احد الطهورین اه فصل یستفاد من هذه الروایه احکام منها جواز ان یصلی بتیممه الواحد ما شاء من الصلوات مطلقه و لا خلاف فیه بیننا و لمخالفینا فی هذا المقام اقوال متشتته و ما رووه عن النبی ص انه قال لأبی ذر ان الصعید کافیک عشر سنین و انه قال التراب طهور للمسلم و لو الی عشر حجج ما لم یحدث او یجد الماء حجه علیهم و منها بطلان التیمم بالاحداث الموجبه للطهاره و هو اجماعی کما عرفته و منها انتقاض التیمم برؤیه الماء و التمکن منه و هذا أیضا

اجماعی علی الظاهر المصرّح به فی کثیر من الکتب بل الظاهر انه متفق علیه بین الفریقین قال مه فی هی و یبطل التیمم کل نواقض الطهاره المائیه و یزید علیه رؤیه الماء المقدور استعماله و لا نعرف فیه خلافا الا ما نقله خ عن ابی سلمه بن عبد الرحمن فانه قال لا یبطل لأنه بدل فلا یزید علی حکم مبدله فی انتقاضه بما ینتقض به اصله الخ اه و یدل علیه جمله اخری من الاخبار و من هنا یظهر معنی قولنا و لا عکس و منها وجوب ابطال الصّلاه و الانصراف عنها برؤیه الماء ما لم یرکع و هو قول جماعه من قدماء اصحابنا کالشیخ فی احد قولیه و الاسکافی و المرتضی فی بعض کتبه و لکن المشهور بین المتأخرین انه لا ینصرف لو تلبّس بالتکبیره و عن ابن حمزه انه ینصرف ما لم یقرء و لتفصیل المسأله محل اخر

الثانیه کل موضع حکمنا فیه بصحه التیمم و الصلاه لا یجب فیه قضائها مع وجود الماء

فصل هذه الکلیه صرح بها المحقق فی المعتبر ثم قال قال خ و هو مذهب جمیع الفقهاء الا طاوس لنا الاجماع فان خلاف طاوس منقرض و لأنه صلی صلاه مأمورا بها و الامر تقتضی الاجزاء و قول النبی ص جعلت لی الارض مسجدا و طهورا اینما ادرکتنی الصلاه تیممت وصلیت و قوله ص التراب طهور المسلم الخ اه و فی هی قال علمائنا اذا تیمم و صلی ثم خرج الوقت لم یجب علیه الاعاده و علیه اجماع اهل العلم و حکی عن طاوس انه یعید ما صلی بالتیمم لان التیمم بدل فاذا وجد الاصل نقض حکم البدل کالحاکم اذا حکم بالقیاس ثم وجد النص علی خلافه اه و فی ف من صلی بتیمم ثم وجد الماء لم یجب علیه اعاده

الصلاه و هو مذهب جميع الفقهاء الا طاوس دليلنا اجماع الفرقه و أيضا فانه قد صلى بالتيمم بحكم الشرع و الاعاده تحتاج الى دليل شرعى الخ اه و فى جمله اخرى من الكتب أيضا دعو الاجماع على هذا الحكم و الظاهر ان مراد خ و مه من الاعاده هو القضاء كما عبر به المحقق و جماعه و الا فقد حكى عن العمانى و الاسكافى وجوب الاعاده ح مع بقاء الوقت و عن غيرهما اقوال اخر و لكن قال مه فى هى اما لو وجد الماء و الوقت باق فمن ذهب من اصحابنا الى ان التيمم يجب فى اخر الوقت يجب عليه عنده الاعاده هاهنا بوقوع الصلاه على غير الوجه المشروع اما نحن فلا نوجب الاعاده لما بينا من جواز فعل التيمم فى اول الوقت اه و يستفاد منه ان الحكم بعدم الاعاده دائر مدار وقوع الصلاه صحيحه فهذا اللفظ قد جرى على معناه المعروف فلعل المدعى للإجماع على عدم وجوب الاعاده لم يلتفت الى الاقوال الشاذه و عليه ممكن ان يكون مراد من عبر بالقضاء ما يشمل الاعاده فتدبر اصل روى ق باسناده من الحلبى انه سأل الصادق ع عن الرجل اذا اجنب و لم يجد الماء قال تيمم بالصعيد فاذا وجد الماء فليغتسل و لا يعيد الصلاه اه و بمعناه اخبار اخر كثيره و فى بعضها و قد اجزاته صلاته التى صلى و فى جمله منها التعليل بان ربّ الماء ربّ الصعيد فقد فعل احد الطهورين فصل قد ورد جمله اخرى من الاخبار بانه بعيد الصلاه و لكنها ليست صريحه فى الوجوب فلا تعارض ما اشرنا اليه الصريح فى عدمه المعتضد بما حكيناه من الاجماعات المستفيضه و بقاعده الاجزاء المبرهن عليها فى المباحث الاصوليه فتحمل اما على التقيه

او علی الاستحباب للجمع بین اخبار المسأله مع ان فی بعضها علی ذلک دلاله واضحه أصل روی خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن العباس بن معروف عن عبد اللّه بن بکیر عن السکونی عن جعفر ع عن ابیه عن علی ع انه سئل عن رجل یکون فی وسط الرخام یوم الجمعه او یوم عرفه لا تستطیع الخروج عن المسجد عن کثره النّاس قال تیمم و یصلی مع هی و یعید اذا انصرف اه و بمعناه روایه اخری فصل ظاهر الخبرین وجوب الاعاده ح کما علیه جماعه من القدماء و غیرهم و الاکثرون علی عدم الوجوب لما تقدم و قد حملوهما علی الاستحباب او علی کون الوجوب الخروج متعسر الا متعذرا و قیل ان الحکم بالاعاده لکون الصلاه وقعت خلف العامه فتدبر

الثالثه یستباح بالتیمم کل ما یستباح بالطّهاره المائیه

فصل قد صرح بهذه الکلیه مه فی د وعد و قال فی هی و یجوز التیمم لکل ما یتطهر له من فریضه و نافله و مس مصحف و قراءه عزائم و غیرها الی ان قال و قال ابو مخزمه لا تیمم الا للمکتوبه و کره الاوزاعی ان یمس التیمم المصحف اه و هو ظ المحقق فی الشرائع قال المتیمم یستبیح ما یستبیحه المظهر بالماء اه و حکی عن ط و الجامع و الاصباح و الجمل و العقود و ن و الروض أیضا و صرح به کثیر من متأخری المتاخرین منهم صاحب ک و غیره و فی موضع من یق انه المشهور و فی موضع اخر منه ان علیه الاصحاب و عن عه دعوی الاجماع علیه و لم نجرها فیما عندنا من کنیه و ربما ینسب الی المعتبر دعوی اجماع علماء الإسلام علیه و هو خطاء فانه ادعاه علی جواز التیمم لکل من وجب علیه الغسل اذا عدمه

الماء و كذا كل من وجب عليه الوضوء و هو غير ما نحن فيه نعم لم نعثر فى المقام على خلاف مخالف الا ما يحكى عن فخر الإسلام من منعه من استباحه اللبث فى المساجد و يلزمه تحريم الطواف الجنب و ان تيمم لاستلزامه دخول المسجد قيل و الحق به مس كتابه القران لعدم فرق الامه بينهما هنا مع ان المحكى عن والده فى كره نفى الخلاف عن استباحه التيمم للمس و التلاوه و ظ الفاضل السبزوارى فى خبره التفصيل بين ما يبيحه مطلق الطهور كالصلاه و مس المصحف و ما يتوقف على نوع خاص منه كالصوم فيستباح بالتيمم الاول دون الثانى و نسبه فى ند الى صاحب ك و هو سهو فانه صرح بانه مبيح للجميع و لم يتعرض لهذا التفصيل اصلا فصل ربما يستدل لهذه الكليه بان الظاهر من البدليه قيام البدل مقام المبدل منه فى جميع احكامه و خواصه و فيه أوّلا ان هذا اللفظ غير مذكور فى الاخبار و المستفاد منها البدليه فى الجمله فيجب الاقتصار فيها على ما ثبت منها و حصل اليقين او الظن به و ثانيا منع افاده البدليه الاشتراك فى جميع الاحكام فقد يق بالاجمال لتعدد الاحتمال و قد يق بالحمل على الاظهر مع تعدد الاثر مع ان اظهر ما يترتب على المبدل منه من الآثار هو رفع الحدث و ان كان مستلزما لاستباحه ما يشترط فيه الطهور و قد استفاضت دعاوى اجماع العلماء على ان التيمم لا يرفع الحدث و لذا يجب الطهاره المائيه عند وجود الماء باجماعهم نعم يمكن الاستدلال على المدعى بفحوى ما دل على استباحه الصلاه التى هى اعظم العبادات و عمود الطاعات بالتيمم فاستباحه غيرها اولى و لكن يمكن الفرق بينها و بين غيرها بانّ

الضروره لا تدعو الی غیرها الا نادرا بخلافها فتدبر أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن فضاله عن حماد بن عثمان قال سألت ابا عبد اللّه ع عن الرجل لا یجد الماء تیمم لکل صلاه فقال لا هو بمنزله الماء اه فصل استدل به بعضهم علی الکلیه المشار الیها بناء علی عموم المنزله و فیه ما عرفته فی عموم البدلیه و لکن الانصاف ظهور هذه الروایه فی العموم المدعی کما اعترف به بعض الاجله أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن ابن ابی عمیر عن ابن أذینه و ابن بکیر عن زراره عن الصادق ع فی رجل تیمم قال یجزئه ذلک الی ان یجد الماء اه فصل ربما یستدل به علی ما تقدم نظرا الی اطلاقه و هو حسن لو کان المراد یجزئه ذلک عن الماء فی کل ما یترتب علیه و لیس بمعلوم بل الظاهر الاجتزاء به فی الصلاه فیکون مما دل علی جواز ان یصلی بالتیمم الواحد ما شاء من الصلوات و الحاصل انه لا دلاله فیه علی العموم بل غایته الاطلاق و لا یتبادر منه الا ما ذکرناه فیحمل علیه مع انه وارد لبیان حکم اخر و هو عدم وجوب تحدید التیمم عند کل مشروط بالطهاره فی الجمله لا یق ان حذف المتعلق یفید العموم کما فی قوله الماء یطهر ای لکل شی ء و قولهم فلان یعطی ای کل ما یعطی مع انه لو لم یفد العموم لزم اما الاجمال و هو مناف للحکمه او الترجیح من غیر مرجح و هو بط فان المرجح موجود و هو ظهور اللفظ فیما ذکرناه و افاده العموم فی جمیع المواضع غیر مسلمه بل دائره مدار فهم العرف او القرینه و الفائده فی المقام متحققه فلا یضر الاجمال علی فرض تسلیمه أصل روی ق قال اتی ابو ذر النّبیّ ص فقال هلکت جامعت علی غیر ماء قال فامر النبی ص بمحمل فاستتر نابه و بماء فاغتسلت انا

و هی ثم قال یا أبا ذر یکفیک الصعید عشر سنین اه فصل جعله فی ک دلیلا علی المدعی و لکن فی خیره انه لا یخ عن تایید ماله و فیه ما عرفته من عدم معلومیه متعلق الکفایه و ظهوره فی الصلاه اصل روی محمد بن مسعود العیّاشی فی تفسیره عن ابی ایّوب عن الصادق ع التیمم بالصعید لمن لم یجد الماء کمن توضّأ من غدیر ماء أ لیس اللّه یقول فتیمّموا صعیدا طیبا الخ اه فصل دلالـه هذا الحدیث علی الکلیه المذکوره للتشبیه و الاظهر انه لا یفید العموم بل یحمل علی الظاهر من الوجوه و هو فی المقام استباحه الصلاه و لعله لذا سأل الراوی بعد ذلک عن حکم الصلاه فقال قلت فان اصاب الماء و هو فی اخر الوقت قال فقال مضت صلاته قال قلت له فیصلی بالتیمم صلاه اخری قال اذا رأی الماء و کان یقدر علیه انتقض التیمم اه و ما قیل من ان عموم التشبیه اظهر من عموم المنزله و البدلیه فمخصوص بما اذا کان التشبیه بطریق الحمل و حذف آله التشبیه کما فی قوله الطواف بالبیت صلاه فتدبر فصل استدل جماعه علی الکلیه المذکوره بالاخبار المصرحه بطهوریه التیمم و هی کثیره ففی بعضها ان اللّه جعل التراب طهورا کما جعل الماء طهورا و فی بعضها ان التیمم احد الطهورین و اعترض علی هذا الاستدلال بانه لا ملازمه بین ثبوت الطهوریه و الکلیه المذکوره اذ یکفی الطهوریه فی الجمله لصدق کونه طهورا الا ـ تری ان الماء طهور مع کونه لا ـ یطهر جمله من النجاسات و فیه نظر فان الظاهر من الطهور کونه مطهرا مطلقا الا ـ ما خرج من بالدلیل مع ان فی التشبیه بجعل الماء طهورا نوع دلاله علی المدعی فلیت و فی ضیره ان هذه الروایات ندل علی انه یستباح بالتیمم ما یستباح بالطهاره المائیه من حیث توقفه علی

الطهور المطلق اما ما يتوقف على النوع الخاص منه فالظاهر عدم انتهاض الروايات المذكوره بالدلاله عليه و ضعفه ظ لا يكاد يخفى فصل احتج فخر المحققين على عدم استباحه اللبث فى المساجد بالتيمم بقوله عج يٰا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لٰا تَقْرَبُوا الصَّلٰاهَ وَ أَنْتُمْ سُكٰارىٰ حَتّٰى تَعْلَمُوا مٰا تَقُولُونَ وَ لٰا جُنُباً إِلّٰا عٰابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا الخ وجه الاستدلال انه نهى عن قرب المساجد حال الجنابه و جعل غايته الاغتسال فلو كان غيره كافيا لذكره و اعترض عليه بوجهين احدهما ان هذا مبنى على ارتكاب تجوز فى الآيه بان جعلت الصلاه بمعنى مواضعها من قبيل ذكر الحال و اراده المحل او يق بان المضاف محذوف فيكون تجوزا بالحذف و هو خلاف الظاهر بل الظاهر ان المراد بالآيه النهى عن الدخول فى الصلاه حال السكر كما تدل عليه قوله تعالى حَتّٰى تَعْلَمُوا و قوله وَ لٰا جُنُباً عطف على الجمله الحاليه و دفع بان قوله إِلّٰا عٰابِرِي سَبِيلٍ قرينه على ما ذكر و القول بان قيد العبور لأغلبيه الاحتياج الى التيمم فى السفر ممنوع و الاولى ان يق بان تعليل الباقر ع فى روايه محمد بن مسلم المتقدمه لقوله الحائض و الجنب لا تدخلان المسجد الا مجتازين بقوله ان اللّه تبارك و تعالى يقول وَ لٰا جُنُباً إِلّٰا عٰابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا دليل واضح على اراده ما تقدم اذ لا ريب فى انهم ع اعرف بمعانى الكتاب و تفاسيره و لكن تحريم دخول السكران فى المسجد غير معلوم فت و ثانيهما ان الاكتفاء بغير الغسل علم مما تقدم من الاخبار فان السنه مخصصه للكتاب أيضا كما حقق فى الاصول سيما اذا كانت معتضده بالشهره العظيمه التى كادت يكون اتفاقا مع ان قوله تعالى

متصلا بما ذکر وَ إِنْ کُنْتُمْ مَرْضیٰ أَوْ عَلیٰ سَفَرٍ أَوْ جٰاءَ أَحَدٌ مِنْکُمْ مِنَ الْغٰائِطِ أَوْ لاٰمَسْتُمُ النِّسٰاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مٰاءً فَتَیَمَّمُوا صَعِیداً طَیِّباً* الخ بمنزله الاستثناء عن الحاکم السابق کما لا یخفی علی المتأمل الرابعه یجب التیمم لکل ما یجب له الطهاره المائیه و یستحب لکل ما یستحب له فصل لا اشکال فی الکلیه الاولی و اما الثّانیه فلم أر من صرح بها من القدماء و ان کانت ظ کلماتهم و قد صرح بها عده من المتأخرین و متأخریهم و فی الحدائق دعوی الشهره علیه و ربما یستدل لها بما دلّ علی ان التیمم بمنزله الماء و ما دل علی انه غسل المضطر و وضوئه و بالتسامح فی الادله فیکتفی بفتوی هؤلاء الاجله و هو حسن لذلک و ربما یخص بما کان البدل منه رافعا للحدث فلا یستحب بدلا من وضوء الحائض و الجنب و هو ضعیف الخامسه لا تیمم من التمکن من استعمال الماء الا فیما یستثنی فصل یستفاد من الآیه و الاخبار المتکاثره بل المتواتره الوارده فی التیمم انه طهاره اضطراریه لا یعدل الیها الا مع تعذر استعمال الماء او ما یقوم مقامه و فی جمله منها التصریح بذلک کما لا یخفی علی المتتبع فیها فهذا هو الاصل فی التیمم و انما یعدل عنه بالدلیل کما فی صلاه الجنازه فقد روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن حماد عن حریز عمن اخبره عن الصادق ع قال الطامث تصلی علی الجنازه لأنه لیس فیها رکوع و لا سجود و الجنب تیمم و یصلی علی الجنازه اه و روی خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن ابی جعفر عن عثمان عن سماعه عن الصادق ع عن المرأه الطامث اذا حضرت الجنازه قال تتیمم و تصلی علیها و یقوم وحدها

بارزه عن الصف اه و کذا للنوم علی ما صرح به جماعه منهم العلامه الطباطبائی فی منظومته قال و جاز للنوم و للجائز تیمما لقادر کالعاجز فقد روی ق مرسلا عن الصادق ع قال من تطهر ثم أوی الی فراشه بات و فراشه کمسجده فان ذکر انه لیس علی وضوء فتیمم من دثاره کائنا ما کان لم یزل فی صلاه ما ذکر اللّه اه و کذا للخروج عن المسجدین المسجد الحرام و مسجد الرسول ص فقد روی فی فی عن محمد بن یحیی رفعه عن ابی حمزه عن الباقر ع قال اذا کان الرجل نائما فی المسجد الحرام او مسجد الرسول ص فاحتلم فاصابته جنابه فلتیمم و لا یمر فی المسجد الا متیمما حتی یخرج منه ثم یغتسل و ککک الحائض اذا اصابها الحیض تفعل ذلک و لا باس ان عرا فی سائر المساجد و لا یجلس فی شی ء من المساجد اه

باب النجاسات

اشاره

و فیه قواعد

الأولی کل ذی نفس سائله لا یؤکل لحمه فبوله و روثه و منیّه نجس و ان کانت عینه طاهره

فصل هذا مما تحقق الاجماع علیه من اصحابنا و استفاضت بل تواترت علیه حکایته منهم و وافقنا علیه اکثر مخالفینا بل لم یحک منهم مخالف سوی النخعی فقال بطهاره بول البهائم و ان لم یؤکل لحمها و الشافعی فقال فی الجدید بطهاره المنیّ مطلقا أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن عبد الله بن المغیره عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع قال قال اغسل ثوبک من ابوال ما لا یؤکل لحمه اه و روی خ باسناده عن علی بن محمد عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع قال اغسل ثوبک من بول کل مالا یؤکل لحمه اه

الثانیه کل ما یؤکل لحمه مما له نفس سائله فکل شی ء منه طاهر الا دمه و منیه

فصل هذا هو المشهور

بین الاصحاب بل لا مخالف فیه سوی نادر ممن مضی من علمائنا الاطیاب بل الظاهر محقق الاجماع علی هذا الحکم بالنسبه الی بعض الافراد بل فی الناصریه و عن اجماع الفرقه المحقه علیه مطلقا أصل روی خ باسناده عن د عن جعفر بن محمد عن ابیه عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن الحسن عن عمرو بن سعید عن مصدق عن عمّار عن الصادق ع قال کل ما اکل لحمه فلا باس بما یخرج منه اه فصل لو قلنا بافاده الموصول للعموم فهو مخصّص بالنسبه الی الدم و المنی بالإجماع و النصوص و الا فالظاهر منه غیرهما أصل روی باسناده عنه أیضا عن الحسین بن سعید عن حماد عن حریز عن الفضل قال سئلت ابا عبد اللّه عن فضل الهره و الشاه و البقره و الابل و الحمار و الخیل و البقال و الوحش و السباع فلم اترک شیئا الّا سألته عنه فقال لا باس به حتی انتهیت الی الکلب فقال رجس نجس الخ اه فصل عموم هذا الحدیث انما هو باعتبار المفرد المضاف و قد محقق فی الاصول انه مفید له حیث لا عهد و لا فرق فیه بین المصدر و غیره و ان قبل به لأنه المتبادر منه المفهوم عند اهل العرف مطلقا أصل روی باسناده عنه عن فضاله عن ابان بن عثمان عن عبد الرحمن بن ابی عبد اللّه عن الصادق ع قال سألته عن رجل یمسه بعض ابوال البهائم أ یغسله أم لا قال یغسل بول الفرس و الحمار و البغل فاما المشاه و کل ما یؤکل لحمه فلا باس ببوله اه فصل یستدل به علی نجاسه ابوال الثلاثه و لکنه معارض بما هو اقوی من وجوه عدیده فیحمل علی الاستحباب أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن عبد اللّه بن المغیره عن جمیل

عن دراج عن ابی بصیر عن الصادق ع قال کل شی ء یطیر فلا باس ببوله و خرئه اه فصل هذا بعمومه یقتضی طهاره بول و خرء الطیور و ان کانت مما لا یؤکل لحمه کما هو مذهب ق و العمانی و خ و یدل علیه أیضا روایه علی بن جعفر ع عن اخیه ع انه سئل عن الرجل یری فی ثوبه خرء الطیور او غیره هل یحکه و هو فی صلاته قال لا باس اه کذا قیل و فیه اولا ان اللام فی الطیر لا یتعین کونها للجنس فیجوز کونها للعهد و المراد المأکول اللحم قاله شیخنا البهائی ره فی حبله و فیه نظر فان حمل اللام علی العهد تجوز مع ان الجنس فی امثال المقام متبادر و ثانیا ان نفی البأس کما تحمل ان یکون عن الخرء ککک تحمل ان یکون عن الحک لیکون الغرض من السؤال ان حک الخرء فی اثناء الصلاه هل هو فعل مبطل لها أم لا و علی هذا فالروایه مجمله لا یصح الاستدلال بها و لکن الانصاف ظهورها فی الثانی سیما مع ملاحظه قوله او غیره علی قراءه الجرّ بعطفه علی الطیر بل مطلقا و ان قرء بالنصب عطفا علی الخرء و المشهور بین اصحابنا اختصاص الحکم المذکور بما یحل اکله و هو مختار خ أیضا فی تهذیبه بل فی جمیع کتبه سوی مبسوطه و ربما یستدل له بعموم ما تقدم الدال علی وجوب غسل الثوب من بول کل ما لا یؤکل لحمه ورد بانه مخصص بحدیث ابی بصیر هذا و التحقیق ان التعارض بینهما بالعموم من وجه و الترجیح للأول بوجوه عدیده منها مخالفته للعامه و منها موافقته للشهره و منها انه ناقل لحکم الاصل فیقدم علی المقرر له علی ما صرح به جماعه و ربما یناقش فی دلاله الامر بغسل الثوب من شی ء علی نجاسه و فیه نظر و فی روایه غیاث نفی الباس

ببول الخشاشیف و هی مع موافقتها للعامه فتحمل علی التقیه معارضه بروایه داود الرقی قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن بول الخشاشیف یصیب ثوبی فاطلبه فلا اجده فقال اغسل ثوبک اه فتدبر أصل روی خ باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن محمد بن عیسی عن فارس قال کتبت الیه رجل یسأله عن زرق الدجاج یجوز الصّلاه فیه فکتب لا اه فصل هذا مستند خ فی حکمه بنجاسه خرء الدجاج وفاقا للمفید علی ما حکی عنه و الاکثرون مفتون بطهارته لما تقدم عموما و خصوص روایه وهب بن وهب لا باس بخرء الدجاج و الحمام یصیب الثوب اه و قد حملوا الحدیث المتقدم علی التقیه لکونه مذهب الحنفیه و یمکن حمله علی الجلال کما صرح به جماعه و ربما یحمل علی الکراهه جمعا بین الادله و لا باس به کما فی اشباهه

الثالثه کل حیوان طاهر و ان لم یؤکل لحمه فجمیع فضلاته طاهره

اشاره

عدا ما عرفت استثنائه و تعرفه فصل هذا الحکم مقطوع به بین الاصحاب و لیس فیه شک و لا یعتریه ارتیاب و یدل علیه مضافا الی اصاله طهاره الاشیاء المستفاده من جمله من الاخبار الثابته بحکم العقل و الاعتبار ما ورد من الروایات فی خصوص الجنب و الحائض و غیرهما متفرقه فی الابواب الفقهیه و قد جرت علی ذلک المسیره اصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن ابن اذنیه عن ابی سلمه قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن الجنب یعرق فی ثوبه او یغتسل فیعانق امرأته و یضاجعها و هی حائض او جنب فیصب جسده من عرقها قال هذا کله لیس بشی ء اه

و عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن ابن فضال عن ابن بکیر عن حمزه بن حمران عن الصادق ع قال لا یجنب الثوب الرجل و لا یجنب الرجل الثوب اه و روی ق مرسلا عن رسول اللّه ص قال کل شی ء یجتبر فسؤره و لعابه حلال اه و قد تقدم فصل المشهور بین المتأخرین نجاسه عرق الجنب من الحرام و لم اجد علیها دلیلا یعتد به فی المقام و قد بسطنا الکلام فی طهارته فی منتقد المنافع شرح المختصر النافع

تتمه

روی فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن علی بن الحکم عن هشام بن سالم عن الصادق ع قال لا تأکل لحوم الجلاله و ان اصابک من عرقها فاغسله اه و بمعناه روایه البختری و لکنها فی الابل الجلاله و ظاهرهما نجاسه عرق الجلاله کما عن جماعه عن القدماء و الاکثرون علی طهارته للأصل و قد حملوا الروایتین علی الاستحباب و فیه نظر اذ لا معارض لهما فی هذا الباب اللهم الا ان نمنع من دلالتهما علی النجاسه و هو بعید عن الثواب

الرابعه کل حیوان طاهر الا الکلب و الخنزیر و الکافر

فصل هذا الحکم هو المشهور بین علمائنا المدلول علیه باخبار مستفیضه متکاثره قد تقدم بعضها و فی اصحابنا من ظاهره الحکم بنجاسه الثعلب و الارنب و الفاره بل سائر السباع و صرح فی ف بان المسوخ کلها نجسه و عن الاقتصاد استثناء الطیر و هنا اقوال اخر کلها ضعیفه و ان دل علی جمله منها بعض الاخبار و هو محمول علی ما لا ینافی ما تقدم فصل ربما یستثنی من الکلیه المشار الیها ولد الزنا أیضا و هو مذهب عده من قدمائنا کالصدوق و المرتضی و ابن ادریس بل من بعض الاصحاب دعوی الاجماع علیه

و هو غریب و ما استدلوا به من الاخبار غیر واضح الدلاله علی هذا القول کما لا یخفی علی الناظر فیها بعین الاعتبار و اضعف منه استدلالهم علیه بانه من الکفار فصل ربما یستثنی أیضا من خالفنا فی المذهب و لکنه مبنی علی کفره فیدخل فی المستثنی

الخامسه الدم کله نجس الا ما یستثنی

اشاره

فصل هذا اجماعی کما فی جمله من الکتب صریحا و فی بعضها ظاهرا بل لم یحک مخالف من مخالفینا أیضا و قد رووا بطرقهم عن النبی ص ع انه قال لعمار انما تغسل ثوبک من الغائط و البول و الدم و قد دلّت علیه أیضا اخبار کثیره مرویه فی کتب اصحابنا و ما دل بظاهره علی خلافه فشاذ مطروح او مؤل فصل حکی عن الاسکافی استثناء ما کان سعته سعه الدرهم الذی سعته کعقد الابهام العلیا و ربما یحکی عنه اعتبار کونه أقلّ من ذلک و دلیله الاخبار المجوزه للصلاه فیه و هی لا تفید اکثر من العفو فیها و لا تلازم بینه و بین الطهاره أصل روی خ باسناده عن معاویه بن حکیم عن ابن المغیره عن مثنی بن عبد السلام عن الصادق ع قال قلت له انی حککت جلدی فخرج منه دم فقال ان اجتمع قدر حمصه فاغسله و الا فلا اه فصل ربما یفهم من هذا الحدیث استثناء ما کان أقلّ من الحمصه کما حکی عن ق و هو شاذ محمول علی عدم وجوب الغسل للصلاه و لا تلازم بینه و بین الطهاره فتدبر فصل مما لم نعرف خلافا فی استثنائه من الکلیه المذکوره هو الدم المختلف فی اللحم و العرق مما لا یقذفه المذبوح الماکول لحمه و عن مه فی لف دعوی الاجماع علیه و به صرح الهندیّ فی الکشف أیضا و هو ظ کثیر من اصحابنا و استدلوا له بمفهوم قوله تعالی

قُلْ لا أَجِدُ فِی ما أُوحِیَ إِلَیَّ مُحَرَّماً عَلی طاعِمٍ یَطْعَمُهُ إِلّا أَنْ یَکُونَ مَیْتَهً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ خِنزِیرٍ و للتأمل فیه محال و ربما یستدل له بحلیه اللحم الغیر المنفک عن هذا الدم بالضروره و السیره القطعیه و هو حسن و اما التخلف فیما یؤکل فظاهرهم عدم استثنائه و لکن عن بعضهم التوقف و التردد فیه لذلک و لظ الآیه و لیس فی محله أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن النوفلی عن السکونی عن الصادق ع قال ان علیا کان لا یری باسا بدم ما لم یذک یکون فی الثوب فیصلی فیه الرجل یعنی دم السمک اه فصل المراد عدم التزکیه بالذبح قال فی هی دم السمک طاهر و هو مذهب علمائنا لأنه لا نفس له سائله ثم حکی عن الشافعی و احمد قولا بالنجاسه و یظهر منه دعوی الاجماع علی طهاره دم کل ما لیس له نفس سائله و به صرح جماعه کثیرون و یدل علی استثناء هذا الدم مضافا الی ذلک ما ورد من الروایات بنفی البأس عن دم البراغیث و البق ففی روایه الحلبی عن الصادق ع قال سألته عن دم البراغیث یکون فی الثوب هل یمنعه ذلک من الصلاه قال لا و ان کثراه و فی روایه ابن ابی یعفور عنه ع قال قلت له ما یقول فی دم البراغیث قال لیس به باس قلت انه یکثر و یتفاحش قال و ان کثر الخ اه و فی روایه غیاث لا باس یدم البراغیث و البق الخ اه و لا قائل بالفرق فصل المسک و ان قیل انه دم لکنه ظاهر اجماعا بل ضروره فیکون مستثنی لذلک و لبعض الاخبار فصل قد صرح بعضهم بان الاصل فی الدم هو النجاسه و استدل علیه بوجوه لا تصلح للدلاله و قد صرح جمع من الاجله بان الدم المشتبه محکوم بالطهاره للأصل و للتأمل فیه أیضا مجال و المسأله لا تخلو عن اشکال

تتمیم قال ابن ادریس الحلی فی سرائره و جمله الامر و عقد الباب ان الدم علی تسعه اقسام

ثلثه منها قلیلها و کثیرها طاهر و هی دم السمک و البق و البراغیث و ما لیس بمسفوح علی ما مضی القول فیه و ثلاثه منها قلیلها و کثیرها نجس لا یجوز الصلاه فی ثوب و لا بدن اصابه منها قلیل و لا کثیر الا بعد ازالته بغیر خلاف عندنا و هی دم الحیض و الاستحاضه و النفاس و دمان نجسان الا انهما عفت الشریعه عمن هما به و لا یمکنه التحرز منهما فی کل وقت بان یکون علی صفه السیلان بان لا توبأ فی وقت من الاوقات و هما الجراح الدامیه و القروح اللازمه الی ان قال و الدم التاسع ما عدا ما ذکرناه من الثمانیه الاجناس و هو دم سائر الحیوان سواء کان مأکول اللحم او غیره نجس العین او غیر نجس العین اه فلاحظ و لا تغفل

السّادسه الکافر بجمیع اصنافه نجس

فصل هذا مذهب اکثر علمائنا الاعلام بعد اتفاق الجمیع علی نجاسه ما عدا الیهود و النصاری و المجوس و المنتحلین للإسلام بل فی جمله من الکتب القدیمه دعوی الاجماع علیه فی المقام قال المرتضی فی الناصریه عندنا ان سؤر کل کافر بای ضرب من الکفر کان نجس لا یجوز الوضوء به الی ان قال دلیلنا علی صحه ما ذهبنا الیه بعد اجماع الفرقه المحققه قوله تعالی إِنَّمَا الْمُشْرِکُونَ نَجَسٌ الخ اه و قال فی الانتصار و مما انفردت به الامامیه القول بنجاسه سؤر الیهود و النصرانی و کل کافر و خالف جمیع الفقهاء فی ذلک الی ان قال و یدل علی صحه ذلک مضافا الی اجماع الشیعه قوله تعالی إِنَّمَا الْمُشْرِکُونَ نَجَسٌ الخ اه أصل روی فی فی عن ابی علی الاشعری عن محمد بن عبد الجبار عن صفوان عن العلاء بن رزین عن محمد بن مسلم عن الباقر ع فی رجله صافح رجلا

مجوسیا فقال یغسل یده و لا یتوضأ فصل ربّما یستدل به و باشباهه علی نجاسه اهل الکتاب و لکن الاظهر حملها علی الاستحباب و یمکن تخصیصها بما لو تعدی الرطوبه فیحمل علی الایجاب و کذا ما دل من الروایات علی النهی عن الاکل من آنیتهم و عن طعامهم و عن مسهم و الرقود معهم علی فراش واحد و نحو ذلک مما استدلوا به و الاولی الاستدلال علی ذلک بما رواه خ باسناده عن علی بن جعفر انه سأل اخاه موسی بن جعفر ع عن النصرانی یغتسل مع المسلم فی الحمام قال اذا علم انه نصرانی اغتسل بغیر ماء الحمام الا ان یغتسل وحده علی الحوض فیغسله ثم یغتسل و سأله عن الیهودی و النصرانی یدخل یده فی الماء أ یتوضأ منه للصلاه قال لا الا ان یضطر الیه اه فتدبر و فی جمله اخری مما ورد فی ماء الحمام نوع دلاله علی هذا الحکم و ربما یستدل علیه بالآیه المشار الیها و فیه نظر من وجهین فلیته أصل روی خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن الحسن بن علی بن فضال عن عمرو بن سعد المدائنی عن مصدق بن صدقه عن عمار عن الصادق ع قال سألته عن الرجل هل یتوضأ من کوز و اناء غیره علی انه یهودی قال نعم فقلت من ذلک الماء الذی یشرب منه قال نعم اه و روی أیضا باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن ابراهیم بن ابی محمود قال قلت للرضا ع الجاریه النصرانیه تخدمک و انت تعلم انها نصرانیه لا یتوضأ و لا تغتسل من جنابه قال لا باس تغسل یدیها اه فصل استدل بهذین الحدیثین من قال بطهاره اهل الکتاب کالعمانی و الاسکافی و د و بعض المتاخرین من الاصحاب و حملها علی التقیه هو الصواب و استدلوا له أیضا بوجوه اخری کلها ضعیفه

عنـد اولی الالبـاب أصـل روی فی عن احمـد بن ادریس عن محمـد بن احمـد عن ایوب بن نوح عن الوشـاء عمن ذکره عن الصادق ع انه کرّه سؤر ولـد الزّنا و سؤر الیهودی و النصـرانی و المشـرک و کل ما خالف الإسـلام و کان اشـدّ ذلک عنده سؤر النّـاصب اه فصل ربما یسـتدل به علی نجاسه النّاصب و المرتـد أیضا و للتأمل فیه مجال الا ان الظاهر اتفاقهم علی نجاسه الاول و فی جمله ممن الاخبـار دلالـه علیها أیضا و امّا الثانی فلم اجـد دلیلا علی نجاسـته فان ثبت الاجماع و الا فمقتضـی الاصل طهارته لاختصاص ما قدمناه بغیره و عدم ما دل علی نجاسه کل کافر

السابعه الکلب بجمیع اقسامه و اجزائه نجس

و کـذا الخنزیر فصـل هـذا مجمع علیه بین اصـحابنا مـدلول علیه بروایـات کثیره و عن جمـاعه من العـامه الحکم بالطهاره و لکن صرح جمـاعه من اصـحابنا و منهم منه فی عـد بـان کلب المـاء طـاهر مع انه اسـتقرب فی هی نجاسـته قال الاقرب ان کلب الماء یتناوله هـذا الحکم لان اللفظ معول علیه اه و ربما یق انه هو الخز فالتحقیق ان الحکم دائر مـدار الاسم فان أطلق علیه الکلب عرفا فهو نجس و الا فلا دلیل علی نجاسته ثم سلمنا اطلاق الکلب علیه فان کان هو الخز فقد قام الدلیل من الاخبار علی جواز الصلاه فی جلوده فیکون مستثنی من الحکم

الثامنه کل حیوان نفس سائله فمیتته بجمیع اجزائها نجسه الا ما یستثنی

فصـل هـذا الحکم ممـا لاـ ریب فیه عنـدنا و قـد اجمعت اصـحابنا علیه و فی العامه من یفرق بین الآدمی و غیره و منهم من یقول بطهاره جلد المیته المحکوم بنجاستها اجزائها التی لم تحلها الحیوه فیکون طاهره بلا خلاف فیه بل دعوی الاجماع علیه مستفیضه کالنصوص و کذا الانفحه ففی هی انه قول علمائنا

التّاسعه کل ما لم تحله الحیوه فهو طاهر

من میته کل حیوان طاهر فی حیاته فصل هذا مما لا خلاف فیه بین اصحابنا بل قد استفاضت علیه دعوی الاجماع کما اشرنا الیه و فی العامه من حکم بالنجاسه مطلقا و منهم من فرق بین المأکول لحمه و غیره اصل روی خ باسناده عن احمد بن محمد عن ابیه عن عبد اللّه بن المغیره عن عبد الله بن مسکان عن الحلبی عن الصادق ع قال لا بأس بالصّلاه فیما کان من صوف المیته ان الصوف لیس فیه روح اه فصل تعلیل الحکم بان الصوف لیس فیه روح یفید العموم و فی روایه قتیبه بن محمد عن الصادق ع قال قلت انا نلبس الطیالسه البربریّه و صوفها میت قال لیس فی الصوف روح الا تری انه یجز و یباع و هو حی اه و یمکن المناقشه بان جواز الصلاه فیه و کذا جواز لبسه لا دلاله فیه علی الطهاره و لکنها مرهونه بما اشرنا الیه و بالتصریح فی جمله من الروایات بکونه ذکیّا ففی روایه ان الشعر و الصوف کله ذکی و فی روایه الحسین بن زراره قال کنت عند ابی عبد اللّه ع و ابی یسأله من اللبن من المیته و البیضه من المیته و انفحه المیت فقال کل هذا ذکی اه و فی روایته الاخری عنه ع قال الشعر و الصوف و الریش و کل نابت لا تکون میتا اه فلیت فصل انما قیدنا الحیوان بالطاهر لنجاسه اجزاء ما لا یکون طاهرا مطلقه و ان لم یحلها الروح و لا خلاف فیه الا من المرتضی ره فانه قال فی الناصریه بعد قول الناصر شعر المیته طاهر و ککّ شعر الکلب و الخنزیر هذا صحیح و هو مذهب اصحابنا و هو مذهب ابی حنیفه و اصحابه و قال الشافعی ان ذلک کله نجس دلیلنا علی صحه ما ذهبنا الیه بعد الاجماع المتکرر ذکره قوله تعالی وَ مِنْ أَصْوافِها وَ أَوْبارِها وَ أَشْعارِها أَثاثاً وَ مَتاعاً

إِلیٰ حِینٍ فامنن علینا بان جعل لنا فی ذلک منافع و لم یفرق بین الذکیه و المیته فلا یجوز الامتنان بما هو نجس الی ان قال و لیس لأحد ان یقول ان الشعر و الصوف من جمله الخنزیر و الکلب و هما نجسان و ذلک انه لا یکون من جمله الحی الا ما یحله الحیوه و ما لا یحله الحیوه لیس من جملته و ان کان متصلا به اه و ضعفه لا یکاد یخفی

العاشره کل ما لیس له نفس سائله فلا ینجس بالموت

فصل هذا أیضا اجماعی کما حکاه کثیر اصل روی خ عن د عن ق عن محمد بن الحسن عن احمد بن ادریس عن محمد بن احمد یحیی عن احمد بن الحسن بن علی بن فضال عن عمرو بن سعید عن مصدق بن صدقه عن عمار عن الصادق ع قال سئل عن الخنفساء و الذباب و الجراد و النمله و ما اشبه ذلک یموت فی البئر و الزیت و السمن و شبهه قال کل ما لیس له دم فلا باس اه و روی باسناده عن الحسین بن سعید عن ابن سنان عن ابن مسکان عنه ع قال کل شی ء یسقط فی البئر لیس له دم مثل العقارب و الخنافس و اشباه ذلک فلا باس اه و فی روایه حفص بن غیاث لا یفسد الماء الا ما کانت له نفس سائله اه و مثلها مرفوعه محمد بن عیسی

الحادیه عشر کل مسکر مائع بالأصاله فهو حرام نجس

فصل هذا الحکم من المشهوریّات التی کادت تکون اجماعیات بل فی جمله من الکتب دعوی الاجماع علیه بل الظاهر تحققه بالنسبه الی ما عدا الخمر من الاشربه کما صرح به جماعه و فی المسأله الخامسه من الناصریه ان الانبذه المسکره عندنا نجسه اه بل بالنسبه الیها أیضا لندره القائل بطهارتها و هو العمانی و الجعفی و ربما ینسب الی ق أیضا و عبارته غیر صریحه فیها کما لا یخفی و ربما یظهر المیل الیها من شذوذ

من متأخری المتأخرین و لکن دعوی الاجماع علی نجاستها بخصوصها مستفیضه قال فی الناصریه لا خلاف بین المسلمین فی نجاسه الخمر الا ما یحکی عن شذاذ لا اعتبار بقولهم و الذی یدل علی نجاستها قوله تعالی إِنَّمَا الْخَمْرُ وَ الْمَیْسِرُ وَ الْأَنْصابُ وَ الْأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّیْطانِ و قد بینا ان الرجس و الرجز بمعنی واحد فی الشریعه فاما الشراب الذی یسکر کثیره فکل من قال انه محرم الشرب ذهب الی انه نجس کالخمر و انما یذهب الی طهارته من ذهب الی اباحه شربه و قد دلت الادله الواضحه علی تحریم کل شراب اسکر کثیره فوجب ان یکون نجسا لأنه لا خلاف فی ان نجاسته تابعه لتحریم شربه اه و قال ابن ادریس فی ئر و الخمر نجس بلا خلاف و لا یجوز الصلاه فی ثوب و لا بدن اصابه منها قلیل و لا کثیر الا بعد ازالتها مع العلم بها و قد ذهب بعض اصحابنا فی کتاب له و هو ابن بابویه الی ان الصلاه تجوز فی ثوب اصابه الخمر قال لان اللّه حرم شربها و لم یحرم الصلاه فی ثوب اصابته معتمدا علی خبر روی و هذا اعتماد منه علی اخبار آحاد لا یوجب علما و لا عملا و هو مخالف للإجماع من المسلمین فضلا عن طائفه فی ان الخمر نجسه اه أصل قال الله تعالی إِنَّمَا الْخَمْرُ وَ الْمَیْسِرُ وَ الْأَنْصابُ وَ الْأَزْلامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّیْطانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ فصل استدل بهذه الآیه کثیر من محققی اصحابنا علی نجاسه الخمر بل علی نجاسه کل مسکر لو قلنا بکونه حقیقه فیه و مبنی الاستدلال علی احد وجهین الأول ان الرجس معناه النجس و عن یب دعوی الاجماع علیه و فیه نظر اذ ظ الکتب اللغویه اشتراک هذا اللفظ بین معان متعدده کالماتم و العمل المؤدی الی العذاب و غیرهما فحمله علی النجس الشرعی لا دلیل علیه مع انه لا یناسب المیسر و الانصاب و الازلام و جعله خبر الخمر خاصه

فیقدر الخبر للثلثه بعید و حمله علی القدر المشترک و هو ما استقذر لا- یثبت المدعی کما لا- یخفی و دعوی تبادر النجس الشرعی منه فیکون حقیقه شرعیه فیه مجاز قد سیما مع استعماله کثیرا فی غیره و من هنا یوهن أیضا التمسک باولویه المجاز من الاشتراک و الثانی انه تعالی امر بالاجتناب من هذه الامور و ظاهره المنع من الاقتراب الیها من جمیع الوجوه و اعترض علیه بوجوه لا ینبغی الاصغاء الیها و قد بیناها فی الشرح و الاولی الاستدلال علی هذا الحکم بالاخبار الظاهره فیه

الثانیه عشره المنیّ نجس کلّه

فصل هذه الحکم عباره شیخنا ابی جعفر الطوسی ره فی مسائل الخلاف و قد تحقق اجماع اصحابنا علی هذا الحکم و تواترت حکایته علیه أیضا بل الظاهر کونه من ضروریّات مذهبنا و قد خالف فی ذلک کثیر من مخالفینا علی اقوال متشتته فهم بین من حکم بطهاره منی الانسان و عدم وجوب غسله مطلقا کالشافعی و من حکم بانه یغسل رطبا و یفرک یابسا کما لک و من حکم بنجاسه منی نجس العین خاصه أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن فضاله عن العلاء عن محمد عن احدهما ع فی حدیث فی المنی یصیب الثوب فان عرفت مکانه فاغسله و ان خفی علیک فاغسل الثوب کله اه و نحوه اخبار اخر

الثالثه عشره کل ما کان کثیره نجسا فقلیله نجس

فصل هذا الحکم من المسلمات کما لا یخفی علی المتتبع فی عبارات القوم فانها بین مصرحه بما ذکرناه و بین مصرحه بان کل النجاسات یجب ازاله قلیلها و کثیرها کما فی المعتبر و غیره و بین مصرحه بانه لا- فرق بین کثیر النجاسه و قلیلها فی وجوب الازاله کما فی هی و غیره و لا ریب ان وجوب الازاله مرتب علی النجاسه فی هذه العبارات

نعم قد تقدم خلاف الاسکافی و ق فی خصوص الدم و قد عرفت انه ضعیف لا یلتفت الیه و ربما یحکی عن الاول عدم وجوب ازاله ما نقص من الدرهم فی النجاسات کلّها عدا المنی و دم الحیض فیجب ازاله قلیلهما و کثیرهما و هذا کما تری لا تکون قدحا فی الکلیه التی اشرنا الیها اذ ربما یعفی عن النجس فی الصلاه و نحن ملتزمون به أیضا فی الدم و اما غیره فلا دلیل علیه سوی القیاس و هو بط أصل قال الله عج وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ فصل قد امر بتطهیر الثوب و لا ریب ان المتنجس بقلیل النجاسه لا تکون مطهرا عنه کالکثیر فلا یحصل الامتثال بالامر الظاهر فی الوجوب و انت خبیر بان هذه الآیه دلت علی وجوب ازاله النجاسات و اما ان القلیل منها حکمها حکم الکثیر فی النجاسه فلا دلاله فیها علیه بل هذا اول الکلام و کذا الاخبار الوارده بازاله النجاسات و تطهیر الثوب و البدن منها مع ان الاستدلال بالآیه مبنی علی ما هو المتبادر منها من تطهیر الثیاب المتعارفه من النجاسات الشرعیه و لکن قد یق ان المراد تقصیر الثیاب و قد یق انه تشمیرها و قد یق ان المراد تطهر القلب من الاخلاق الردیه

الرابعه عشره کل یابس ذکی

فصل هذه الکلیه مصرح بها فی بعض الاخبار المعتبره و معناها ان کل ما لاقی نجاسه فلا ینجس اذا کانا یابسین و هذا مما لا خلاف فیه و یدل علیه مضافا الی ما اشرنا الیه کثیر من الاخبار الوارده فی موارد مختلفه ففی بعضها اذا کان یابسا فلا باس و فی بعضها نعم اذا کان جافا و فی بعضها أ لیس هی یابسه قال بلی فقال لا باس اه و لا ینافی ذلک ما ورد فی جمله من الاخبار من الامر بالنضح فانه علی وجه الاستحباب مع انه لا دلاله فیه علی ان

ذلک للنجاسه فصل اذا کانت الرطوبه غیر متعدیه فظ بعض الاخبار تاثر الملاقی بها کما فی المتعدیه و لکن المشهور عدم التنجس للأصل و اختصاص اطلاق ما اشیر الیه بحکم التبادر و غیره بالمتعدیه و فی متأخری المتاخرین من حکم بطهاره الملاقی للمتنجس مع الرطوبه المتعدیه أیضا و هو ضعیف مخالف لظ جمله من الاخبار بل ادعی علی خلافه الاجماع بعض الاخیار

الخامسه عشره کل ما یشتری عن المسلمین او من سوقهم فلا یسئل عن طهارته و تذکیته

فصل هذا مما لا خلاف فیه بل لعله ضروری کما یشهد به سیره المسلمین فی جمیع الاعصار و الامصار و یدل علیه کثیر من الاخبار مضافا الی الاصل و الاعتبار أصل روی خ باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن العمرکی عن علی بن جعفر عن اخیه موسی ع فی حدیث قال سألته عن رجل اشتری ثوبا من السوق فلیس لا یدری لمن کان هل تصلح الصلاه فیه قال ان کان اشتراه من مسلم فلیصل فیه و ان اشتراء من نصرانی فلا یصل فیه حتی یغسله اه و روی باسناده عن سعد عن ایوب بن نوح عن عبد اللّه بن المغیره عن اسحاق بن عمار عن العبد الصالح ع انه قال لا باس بالصلاه فی الفراء الیمانی و فیما صنع فی ارض الإسلام قلت فان کان فیها غیر اهل الإسلام قال اذا کان الغالب علیها المسلمین فلا باس اه و روی باسناده عن احمد بن محمد عن سعد بن اسماعیل عن ابیه إسماعیل بن عیسی قال سئلت ابا الحسن ع عن جلود الفراء یشتریها الرجل فی سوق من اسواق الجبل أ یسأل عن ذکوته اذا کان البائع مسلما غیر عارف قال علیکم انتم ان تسألوا عنه اذا رأیتم المشرکین یبیعون ذلک و اذا رأیتم یصلون فیه فلا تسألوا عنه اه و روی

باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن احمد بن محمد عن البزنطی قال سألته عن الرجل یأتی السوق فیشتری جبه فراء لا یدری أ ذکیه هی أم غیر ذکیه أ یصلی فیها فقال نعم لیس علیکم المسأله ان ابا جعفر ع کان تقول ان الخوارج ضیقوا علی انفسهم بجهالتهم ان الدین اوسع من ذلک اه و باسناده عن الحسین بن سعید عن فضاله عن حسین بن عثمان عن ابن مسکان عن الحلبی قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن الخفاف الّتی تباع فی السوق فقال اشتر وصل فیها حتی تعلم انه میته اه و روی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن النوفلی عن السکونی عن الصادق ع ان امیر المؤمنین ع سئل عن سفره وجدت فی الطریق مطروحه لکثیر لحمها و خبزها و جنبها و بیضها و فیها سکین فقال امیر المؤمنین ع یقوم ما فیها ثم یؤکل لأنه یفسد و لیس له بقاء فاذا جاء طالبها عن موالله الثمن قیل له یا امیر المؤمنین ع لا یدری سفره مسلم أم سفره مجوسی فقال هم فی سعه حتی یعلموا اه فصل اطلاق السوق فی بعض هذه الاخبار منصرف الی سوق المسلمین لکونه الغالب المعهود فی زمن الصدور و مقتضی جمله من الروایات ان الاصل فی الجلود هو التذکیه کما هو مذهب جماعه من الاصحاب و لکن ظاهر جمله اخری خلاف ذلک کما هو مذهب آخرین و لتحقق الحق محل اخر

السادسه عشره کل شی ء لم یعلم نجاسته فهو طاهر نظیف

فصل هذه القاعده معروفه باصاله طهاره الاشیاء و هی فی الجمله من المسلمات بین العلماء بل قد جرت علیها سیرت المسلمین کافه و ابتنی علیها فی المشکوک فیها عملهم قاطبه و دعوی اجماعهم علی ثبوت هذا الاصل

مستفیضه بل المتتبع فی عباراتهم و استدلالاتهم به فی موارد کثیره ربما یقطع بتحقق الاجماع علیه بلا مریه و ریبه و یدل علیه أیضا ما تقدم فی قواعد المیاه من الموثقه و لزوم العسر و الحرج المنفیین فی الشریعه لو بنینا فی کل مشکوک فیه علی النجاسه مع انه مناف للامتنان المستفاد من جمله من ایات القران الداله علی انه تعالی خلق جمیع ما فی الارض للإنسان و یدل علیه أیضا جمله من الاصول کأصالتی البراءه عن التکالیف المرتبه علی النجاسه و اباحه ما لم یرد فیه امر او نهی من الشریعه الثابتین بالکتاب و السنه و کالاستصحاب و لو فی الجمله و یؤیده الاستقراء لان الحکم فی اکثر الاشیاء هو الطهاره بلا ریب و لا شبهه و ربما یستدل أیضا بوجوه اخر لا یخ جلها عن نظر و مناقشه و لکنا لوضوح هذا الحکم فی غنیه عن اقامه البراهین و بیان الادله فصل مقتضی ما اشرنا الیه من الادله لا سیما الموثقه کل شی ء نظیف حتی نعلم انه قذر عدم الفرق فی جریان هذا الاصل بین ما کانت الشبهه حکمیه و ما کانت موضوعیه مستنبطه و صرفه و الظاهر انه لا خلاف فیه هنا حتی من الاخباریه المنکرین لأصل الاباحه فیما تحمل الحرمه اذا کانت الشبهه حکمیه نعم ربما تحمل مصیر جماعه منهم الی الاحتیاط هنا أیضا فی الشبهه الحکمیه و ربما یناقش فی دلاله الموثقه علی المسأله و فی عمومها لغیر الشبهه الموضوعیه بوجوه عدیده منها ان النظیف لم یثبت کونه حقیقه شرعیه فی الطاهر بالمعنی المصطلح علیه و کذا القذر لم یعلم وضعه شرعا للنجس بل هو لغه مطلق الوسخ و فیه انه لیس من شأن الشارع بیان النظافه و الوساخه العرفتین او اللغویتین

لکونهما من المحسوسات الواضحه لکل احد ممن له التمیز مع انه لا مدخلیه للعلم و الجهل فی امثال ذلک اذا النظیف بهذا المعنی لا یصیر قذرا ککک بمجرد العلم و القدر ککک لا یصیر نظیفا بمجرد الجهل علی انه لا یترتب علی هذین الامرین حکم شرعی حتی تکون بیانهما من وظیفه الشارع و منها ان هذه الروایه ظاهره فیما علم طهارته و شک فی عروض النجاسه علیه فیکون دلیلا علی استصحاب الطهاره لا علی ان الحکم فی کل ما شک فی انه محکوم علیه بالطهاره او النجاسه شرعا هو الطهاره و قد بینا سابقا ضعف هذه المناقشه فلا حاجه الی الاعاده و قد یجاب أیضا بان لفظ نظیف دال علی ثبوت صفه النظافه لا بقائها و بان لفظ قذر ظ فی کونه قذرا من اصله لا کونه عرض له القذاره و لو ارید ذلک لکان ینبغی ان یقال حتی تعلم انه تقذر و بان جعله من ادله الاستصحاب موجب للتأکید و التأسیس اولی منه و للتأمل فی بعض هذه الوجوه مجال و منها ان هذا الخبر محتمل لإراده الشهره الموضوعیه فلا وجه للاستدلال به علی الشبهه الحکمیه و فیه ان غایته العموم و هو المطلوب و منها انه لا یجوز الحکم بطهاره شی ء قبل الفحص عن الدلیل کما فی العمل باصل العدم و البراءه و مقتضی اطلاق هذه الروایه الحکم بطهاره کل شی ء مطلقا فیکون قرینه علی اراده الشبهه الموضوعیه خاصه لعدم لزوم الفحص فیها و فیه اولا ان الاطلاق مقید بما دل علی وجوب الفحص فمجرده لا یصلح دلیلا علی اراده الموضوعیه خاصه و ثانیا ان الفحص فی الموضوعیه أیضا لازم الا ان الفحص فی الحکمیه انما یکون عن الادله الشرعیه و فی الموضوعیه عن اهل العرف و الخبره کذا قیل فت و منها ان حصول القطع بالاحکام

الشرعیه نادر و مقتضی الخبر اعتباره فی المقام فلا یکتفی فی اثبات نجاسه شی ء بمثل اخبار الآحاد فیکون هذا أیضا قرینه علی اراده خصوص الموضوعیه لاعتبار القطع فیها قطعا و فیه نظر لا یخفی وجهه و الانصاف ان المناقشه فی الروایه بامثال هذه الوجوه خروج عن جاده الانصاف

کتاب الصّلاه

باب النوافل

اشاره

و فیه قواعد

الاولی کل النوافل رکعتان بتسلیمه الا ما یستثنی

فصل معناه انه لم یثبت من الشرع التعبد فی شی ء من النوافل بما زاد عن الرکعتین و کذا بما نقص فلا یجوز لتوقیفیه العبادات مطلقه و الظاهر انه لا خلاف فیه نعم عبر خ فی ف عن ذلک ینبغی و هو موهم للجواز و لکنه موافق لما ذکرناه عند التامل فانه قال ینبغی لمن یصلی النافله ان یتشهد فی کل رکعتین سواء کان لیلا و نهارا و ان خالف ذلک خالف السنه الی ان قال دلیلنا اجماع الفرقه و طریقه الاحتیاط لان ما قلناه مجمع علی جوازه و ما قالوه لیس علیه دلیل بل فیه خلاف الخ أصل روی عبد اللّه بن جعفر فی قرب الاسناد عن عبد اللّه بن الحسن عن جده علی بن جعفر ع عن اخیه موسی ع قال سألته عن الرجل یصلی الناقله أ یصلح له ان یصلی اربع رکعات لا یسلم بینهن قال لا الا ان یسلم بین کل رکعتین اه و روی ابن ادریس فی اخر ئر فیما استطرفه من کتاب حریز بن عبد اللّه عن ابی بصیر عن الباقر ع قال ان قدرت ان تصلی فی یوم الجمعه عشرین رکعتا فافعل ستا بعد طلوع الشمس و ستا قبل الزوال اذا تعالت الشمس و افصل بین کل رکعتین من نوافلک بالتسلیم و رکعتین بالتسلیم قبل الزوال و ستّ رکعات بعد الجمعه اه

فصل فی الاستدلال بالحدیث الثانی علی العموم تأمل لاختصاص المورد و ظهور الاضافه فی قوله من نوافلک فی العهد و ربما یتأمل فی الاول أیضا و هو خلاف الانصاف و یمکن الاستدلال أیضا بالاخبار الداله علی ان الصلاه کانت فی اول الامر رکعتین رکعتین فزاد رسول اللّه ص فی الفرائض فتدبر فصل استثناء صلاه الوتر من الکلیه المذکوره مجمع علیه بین اصحابنا مدلول علیه باخبارنا ففی روایه ابی بصیر عن الصادق ع الوتر ثلث رکعات ثنتین مفصوله و واحده و ربما یستثنی صلوات اخری منها صلاه الاعرابی قال ش فی قواعده و هی من مراسیل خ عن زید بن ثابت اه و قد ذکرها فی المصباح و هی عشر رکعات عند ارتفاع نهار الجمعه یقرء فی الرکعتین الاولین الحمد مره و الفلق سبعا و فی الثانیه بعد الحمد النّاس سبعا و یسلم و یقرء آیه الکرسی سبعا ثم یصلی ثمانی رکعات بتسلیمتین یقرء فی کل رکعه الحمد مره و النصر مره و الاخلاص خمسا و عشرین مرّه ثم یدعو بالمرسوم قال فی ی و لم یذکر سندها و لا وقفت لها علی سند من طریق الاصحاب قال ابن ادریس قد روی روایه فی صلاه الاعرابی فان صحت لا تعدی لان الاجماع علی ان الرکعتین بتسلیمه اه و منها صلاه العبد اذا صلیت بغیر خطبه فانها تصلی اربعا بتسلیمه علی مذهب علی بن بابویه و قد حکی ذلک عنه س فی اخر قواعده و منها صلاه جعفر بن ابی طالب ع فان ظ ق علی ما حکاه ش فی عده أیضا انها اربع بتسلیمه و لکنه فی الفقیه و الهدایه مصرح بانها بتسلیمتین علی ما قیل و منها ما رواه خ فی المص عن النبی ص من صلی لیله الجمعه

اربع رکعات لا یفرق بینهن الخ اه فان الظاهر من عدم التفریق الاتمام بتسلیمه واحده و یمکن اراده عدم الفرق بتعقیب او غیره کما فی کشف اللثام فلا باستثناء و منها جمله من الصلوات التی ورد انها اربع رکعات من دون ذکر التسلیمه و التسلیمتین فاظاهرها کونها بتسلیمه واحده ففی روایه ابی بصیر عن الصادق ع قال من کانت له الی الله حاجه یرید قضائها فلیصل اربع رکعات بفاتحه الکتاب و الانعام و لیقل فی دبر صلاته اذا فرغ الخ اه فتدبر

الثانیه کل النوافل یجوز ترکها الا ما وجب بالنذر و شبهه

فصل هذا مما لا خلاف فیه بل الظاهر انه اجماعی بل ضروری مع انه لو لم یجوز ترکها لم یبق فرق بینها و بین الفرائض و ما فی بعض الاخبار مما ظاهره عدم الجواز فمحمول علی تأکد الاستحباب او الکراهه اصل روی فی فی عن الحسین بن محمد عن معلی بن محمد عن علی بن معبد او غیره عن احدهما ع قال قال النّبیّ ص ان للقلوب اقبالا و ادبارا فاذا قبلت فتنفلوا و اذا ادبرت فعلیکم بالفریضه اه و روی ولد؟؟؟ خ فی المجالس عن ابیه عن د عن احمد بن محمد عن ابیه عن محمد بن الحسن عن الصفّار عن یعقوب بن یزید عن ابن ابی عمیر عن عائذ الاحمسی قال دخلت علی ابی عبد اللّه ع فقال لی یا عائذ اذا لقیت اللّه بالصلوات الخمس المفروضات لم یسألک اللّه عما سوی ذلک الخ اه فصل ربما یق بوجوب النفل بالشروع فیه للنهی عن ابطال الاعمال فی الآیه و هو ضعیف بل الظاهر من بعض العبارات اتفاق اصحابنا علی خلافه قال ش فی عده لا یجب عندنا النفل بالشروع فیه الا الحج و الاعمار و فی الاعتکاف للأصحاب ثلثه اوجه الی ان قال نعم یکره قطع العباده المندوبه

بالشروع فيها و يتأكد فى الصلاه و فى الصوم بعد الزوال اه

الثالثه كل صلاه تقصر فى السفر يسقط نافلتها

فصل هذا الحكم فيما عدا العشاء اجماعى مدلول عليه بجمله من الاخبار و مشهورى فيها أصل روى خ باسناده عن الحسين بن سعيد عن النضر بن سويد عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع قال الصلاه فى السفر ركعتان ليس قبلهما و لا بعدهما شى ء الا المغرب اه و باسناده عن احمد بن محمد بن عيسى عن الحسن بن محبوب و على بن الحكم عن ابى يحيى الحناط قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن صلاه النافله بالنهار فى السّفر فقال يا بنى لو صلحت النافله فى السفر تمت الفريضه اه فصل بهذين الحديثين و اشباههما استدل القائلون بسقوط الوتيره و فى بعض الكتب دعوى الاجماع عليه أصل روى ق باسناده عن الفضل بن شاذان عن الرضا ع قال و انما صارت العمه مقصوده و ليس تترك ركعتاها لان الركعتين ليستا من الخمسين و انما هى زياده فى الخمسين تطوعا ليتم بهما بدل كل ركعه من الفريضه ركعتين من التطوع اه فصل بهذا استدل القائل بثبوت الوتيره فى السفر أيضا و هو حسن لو صح السند

الرابعه لا تصلى شى ء من النوافل فى وقت فريضه الا الرواتب

فصل هذا الحكم لو اردنا به مطلق المرجوحيه فاجماعى و اما لو اريد به عدم الجواز فمشهورى بل ربما يشعر بعض العبادات بكونه اجماعيا و الاخبار به مستفيضه و معارضها محمول على التقيه أصل روى خ باسناده عن احمد بن محمد عن على بن الحكم عن سيف بن عميره عن ابى بكر عن الصادق ع قال اذا دخل وقت صلاه فريضه فلا تطوع اه و باسناده عن الحسن بن

محمـد بن سـماعه عن عبـد اللّه بن جبله عن العلاء عن محمـد بن مسـلم عن ابی جعفر ع قال قال لی رجل من اهل المدینه یا ابا جعفر مالی لا اراک تتطوع بین الاذان و الاقامه کما یصنع الناس فقلت انا اذا اردنا ان نتطوع کان تطوعنا فی غیر وقت فریضه فاذا دخلت الفریضه فلا تطوع اه فصل الظاهر من النّاس هم المخالفون ففیه دلاله علی ان عملهم علی جواز التطوع فی وقت الفریضـه و من هنـا یحمل الاخبار الـداله علیه علی التقیه فصل المراد من العماره المشار الیها عـدم الجواز قبل اداء الفریضه و اما بعـده فلا اشکال فی الجواز و الاخبار ظاهره الدلاله علیه ففی بعضها لا تصلی نافله فی وقت فریضه أ رأیت لو کان علیک من شهر رمضان کان لک ان تتطوع حتی تقضـیه قلت لا قال فککک الصـلاه قال فقایسـنی و ما کان یقایسـنی اه فصل قد خص عموم هذه الاخبار باخبـار النوافـل المرتبه و لـذلک اسـتثنیاها و هو اجمـاعی و فی قضاء هـذه النوافل فی وقت الفریضه اشـکل فلیت و ربما یسـتثنی بالصلاه رکعتین ما بین الاذان و الاقامه فی غیر المغرب

الخامسه الاصل فی نافله کل عباده ان یکون فی حکم فریضتها

فصـل هـذا الاصـل نص علیه بعض متـأخری المتـأخرین فـان کـان المراد به ان النـافله و الفریضه متساویتـان فی اغلب الاحکام و الشـرائط و الاجزاء فهو مسـلم کما لا یخفی علی المتتبع فیما یتعلق بهما و لکنه لا تقتضـی الحکم بالتسویه بینهما فی المشـکوک فیه بمجرد غلبه التساوی فان الحکم بها فی الاغلب انما کان لخصوص الدلیل فی الموارد لا لاقتضاء شـی ء من الاصول الشـرعیه ذلک فلا وجه للحکم بها فیما لا دلیل فیه خصوصا

او عموما و الغلبه لا- تفید الا- الظن و لا- دلیل علی حجیته فی المقام فما قبل من ان الغالب اتحاد حکم المندوب و الواجب فی الاحکام فمتی ما شک فی الموافقه و المخالفه فمقتضی الاستقراء الحاق حکم المندوب بالفرض الحاقا بالاعم الاغلب لا ینبغی الاصغاء الیه لعدم حجیه مثل هذا الاستقراء فی الاحکام الشرعیه لتوقیفیتها و بطلان التعدی عن مورد الدلیل لکونه قیاسا ممنوعا عندنا کما لا یخفی مع ان بنائها علی خلاف ذلک کما هو واضح علی المتتبع المتدرب فی الفقه و ان کان المراد به ان ذلک مقتضی عموم الادله فلا ریب انه مسلم فیما ورد فیه العموم مثل اشتراط الطهاره و فاتحه الکتاب و نحوهما لعموم قوله لا صلاه الا- بطهور و قوله لا- صلاه الا بفاتحه الکتاب و نحوهما مما تعلق الحکم فیه بالماهیه علی وجه العموم بل مطلقا نظرا الی ان مثل لفظ الصلاه موضوع للماهیه المعراه عن ملاحظه الوجوب و الندب و غیرهما من الاوصاف و اللوازم فالحکم متعلق بها ککک و من هنا اشتهر بین الاصولیین ان الاحکام متعلقه بالطبائع الکلیه دون الافراد الشخصیه فاذا اعتبر شی ء فی الماهیه فهو معتبر فی جمیع ما تتحصل فیه من الافراد و دعوی ان المتبادر هو الواجبات فیکون هی مصب هذه الاحکام کما هو الحکم فی سائر المطلقات ممنوعه اذ لا- موجب لهذا التبادر الا اهمیه الواجب فی نظر الشارع او غلبته و لیس شی ء من ذلک موجبا لذلک اما الاول فواضح و اما الثانی فلمنعه اولا- و اختصاص ما ذکر بالغالب اطلاقا ثانیا و لا ریب ان فعل النفل و ان کان نادرا وجودیا بالنسبه الی فعل الواجب الا ان اطلاق الصلاه علی النافله لیس باقل من اطلاقها علی الفریضه فلیته

و القول بـان الحكم على المـاهيه بشـى ء قضـيه مهمله و هى فى قوه الجزئيه فلاـ تفيـد العموم بل يكفى فى صـدقها وجود ذلك الحكم فى فرد من الافراد يدفعه التبادر و ظهور ذلك فى اعتباره فى اصل الماهيه فيقتضى انتفائها بدونه مع ان الحمل على بعض الاـفراد قبيـح ان كان مبهما و ترجيـح من دون مرجـح ان كان معينا فمقتضـى الحكمه هو الحمل على العموم تم هـذا لا يقتضـى التعـدى الى تـالم يرد فيه عموم و لاـ ما هو بمنزلته حتى يجعل ذلك اصـلا فى نافله كل عباده بل مقتضـى الاصل تخصـيص كل حكم بموردہ من الفريضه او النافله و ربما يسـتدل على هذا الاصل بوجوه منها ان مورد الاخبار الوارده فى بيان الاحكام غالبا هو الصـلاه الفريضه و ما ورد مطلقا منصـرف اليها أيضا لأنها الاهم فى نظر المكلفين و المعصومين فلو لم يكن النافله كالفريضه لزم تـاخير البيـان عن وقت الحـاجه ضـروره ورود الاـوامر المـذنيه بالنوافـل أيضـا و فيه ان اكثر احكام النوافل قـد ثبت بالعمومات و المطلقـات و دعوا لانصـراف الى الواجبـات ممنوعه كمـا عرفته و كثير منهـا قـد ثبت باخبار مخصوصه و بالإجماع فمن اين يلزم تأخير البيان عن وقت الحاجه و منها ان فى بعض النصوص بيان التفرقه بين المندوب و الواجب فهذا قرينه قويه على ان ما لم يرد فيه الدليل على الافتراق فالحكم فيهما واحد و ضـعف هذا الاسـتدلال واضح و منها ان طريقه المسـلمين فى زماننا هذا و ما قاربه البناء على ان المنـدوب كالواجب فانهم اذا سـمعوا من مجتهدا و عالم ان الصـلاه معتبر فيها كذا و يبطل الصـلاه بكذا يبنون على جريان الحكم فى المندوب أيضا الى ان يثبت خلافه و هذا كاشف عن استمرار

السیره علی ذلک متصلا بزمان المعصوم ع فتقریر المعصوم لهم علی ذلک فاض باشتراکهما الا فیما علم الخلاف و فی هذا الاستدلال أیضا ما لا یخفی و مما ذکرناه ظهر لک ان هذا الاصل غیر اصیل لم یستند الی دلیل و ربما یذکر فی المقام صور اخر لا حاجه الی ذکرها

السّادسه الاصل فی هیئات المستحب ان یکون مسحبه

فصل هذا الاصل صرح به کما ذکرناه الشهید فی اواخر قواعده قال لامتناع زیاده الوصف علی الأصل اه فان الهیئه وصف لذیها و فرع علیه و الفرع لا یزید علی الاصل و للتأمل فی هذا مجال اذ ایقاع المستحب علی خلاف هیئته الثابته من الشرع بدعه محرمه فتدبر قال و قد خولف فی مواضع منها الترتیب فی الاذان وصفه الاصحاب بالوجوب و منها رفع الیدین بالتکبیر فی جمیع تکبیرات الصلاه وصفه المرتضی بالوجوب و منها وجوب القعود فی النافله او القیام تخیرا ان قلنا بعدم جواز الاضطجاع و هذا و ترتیب الاذان الوجوب بمعنی الشرط و منه وجوب الطهاره للصلاه المندوبه و یسمی الوجوب غیر المستقر اه فلیتدبر

السّابعه لا قربه بالنوافل اذا اخرت بالفرائض

فصل هذا بعینه مروی فی نهج البلاغه عن علی ع و عنه ع أیضا اذا اخرت النوافل بالفرائض فارفضوها اه و هذا من الادله علی الرابعه

الثامنه کل النوافل النهاریه یستحب الاخفات بقراءتها و اللیلیه الجهر بها

فصل هذا مما لا خلاف فیه و یدل علیه بعض الاخبار کمرسله الحسن بن علی بن فضال و غیرها التاسعه صلاه النوافل قربان کل مؤمن فصل هذا مروی فی روایه موسی بن بکر

باب الاوقات

اشاره

و فیه قواعد

الأولی لا یصح شی ء من الصلوات قبل وقتها الا ما یستثنی

فصل اجماعی بل لعله ضروری مدلول علیه باخبار کثیره ففی روایه عمر بن یزید عن الصادق ع انه لیس لأحد ان یصلی صلاه الا لوقتها الی ان قال و کل فریضه انما نودی اذا حلت اه و فی روایه ابی بصیر عنه ع من صلی فی غیر وقت فلا صلاه له اه أصل روی خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن یعقوب بن یزید عن ابن ابی عمیر عن اسماعیل بن ریاح عن الصادق ع قال اذا صلیت و انت تری انک فی وقت و لم یدخل الوقت فدخل و انت فی الصلاه فقد اجزأت عنک اه فصل ما یستفاد من هذا الحدیث من الاجتزاء الصلاه ح هو المشهور بین الاصحاب و ربما یستدل له أیضا باقتضاء الامر للاجزاء و للمناقشه فیه مجال فتدبر فصل ما یستثنی تقدیم صلاه اللیل علی الانتصاف لمسافر یصدّه جده و لشاب یمنعه رطوبه رأسه و کذا نوافل الزوال یوم الجمعه و رکعتا الفجر قبله و لکن یستحب اعادتهما بعده

الثانیه الافضل فی کل صلاه تقدیمها فی اول وقتها الا ما یستثنی

فصل هذه العباره بعینها او بما یؤدی مؤداها مذکوره فی کتب اصحابنا و لا ریب فی الحکم المستفاد منها و هو اجماعی بل ضروری و الروایات المصرحه به متکاثره بل متواتره و فی بعضها ان فضل الوقت الاول علی الاخر کفضل الآخره علی الدنیا و فی بعضها لکل صلاه وقتان و اول الوقت افضلهما فصل یستثنی من هذا الحکم مواضع عدیده بیّناها فی الفقه المبسوط

الثالثه کل صلاه موقته فاتت فی وقتها ففعلها خارجه قضاء لا یثبت الا بامر جدید

فصل لا اشکال فی الاول اذا لم یدرک شی ء منها فی الوقت و اما مع ادراک بعضها فیه و بعضها فی خارجه کما لو ادرک من العصر فی الوقت رکعه فهل الجمیع قضاء او اداء او بالتفریق فما ادرکه فی الوقت اداء و ما ادرکه فی خارجه قضاء اشکال و لعل الاخیر اظهر و لکن یمکن ان یق ان قوله ص فقد ادرک الوقت جمیعا تقتضی کون خارج الوقت بمنزلته عند الشارع فیقوی الثانی فتدبر و کذا الکلام لو ادرک من صلاه اللیل قبل طلوع الفجر اربع رکعات فانه یتمها و کذا لو تلبس بشی ء من نوافل الیومیه تم خرج وقتها فانه تراحم بها الفریضه مخففه فتدبر و تحقیق الثانی فی الاصول

الرابعه لا ینقلب نوع من الصلوات بخروج الوقت الی نوع اخر الا صلاه الجمعه

فصل اجمع اهل العلم علی ما صرح به جماعه علی ان الجمعه اذا فاتت بفوات الوقت لا تقضی جمعه و انما تقتضی ظهرا و یدل علیه جمله من الاخبار أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن حماد بن عثمان عن الحلبی قال سئلت ابا عبد اللّه ع عمن لم یدرک الخطبه یوم الجمعه قال یصلی رکعتین فان فاتته الصّلاه فلم یدرکها فلیصل اربعا و قال اذا ادرکت الامام قبل ان یرکع الرکعه الأخیره فقد ادرکت الصلاه فان انت ادرکته بعد ما رکع فهی الظهر اربع اه فصل لا دلاله فی هذه الروایه و ما شابهها علی ان الاربع ح قضاء فما فی بعض العبارات من التعبیر به فلعل المراد به غیر معناه المصطلح علیه و لکن فی الوسیله لابن حمزه ان ما یلزم قضائها ضربان احدهما یکون القضاء مثله فی العدد او یکون زائدا علیه مثل صلاه الجمعه فانها رکعتان فاذا فاتت لزم

قضائها اربع رکعات الخ اه فتدبر فصل قد یحصل الانقلاب بالنیه کما فی موارد العدول و هو غیر ما نحن فیه

الخامسه لکل صلاه فریضه وقت یفضل عنها و له اول و اخر

فصل لو قلنا بان المراد بالوقت ما یشمل وقت المعذور و غیره فلا خلاف فی هذه الکلیه بجملتها الا ممن جعل وقت المغرب ضیقا لاخبار دلت علی ان لها وقتا واحدا و اما لو أردنا به وقت غیر المعذور فهی مشهوره و قد خالف فیها جماعه من القدماء فجعلوا الاول لغیر المعذور و الاخر له أصل روی فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن الحسین بن سعید عن فضاله بن ایوب عن معاویه بن عمار او ابن وهب عن الصادق ع قال لکل صلاه وقتان و اول الوقت افضلهما اه فصل الافضلیه تقتضی ثبوت الفضل لغیر الافضل أیضا و یلزمه الجواز فی اخر الوقت أیضا فتدبر اصل روی أیضا عن الحسین بن محمد عن عبد اللّه بن عامر عن علی بن مهزیار عن حماد بن عیسی عن حریز عن زید الشحام قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن وقت المغرب فقال ان جبرئیل اتی النبی ص لکل صلاه بوقتین غیر صلاه المغرب فان وقتها واحد و ان وقتها وجوبها اه و روی خ باسناده عن علی بن مهزیار عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره و الفضیل عن الباقر ع قال ان لکل صلاه وقتین غیر المغرب فان وقتها واحد و وقتها وجوبها و وقت فوتها سقوط الشفق اه و روی فی فی مرسلا ان لها وقتین اخر وقتها سقوط الشفق اه فصل قال فی فی بعد نقل المرسله و لیس هذا مما یخالف الحدیث الاول ان لها وقتا

واحدا لان الشفق هو الحمره و لیس بین غیبوبه الشمس و غیبوبه الشفق الا شی ء یسیر و ذلک ان علامه غیبوبه الشمس بلوغ الحمره القبله و لیس بین بلوغ الحمره القبله و بین غیبوبتها الا قدر ما یصلی الانسان صلاه المغرب و نوافلها اذا صلّاها علی تؤده و سکون و قد تفقدت ذلک غیره مره و لذلک صار وقت المغرب ضیقا اه فتدبر و الاکثرون حملوا اخبار الضیق علی تاکد استحباب المبادره جمعا بین الاخبار المختلفه أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن النضر و فضاله عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع قال لکل صلاه وقتان و اول الوقتین افضلهما و لا ینبغی تاخیر ذلک عمدا و لکنه وقت لمن شغل او نسی أو سها او نام و لیس لأحد ان یجعل اخر الوقتین وقتا الا من عذر او علّه اه فصل بهذا استدل من خص الاخر بالمعذور و التامل فیه یقضی بعدم منافاته للمشهور

السّادسه کل مکلف دخل علیه وقت الصلاه وجبت علیه بحسب حاله و لا یجوز له ترکها ما بقی الوقت الّا فیما یستثنی

اشاره

فصل هذه الکلیه نص علیها ش فی قواعده و هی مما لا ریب و لا اشکال فیها فان الوقت سبب لوجوب الصّلاه فیلزم من تحققه تحققه و من عدمه عدمه کما هو معنی السببیه و هو من الاحکام الوضعیّه المحضه فان الاحکام بالنسبه الی خطاب الشرع اما تکلیفیه حرفه کالأحکام الخمسه المعروفه اذا لم یستلزم شیئا من الاحکام الوضعیه او وضعیه ککک کأوقات العبادات الموقته و الاحداث الموجبه للطهاره اذا لم یکن من فعل العبد کالحیض و الاستحاضه و غیرهما او ما یجتمع فیه الامران کالجماع فانه مباح و سبب

فی وجوب الغسل و ربما یکون حراما و سببا فیه أیضا و قد یکون واجبا او مستحبا و سببا و کأصول العبادات فانها واجبه و مانعه عن الدم و المال او سبب للعصمه و کیف کان فلو لم یجب الصلاه بمجرد دخول الوقت لم یکن سببا فی وجوبها و هو خلاف المفروض أصل قال اللّه عج أَقِمِ الصَّلٰاهَ لِدُلُوکِ الشَّمْسِ إِلیٰ غَسَقِ اللَّیْلِ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ کٰانَ مَشْهُوداً الخ اه فصل اللّام فی قوله لِدُلُوکِ الشَّمْسِ بمعنی عند فیکون هذا الوقت ظرفا للفعل الذی وجب بظاهر الامر و یحتمل ان یکون للسببیه نظرا الی ما قدمناه و صرح جماعه بان اللام للتأقیت مثل قولهم لثلاث خلون من شهر کذا مثلا و اختلف فی المراد من الدلوک هل هو الزوال او الغروب و الاول اشهر و علیه فالایه جامعه لأوقات الصلوات الخمس فلیت أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن حماد عن حریز عن زراره عن الباقر ع قال اذا دخل الوقت وجب الطهور و الصلاه و لا صلاه الا بطهور اه فصل مقتضی الشرطیه سببیه دخول الوقت لوجوب الصلاه و الطهور و یستفاد منها ان وجوب الطهاره غیری کما هو المشهور فتدبر فصل ما ذکرناه من وجوب الصّلاه بمجرد دخول الوقت انما هو بحسب الظاهر و فی الجمله و الا فربما لا یبقی علی شرائط التکلیف الی ان یصلی بالشرائط کما لو مات او حاضت قبل ذلک فینکشف عدم الوجوب لاستحاله التکلیف مع علم الامر بانتفاء شرطه کما حقّق فی الاصول و الحاصل ان الوجوب لا یستقر حتی یمضی من الوقت ما یمکن فیه من الصلاه الجامعه لما یعتبر فیها

تتمه استثنی ش فی عده من هذه الکلیّه مواضع

قال و لا عذر فی تأخیرها عن وقتها الا فی مواضع کالمکره علی ترکها حتی انه یمنع عن فعلها بالایماء و النّاسی و المشغول عنها بدفع صائل علی نفس او بضع او بانقاذ غریق او بالسعی الی عرفه او المشعر فی وجه او فاقد الطهور اه و الظاهر سقوط الوجوب عنه فی هذه المواضع فلا یکون استثناء و الا فالمنافاه بین الوجوب و جواز الترک واضحه و القول بوجوب القضاء فی هذه المواضع او فی اکثرها لا ینافی ما ذکرناه لأنه للدلیل ثم قال و لا تؤخر بعذر من لا تنتهی النوبه الیه فی البئر الا فی اخر الوقت او النوبه بین العراه او المحبوس فی بیت لا یمکن القیام فیه او راکب سفینه لا یمکنه الخروج منها و لا المقیم العادم للماء بل تصلون فی الوقت بحسب الحال اه و هو ظ

السابعه کل من شک فی فعل الصلاه بعد أن خرج الوقت بنی علی انه فعلها

و من شک فیه و قد بقی الوقت بنی علی عدمه فصل هذا هو المشهور بل لا خلاف فیه صریحا و یدل علی الحکم الاول مضافا الی ما یأتی انه لم یثبت بقاء التکلیف بالصلاه ح فالاصل عدمه مع ان الظاهر من حال المسلم انه لا یترک الصلاه فی وقتها و الاولی ان یستدل علیه بعموم قول الباقر ع فی روایه محمد بن مسلم کلما شککت فیه مما قد مضی فامضه کما هو اه و ربما یستدل له أیضا بقول الصادق ع فی روایه محمد بن عیسی کل شی ء شک فیه مما قد جاوزه و دخل فی غیره فلیمض علیه اه و قوله أیضا فی روایه زراره اذا خرجت من شی ء ثم دخلت فی غیره فشککک لیس بشی ء اه فتدبر و علی الثانی عموم الامر بالصلاه فی اوقاتها و الاشتغال بها ثابته و الشک فی البراءه فالاصل یقتضی عدم الاتیان بما یوجبها أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم

عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن حماد عن حریز عن زراره و الفضیل عن الباقر ع فی حدیث قال متی استیقنت او شککت فی وقت فریضه انک لم تصلها او فی وقت فوتها انک لم تصلها صلیتها و ان شککت بعد ما خرج وقت القوت و قد دخل حائل فلا اعاده علیک من شک حتی یستیقن فان استیقنت فعلیک ان تصلیها فی ای حاله کنت اه و یروی الحلی فیما استطرفه من کتاب حریز عن زراره عن الباقر ع قال اذا جاء یقین بعد حائل قضاه و مضی علی الیقین و تقضی الحائل و الشک جمیعا فان شک فی الظهر فیما بینه و بین ان یصلی العصر قضاها و ان دخله الشک بعد ان یصلی العصر فقد مضت الا ان یستیقن لان العصر حائل فیما بینه و بین الظهر فلا یدع الحائل لما کان من الشک لا بیقین اه فصل هذا الحدیث بظاهره ینافی الحدیث الاول و التعارض بینهما بالعموم من وجه و لا ریب ان المرجح مع الاول

الثامنه خمس صلوات یصلین علی کل حال و فی کل وقت

صلاه الکسوف و الجنازه و رکعتا الاحرام و رکعتا الطواف و الصلاه الفائته فصل هذا مذکور فی روایتی ابی بصیر و معاویه بن عمار و به صرح جماعه من علمائنا الاخیار و لکنه مخصوص بما اذا لم یضیق وقت فریضه حاضره التاسعه اذا تعارض سقوط احد الاجزاء و الشرائط مع الاخر فالوقت مقدم فی الرعایه علی الکل فصل هذه القاعده قطع بها بعض متأخری المتأخرین و العمل بها ظ کل من اجاز التیمم لو اوجب الطهاره المائیه خروج الوقت کالعلامه فی عد حیث قال و کذا تیمم لو تنازع الواردون و علم ان التوبه لا تصل الیه الا بعد قوات الوقت اه و ش فی عده و قد تقدم عبارته فی السّادسه

و فی بعض الکتب انه المشهور اذ لا دلیل علیه من خصوص الاخبار و لا من عمومها بل المفروض انه واجد للماء فمقتضی ادله التیمم عدم جواز التیمم و ان خرج الوقت فالحکم بالجواز مبنی علی تسلیم هذه القاعده و قد صرح بعضهم بانها مستفاده من الاستقراء فی الاخبار الوارده فی خصوص موارد جزئیه کسقوط جمله من الارکان فی صلاه الخسوف و المطارده و الاستقبال و الاستقرار و الساتر و اباحه المکان و شرائط ما یصح السجود علیه و القیام و الطهاره و السوره عند ضیق الوقت مع امکان ادراک الصلاه بجمیع ارکانها و شرائطها بعد الوقت و لو مع الطول لانتهاء حال کل معذور الی حاله الاختیار غالبا و لا أقلّ من الاستنابه بعد موته او فی حیاته فیستفاد من مجموع هذه الموارد ان ملاحظه الوقت فی نظر الشارع اهم من غیره فلو لم یحصل العلم فلا أقلّ من الظن القریب منه و هذا الظن لیس باضعف من سائر الظنون المستفاده من الاخبار فهو فی الحقیقه من الظنون الخبریه المبرهن علی حجیتها فتدبر فان الحاق هذا الظن بها مشکل فکم مثله لا یلتفت الیه فی الفقه و یصرح بکونه قیاسا و لعله لذا تردد فی المسأله المشار الیها جماعه و ناقش فی القاعده آخرون بان المرجح غیر موجود و صرح المحقق فی المعتبر بعدم جواز التیمم فی المسأله قال من کان الماء قریبا منه و تحصیله ممکن لکن مع فوات الوقت او کان عنده و باستعماله یفوت لم یجز له التیمم و سعی الیه لأنه واجد اه هذا و لکن فی النفس من هذا شی ء فتدبر العاشره کل مکلف بعباده موسع وقتها فهو مخیر فی ایقاعها فی کل حصه منه قابله لوقوعها فیه فصل هذا مما لا خلاف و لا اشکال فیه و ثبوت

القول بعدم جواز الامر بشی ء فی وقت یزید علیه کما من شرذمه من الاصولیه لا یستلزم الخلاف فی هذه القاعده فانها علی تقدیر القول بالجواز و علیه فدلیلها واضح بشهاده العقل مطلقا و دلاله النقل فی کثیر من الموارد فصل ربما یستثنی من ذلک المعذور الذی ینتقل فرضه الی غیر ما کان یلزمه حال الاختیار فیحکم بوجوب التأخیر علیه الی اخر الوقت بل ربما یجعل ذلک اصلا فیه و هو ضعیف بل مقتضی اطلاق الاخبار الوارده فی اصحاب الاعذار بل فی ثبوت اصل العباده عدم الفرق فی القاعده المذکوره بین المعذور و غیره و یدل علیه أیضا الاستصحاب و لزوم العسر و الحرج فی کثیر من الابواب مع ان التتبع فی النصوص الوارده بکثرتها فی باب الاعذار ربما اوجب القطع بعدم انحاسهم ع التاخیر للمعذور لعدم اشاره فی شی ء منها الیه اصلا مع کونه مما یعم به البلوی و یقضی العاده بتوفر الدواعی الی السؤال عنه مع ان الشارع ع عالم بطریان الاحوال المختلفه علی المکلّف فی الازمنه المختلفه ففی غضه عن بیان هذا الحکم بالمرّه دلاله واضحه علی عدمه نعم قد ورد نصوص مخصوصه فی التیمم داله علی لزوم تاخیره الی اخر الوقت مثل روایه زراره اذا لم یجد المسافر الماء فلیطلب ما دام فی الوقت فاذا خاف ان یفوته الوقت فلیتمم و لیصل فی اخر الوقت الخ اه و غیرها و قد افتی به فیه کثیر من القدماء و المتاخرین و لکنها عند آخرین محموله علی الاستحباب بقرینه جمله من الاخری من الاخبار الوارده فی هذا الباب سلمنا و لکنها لا یقتضی التعدی الی غیر موردها لخلوها عما یصلح للحکم به کما لا یخفی و فی بعض الکتب انا نری

سیره العلماء و العوام فی الاعصار و الامصار علی ان اصحاب الاعذار لا ینتظرون زوال عذرهم بل یبادرون الی الصلوات علی ما هم علیه من جبیره و مرض و قعود و عدم استقرار و نحو ذلک و هذا کاشف عن کون السلف ککک فیکشف عن طریقه اهل زمن الشارع فیکشف عن تقریره و رضائه بذلک لأنه بعد عموم بلواه لیس مما یخفی علی صاحب الشریعه و خلفائه فی المدت الطویله اه فلیت و ربما یستدل علی الاستثناء بان الانتقال الی البدل لا یکون الا مع تعذر المبدل منه و لا یصدق مع بقاء الوقت الممکن فیه حصول القدره علیه و فیه ما لا یخفی

باب اشتراط الطهاره من الحدث و الخبث فی الصلاه

اشاره

و فیه قواعد

الأولی لا صلاه الا بطهور

فصل هذا بعینه مذکور فی روایه زراره المتقدمه فی السادسه من الباب المتقدم و ظنی انه مروی من طرق العامه عن النبی ص أیضا و کونه مسلما بین الفریقین و الاستدلال به فی کتب اصحابنا لاشتراط الصلاه بالطهاره من الحدث متکرر شائع مع انه أیضا اجماعی بل ضروری کما لا یخفی علی المتتبع و یدل علیه أیضا اخبار متکاثره بل متواتره وارده فی موارد متشتته و الآیه المبارکه یٰا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذٰا قُمْتُمْ إِلَی الصَّلٰاهِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ الخ اه فلیت فصل الحق الموافق لمذهب اکثر محققی اصحابنا انه لا اجمال فی هذا الترکیب و نحوه مما تعلق النفی فیه بنفس الفعل فان کلمه لا التبرئه ظاهره فی نفی الجنس و الحقیقه موضوعه له علی ما صرح به کثیر من اهل العربیه و هو المتبادر منها عرفا البته فان امکن حملها علیه فهو الیقین و الا فالمتبادر منها نفی الصحه مع انه اقرب

الی نفی الماهیه فیحمل علیه علی ما صرح به جماعه و ان ناقش فیه بعض الاجله و ان قام الدلیل علی عدم اراده نفی الصحه أیضا فالمتعین حملها علی نفی الکمال کما فی قوله لا صلاه لجار المسجد الا فی المسجد و نحوه و دعوی ان العرف فی مثله قد یفهم نفی الصحه و قد یفهم نفی الکمال فیحصل الاجمال المنحل بالاستدلال مدفوعه بما اشرنا الیه من المقال فان فهم نفی الکمال انما هو مستند الی قرینه عدم اراده غیره من الاحوال و ربما یفصل بین ما لو کان الحکم شرعیا و ما لو کان لغویا و هو أیضا من شطط المقال و کیف کان فلو قلنا بان الالفاظ اسام للصحیح فالترکیب المشار الیه یدل علی نفی الذات و الا فمحمول علی نفی الصحه و علی کل من التقدیرین فالشرطیه ثابته أصل روی ق مرسلا عن الصادق ع قال الصلاه ثلاثه اثلاث ثلث طهور و ثلث رکوع و ثلث سجود اه و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره قال سئلت ابا جعفر ع عن الفرض فی الصلاه فقال الوقت و الطهور و القبله و التوجه و الرکوع و السجود و الدعاء اه فصل الطهور یشمل الوضوء و الغسل و التیمم و اطلاقه علی الاولین واضح و لا ریب فی کونه حقیقه و علی الاخیر أیضا فی الاخبار شائع و الظاهر کونه فیه أیضا حقیقه و لیس هذا من قبیل استعمال المشترک اللفظی فی اکثر من المعنی الواحد بل من استعمال المشترک فی المعنی العام الذی هو القدر المشترک فصل لو قلنا بان صلاه المیت صلاه حقیقه فهی مستثناه من العموم المشار الیه و الا فلا حاجه الی الاستثناء و کذا الکلام فی الفاقد للطهورین فان قلنا بانه یصلی

بدونهما فهو مستثنی و الا کما هو الاشهر الاظهر فلا استثناء بالنسبه الیه فصل ربما یستدل بالاخبار المشار الیها علی اشتراط الصلاه بالطهاره من الخبث أیضا و فیه ما تری

الثانیه کل النجاسه مانعه من صحّه الصلاه الا ما یستثنی

فصل هذه القاعده قد صرح بها کما ذکرتا ش فی عده و کذا غیره من فقهائنا المتقدمین و المتأخرین بعبارات مختلفه مؤداها واحد و هو ما ذکرناه و الظاهر اتفاقهم علیه کما صرح به جماعه کثیره و الاخبار الداله علیه الوارده فی موارد مختلفه مستفیضه فصل یعفی عن النجاسه فی الصلاه فی مواضع منها ما دون الدرهم من الدم مطلقا او فیما عدا الدماء الثلاثه و منها ما یتر شش علی الثوب و البدن مثل روس الابر من النجاسات مطلقا عند بعض الاصحاب کما فی ئر او عند الاستنجاء من البول کما عن مئافارقیات؟؟؟ المرتضی و هما فی غایه الضعف و الشذوذ و منها ما لو تنجس ما لا یتم الصلاه فیه منفردا کالتکه و منها ثوب المربیه للصبی و منها دم القروح و الجروح و منها ما لو تعذر ازاله النجاسه و منها ما لو لم یعلم بالنجاسه حتی فرغ عن الصلاه و منها ما یبقی من الاجزاء الصغار بعد الاستجمار لو قلنا بنجاستها و منها ما اشتمل علیه البواطن من النجاسات لو قلنا تکونها ککک ح و تفصیل هذه المواضع فی الفقه المبسوط

الثالثه لا یصح الصلاه مع شی ء من الاحداث الا الاستحاضه

فصل لا خلاف فی صحه صلاه المستحاضه اذا فعلت ما یجب علیها من الغسل و الوضوء و ان استمر بها الدم حال الصلاه أیضا و الاخبار بذلک مستفیضه ففی روایه الفضل بن شاذان و المستحاضه تغتسل

و تحتشی و تصلی و فی روایه زراره تقعد قدر حیضها و تستظهر بیومین فان انقطع الدم و الا اغتسلت و احتشت و استثفرت وصلت و فی روایه المبصری ثم تصلی صلاتین بغسل واحد و کل شی ء استحدت به الصلاه فلیأتها زوجها و لتطف بالبیت اه و هل لها ان تقرأ العزائم و تمس المصحف و تلبث فی المسجد و یواقعها زوجها قبل ان تعمل ما یجب علیه من الاعمال خلاف بسطنا الکلام فیه فی شرح النافع فصل لا یق ان الغسل و الوضوء یرفعان حدیث الاستحاضه فلا استثناء فانهما رافعان للأثر السابق و اما المتجدد الواقع فکیف یرتفع مع تحققه فتدبر

باب لباس المصلی

اشاره

و فیه قواعد

الأولی کل شی ء حرام اکله فالصلاه فی وبره و شعره و جلده و بوله و روثه و کل شی ء منه فاسده الا ما یستثنی

اشاره

فصل هذه القاعده بعینها مذکوره فی بعض الاخبار کما یأتی و مستفاده من اخبار کثیره و دعوی الاجماع علیها مستفیضه بل قیل متواتره و فی بعض الکتب ان ذلک من شعار الشیعه یعرفهم به العامه و فی الانتصار انه مما انفردت به الامامیه فتدبر أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن ابن بکیر قال سأل زراره ابا عبد اللّه ع عن الصلاه فی الثعالب و الفنک و السنجاب و غیره من الوبر فاخرج کتابا زعم انه املاء رسول اللّه ع ان الصلاه فی وبر کل شی ء حرام اکله فالصلاه فی وبره و شعره و جلده و بوله و روثه و کل شی ء منه فاسد لا تقبل تلک الصلاه حتی تصلی فی غیره مما احل اللّه اکله ثم قال یا زراره هذا عن رسول اللّه ص فاحفظ ذلک یا زراره فان کان

مما یؤکل لحمه فالصّلاه فی وبره و بوله و شعره و روثه و البانه و کل شی ء منه جائز اذا علمت انه ذکی و قد ذکاه الذبح و ان کان غیر ذلک مما قد نهیت عن اکله و حرم علیک اکله فالصلاه فی کل شی ء منه فاسد ذکاه الذبح او لم یذکه اه فصل مواضع دلاله هذه الروایه علی القاعده المذکوره مما لا تکاد یخفی و لکن متنها مشتمل علی نوع من الاضطراب و لفظ الزعم المستعمل غالبا فی الکذب و مالا حقیقه له من الالفاظ و تذکیر الخبر المشتق مع تانیث المبتدأ و یمکن دفع الاول بتقدیر خبر لقوله ان الصلاه بقرینه ما یذکر بعد فت و الثانی بان استعمال الزعم ککک غالبا لا ینافی استعماله فی القول الحق نادرا قال فی ق الزعم مثلثه القول الحق و الباطل و الکذب ضدّ و اکثر ما یق فیما یشک فیه اه نعم روی فی فی بسنده عن عبد الاعلی قال حدثنی ابو عبد اللّه ع بحدیث فقلت له جعلت فداک أ لیس زعمت لی الساعه کذا و کذا فقال لا فعظم ذلک علی فقلت بلی و اللّه زعمت قال لا و اللّه ما زعمته قال فعظم علی فقلت بلی و اللّه قد قلت قال نعم قد قلته اما علمت ان کل زعم فی القران کذب اه فت و الثالث بتاویل الصلاه الی فعلها و نحو ذلک و مثله شائع فی کلمات العرب کما لا یخفی علی المتتبع فصل یستثنی من هذا الحکم امور منها الخز فان الصلاه فیه صحیحه بالإجماع و النصوص و منها السنجاب علی المشهور بل قیل لا خلاف فیه و عن ق انه من دین الامامیه الذی یجب الاقرار به و الاخبار به مستفیضه و لکن فی بعض الروایات المنع منه و منها الثعالب و الارانب کما فی جمله من الاخبار و لکنها

مع موافقها للعامه معارضه بما هو اقوی و فی الانتصار و غیره دعوی الاجماع علی عدم جواز الصلاه فیها و منها السمّور و الفنک کما فی بعض الاخبار و هو شاذ معارض بما هو اقوی و منها القاقم علی ما قیل و لیس علیه دلیل بل فی بعض الاخبار ما یدل علی المنع من لبسه و الصلاه فیه و منها الحواصل کما فی بعض الروایات و لکنه کما ذکر و منها ما یکون طاهرا من فضلات الانسان کما صرح به جمع من الاعیان بل الظاهر انه مما لا خلاف فیه و فی بعض الاخبار أیضا دلاله علیه و السیره القطعیه شاهده به و منها ما لا نفس له سائله کالقمل و البق و البرغوث و اشباهها کما نص علیه جماعه مستدلین بالاصل و اختصاص الاخبار المانعه بغیره بحکم التبادر فتدبر و منها اللؤلؤ لو قلنا بکونه جزء من الصدف للسیره و ما روی من انه کان لفاطمه ع قلاده فیها سبع لئالی و لقوله تعالی وَ تَسْتَخْرِجُونَ حِلْیَهً تَلْبَسُونَها فت و منها ما کان من اجزاء غیر المأکول فی البواطن کما لو جعل من حیوان کک فی فیه نصّ علیه بعضهم للأصل و اختصاص الاخبار بما کان علی الثوب او ظ البدن و منها ما لو کان الحال حال ضروره و تقیه بلا خلاف فیه و فی بعض الاخبار دلاله علیه و منها ما لو کان مما لا یتم الصلاه فیه منفردا کالقلنسوه علی مذهب بعض لبعض الروایات و القیاس بالنجاسه و الاظهر الاشهر عدم الاستثناء

تتمیم اذا شک فی شعر مثلا هل هو مما یؤکل او مما لا یؤکل ففی جواز الصلاه فیه و عدمه اشکال

ینشاء من الاشکال فی انه مانع فما لم یثبت یحکم بالصحه او الصلاه فیما یؤکل و نحوه شرط و الشک

فی الشرط مستلزم للشک فی المشروط و لعل الاول اظهر و کذا الکلام فما لو شک فی کونه مذکی و لکن ظاهر روایه زراره المذکوره اشتراط العلم بالتذکیه و قد عرفت ان الاخذ من المسلم یقوم مقام العلم بها

الثانیه لا یجوز الصلاه فی شی ء من المیته الا ما یستثنی

فصل هذا مما اجمعت علیه الفرقه الناجیه و النصوص به مستفیضه بل متواتره و ربما یستثنی المدبوغ و هو ضعیف و فی روایه محمد بن مسلم قال سألته عن جلد المیت أ یلبس فی الصلاه اذا دبغ قال لا و لو دبغ سبعین مرّه اه و الظاهر استثناء ما لیس له نفس سائله کما صرح به جماعه و کذا ما لا تحله الحیوه بلا خلاف فیه کما تقدم

الثالثه کل ما لا تجوز الصلاه فیه وحده فلا باس بالصلاه فیه اذا کان نجسا

فصل هذه القاعده بعینها مذکوره فی روایه زراره الآتیه و مستفاده من اخبار اخر مستفیضه کدعوی الاجماع من الطائفه فلا ریب و لا اشکال فی هذه الکلیه أصل روی خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن محمد بن الحسن عن علی بن اسباط عن علی بن عقبه عن زراره عن احدهما ع قال کل ما کان لا یجوز الصلاه فیه وحده فلا باس بان یکون علیه الشی ء مثل القلنسوه و التکه و الجورب اه و روی باسناده عن د عن محمد بن احمد بن داود عن ابیه عن علی بن الحسین و محمد بن یحیی عن محمد بن احمد بن یحیی عن العباس بن معروف او غیره عن عبد الرحمن بن ابی نجران عن عبد اللّه بن سنان عمن اخبره عن الصادق ع قال کل ما کان علی الانسان او معه مما لا یجوز الصلاه فیه وحده فلا باس ان یصلی فیه و ان کان فیه قذر مثل القلنسوه و التکه

و الکمره و النعل و الخفین و ما اشبه ذلک اه فصل اذا کان ما لا یتم الصلاه فیه حریرا فهل الحکم فیه کما ذکرا و لا خلاف و قد روی خ باسناده عن سعد عن موسی بن الحسن بن احمد بن هلال عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی عن الصادق ع قال کل ما لا یجوز الصلاه فیه وحده فلا باس بالصلاه فیه مثل التکه الابریشم و القلنسوه و الخف و الزیاد یکون فی السراویل و یصلی فیه اه و هو دلیل علی الجواز و ربما یستدل له بجواز الصلاه فیه اذا کان نجسا و هو ضعیف

الرابعه کلما کان مغصوبا فلا یجوز الصلاه فیه الا باذن المالک

فصل هذا مما ارسلوه ارسال المسلمات و ادعی جماعه انه من الاجماعیات و ربما یستدل له بوجوه لا یصلح للدلاله فان ثبت الاجماع و الا فالمتامل فیه محال و قد بسطنا الکلام فیه فی منتقد المنافع شرح النافع

باب مکان المصلی

اشاره

و فیه قواعد

الأولی یجوز الصلاه فی کل مکان الّا ما یستثنی

فصل هذا مما اتفق علیه الفریقان و قد رووا بطرقهم عن النبی ص انه قال جعلت لی الارض مسجدا و طهورا أصل روی ق مرسلا عن النّبیّ ص انه قال اعطیت خمسا لم یعطها احد قبلی جعلت لی الارض مسجدا و طهورا و نصرت بالرعب و احل لی المغنم و اعطیت جوامع الکلم و اعطیت الشفاعه اه و روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد عن ابراهیم بن محمد الثقفی عن محمد بن مروان عن ابان بن عثمان عمن ذکره عن الصادق ع قال ان اللّه اعطی محمدا شرائع نوح و ابراهیم و موسی و عیسی الی ان قال و جعل له الارض مسجدا و طهورا اه و روی البرقی فی المحاسن عن النوفلی باسناده عن النبی ص انه قال الارض کلها مسجدا لا الحمام و القبر اه و فی روایه عبید بن زراره عن الصادق ع الارض کلها مسجدا

لا- بئر غائط او مقبره او حمام اه و فی المعتبر عن النبی ص قال جعلت لی الارض مسجدا و ترابها طهورا انما ادرکتنی الصلاه صلیت اه فصل یستثنی من ذلک علی وجه الحتم مواضع منها المکان المغصوب فلا یجوز الصلاه فیه اجماعا و لا تصح علی المشهور بل فی جمله من الکتب دعوی الاجماع علیه فان ثبت و الا- فللتأمل فیه مجال و مستندهم عدم جواز اجتماع الامر و النهی و هو مم کما بیناه فی الاصول و ربما یستدل أیضا یقول علی ع لکمیل انظر فیما تصلی و علی ما تصلی ان لم یکن من وجهه و حله فلا- قبول اه و فیه ان عدم القبول اعم من عدم الصحه بحسب الظاهر و منها ما لم یکن مأذونا فیه من مالکه باحد وجوه الاذن و الکلام فیه کما ذکر و منها ما کان نجسا بالنجاسه المتعدیه الی الثوب او البدن لما تقدم من اشتراط الطهاره فی الصلاه و یستثنی أیضا مواضع و لکن علی وجه التنزه کالحمام و المقابر و بیت فیه مجوسی او خمر أو مسکر أو الطرق و المنجه و المالحه و ذات الجیش و الصلاصل و ضجنان و وادی الشقره و بطون الاودیه و بیوت الغائط و قری النمل و غیر ذلک مما فصل فی محله

الثّانیه کل المساجد یستحب الصلاه فیها الا ما یستثنی

فصل هذا اجماعی بل ضروری مدلول علیه باخبار مستفیضه بل متواتره و بالسیره القطعیه الکاشفه عن سیره النبی ص و الصحابه و فی روایه الفضل عن الصادق ع قال یا فضل لا یأتی المسجد من کل قبیله الا وافدها و من اهل کل بیت إلا نجیبها یا فضل لا یرجع صاحب المسجد الا باحدی ثلاث خصال اما دعاء یدعو به یدخله اللّه به الجنه و اما دعاء یدعو به فیصرف اللّه عنه بلاء الدنیا و اماء اخ یستفیده فی اللّه اه و فی مرسله علی بن الحکم عنه ع

قال من مشی الی المسجد لم یضع رجلا علی رطب و لا یابس الا سبحت له الارض الی الارضین السابعه اه أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن عمرو بن عثمان عن محمد بن عذافر عن ابی حمزه او عن محمد بن مسلم عن الباقر ع قال ان بالکوفه مساجد ملعونه و مساجد مبارکه فاما المبارکه فمسجد غنی و اللّه ان قبلته لقاسطه و ان طینته لطیبه و لقد وضعه رجل مؤمن و لا یذهب الدنیا حتی تفجر عنده عینان و یکون عنده جنتان و اهله ملعونون و هو مسلوب عنهم و مسجد بنی ظفر و هو مسجد السهله و مسجد بالحمراء و مسجد جعفی و لیس هو الیوم مسجدهم و اما المساجد الملعونه فمسجد ثقیف و مسجد الاشعث و مسجد جریر و مسجد سماک و مسجد بالحمراء بنی علی قبر فرعون من الفراعنه اه و فی مرسله صفوان عن الصادق ع ان امیر المؤمنین ع نهی بالکوفه عن الصلاه فی خمسه مساجد مسجد الاشعث بن قیس و مسجد جریر بن عبد اللّه البجلی و مسجد سماک بن محرمه و مسجد شیث بن ربعی و مسجد التیم اه و زید فی بعض الروایات مسجد بنی السید و مسجد بنی عبد اللّه بن دادم و فی روایه عبیس عن الباقر ع جددت اربعه مساجد بالکوفه فرحا لقتل الحسین ع مسجد الاشعث و مسجد جریر و مسجد سماک و مسجد شبث بن ربعی اه

الثالثه لا صلاه لجار المسجد الا فی المسجد

فصل هذا مروی فی کتب اصحابنا مرسلا عن النبی ص و فی یب الا فی مسجده اه و الظاهر روایته من طرق العامه أیضا و روی عبد اللّه بن جعفر فی قرب الاسناد عن السندی بن محمد عن ابی البختری عن جعفر عن ابیه ع ان علیا ع کان

يقول ليس لجار المسجد صلاه اذا لم يشهد المكتوبه فى المسجد اذا كان فارغا صحيحا اه و روى خ باسناده عن احمد بن محمد عن محمد بن يحيى عن طلحه عن جعفر عن ابيه ع عن على ع قال لا صلاه لمن لا يشهد الصلوات المكتوبات من جيران المسجد اذا كان فارغا صحيحا اه و المراد نفى الفضل و الكمال للإجماع قولا و فعلا على صحه الصلاه مطلقا فى غير المسجد و من هنا يحمل الاخبار الداله على اراده النبى ص الحرق على اقوام كانوا لا يشهدون الصلاه فى المسجد على وجوه لا تنافى ما ذكرناه و فى روايه زريق عن الصادق ع قال من صلى فى بيته جماعه رغبه عن المسجد فلا صلاه له و لا لمن صلى معه الا من عله تمنع المسجد اه فتدبر

الرابعه كل النوافل فى البيت افضل من المسجد

فصل لا خلاف فى ذلك و ربما علل بان الفرائض ابعد من الرياء بخلاف النوافل اذ لا يصليها الا الآدميون و قد روى خ فى مجالسه بسنده عن ابى ذر عن رسول اللّه ص فى وصيته له انه قال فضل الصلاه فى المسجد الحرام و مسجد النبى ص و افضل من هذا كله صلاه الرجل يصليها فى بيته حيث لا يراه الا اللّه يطلب بها وجه اللّه الى ان قال يا أبا ذر ان الصلاه النافله تفضل فى السر على الصلاه فى العلانيه كفضل الفريضه على النافله الخ اه

باب ما يسجد عليه

اشاره

و فيه قواعد

الأولى لا يجوز السجود الا على كل ما كان ارضا او ما اثبتته سوى ما يستثنى

فصل هذا اجماعى منصوص عليه فى جمله مستفيضه من الاخبار أصل روى ق باسناده عن هشام بن الحكم انه قال لأبى عبد اللّه ع اخبرنى عما يجوز السجود عليه و عما لا يجوز قال السجود لا يجوز الا على الارض او على ما انبتت الارض الا ما اكل

او لبس فقال له جعلت فداک ما العله فی ذلک قال لان السجود خضوع للّه عج فلا ینبغی ان یکون علی ما یؤکل و یلبس لان ابناء الدنیا عبید ما یأکلون و یلبسون و الساجد فی سجوده فی عباده اللّه عج فلا ینبغی ان یضع جبهته فی سجوده علی معبود ابناء الدنیا الذین اغتروا بغرورها و السجود علی الارض افضل لأنه ابلغ فی التواضع و الخضوع للّه عج اه و روی باسناده عن الاعمش عن الصادق ع فی حدیث قال لا یسجد الا علی الارض او ما انبت الارض الا الماکول و القطن و الکتان اه و بمعناه اخبار اخر

الثانیه کل شی ء یکون غذاء الانسان فی مطعمه او مشربه او ملبسه فلا یجوز الصلاه علیه

اشاره

فصل هذا بعینه رواه الحسن بن علی بن شعبه فی تحف العقول عن الصادق ع و هو اجماعی و یدل علیه أیضا ما اشرنا الیه من الاخبار فصل الحق ان وضع الجبهه علی ما ذکر لیس معتبرا فی صدق السجود لغه و لا عرفا و لم یثبت الحقیقه الشرعیه کما توهمه بعضهم بالنسبه الی هذا اللفظ و لکن اعتباره فی سجود الصلاه مستفاد مما اشرنا الیه فیکون اصلا ثانویا و علیه فلو شک فی الشی ء هل هو مما یصح السجود علیه او من غیره فمقتضی الشرطیه المستفاده من الاخبار عدم جواز السجود علیه للشک فی تحقق الشرط نعم لو حصل لنا العلم بان هذا الشی ء مثل ارض او ما انبتته و لکن شککنا فی کونه مأکولا او ملبوسا او غیرهما فالظاهر جواز السجود علیه لرجوع الشک ح الی الشک فی تحقق المانع و یمکن ان یق باشتراط کونه ارضا او ما انبتته علی وجه لا یکون مأکولا او ملبوسا فیکون قیدا للشرط فیعتبر العلم ح بتحققه أیضا و بدونه یکون الشرط مشکوکا فیه فلیت

تتمه قد یبیح الضروره و التقیه السجود علی القطن و الکتان

و المسح و البساط و الملابس و علی ظهر الکف و غیر ذلک بلا خلاف فیه و یدل علیه جمله من الاخبار

الثالثه کلما کان نجسا فلا یجوز وضع الجبهه علیه فی الصلاه

فصل هذا هو المعروف بین الاصحاب و دعاوی الاجماع علیه مستفیضه و فی بعض الکتب ان علیه المسلمین فی الاعصار و الامصار و لکن ربما یحکی عن شاذ من اصحابنا انه لم یشترط طهاره موضع الجبهه أیضا للأصل و اطلاق الاخبار و هو حسن لو لم یثبت الاجماع علی الاشتراط لما ذکر مضافا الی ان هذا مما یعم به البلوی فحلو الاخبار الوارده فی السجود عن الاشاره الی هذا الاشتراط دلیل واضح علی عدم اعتباره و فی الاستدلال بالنبوی المشهور جنبوا مساجدکم النجاسه تأمل لا یخفی وجهه و ربما یستدل أیضا بوجوه اخر کلها ضعیفه و لکن الظاهر تحقق الاجماع علیه فلا اشکال فصل لو قلنا بان مناط الحکم هنا هو الاجماع فلو سجد علی ما زعمه طاهرا فبان نجسا فلا اعاده علیه مطلقا لا فی الوقت و لا فی خارجه للخلاف ح مع ان الامر تقتضی الاجزاء فتدبر باب النیه و فیه قواعد الاولی لا عمل الابنیه فصل هذا من النبویات المشهوره المسلمه بین الفریقین لا راد له و هو مروی من طرقنا عنه ص و عن غیره من الائمه ع أیضا و من طرقهم ع عنه ص و قد استدل الفقهاء به فی جمیع العبادات و فرعوا علیه جمله وافیه من الفروعات أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن محبوب عن مالک بن عطیه عن ابی حمزه عن علی بن الحسین ع قال لا عمل الابنیه اه و روی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد عن ابیه عن ابی اسماعیل

ابراهیم بن اسحاق الازدی عن ابی عثمان العبدی عن جعفر عن آبائه عن امیر المؤمنین ع قال قال رسول اللّه ص لا قول الا بعمل و لا- قول و لا عمل الا بنیه و لا قول و عمل و نیه الا باصابه السنه اه و روی ق فی الخصال بسنده الی ابی حمزه الثمالی عن علی بن الحسین ع قال لا- حسب لقرشی و لا- عربی الا- بتواضع و کرم الا بتقوی و لا عمل الا بنیه و لا عباده الا بتفقه الخ اه و روی الصفار فی بصائر الدرجات بسنده الی ابی عثمان العبدی عن جعفر عن ابیه عن علی ع قال قال رسول اللّه ص لا قول الا بعمل و نیه اه و روی خ فی المجالس بسنده الی محمد بن علی بن حمزه العلوی عن ابیه عن الرضا ع عن آبائه قال قال رسول اللّه ص لا حسب الا- بالتواضع و لا کرم الا بالتقوی و لا عمل الا بنیه اه فصل النیه بتشدید الیاء و قد یخفف مصدر نوی الشی ء ینویه اذا قصده و الظاهر ان المراد بها فی هذا الحدیث هو اخلاص العمل للّه المعبّر عنه فی لسان الفقهاء بنیه القربه و الا فعدم انفکاک الاعمال عن القصد فی الجمله غالبا مما لا یحتاج الی بیان من الشرع لضرورته ککک و لذا قیل انه لو کلف اللّه بالصلاه او غیرها من العبادات بغیر نیه کان تکلیف ما لا یطاق و یرشد الی ذلک ما رواه خ فی المجالس بسنده الی ابی ذر عن النبی ص قال یا أبا ذر لیکن لک فی کل شی ء نیته حتی فی النوم و الاکل اه و یمکن ان یق ان المراد بالنیه هو الاعتقاد الصحیح و یؤیّده قول الصادق ع فی روایه ابی عروه ان اللّه یحشر الناس علی نیاتهم یوم القیمه اه فلیت و کیف کان فالحدیث محتمل لمعان منها ما اشرنا الیه و قد عرفت ما فیه و منها ان المراد لا عمل یترتب علیه کمال الا ما عمل

ابتغاء مرضات اللّه و قصد به التقرب اليه فالنفى متعلق بالكمال الذى هو من صفات العمل لا نجسه و يرشد الى هذا الوجه ما تقدم من روايه ابى ذر و سياق سائر الاخبار لتحقق الكرم و ثبوته قطعا بدون التقوى و الحسب بدون التواضع أيضا و على هذا فلا يصح الاستدلال بهذا الحديث على بطلان العبادات بدون نيت القربه لحصول الامتثال بمجرد صدق الاسم اللهم الا ان يق بالتلازم بين عدم الكمال و عدم الصحه و هو ممنوع مع ان الكمال المنفى لا يستلزم نفى الثواب بالمره الّا ان يقدر الثواب متعلقا للنفى و هو وجه اخر و منها ان المراد ان لا عمل يحسب من عباده اللّه و يعد من طاعته بحيث يصح ان يترتب عليه الاجر فى الآخره الا ما يراد به التقرب الى اللّه قاله المحدث القامانى فى الوافى و يندرج فى هذا المعنى جميع العبادات و المعاملات أيضا الا ان فى الاستدلال به على اشتراط نيته القربه فى العبادات اشكالا لعدم التلازم بين عدم الثواب و عدم الصحه بحسب الظاهر كما فى صلاه المغتاب و شارب الخمر و تارك الجماعه و اشباههم ممن وردت الاخبار بعدم قبول صلاتهم و الحاصل ان الصحه عباره عن موافقه الامر و هو اعم من ترتب الثواب و عدمه نعم لو اقتصر على تقدير العباده خاصه صح الاستدلال كما لا يخفى على المتامل و منها ان المراد انه لا عمل صحيحا يترتب عليه الاثر المعتد به الا ما كان مقرونا بنيه القربه و على هذا ففيه الدلاله على ما ذكروه من اشتراط النيه فى العباده و لكنه مستلزم لتخصيص الاكثر الممنوع او المستهجن عند الاكثر لعدم توقف صحه المعاملات و جمله من العبادات على نيه القربه فتدبر و منها ان المراد انه لا عمل

عنـد الشـارع يعـد من الاعمال الا ما كان فيه نيه القربه و هـذا راجع الى نفى الجنس كما هو ظ كلمه لا التبرئه و هو حسن لو قلنا بـان الالفـاظ سام للصـحيحه و لكنه خلاف التحقيق و ربما يسـتدل عليه بهـذا الحـديث و هو ضـعيف و لا يخفى ان نفى الجنس مستلزم لنفى سائر صفاته أيضا و عليه فيخرج المعاملات فيرد ما اشرنا اليه و ربما يق باجمال هذا الحديث لتساوى هذه الوجوه فيه و فيه نظر فصـل لاـ خلاـف يعتـد به فى اشتراط جميع العبـادات بنيه القربه و ربما يسـتثنى من ذلك جمله من العبادات منها النظر المؤدى الى معرفه اللّه تعـالى فـانه عبـاده واجبه بحكم العقل و النقل و لا يجب فيه النيه لفرعيتها عن معرفه اللّه و المفروض عـدم حضولها قبل النظر و الا كان تحصـيلا للحاصل و منها نفس النيه و اراده الطاعه فانها أيضا عبادت كما يظهر من جمله من الاخبار و صـرح به جمع من فقهائنـا الاـبرار و لا يحتاج الى النيه و إلا لزم التسـلسل و منها ترك المحرمات و المكروهات فانه عباده و لا تجب فيه نيه بمعنى حصول الامتثـال به و منها كما هو ظ الاخبار الوارده فيه و ربما يوجه بان الترك لا تعـدد فيه فلا تقع الا على وجه واحـد و بان الغرض هجران هـذه الاشـياء ليسـتعد به للعمل الصالح فليت و منها الجهاد فانه عباده لا تعتبر النيه فى صـحتها و انما اعتبرت فى اسـتحقاق الثواب بها و منها ردّ الوديعه و قضاء الـدين على ما ذكره ش فى قواعـده قال لا يحتاج الى نيه مميزه و ان احتاج فى استحقاق الثواب الى قصد التقرب الى اللّه اه و التحقيق ان العباده ان كانت عباده عما يترجح فعله على تركه مطلقه

فمثل رد الوديعه عباده مستثناه مما يشرط فيه نيه القربه للإجماع على براءه ذمه الودعى بمجرد الرد مطلقا و ان لم ينو القربه و ان كانت عباره عما يتوقف على قصد القربه كما صرحوا به فى مقام الفرق بينها و بين المعاملات فليس مثل رد الوديعه اذا لم ينوبه القربه من العبادات حتى يحتاج الى اخراجه و استثنائه و كذا لو قلنا بانها عباره عما لم يعلم انحصار المصلحه فيه فى شى ء فان المصلحه فى رد الوديعه معلومه فتدبر

الثانيه انما الاعمال بالنيات

فصل هذا أيضا من النبويات المشهوره المسلمه بين فقهاء الفريقين المتكرره على السنتهم المستند اليها فى كتبهم لتأسيس احكام كثيره متعلقه بالنيّات و فى بعض الكتب ان هذه الروايه من المتواترات أصل روى خ فى مجالسه عن جماعه عن ابى المفضل عن احمد بن اسحاق بن العباس الموسوى عن ابيه عن إسماعيل بن محمد بن اسحاق بن محمد قال حدثنى على بن جعفر بن محمد و على بن موسى بن جعفر هذا عن اخيه و هذا عن ابيه موسى بن جعفر ع عن آبائه ع عن رسول اللّه ص فى حديث قال انما الاعمال بالنيّات و لكل امرء ما نوى فمن غزى ابتغاء ما عند اللّه فقد وقع اجره على اللّه و عن غزى يريد عرض الدنيا او نوى عقالا لم يكن له الا ما نوى اه و رواه فى يب أيضا مرسلا عنه ص فصل استدلوا بهذا الحديث على وجوب النيه و اشتراطها فى كل عباده لدلالته على حصر كل عمل فيما كان مقرونا بالنيه فيكون مفاده هو ما يستفاد من الحديث السابق من عدم صحه شى ء من الاعمال الا بالنيه او عدم صدق العمل على شى ء منها

بـدونها و فیه ما تقدم من اسـتلزامه اشتراط المعاملات أیضا بالنیه اذ الجمع المحلی باللام ظاهر فی العموم فلا بد من اخراجها من الاعمـال المشترط فیهـا ذلـک فیلزم تخصـیص الاـکثر و دعوی ظهور العمـل فی العبـاده فیحمل علیها ممنوعه مع ان الحمل علی الظاهر المتبادر لیس فی العام بحسب الوضع و الـذی یظهر لی من معنی هذا الحدیث ان المراد ان الاعمال التی یمکن الاتیان بها علی وجه العباده و علی غیر هـذا الوجه انما تتمیز بالنیه فتصـیر عباده لو نوی بها ابتغاء وجه اللّه و غیرها لو نوی بها غیر ذلک مثلا لطمه الیتیم قابله لان تقع عباده بان قصـد بها التادیب و ان تقع معصـیه بان قصـد بها الظلم و لعل فی ذیل روایه المجالس اشـعارا بهـذا المعنی و علی هـذا فینـدرج فی الاعمال جمیع المعاملات أیضا الا ما لم یحتمل العباده و تعذر فیه قصد القربه و کذا جمیع العبـادات الاـ مـا کـان متمحضا للعباده لا تحمل غیرها فتـدبر فصل ربما یتوهم دلاله هـذا الحـدیث علی وجوب اسـتحضار جمیع مشخصات الفعل و صفاته عند نیته نظرا الی لفظه النیات الظاهر فی العموم و فیه نظر فان الایراد بلفظ الجمع انما هو لا یراد العمل بهـذا اللفظ و قـد صـرح جماعه بان مقابله الجمع بالجمع تفیـد التوزیع مع ان ما ذکر مسـتلزم لوجوب القصد الی جمیع الصـفات المتصوره للفعل و لا قائل به و قد عرفت ان الظاهر من هذا الحدیث بیان ان العمل المحتمل للعباده و غیرها انما یتمیز و یشـخص بـالنیه فغایه ما یـدل علیه اشتراط تمیز العباده عن العاده و المعامله کما فی الوضوء فانه کما تقع عباده یقع عاده کالتنظف و التبرد و غیرهما و اما وجوب تمیز افراد العباده کالفرض عن النفل و الاداء عن القضاء و نحو ذلک فلا دلاله

فیه علیه و ان قیل بها فصل ربما یقدر الاقتران متعلقا للظرف فیفید ان کل عمل مقترن بالنیه فیستدل به علی وجوب استحضار النیه فی کل جزء من اجزاء العمل و مقارنتها لأول جزء منه الی اخره و فیه نظر

الثالثه لکل امرء ما نوی

فصل هذا أیضا من النبویات المشهوره المستدل بها فی کتب اصحابنا و غیرهم و قد قدمنا ما یشتمل علیه بعینه و فی بعض الاخبار انما لکل امرء الخ کما تقدم و الظاهر ان المراد به ما اشرنا الیه من المعنی فی الحدیث السابق و ربما یستدل به علی اعتبار نیه الوجه من الوجوب و الندب فی العبادات و فیه نظر نعم یمکن الاستدلال به علی بطلان الفریضه لو نوی بها الندب و الندب لو نوی به الفرض فان ما کلف به لم ینوه و ما نواه لم یکلف به فتدبر و کیف کان فتقدیر العمل لا محیص عنه فمعناه ان لکل امرء فی عمله ما نواه و الا لاقتضی الاجتزاء فی جمیع الموارد بمجرد النیه و یدل ح علی ان نیه المعصیه تکون معصیته و ان لم یتلبس بها و هو خلاف ما صرح به الاصحاب و نطق به الاخبار و شهد به الاعتبار و قد روی فی فی بسنده عن زراره عن احدهما ع قال ان اللّه تعالی جعل لآدم فی ذریته ان من هم بحسنه فلم یعملها کتبت له حسنه و من هم بحسنه و عملها کتبت له عشر و من هم بسیئه لم یکتب علیه و من هم بها و عملها کتبت علیه سیئه اه و مثله اخبار اخر و فیها الدلاله علی ان نیه الطاعه طاعه و هو من فضل اللّه علی عباده فصل لو نوی المعصیه و تلبس بما یراه معصیه فبان خلافها کمن شرب ما یراه خمرا فبان خلا او جامع امرأه اعتقدها اجنبیه فبانت محلّله او قتل من یراه محقون الدم فبان او جامع امراته بظن انها حائضا فظهر انها

کانت طاهره او اکل طعاما فی ید غیره فبان انه ملکه او ذبح شاه بظن انها من غیره فظهر انها کانت من شیاهه فالحق الموافق لمذهب اهل التحقیق ان هذا لا یوجب عصیانا و لا یستعقب عقابا لأنه لم یأت بما نهی اللّه عنه و المفروض انه غیر مؤاخذ بمجرد النیه لما اشرنا الیه من الاخبار فما قیل من انه یحکم علیه بفسقه و یعاقب علی فعله فی الآخره ما لم یتب عقابا متوسطا بین عقاب الکبیره و الصغیره کما عن بعض العامه فلا دلیل علیه سوی ما قیل من دلاله هذا الفعل علی عدم مبالاته بالمعاصی و جرأته علی اللّه و من ان العداله انما اشترطت لتحصیل الثقه و الطمانینه و من این ذلک مع هذه الجرأه و هو کما تری نعم لو قیل بان فعله هذا کاشف عن خبث سریرته و عدم ثبوت ملکه العداله له لکان حسنا و مما ذکرناه ظهر أیضا ضعف ما حکی عن بعض الاصحاب من انه لو شرب المباح متشبها یشارب المسکر فقد فعل حراما اللهم الا ان یدل علی حرمه مطلق التشبه باهل المعاصی دلیل فیکون الحرمه من هذه الجهه و لکن الظاهر عدمه فت و اما لو نوی مباحا فبان محرما فلا اشکال فی عدم العصیان و وجهه واضح اصل روی الحمیری فی قرب الاسناد عن هاون بن مسلم عن مسعده بن صدقه قال سمعت جعفر بن محمد ع و سئل عما قد یجوز و عما لا یجوز من النیه و الاضمار فی الیمین قال ان النیات قد تجوز فی موضع و لا تجوز فی اخر فاما ما تجوز فیه فاذا کان مظلوما فما حلف به و نوی الیمن فعلی نیته فاما اذا کان ظالما فالیمین علی نیه المظلوم ثم قال لو کانت البنات من اهل الفسق یؤخذ بها اهلها اذن لأخذ کل من نوی الزنا بالزنا و کل من نوی السرقه بالسرقه و کل من

نوی القتل بالقتل و لکن اللّه تبارک و تعالی عدل کریم لیس الجور من شانه و لکنه یثیب علی نبات الخیر اهلها و اضمارهم علیها و لا یؤاخذ اهل الفسوق حتی یعملوا و ذلک انک قد تری من المحرم من العجم ما لا یراد منه ما یراد من العالم الفصیح و ککک الاخرس فی القراءه فی الصلاه و التشهد و ما اشبه ذلک فهذا بمنزله العجم المحرم لا یراد منه ما یراد من العاقل المتکلم الفصیح الی ان قال و لو ذهب من لم یکن فی مثل حال الاعجمی المحرم ففعل فعال الاعجمی و الاخرس علی ما قد وصفنا اذا لم یکن احد فاعلا- لشی ء من الخیر و لا- یعرف الجاهل من العالم اه فصل قال الفاضل المجلسی ره کان هذا ای قوله و ذلک انک قد تری الخ بیان و؟؟؟ نظیر لاختلاف النیات فی الجواز بالنسبه الی بعض الاشخاص و عدمه بالنسبه الی بعض فان بعض الناس یجوز لهم اضمار القرابه و بعضهم یجوز لهم اللحن دون الاضمار و بعضهم لا یجوز لهم شی ء منهما فککک التوریه من النیه تجوز للمظلوم و لا- یجوز للظالم و تحمل ان یکون بیانا لکرمه و عدله تعالی فانه لا یکلف نفسا الا وسعها و لا یطلب منهم جهدها بل وسع علیهم اکثر من ذلک اه و لعلّ الاحتمال الثانی اظهر فتدبر

الرابعه نیه المؤمن خیر من عمله

فصل هذا أیضا مما اشتهر روایته عن النّبیّ ص و فی بعض الروایات ابلغ من عمله و فی بعضها افضل و مؤدی الکل واحد أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن النوفلی عن السکونی عن الصادق ع قال قال رسول اللّه ص نیه المؤمن خیر من عمله و نیه الکافر شر من عمله و کل عامل یعمل علی نیته اه و روی عنه أیضا عن ابیه عن القسم بن محمد عن المنقری عن سفیان بن عیینه عن الصادق ع فی حدیث

قال و النیه افضل من العمل الا و ان النیه هی العمل ثم تلا قوله تعالی قُلْ کُلٌّ یَعْمَلُ عَلیٰ شاکِلَتِهِ یعنی علی نیته اه و روی ابن خ فی امالیه عن ابیه عن جماعه عن ابی المفضل عن علی بن احمد بن سیابه عن عبد الرحمن بن کثیر الهاشمی عن حماد بن عیسی عن عمر بن أذینه عن الفضل بن یسار عن ابی جعفر ع عن ابائه ع ان رسول اللّه ص قال نیه المؤمن ابلغ من عمله و ککک نیه الفاجر اه فصل ربما یتوهم المنافات بین هذا الحدیث و ما روی من ان افضل الاعمال احمزها بالحاء المهمله و الزاء المعجمه ای اشدها و اصعبها من الخمر او الحمازه و یق رمان حامز اذا کان فیه حموضه بالضاد المعجمه فان العمل احمز من النیه التی لا یحتاج فی ایقاعها الی علاج و مزاوله بالآلات فکیف تکون خیرا من العمل المحتاج فیه الی ذلک مع ان فی جمله من الروایات ان المؤمن اذا هم بحسنه کتبت له حسنه واحده فاذا فعلها کتبت له عشر و هذا صریح فی افضلیه العمل و الذی یظهر لی من معنی هذا الحدیث بعد الغض عما ورد من الاخبار فی تفسیره ان المراد بالنیه فیه هو الاعتقاد الصحیح الذی هو مناط الایمان الذی یؤثر معه سائر الاعمال و یترتب علیه الآثار الاخرویه و المثوبات الربانیه و توضیح ذلک ان المؤمن من حیث انه مؤمن کأنه مرکب من الاقرار بالجنان و العمل بالارکان و بعباره اخری من الاعتقاد القلبی و العباده بالجوارح و لا ریب ان تحصیل الاول بالنظر الصحیح القامع لمواد الشبه و الشکوک التی بلقها الشیطان و خلفائه فی القلوب احمز من تحصیل الثانی لأنه مجرد عمل یظهر من الجوارح لا یق ان عمل المؤمن

المنسوب اليه بالإضافه مأخوذ فيه اعتبار هذه الاعتقاد فكيف تكون النيه وحدها افضل من عمله المشتمل عليها فان المراد من العمل هو مجرده الخالى عن هذا الاعتقاد لدلاله سوق الكلام و امثال عليه اما ترى انه لو قيل ان الانسان مركب من روح و جسد و روحه افضل من جسده لا يفهم منه ان روحه المجرد افضل من جسده المشتمل على الروح بل المتبادر منه ان روحه من حيث هو افضل من جسده ككك و الحاصل ان الاعتقاد الصحيح افضل من العمل الخالى عنه بل لا فضل فى العمل الا به فانه روحه فى نفس الامر مع ان الاعتقاد وحده ربما يكون سببا للنجاه فى الآخره بخلاف العمل ككك بل المؤمن بحسب الاعتقاد و ان كان فاسقا بالعمل ينتهى امره لا- محاله الى الجنه على ان الاعتقاد الصحيح الكامل يكون فى الغالب داعيا الى العمل و باعثا عليه بخلاف العمل و بالجمله وجوه افضليه الاعتقاد من العمل كثيره لا- تخفى و استعمال النيه فى الاعتقاد كثيرا مما لا سبيل الى انكاره فصل قد ذكروا لهذا الحديث وجوها اخر يدفع ببعضها الاشكال الذى مرّ و فى بعضها نظر منها ان المراد ان نيه المؤمن بغير عمل خير من عمله بغير نيه و اعترض عليه بان افعل التفضيل يقتضى المشاركه فى اصل الفضل و لا عمل الابنيه فلا يكون فيه ح فضل حتى تكون النيه خيرا منه و لذا لا يق العسل احلى من الخل و علىّ خير من عمر و قد قيل او روى من فضل عليا على عمر فقد كفر لاستلزامه اعتقاد فضل فى عمر أيضا و هذا الاعتراض وارد على الوجه الذى ذكرناه أيضا و لكنه مدفوع بان ما نحن فيه من قبيل قوله تعالى وَ بُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ و فيه نظر فان مبنى هذا الوجه على ان من تفضيليه

و معه فلا تحمل ما ذکروا لا ولی ان یق ان هذا من قبیل قولهم الوجود خیر من العدم و الصحه خیر من المرض و الآخره خیر من الدنیا و الحیوه خیر من الموت و القناعه خیر من الحرص و العلم خیر من الجهل الی غیر ذلک مما شاع فی العرف و لغات الفصحاء من المعصومین و غیرهم کما لا یخفی علی المتتبع فان المراد بذلک کله ان ما یترتب علی هذا أکثر مما یترتب علی ذاک او انه لو فرض لذاک نفع او و هم لکان هذا انفع منه فلیت و منها انه عام مخصّص او مطلق مقید ای نیه بعض الاعمال الکبار خیر من بعض الاعمال الخفیفه کتسبیحه و تحمیده لما فی تلک النیه من تحمل النفس المشقه الشدیده و التعرض للغم و الهم الذی لا یوازنه تلک الاعمال و فیه نظر اذ لا دلیل علی ارتکاب ما هو خلاف الظاهر من لفظ الحدیث اللهم الا ان یجعل جمعا بین الخبرین المتعارضین کما فی عد س و فیه مضافا الی امکان الجمع بوجوه اخر فلا دلیل علی تعیین هذا الوجه انه لا شاهد علی هذا الجمع فلیت و منها ان خلود المؤمن فی الجنه انما هو بنیه انه لو عاش ابدا لا طاع اللّه ابدا فما کان سببا للخلود فی الجنه فهو افضل مما لیس کذلک و قد روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن القسم بن محمد عن المتقری عن احمد بن یونس عن ابی هاشم عن الصادق ع قال انما خلد اهل النار فی النار لأن نیاتهم کانت فی الدنیا ان خلدوا فیها ان یعصوا اللّه ابدا و انما خلد اهل الجنه فی الجنّه لان نیاتهم کانت فی الدنیا ان لو یقوا فیها ان یطیعوا اللّه ابدا فبالنیّات خلّد هؤلاء و هؤلاء ثم تلا قوله تعالی قُلْ کُلٌّ یَعْمَلُ عَلی شاکِلَتِهِ قال علی نیته اه فلیتدبر و منها انه مخصوص بالمؤمن الذی لا یمکن العمل لحصول ما یمنعه عنه

و قد علم اللّه من قلبه انه لو قدر علیه لأتی به لا یق فما وجه الافضلیه فان المؤمن اذا نوی عملا فلم تقدر علیه اصابه الغم و الحزن بخلاف ما لو قدر علیه فعمله و لا ریب انه مأجور علی حزنه زیاده علی اجره علی عمله فتدبر و ربما یستأنس لهذا الوجه بما رواه فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن ابن محبوب عن هشام بن سالم عن ابی بصیر عن الصادق ع قال ان العبد المؤمن الفقیر لیقول یا رب ارزقنی حتی افعل کذا و کذا من البر و وجوه الخیر فاذا علم اللّه ذلک منه بصدق نیه کتب اللّه له من الاجر مثل ما یکتب له لو عمله ان اللّه واسع کریم اه و انت خبیر بانه لا دلاله فیه علی افضلیه النیه بل هذا صریح فی المماثله نعم یمکن ان یق ان ذلک بالنسبه الی النیه من حیث هی و اما مع انضمامها الی ما اشرنا الیه من الحزن فلا یبعد کونها افضل و من هنا یظهر أیضا عدم منافات هذا الحدیث مع حدیث افضل الاعمال احمزها فان تحمل مثل هذا الحزن اصعب شی ء یتحمله المؤمن فان المؤمن المستعد لأعمال الخیر الممنوع منها کالرجل الجواد الذی لا یمکنه البذل فانه ربما یرضی بالموت و لا یصر علی هذه الحاله و منها ان نیه المؤمن بالطاعه مستمره و لو حکما فانه متی ذکر او ذکر و به عازما علی الطاعه و امتثال او امر و به بخلاف العمل فانه یتعطل عنه المکلف احیانا فاذا نسبت هذه النیه الدائمه الی العمل المنقطع کانت خیرا منه و قد روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد عن علی بن اسباط عن محمد بن اسحاق بن الحسین بن عمرو عن حسن بن ابان عن ابی بصیر قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن حد العباده التی اذا فعلها فاعلها کان مؤدیا

فقال حسن النیه بالطاعه اه و الحاصل ان المراد بالنیه فی هذا الحدیث هو العزم علی الطاعه المطلقه الذی هو من لوازم الایمان الثابت مع المؤمن فی جمیع الاحیان لا النیات الجزئیه المعتبره عند کل عمل خاصه و لا ریب ان العزم المشار الیه افضل من العمل و احمز من جمیع الاعمال فتدبر و منها ان النیه من الامور الباطنیه الخفیه فلا یکاد یدخلها الریاء و لا العجب بخلاف العمل و کل ما ابعد من ذنبک فهو احب الی اللّه و لذا قال الصوم لی و انا اجزی به ورد بانّ العمل و ان کان معرضا للریا و العجب الا ان المراد به فی هذا الحدیث العمل الخالی عنهما و الا لم یکن للتفضیل وجه و فیه نظر مع انه روی ق فی العلل عن ابیه عن حبیب بن الحسین الکوفی عن محمد بن الحسین بن ابی الخطاب عن احمد بن صبیح الاسدی عن زید الشحام قال قلت لأبی عبد اللّه ع سمعت تقول نیه المؤمن خیر من عمله فکیف تکون النیه خیرا من العمل قال لان العمل ربما کان ریاء للمخلوقین و النّیه خالصه لرب العالمین فیعطی عج علی النیه مالا یعطی علی العمل قال و قال ع ان العید لینوی من نهاره ان یصلی باللیل فیغلبه عینه فینام فیثبت اللّه له صلاته و یکتب نفسه تسبیحا و یجعل نومه علیه صدقه اه فتدبر و منها ان المؤمن ینوی ان یوقع عباداته علی احسن الوجوه لان ایمانه یقتضی ذلک ثم اذا کان یشتغل بها لم تیسر له ذلک کما یرید فلا یأتی بها کما ینبغی فالذی ینوی دائما خیر من الذی یعمل فی کل عباده قاله فی الوافی و یمکن ان یحمل علیه ما رواه ق فی العلل بسنده عن الحسن بن الحسین الانصاری عن بعض رجاله عن الباقر ع انه کان یقول نیه المؤمن افضل

من عمله و ذلک لأنه ینوی من الخیر ما لا یدرکه و نیه الکافر شر من عمله و ذلک لان الکافر ینوی الشر و یأمل من الشر ما لا یدرکه اه فتدبر و منها ان کل طاعه تنتظم بنیه و عمل و کل منهما من جمله الخیرات الا ان النیه من الطاعنین خیر من العمل لان اثر النیه فی المقصود اکثر من اکثر العمل لان صلاح القلب هو المقصود من التکلیف و الاعضاء آلات موصله الی المقصود و الغرض من حرکات الجوارح ان یعتاد القلب اراده الخیر و یؤکد فیه المیل الیه لیتفرغ عن شهوات الدنیا و یقبل علی الذکر و الفکر فبالضروره یکون خیرا بالاضافه الی الغرض قال اللّه تعالی لَنْ یَنالَ اللّهَ لُحُومُها وَ لا دِماؤُها وَ لکِنْ یَنالُهُ التَّقْوی مِنْکُمْ و التقوی صفه القلب و فی الحدیث ان فی الجسد لمضغه اذا صلحت صلح لها سائر الجسد حکی هذا الوجه عن الغزالی فی احیاء العلوم فلیت و منها ان المراد بالمؤمن هو المؤمن الخاص کالمغمور بمعاشره اهل الخلاف فان غالب افعاله جاریه علی التقیه و مداراه اهل الباطل و فیه انه تخصیص من غیر مخصص معه انه یمکن ارجاعه الی بعض ما تقدم و منها ان نیه المؤمن الکامل خیر من عمل المؤمن غیر الکامل یجعل اللّام للکمال کما فی قوله تعالی إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِینَ إِذا ذُکِرَ اللّهُ الخ و ارجاع الضمیر فی عمله الی احد ما یستعمل فیه لفظ المؤمن من قبیل الاستخدام و فیه ما لا یکاد یخفی و منها ان لفظه خیر لیست بمعنی افعل التفضیل بل هی الموضوعه لما فیه منفعه کما فی قوله فَمَنْ یَعْمَلْ مِثْقالَ ذَرَّهٍ خَیْراً یَرَهُ فمن لیست تفضیلیه بل هی تبعیضیه مع مجرورها صفه لخیر متعلقه بالمحذوف ای نیه المؤمن خیر من جمله اعماله لعدم انحصار العمل فیما کان بالعلاج و مساعده الجوارح

فـالنیه فعل من افعال القلب و عمل من اعماله یـدخلها الخیر و الشـر کسائر الاعمال فتـدبر و قـد یق ان لفظه خیر فی المقام بمعنی افعل و لکن قد نقع لفظه افعل مجرده عن التفضـیل فتسمی بافعل صفه کما فی قوله مَنْ کانَ فِی هٰذِهِ أَعْمیٰ فَهُوَ فِی الْآخِرَهِ أَعْمیٰ و قول الشاعر و ابیض من ماء الحدیـد کأنه شـهاب بدا و اللیل راج عساکره ای من جمله ماء الحدید و قول الاخر یا لیتنی مثّلک فی البیاض ابیض من اخت بنی اباض ای جمله اخت بنی اباض و عشـیرتها و قد تقرر فی النّحو ان مثل ابیض و اسود لا یقع افعل تفضـیل الا نادرا فان من شرطه ان لا یبنی وصف فعله علی افعل و مثله فعل التعجب فصل یظهر من بعض ما اشرنا الیه من الوجوه معنی قوله نیه الکافر شر من عمله أیضا فلا یرد انه مناف لما ورد من ان نیه الشر بمجردها لا یؤاخذ علیها و یمکن ان یجاب أیضا باختصاص ذلک بالمؤمن فضـلا من اللّه و رحمه منه و فی بعض الاخبار تصـریح بلفظه کما لا یخفی فصل معنی قوله ع الا و ان النیه هی العمل ان لها مدخلیه تامه فی تحقق العمل حتی کأنها هو و اطلاق السبب علی المسبب و حمله علیه من باب المبالغه فی توقفه علیه شائع و قـد روی محمـد بن علی بن بابویه باسـناده عن الحسن بن علی بن فضال عن الحسن بن جهم عن الفضـیل بن یسـار عن الصادق ع قال ما ضـعف بـدن عما قویت علیه النیه اه أصل روی احمـد بن محمـد بن خالـد فی المحاسن عن علی بن الحکم عن ابی عروه المسـلمی عن الصـادق ع قال ان اللّه یحشـر الناس علی نیاتهم یوم القیمه اه و فی عـد ش انه روی عن النبی ص مرفوعا و عن الصادق ع فی روایه ابی عمرو الشامی و قد سأله عن الغزو مع

غیر الامام العادل و معناه انهم محشورون علی حسب نیاتهم فی هذه الحیوه فان کانت حسنه فانما یحشرون علی وجه حسن و ان کانت سیئه فعلی وجه مکروه و یمکن ان یکون اشاره الی ما یستفاد من بعض الاخبار من انهم یحشرون علی ما یناسبه اخلاقهم و طبائعهم فمن الناس من یحشر علی صوره الذر و منهم من یحشر علی صوره القرده و الخنازیر و نحو ذلک فلیتأمل

الخامسه کل من عمل للنّاس کان ثوابه علی الناس

فصل هذا بعینه من دون لفظه کل مذکور فی عده مستفیضه من الاخبار و یدل علی ما یستفاد منه جمله اخری منها متکاثره أصل روی ق فی عقاب الاعمال عن محمد بن موسی بن المتوکل عن السعدآبادی عن احمد بن ابی عبد اللّه عن ابیه و الحسن بن علی بن فضال عن علی بن النعمان عن یزید بن خلیفه عن الصادق ع قال ما علی احدکم لو کان علی قله جبل حتی ینتهی الیه اجله أ تریدون تراءون الناس ان من عمل للناس کان ثوابه علی النّاس و من عمل للّه کان ثوابه علی اللّه ان کل ریاء شرک اه و فی روایه ابی المعزا عن یزید بن خلیفه عن الصادق ع أیضا قال کل ریاء شرک انه من عمل للناس کان ثوابه علی الناس الخ اه و فی روایه علی بن عقبه عن ابیه عنه ع قال اجعلوا امرکم هذا للّه و لا تجعلوه للناس فانه ما کان للّه فهو للّه و ما کان للنّاس فلا یصعد الی اللّه اه و فی روایه العمر کی الخراسانی عن علی بن جعفر عن اخیه ع قال قال رسول اللّه ص یؤمر برجال الی النار الی ان قال فیقول لهم خازن النار یا اشقیاء ما کان حالکم قالوا کنّا نعمل لغیر اللّه فقیل لتأخذوا ثوابکم ممن عملتم له اه فصل هذه الاخبار و اشباهها

داله علی حرمه الریاء فی جمیع العبادات و وجوب جعل العمل للّه تعالی و لا اشکال فی ذلک و لا خلاف و انما اختلفوا فی ان قصد الریاء هل یبطل العمل أیضا اولا و الاکثرون علی الاول فصل قد روی فی بعض الکتب ان الریاء شرک و ترکه کف و الظاهر ان المراد ترکه علی حاله و الاصرار علیه لا الاجتناب عنه و استعمال الشرک فی هذا المعنی شائع فی اشعار العرب و غیر اشعارهم کما لا یخفی أصل روی الحسین بن سعید عن عثمان بن عیسی عن علی بن سالم عن الصادق ع قال قال اللّه تعالی انا اغنی الاغنیاء عن الشریک فمن اشرک معی غیری فی عمل لم اقبله الا ما کان لی خالصا اه و بمعناه اخبار اخر فصل هذا یدل علی ان العمل اذا نوی به اللّه و غیره فهو کما نوی به غیره خاصه فمن نوی بانحنائه فی الصلاه للرکوع التواضع لمخلوق و رکوع الصلاه لم یقبل رکوعه و یتفرع علی هذا فروع کثیره

السادسه النیه فی جمیع العبادات یجب مقارنتها لها الا ما یستثنی

فصل هذا مما لا خلاف فیه یعتد به و ربما یستدل له ببعض ما قدمناه من الاخبار و ربما یحکی عن الجعفی و الاسکافی جواز التأخیر و هو شاذ لا ینبغی الالتفات الیه فصل لا خلاف فی استثناء الصوم من هذا الحکم فیجوز تقدیم النیه من اول اللیل و یجوز تاخیرها عن اول الفجر الی الزوال للنّاسی و الجاهل بتعلق التکلیف به و یجوز فی المندوب الی الغروب و المشهور جواز تقدیم نیه الوضوء عند غسل الیدین و لکنه من الاجزاء المستحبه فی الوضوء فلا استثناء و کذا عند المضمضه و الاستنشاق و لکن فی بعض الاخبار انهما لیسا من الوضوء فیکون مستثنی و لکنه معارض

بروایه ابی بصیر المصرحه بانهما منه فتدبر فصل لو نوی عباده فنسی حال الاشتغال بها لم یجزأ لما عرفت من اشتراط المقارنه و ربما یفرق بین النیه و العزم بان النیه ما قارن العمل و العزم ما سبق علیه قال ش فی عده یعتبر مقارنه النیه لأول العمل فما سبق منه لا یعتد به و ان سبقت النیه سمیت عزما الخ اه فتدبر

السابعه لا یجزئ النیه فی شی ء من الاعمال الا من المباشر عدا ما یستثنی

فصل هذا الاصل ای اصاله وقوع النیه من مباشر العمل مما لا خلاف فیه و هو ظ الاخبار الوارده فی النیه و قد خرج عن هذا الاصل ما لو حج الولی بالصبی غیر المیّز او المجنون فانه ینوی عنهما فیأمرهما بالحج و یجعلهما محرمین بنیه و یجنبهما ما یحرم علی المحرم و الاخبار بذلک وارده فی الصبی خاصه فالحاق المجنون به کما عن جماعه لا خ عن اشکال و یستثنی أیضا مواضع اخر منها غسل الا موات و فیه نظر لا یکاد یخفی وجهه بل هذا سهو واضح و منها ما لو اخذ الامام الزکاه قهرا فان النیه تجب ح علی الامام فیکتفی بنیه و للتأمل فی هذا الحکم أیضا مجال و منها اذا استحلف الغیر و کان الحالف مبطلا فان النیه نیه المدعی فلا یخرج الحالف بالتوریه عن اثم الکذب و وبال الیمین کما یدل علی ذلک ما تقدم من روایه مسعده فاما اذا کان ظالما فالیمین علی نیه المظلوم الخ اه فتدبر

الثامنه لا یجتزی بالنیه عن اللفظ مع القدره علیه

فصل لا اشکال فی ذلک فانه اذا تعلق تکلیف بالتلفظ بلفظ فلا یحصل الامتثال الا به و الاصل عدم قیام غیره مقامه مطلقه و ان تعذر فان الاصل ح سقوطه لاشتراط التکلیف بالقدره علی المکلف به و قیام امر اخر مقامه محتاج الی الدلیل نعم صرحوا بان الاخرس یعقد قلبه بتکبیره الاحرام و التشهد و القراءه و التلبیه فان ثبت الاجماع کان ذلک مستثنی

من الحکم المذکور و الا ففیما ذکروه نظر اذ لم اقف علی ما یدل علیه نعم فی روایه السکونی تلبیه الاخرس و تشهده و قراءته للقرآن فی الصلاه تحریک لسانه و اشارته باصبعه اه فتدبر

التّاسعه انما یحسب للعبد من صلاته التی ابتداء فی اولها

فصل هذه العباره بعینها مذکوره فی روایه ابن ابی یعفور الآتیه و معناها ان العبد اذا نوی فی اول صلاته الفریضه او النافله تذهل عن هذه النیه فاتم صلاته بنیه مخالفه النیه الاولی حسب له من صلاته ما نوی به اولا و هذا مما لا خلاف فیه بین اصحابنا أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن عبد اللّه بن المغیره قال فی کتاب حریز انه ابی نسبت انی فی صلاه فریضه حتی رکعت و انا انویها تطوعا قال فقال ع هی الّتی قمت فیها اذا کنت قمت و انت تنوی فریضه ثم دخلک الشک فانت فی الفریضه و ان کنت دخلت فی نافله فتنویها فریضه فانت فی النافله و ان کنت دخلت فی فریضه ثم ذکرت نافله کانت علیک مضیت فی الفریضه اه و فی روایه یونس عن معاویه قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن رجل قام فی الصلاه المکتوبه فسها فظن انها نافله او فی النافله فظن انها مکتوبه قال هی علی ما افتتح الصلاه علیه اه و فی روایه عبد اللّه بن ابی یعفور عن الصادق ع قال سألته عن رجل قام فی صلاه فریضه فصلی رکعه و هو ینوی انها نافله فقال هی التی قمت فیها و لها و قال اذا قمت و انت تنوی الفریضه فدخلک الشک بعد فائت فی الفریضه علی الذی قمت له و ان کنت دخلت فیها و انت تنوی نافله ثم انک تنویها جد فریضه فاتت فی النافله و انما یحسب للعبد من صلاته الّتی

ابتدء فی اول صلاته اه

العاشره لا عدول فی النیه الا فیما یستثنی

فصل هـذا هو مقتضـی الاصل فان جعل ما احتسب للمعـدول عنه بنیته للمعـدول الیه متوقف علی الدلیل مع ان الامر بما نواه اولا مستصـحب و الاشـتغال به یقینی و حصول البراءه مع العدول فی محل الشک و یمکن الاستدلال له أیضا ببعض ما تقدم آنفا من الاخبار فلیتأمل فصل قـد خرجنا عن هذا الاصل للدلیل فی مواضع عدیده کما لو شـرع فی فریضه فاقیمت الجماعه فیعدل عن نیه الفرض الی النقل فیتم صـلاته رکعتین لروایه سلیمان بن خالد و غیرها و کما لو تلبس بحاضره فذکر ان علیه فائته فانه یعدل الیها لروایه عبـد الرحمن و کمـا لو شـرع فی لاـحقه فـذکر انه لم یؤد السـابقه فیعـدل الیها لروایه زراره و غیرها و کما لو نوی الاتمام فصادفه عذر فله ان یعدل الی الانفراد لروایه علی بن جعفر و کما فی غیر ذلک من المواضع التی بسـطناها فی شـرح النافع فصـل مـا اشـرنا الیه من المواضع المعـدول منها انما هو قیل الفراغ و فی روایه زراره و الحمیری ما یـدل علی جواز العـدول بعـد الفراغ أیضا

الحادیه عشره کل ما یضم الی نیه القربه بما لا ینافی الاخلاص لا یقدح فی صحه العباده

فصل صـرّح بهذه القاعده ش فی اخر قواعده قال لحصول الغرض بتمامه و عدم تحقق المنافی اه و قد بسطنا تفصیل هذه المسأله فی شرح النافع

باب الرکن و الجزء و الشرط

اشاره

و قید قواعد

الاولی کل ما یعتبر فی صحه العباده لا یخرج عن الشرطیه و الجزئیه

فصل هذه القاعده صرح بها ش فی قواعده و الدلیل علیها واضح فانه اذا توقف صحه عباده علی شی ء فهذا الشی ء اما داخل فی حقیقه هذه العباده و مأخوذ

فی مفهومها و لو فی الجمله کالقراءه للصلاه مثلا فهو جزء او خارج عنها و مقدمه لها تنتفی بعدمه فهو شرط کالطهاره للصلاه فالشرط و الجزء مشترکان فی هذه الفائده ای توقف الصلاه علیهما و بطلانها بدونهما ضروره انتفاء المشروط بدون شرطه و الا لم یکن شرطا و الکل بانتفاء جزئه و الا لم یکن جزء لا یق ان ازاله الموانع کالنجاسه مثلا مما یعتبر فی صحه الصلاه مع انها لیست شرطا و لا جزء فلا یتم الحصر المستفاد من القضیه المنفصله المدلول علیها بالعباره المتقدمه فانها فی قوه ان یق ما یعتبر فی الصحه اما شرط او جزء کما تقول هذا العدد اما زوج او فرد فان ذلک من قبیل الشرط لصدق حده علیه مع انه مقدم علی العباده و مصاحب لمجموعها کما هو من لوازم الشروط نعم نفس المانع مباین الشرط اذ بوجوده ینتفی العباده بخلاف الشرط فلا یجتمعان قطعا

الثانیه اذا شک فیما ثبت اعتباره هل هو شرط او جزء فهو شرط

فصل دلیلنا علی اصاله الشرطیه فی المشکوک فی شرطیه و جزئیته هو ان هذا راجع الی الشک فی ترکب الماهیه من هذا الشی ء و عدمه و لا ریب ان الاصل مقتضاه الثانی مع ان الحکم بجزئیته مستلزم للحکم باشتراطه بکل ما ثبت اشتراطه فی العمل و هو أیضا خلاف مقتضی الاصل و حکی عن بعض الافاضل القول باصاله الجزئیه نظرا الی قاعده الاشتغال و المنع من جریان الاصل المشار الیه فی العبادات و فیه بعد الغض عن اعمیه البحث من العباده انا قد بینا فی الاصول صحه اجراء الاصل فی ماهیه العبادات أیضا مع ان مقتضی قاعده الاشتغال اعتبار هذا المشکوک فیه

فی العمل و لا کلام فیه لاشتراکه بین الشّرط و الجزء و انما الکلام فی تعینه للشرطیه او للجزئیه اللهم الا ان یق بان الحکم بجزئیته مستلزم لما اشیر الیه و هو مقتضی الاشتغال فتدبر و قد یق ان الاصل یختلف بالنسبه الی الموارد فقد یکون الاصل الشرطیه کما لو نذر اعطاء درهم لمن اتی بجزء من العباده فرأی من اتی بما یشک فی جزئیته و شرطیته فان الاصل براءه ذمته من وجوب اعطائه الدرهم و قد یکون الاصل الجزئیه کما لو نذر اعطائه لمن اتی بشرط العباده فصادف من اتی بالمسکوک فیه فمقتضی اصل البراءه جعله جزء لئلا یجب علیه شی ء و فیه نظر و ربما یفرق بین ما یعلم انه لو کان شرطا لکان شرطا عبادیا و ما یعلم کونه شرطا معامالیا و ما یرد بین الامرین و فیه أیضا نظر و لا یخفی ان فروع هذه القاعده قلیله و منها الکلام فی النیه و لا ثمره فیه مهمه و قد یق ان التفرقه بین الجزء و الشرط وجدانیه

الثالثه کل ما ثبت شرطیته فی شی ء لزم مصاحبته له الی اخره

فصل اذا کان الشرط شرطا لماهیه شی ء من حیث هی کالطهاره للصلاه فانها شرط لصحتها فی نفسها مع انها عباده عن مجموع الافعال و الارکان المخصوصه المعروفه فاذا فقدت الطهاره فی شی ء منها لم یتحقق الشرط فی مجموعها فلا یلزم فی ذلک صدق الصلاه علی کل جزء جزء منها کما لا یلزم فی وجوب اکرام العشره صدقها علی کل واحد واحد منهم و الحاصل ان للدلیل علی اشتراط الطهاره مثلا فی الصلاه مقتض لاشتراطها فی کل جزء جزء منها و هذا واضح و اما اذا کان شرطا لجزء منها فالمصاحبه بالنسبه الیه خاصه کما فی السجود علی التراب لو قلنا بکونه شرطا فصل لو قلنا بان النیه شرط فاستدامتها

حکما یکفی عن الاستدامه الفعلیه للعسر و الحرج و الاجماع قال ش فی عده قضیه الاصل وجوب استحضار النیه فعلا فی کل جزء من اجزاء العباده لقیام دلیل الکل فی الاجزاء فانها عباده أیضا و لکن لما تعذر ذلک فی العباده البعیده المسافه او تعسر فی القریبه المسافه اکتفی بالاستمرار الحکمی و فسّر بتجدید العزم کلما ذکر و منهم من فسره بعدم الاتیان بالمنافی الخ اه

الرابعه کل ما ثبت جزئیته لعباده فالاصل فیه الرکنیه

اشاره

فصل لو قلنا بان المراد بالرکن هو ما یبطل العباده بترکه و الاخلال به مطلقه عمدا او سهوا او جهلا فالدلیل علی هذا الاصل واضح فان الصحه فی العباده عباره عن موافقه الامر و حصول الامتثال بالمأمور به و المفروض ان العباده مرکبه من هذا الشی ء أیضا و قد تعلق الامر بمجموعها و به أیضا خاصه و لم یأت به و لا بالمجموع ضروره انتفاء الکل بانتفاء احد اجزائه فلیس ما اتی به موافقا للأمر فلا یکون اتیا بالمامور به علی وجهه و لا ممتثلا به مع ان الاشتغال بهذه العباده ثابت یقینی و لا یحصل البراءه الیقینیه مع الاخلال بهذا الجزء و اما لو فسرناه بما یعم الزیاده کما هو المعروف بین الفقهاء فظ جماعه منهم جریان اصاله الرکنیه أیضا فان ارید بالاصل ما یستفاد من روایتی ابی بصیر و زراره الآیتین فی البحث عن القواطع فهو مسلم کما سنشیر الیه و ان ارید به ما اشرنا الیه من عدم الموافقه للأمر فقد نوقش فیه بان زیاده شی ء لا توجب عدم موافقه ما اتی به للمأمور به مع ان الاصل عدم شرطیه عدم الزیاده و یمکن دفعه بان العبادات توقیفیه یجب تلقیها من الشّارع و هذه العباده مع هذه الزیاده لم تثبت منه و لم یعلم تعلق الامر بها و انما الثابت تعلقه بها

بدونها فهی معها لا تکون صحیحه فتدبر فصل ما ذکرناه من اصاله الرکنیه هو المشهور بین الاصحاب و ربما یحکی عن بعضهم القول بان الاصل عدمها لان المکلف اذا سها عن الجزء فتذکر بعد مضی محله فالاصل تقتضی براءه ذمته من الاعاده مع ان ما اتی به من الاجزاء قبل هذا السهو مستصحب الصحه و لو کان جاهلا قاصرا فمقتضی قاعده الاجزاء الاجتزاء بما اتی به و فی جمیع هذه الوجوه نظر

تتمه لو شک فی کون الشی ء جزء رکنیا و عدم کونه جزء و بعباره اخری

لو شک فی جزئیته مع القطع بالرکنیه علی فرض الجزئیه فقد صرح بعض الاصولیین بان الاصل کونه جزء رکنیا لقاعده الاشتغال و فیه نظر بل الحق ان الاصل ح عدم کونه جزء فضلا عن الرکنیه لما اشرنا الیه من جریان الاصل فی مهیه العباده

الخامسه کل ما ثبت شرطیته و لکن شک فی کونه شرطا علمیا او شرطا واقعیا

فالظاهر علی ما قیل انه شرط واقعی فصل هذا اذا وقع التصریح بلفظ الشرط فانه ظاهر فی توقف المشروط به علیه مطلقا مع ان الاصل تقتضی عدم تقییده بصوره العلم لا یق ان هذا اللفظ مستعمل فی کل من المعنیین و منقسم الی القسمین فیکون حقیقه فیهما علی وجه الاشتراک اللفظی او فی المعنی الاعم لیکون مشترکا معنویا مع ان الاصل عدم ثبوت الشرطیه فی صورت الجهل بالشرط فکیف یحمل اللفظ علی خصوص احد المعنیین بلا قرینه فکیف یرتکب خلاف هذا الاصل بدون دلیل فان التبادر الذی هو من امارات الحقیقه و الوضع قد عین کونه فی المعنی المشار الیه حقیقه و احتمال کونه اطلاقیا مدفوع بالاصل کاحتمال النقل و لا یخفی ان المفهوم من هذا

اللفظ عند العرف بلا تأمل هو هذا المعنى الا ترى انه لو قال لک الطبیب ان شرط هذا المعجون کذا و کذا لم یلتفت ذهنک اصلا الى عدم اشتراطه حال الجهل بل المتبادر الى الذهن هو اشتراطه فى نفس الامر مطلقا و على هذا فلا وجه التشبث بذیل الاصل المشار الیه فان الظهورات اللفظیه حجه لا یعارضها هذا الاصل اذ لو اقتصرنا على الالفاظ المعلومه الوضع و الاراده لانسد باب الاستدلال باکثر الفاظ الکتاب و السنه هذا و لکن هذا البحث قلیل الفائده لندره هذا اللفظ فى الاخبار المرویه او عدمه بالمره و لا فرق فیما ذکرناه بین ما لو ثبت الشرطیه بالدلیل اللفظى او اللبى اى الاجماع فلو صرح الاصحاب کافه او من یتحقق بفتواهم الاجماع بان هذا الامر مثلا- شرط و اطلقوا القول فیه فظاهرهم منه هو الشرط الواقعى لعین ما بیناه و اما اذا لم یقع التصریح بهذا اللفظ فهو متصور على وجوه منها ان یثبت الشرطیه بما یدل على نفى المشروط بدون الشرط کما فى قوله لا صلاه الا- بطهور و اشباهه و هذا أیضا ظاهر فى الشرطیه الواقعیه اذ لا تقیید فى اللفظ بصوره العلم فمقتضى اطلاقه بطلان المشروط بدون الشرط مطلقه لا یق ان التکلیف مشروط بالعلم فلا تکلیف برعایه الشرط مع الجهل فان الشرطیه من الاحکام الوضعیه لا التکلیفیه حتى یعتبر فیها العلم و التمسک باصل البراءه فى المقام لا وجه له مع انه معارض بقاعده الاشتغال فتدبر و منها ان یثبت الاجماع على شرطیه شى ء فى الجمله و ح فالظاهر الاقتصار على ما ثبت الاجماع علیه و هو صوره العلم وجهه واضح و منها ان یثبت من الاخبار شرطیه شى ء فى الجمله بمعنى دلالتها على وجوبه

مع ظهورها فی الشرطیه فی الجمله و ح فیمکن الاستدلال باطلاقها علی عدم اعتبار العلم و یحتمل القول بانه لم یثبت منها ازید من الشرطیّه فی الجمله فتحمل علی القدر المتیقن و هو صوره العلم و لعل الاول اظهر و منها ان یثبت من الاخبار وجوبه خاصه و انما علمنا من الاجماع شرطیته فی الجمله و الظاهر ح هو الشرط العلمی فان الجاهل لا یتعلق به الوجوب حال جهله فانه من الاحکام التکلیفیه المنوطه بالعلم و غیره من شرائط التکلیف و منها ان یثبت من الاخبار او الاجماع اختصاص شرطیه بحال العلم کما فی الصّلاه فی المکان المغصوب مع الجهل بالغصبیه و فی النجاسه مع الجهل بها ابتدأ و السجود علی غیر ما یصح السجود علیه ککک علی رای و نحو ذلک و ح فلا اشکال فی کون الشرط علمیا و منها ان یثبت مما ذکر شرطیه مطلقا کما فی الطهاره و الاستقبال و ستر العوره علی قول جماعه و نحو ذلک و ح فلا ریب أیضا فی کونه شرطا واقعیا فالمناط فی هذه القاعده الرجوع الی مدارک الشرائط و العمل بمقتضی الادله و ربما یستدل علی اصاله الواقعیه بان اکثر الشروط ککک فیلحق المشکوک فیه بها و فیه نظر

باب تکبیره الاحرام

اشاره

و فیه قواعد

الأولی لا صلاه بغیر افتتاح

اشاره

فصل هذا بعینه مذکور فیما یأتی من روایه عمّار و قد اجمع الاصحاب علی بطلان الصّلاه بدون تکبیره الاحرام و ان کان عن سهو و کذا علی عدم انعقادها الا بلفظ اللّه اکبر و حکی عن ابی حنیفه انعقادها بکل لفظ یقصد به التعظیم و التفخیم و عن الزهری انعقادها بمجرد النیه و ربما یحکی

عن الاول الاقتصار على مجرد لفظه الجلاله و فى الانتصار للسيد المرتضى ره ان مخالفينا يروون عن النّبىّ ص بلا خلاف بينهم انه قال مفتاح الصّلاه الطهور و تحريمها التكبير و تحليلها التسليم اه و هذا حجه عليهم كما تعرفه أصل روى خ باسناده عن محمد بن احمد بن الحسن عن عمرو بن سعيد عن مصدق عن عمّار قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن رجل سها خلف الامام فلم يفتتح الصلاه قال يعيد الصلاه و لا صلاه بغير افتتاح اه و فى تفسير الامام ع قال قال رسول اللّه ص مفتاح الصلاه الطهور و تحريمها التكبير و تحليلها التسليم و لا يقبل اللّه صلاه بغير طهور و لا صدقه من غلول و ان اعظم طهور الصلاه الذى لا يقبل اللّه الصلاه الا به و لا شى ء من الطاعات مع فقده موالاه محمد سيد المرسلين و موالاه على سيد الوصيين و موالاه اوليائهما و معاداه اعدائهما اه و روى ق عن معاويه بن عمّار عن الحسن بن عبد اللّه عن ابائه عن جده الحسن بن على ع قال جاء نفر من اليهود الى رسول اللّه ص فسئله اعلمهم عن تفسير سبحان اللّه و الحمد للّه و لا إله الّا اللّه و اللّه اكبر فقال ص علم اللّه ان بنى آدم يكذبون على اللّه فقال سبحانه اللّه براءه مما يقولون و اما قوله الحمد للّه فانه علم ان العباد لا يؤدون شكر نعمته فحمد نفسه قبل ان يحمده العباد و هو اول كلام لو لا ذلك لما انعم اللّه على احد بنعمه و قول لا إله الا اللّه يعنى وحدانيته لا يقبل اللّه الاعمال الا بها و هى كلمه التقوى يثقل اللّه بها الموازين يوم القيمه و امّا قول اللّه اكبر فهى اعلى الكلمات و احبها الى اللّه عج يعنى ليس شى ء اكبر منه و لا تصح الصلاه الا بها لكرامتها على اللّه و هو

الاسم الاعز الاکرم قال الیهودی صدقت یا محمد ص الخ اه و فی روایه اسماعیل بن مسلم عن الصادق ع عن ابیه ع عن رسول اللّه ص قال لکل شی ء انف و انف الصلاه التکبیر و فی روایه أیضا ح عنه أیضا ع عنه ص قال افتتاح الصلاه الوضوء و تحریمها التکبیر و تحلیلها التسلیم و فی روایه ناصح المؤذن عنه ع قال مفتاح الصلاه التکبیر اه فصل المتبادر من قوله ص تحریمها التکبیر هو انحصار التحریم بالصلاه فی التکبیر دون غیره مطلقا و ان کان ذکرا و قد صرح ش فی عده بانه یجب انحصار المبتدأ فی خبره نکره کان او معرفه اذا الخبر لا- یجوز ان یکون اخص بل مساویا او اعم و المساوی منحصر فی مساویه و الاخص منحصر فی الاعم ثم قال فان قلت قد فرقوا بین زید عالم و بین زید العالم فجعلوا الثانی للحصر لا الاول فکیف یتوجه الاطلاق قلت الحصر الذی اثبتناه علی الاطلاق هو حصر یقتضی نفی النقیض و الذی نفوه عن النکره هو الحصر الذی ینفی مع النقیض الضد و المخالف لان قولنا زید عالم یقتضی حصر زید فی مفهوم عالم لا یخرج عنه الی نقیضه الا ان عالما مطلق فی العلم فهو فی قوه موجبه جزئیه فی وقت واحد فنقیضه سالبه دائمه ای لا- یکون زید عالما فی زمان ماض و لا حال و لا استقبال و هذا المفهوم ینتفی بقولنا زید عالم فی وقت ما بخلاف ما اذا کان الخبر معرفه فانه ینتفی کل ما خالفه قال و یتفرع علیه احکام منها قوله ع تحریمها التکبیر فانه یفید انحصار دخولها فی حرمه الصلاه بالتکبیر دون نقیضه الذی هو عدم التکبیر و ضده الذی هو الهزء و اللعب و النوم و خلاف الذی هو الخشوع و التعظیم فلو فعل احد هذه لم یتحرم بالصلاه الخ اه و بذلک

کله صرح الشهید الثانی أیضا فی تمهید القواعد ناسبا له الی المشهور بین النحاه و الاصولیین و لکن استشکل فی اصل القاعده بان الاخبار بالاخص واقع أیضا و ان قل اما مطلقه کقولنا حیوان متحرک کاتب او من وجه کقولنا زید قائم قال فان المراد بالاخبار الاسناد فی الجمله فلا یحسب تساوی المفردین فی الصدق و لا فی المفهوم و لأنه یستلزم کفر من قال النبی ص محمد لاقتضائه انکار نبوه الانبیاء و کون قولنا النبی لهذه الامه محمد تکرار انعم افاده ذلک الحصر اکثری لا کلی للفرق الظاهر عرفا بین قولک صدیقی زید و بین قولک زید صدیقی فان الاول یظهر منه حصر الصداقه فیه دون الثانی اه و هو حسن و مما ذکر یظهر الوجه فی تفسیرهم مفهوم الحصر بان یقدم الوصف علی الموصوف الخاص لیکون هذا الموصوف خبرا لهذا الوصف مثل قولک الشجاع عمرو و ان المراد انحصار الشجاع فی عمرو و قد استدلوا له بانه لو لم یفده لزم الاخبار بالاخص عن الاعم و هو بط ضروره استحاله حمل الفرد علی الجنس فانه یقتضی الاتحاد فیحمل علی الاستغراق و لا یصح ذلک الا مع انحصار المصداق فی الفرد و لا یخفی ان هذا التاویل جار مع اراده الجنس أیضا بل لعله ابلغ فی المقصود فلیته

تتمه لو جعلنا اللام فی التکبیر للجنس فمقتضاه تحقق التحرم بمطلق التکبیر

مثل قولک اللّه اکبر و اللّه الکبیر و الجلیل اکبر و نحو ذلک حتی بالترجمه و لکن الظاهر کون اللام هنا للعهد فیحمل علی المعهود من فعل النبی ص و غیره من المعصومین و هو اللّه اکبر کذا قیل و لکن الظاهر ان استعمال اللام فی العهد تجوز فلا یرتکب الا بالقرینه

و الاولی ان یق ان شیوع استعمال هذا اللفظ فیما ذکرناه جعله ظاهرا فیه فینصرف المط الیه مع ان حصول البراءه معه یقینی بخلاف غیره فتدبر

الثانیه لا تکبیره واجبه فی الصلاه الا واحده للإحرام فی غیر صلاه العیدین و الاموات

و عشر فی الاول و خمس فی الثانیه فصل هذا هو المشهور بین الاصحاب بل لا مخالف فیه الا من شذ من قدمائهم فحکم بوجوب التکبیر الرکوع و السجود و قد روی خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن یعقوب بن یزید عن محمد بن سنان عن ابن مکان عن ابی بصیر قال سألته عن ادنی ما یجزئ فی الصلاه من التکبیر قال تکبیره واحده اه فلیت فصل لو قلنا بتعیین سبحان اللّه و الحمد للّه و لا إله الا اللّه و اللّه اکبر فی الثالثه و الرابعه لکان هذا أیضا مستثنی و اختلف فی التکبیر الزائد فی العیدین فان قلنا باستحبابه فلا استثناء فتدبر

الثالثه کل تکبیره مکرره قصد بها الافتتاح مفسد للصلاه اذا کانت زوجا و مصحح لها اذا کانت فردا

فصل هذا مبنی علی ما ذکروه من بطلان الصلاه بزیاده الرکن فاذا کبر اولا لافتتاح الصلاه انعقدت و اذا کبر ثانیا ککک بطلت للزیاده فاذا کبر ثالثا انعقدت و اذا کبر رابعا بطلت و هکذا تبطل مع کل زوج و تصح مع کل فرد و به صرح جماعه باب القراءه و فیه قواعد الاولی لا صلاه الا بفاتحه الکتاب فصل هذا بعینه من النبویّات المشهوره المرسله فی کتب اصحابنا و مخالفیهم و قد روی محمد بن الحسین الرضی فی المجازات النبویه عن النبی ص انه قال کل صلاه لا یقرء فیها بفاتحه الکتاب فهی خدا ح اه ای ناقصه

و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن فضاله عن العلاء عن محمد بن مسلم عن ابی جعفر ع قال سألته عن الذی لا یقرء بفاتحه الکتاب فی صلاته قال لا صلاه له الا ان یقرأها فی جهر او اخفات الخ اه فصل ظاهر ما اشرنا الیه من الاخبار و مقتضی ما قدمناه من الاعتبار من اصاله الرکنیه هو بطلان الصلاه بالاخلال بفاتحه الکتاب مطلقا و ان کان سهوا کما حکی عن بعض الاصحاب و لکن قد وردت اخبار کثیره مصرحه بعدم البطلان مع النسیان فلا یکون جزء رکنیا کما هو مذهب الاکثر المدعی علیه الاجماع فی ف و المعتبر الثانیه لا یدل عن الحمد فی الاولیین الا فیما یستثنی فصل لا خلاف یعتد به فی تعین الحمد فی کل صلاه اختیاریه اذا کانت ثنائیه و فی الاولین من کل ثلاثیه و رباعیه لظ ما قدمناه من الاخبار و ربما یحکی عن العمانی الاکتفاء فی الثانیه من النافله ببعض السوره التی قرأها مع الحمد فی الاولی و هو شاذ یدفعه عموم ما عرفته نعم یجوز الاقتصار علی بعض السوره فی رکعات صلاه الآیات لدلیل خاص مع انها رکوعات و اصل هذه الصلاه رکعتان فصل انما قیدنا الحکم بالاولین للاجتزاء بالتسبیح فی کل ثالثه و رابعه بل هو افضل علی الاظهر و انما قیدنا الصلاه بالاختیاریّه اجتزاء عن صلاه المطارده المعبر عنها أیضا بصلاه شده الخوف للاقتصار فیها علی تکبیرتین فی الثنائیه و علی ثلث تکبیرات فی الثلاثیه یقول فی کل واحده من تکبیراته سبحان اللّه و الحمد للّه و لا إله الّا اللّه و اللّه اکبر و عن صلاه الجاهل بالفاتحه مع ضیق الوقت عن التعلم فانه یقرء من غیرها بقدرها ان علمه و الا فیسبح اللّه

و یکبّره و یهلّله بقدرها او مطلقه و حکی عن الحلی ان ذا الحدیث الدائم اذا لم یکن من الفاتحه لمتوالی الحدث یجتزئ بالتسبیح فی جمیع الرکعات و لم نقف علی مستند و المشهور ان المبطون یتوضّأ و یبنی و السلس یستمر مطلقا

الثالثه لا قران بین السورتین فی رکعه واحده من الفریضه الا فیما یستثنی

فصل هذا مصرح به فی بعض ما یأتی من الاخبار و المراد عدم ثبوت ذلک من الشرع و ظاهره کظاهر النهی عنه فی بعضها عدم جوازه کما هو المشهور بین الاصحاب و عن بعضهم الحکم بجوازه مع الکراهه و علی الاول فهل یبطل الصلاه به اولا قولان أصل روی الحلی فی مستطرفات سرائره عن حریز عن زراره عن الباقر ع انه قال لا قران بین السورتین فی رکعه و لا قران بین صومین فی فریضه و نافله و لا قران بین صلاتین اه و فی روایه محمد لکل سوره رکعه اه و فی روایه زراره انما یکره ان یجمع بین السورتین فی الفریضه فاما النافله فلا باس اه و فی روایه علی بن یقطین نفی الباس عن القران بین السورتین فی المکتوبه و النافله اه فصل قد یفسر القران بانه الزیاده علی سوره واحده و لو کانت کلمه واحده و الظاهر ان المراد به هو زیاده سوره کامله او اکثر و لو کررها بعینها ففی کونه منه نظر و التفصیل فی محله مستطر فصل لا باس بالقران فی صلاه الآیات لجمله من الروایات و لا فی الصلوات الرباعیّات و لیس منه قراءه الفیل و لإیلاف لکونهما سوره واحده و کذا قراءه و الضحی و الم نشرح

الرابعه لا تعیین فی السوره

فصل معناه ان المصلی مخیر فی اولیین رکعات

صلاته فی قراءه ما شاء من السوره بعد الحمد ما عدا العزائم و هذا هو المشهور المدلول علیه بجمله من النصوص و الاطلاقات و الاصول و عن ق تعین سورتی الجمعه و المنافقین فی الجمعه لروایات محموله علی الاستحباب بقرینه اخبار اخر و کذا الکلام فی الظهر من یوم الجمعه

الخامسه لا تبعیض فی الحمد و لا فی السوره الا فیما یستثنی

فصل عدم جواز الاجتزاء ببعض الفاتحه هو المجمع علیه بین اصحابنا و حکی عن ابی حنیفه الاجتزاء بایه من القرآن من ای سوره کانت و ربما یحکی عنه الاجتزاء بما یقع علیه اسم القراءه و ان کان أقلّ من آیه و دلیل قوله تعالی فَاقْرَؤُا مَا تَیَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ و فیه ان ذلک مبین بما ورد عن النبی ص من قوله لا صلاه الا بفاتحه الکتاب و قوله ص فیما رواه عباده بن ثابت لا صلاه لمن لا یقرأ فیها بفاتحه الکتاب و قوله ص فیما رواه ابو هریره کل صلاه لم یقرء فیها بفاتحه الکتاب فهی خداج اه و قد قدّمنا ما یوافقه مما ورد من طرقنا عن الأئمه ع فصل لو قلنا بان المسبوق الذی یقرء الحمد اذا رکع الامام یتابعه فی الرکوع فهو مجتزئ بما قرء و ان یتمها فیکون مستثنی و یستثنی الحکم فی السوره فی صلاه الآیات و فی مقام التقیه لروایات إسماعیل بن الفضل و ابی بصیر و سلمان ابی عند اللّه و لإدراک الرکوع فی الجماعه

السّادسه لا یسقط الفاتحه مع بدلها فی شی ء من الاحوال بخلاف السوره

فصل لا خلاف فی هذا الحکم و یدل علیه ما تقدم و یسقط السوره مع الضروره و ضیق الوقت و لإدراک رکوع الإمام و فی النوافل بمعنی عدم وجوبها فیها و لو شرطا و فی روایه الحلبی لا یأس بان یقرء

الرجل فی الفریضه بفاتحه الکتاب فی الرکعتین الاولین اذا ما اعجلت به حاجه او تخوف شیئا اه فصل یستثنی من الحکم المذکور صلاه المأموم اذا لم یکن مسبوقا مع سماعه صوت الامام و لو همهمه فی الجهریه و مطلقا فی الاخفاتیه و کذا فی الاخیرتین إذ له ان یصمت فلا یقرء و لا یسبح علی الاقوی و لکن المشهور انه یقرء او یسبح فلا استثناء و کذا مع النسیان

السّابعه العدول جائز فی کل السور ما لم یتجاوز النصف الا فی التوحید و الجحد

أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن محمد بن ابی عمیر عن عبد اللّه بن بکیر عن عبید بن زراره عن الصادق ع فی الرجل یرید ان یقرء السوره فیقرأ غیرها قال له ان یرجع ما بینه و بین ان یقرء ثلثیها اه و روی فی فی عن الحسین بن محمد عن عبد اللّه بن عامر عن علی بن مهزیار عن فضاله بن ایوب عن الحسین بن عثمان عن عمرو بن ابی نصر قال قلت لأبی عبد اللّه ع الرجل یقوم فی الصلاه فیرید ان یقرء سوره فیقرأ قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ و قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ اه و فی روایه الحلبی و من افتتح سوره ثم بدا له ان یرجع فی سوره غیرها فلا بأس الا قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ و لا یرجع منها الی غیرها و ککٰ قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ اه

الثّامنه البسمله جزء من السور کلها الّا البراءه

فصل هذا متفق علیه بیننا و للعامه هنا اقوال متشتته و قد بیّنا ضعفها فی شرح النافع و غیره و اخبارنا علی ما ذهبنا الیه مستفیضه

التاسعه السنه فی صلاه النّهار بالاخفات و فی صلاه اللیل بالاجهار

فصل هذا بعینه رواه خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب

عن محمد بن الحسین عن الحسن بن علی بن فضال عن بعض اصحابنا عن الصادق ع و ظ الاصحاب ان المراد بالسنه فی هذه الروایه هو الندب و بالصلاه النافله فانهم استدلوا بها علی استحباب الجهر فی نوافل اللیل و الاخفات فی نوافل النهار و یمکن حمل اللفظین علی ما یعم الامرین بناء علی عدّ صلاه الصبح من صلوات اللیل کما یرشد الیه بعض الاخبار او علی تخصیصها بالدلیل فلیتأمّل العاشره ینبغی للإمام ان یسمع من خلفه کل ما یقول و لا ینبغی لمن خلفه الامام ان یسمعه شیئا مما یقول فصل هذا بلفظه الذی ذکرناه رواه خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن ابی محمد المحال عن حماد بن عثمان عن ابی بصیر عن الصادق ع و هو فتوی الاصحاب و فی جمله من الکتب دعوی الاجماع علیه و لا یخفی اختصاصه بما یجوز الجهر فیه

باب الرکوع و السجود

اشاره

و فیه قواعد

الأولی الرکوع فی کل رکعه من کل صلاه مره الّا فی الآیات

فصل هذا مما تحققت الضروره علیه و انما استثنیا الآیات لان الرکوع فیها خمس مرات

الثانیه لا یعفی عن زیاده الرکوع و السجود الا فی صلاه الجماعه

فصل و هذا اذا سها فرکع او سجد قبل الامام و فی ط عن بعض الاصحاب انه من نسی سجدتین من رکود حتی رکع اسقط الرکوع و اکتفی بالسجدتین بعده و جعل الرکعه الثانیه اولاه ان تذکر فی الثانیه و الثالثه ثانیته ان تذکر فیها و الرابعه ثالثه فیلحق اخری ان تذکر فیها و هذا القول فی غایه الضعف کما بیّناه فی المنتقد

الثالثه السجود علی سبعه اعظم

فصل هذا رواه خ باسناده عن محمد بن علی بن محبوب عن احمد بن

محمد عن ابن ابی نجران عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره عن الباقر ع عن رسول اللّه ص و المراد بیان ماهیه السجود شرعا فلا یحصل الامثال بالامر به حیثما ورد الا بالسجود علی الاعظم السبعه و ان کان فی غیر الصلاه فلیت

الرابعه لا صلاه لمن لم یصب انفه ما یصیبه جبینه

فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن عبد اللّه بن المغیره عمن سمع ابا عبد اللّه ع و بمعناه روایه عمّار عن جعفر عن ابیه عن علی ع و هما محمولان علی الاستحباب و قد صرح الاصحاب باستحباب الارغام و فی روایه ابن مصارف و لیس علی الانف سجود و المراد نفی الوجوب

باب التشهد

اشاره

و فیه قواعد

الاولی التشهد سنه و لا ینقض السنه الفریضه

فصل هذا مذکور فی روایه زراره الآتیه و المراد من السنه ما ثبت وجوبه من غیر الکتاب و المراد بعدم نقض الفریضه بترک التشهد عدم بطلانها لو نسیه کما دل علیه کثیر من الاخبار و قد علل فیها بان التشهد سنه أصل روی ق باسناده عن زراره عن ابی جعفر ع قال لا تعاد الصلاه الا من خمسه الطهور و الوقت و القبله و الرکوع و السجود ثم قال القرابه سنه و لا ینقض السنه الفریضه فصل سیأتی بیان لهذا الحدیث فی باب الخلل إن شاء الله تعالی اه

الثانیه لا صلاه الا و فیها تشهد اما مره و اما مرتین

فصل ربما یحکی عن جمع من العامه القول بعدم وجوب التشهد الاول فی الثلاثیه و الرباعیه و عن ابی حنیفه انه لا یجب شی ء من التشهدین و ان وجب الجلوس بقدرهما و عن الثوری عدم وجوب شی ء من التشهد و الجلوس و ضعف هذه الآراء واضح بعد ما ثبت

خلافها من اهل البیت ع

الثالثه لا یقبل صلاه الّا بالصلاه علی النبی و اهل بیته

أصل روی ق باسناده عن حماد بن عیسی عن حریز عن ابی بصیر و زراره عن الصادق ع قال ان الصلاه علی النبی ص من تمام الصلاه و لا صلاه له اذا ترک الصلاه علی النبی ص ع الخ اه و من طرق العامه عن عائشه قال سمعت رسول اللّه ص یقول لا یقبل صلاه الا بطهور و بالصلاه علیّ اه و عن ابی مسعود الانصاری عنه ص قال من صلی صلاه و لم یصل فیها علیّ و علی اهل بیتی لم یقبل منه فصل حملوا هذه الاخبار علی صلاه التشهد اذ لا قائل بوجوبها فی غیره من افعال الصلاه و یمکن حملها علی اراده الولایه التی هی روح العبادات فصل لو ترکها سهوا لم یبطل الصلاه فالاخبار مخصوصه بصوره التعمد

باب التسلیم

اشاره

و فیه قواعد

الأولی تحلیل الصلاه هو التسلیم

فصل قد تقدم من الاخبار ما یدل علیه و ربما یدعی تواتره و ظاهر ما اشتمل علی هذه اللفظه من الروایات حصر التحلیل فی التسلیم و قد سبق بیان ذلک فی البحث عن التکبیر و عن المحقق ره ان حصر التحلیل فیه لوجهین احدهما انه مصدر مضاف الی الصلاه فیعم کل تحلیل مضاف الیها و ثانیهما ان التسلیم وقع خبرا من التحلیل لان هذا من المواضع التی یجب فیها تقدیم المبتدأ علی الخبر و اذا کان خبر اوجب ان یکون مساویا للمبتداء او اعم منه فلو تحلل بغیره کان المبتدأ اعم من الخبر و لان الخبر اذا کان مفردا کان هو المبتدأ بمعنی تساویهما فی الصدق لا المفهوم اه

الثانیه لا یجب التسلیم الا فی اخر الصلاه و سجود السهو ورد التسلیم

فصل لا اشکال فی وجوب رد السلام فان

التسليم تحيه و قد امر اللّه تعالى بردّها اورد احسن منها فى قوله إِذٰا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّهٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهٰا أَوْ رُدُّوهٰا و اما وجوب التسليم فى اخر الصلاه فهو المشهور بين الاصحاب و ان اختلف فى كونه واجبا خارجا عن الصلاه و كونه من اجزائها و ذهب مه و جماعه الى استحبابه لظ جمله من الاخبار فتدبر و اما سجود السهو فقد ادعى فى المعتبر و هى الاجماع على وجوبه فيه للأمر به فى جمله من الروايات و عن مه فى بعض كتبه القول باستحبابه للأصل و خلو بعض الاخبار عنه

الثالثه التسليم قبل التكليم

أصل روى عن الصادق ع انه قال قال رسول اللّه ص من يبدأ بالكلام قبل السلام فلا تجيبوه و قال ابدءوا بالسلام قبل الكلام فمن بدء بالكلام قبل السلام فلا تجيبوه

الرابعه يبدأ القليل الكثير بالسلام

و الراكب يبدأ الماشى و القائم القاعد و اصحاب البغال يبدءون اصحاب الحمير و اصحاب الخيل يبدءون اصحاب البغال فصل هذا مصرح به فى جمله من الروايات

الخامسه ثلاثه لا يسلّمون الماشى مع الجنازه و الماشى الى الجمعه و فى بيت حمام

فصل هذا بعينه مذكور فى مرفوعه محمد بن الحسين الى الصادق ع قوله لا يسلمون بكسر اللّام اى على غيرهم و النهى للكراهه قيل و ذلك لان هؤلاء فى شغل من الخاطر و فى هم من البال فلا عليهم ان لا يسلموا

السّادسه ثلاثه عشر لا يسلم عليهم

اليهود و النّصارى و المجوس و عبده الاوثان و شارب الخمر و صاحب الشطرنج و النرد و المخنث و الشاعر الذى يقذف المحصنات و المصلى و أكل الربا و رجل جالس على غائط و الذى فى الحمام و الفاسق المعلن بفسقه فصل هذا رواه ق

فی الخصال عن الباقر ع و فی بعض الاخبار النهی عن التسلیم علی تارک الجماعه أیضا

باب مندوبات الصّلاه و مکروهاتها

اشاره

و فیه قواعد

الأولی فی کل صلاه قنوت واحد الا فیما یستثنی

فصل حکی عن ق و العمانی و بعض متأخری المتاخرین من فقهاء البحرین القول بوجوب القنوت فی الفرائض الیومیه مط لظ جمله من الاخبار و قوله تعالی وَ قُومُوا لِلّهِ قانِتِینَ و المشهور استحبابه للأصل و بعض الروایات و عدم تمامیه دلیل الوجوب فصل یستثنی مما ذکر صلاه الاحتیاط و صلاه الجمعه و العید و الآیات اذ لا قنوت فی الاولی و هو فی الثانیه اثنان علی المشهور احدهما فی الرکعه الاولی و الاخر فی الاخری و فی الثّالثه تسعه خمسه فی الاولی و اربعه فی الثانیه و فی الرابعه خمسه قبل الرکوع الثانی و الرابع و السادس و الثامن و العاشر

الثانیه لا قنوت الا قبل الرکوع الا فیما یستثنی

فصل هذا هو المشهور بین اصحابنا المدعی علیه الاجماع فی جمله من الکتب و عن المحقق التخییر بین الاتیان به قبل الرکوع و بعده لروایه إسماعیل الجعفی و معمر بن یحیی و هی محموله علی التقیه مع انها معارضه بما هو اقوی أصل روی الحسن بن علی بن شعبه فی تحف العقول عن الرضا ع قال کل القنوت قبل الرکوع و بعد القراءه اه و روی فی فی عن محمد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان عن ابن ابی عمیر عن معاویه بن عمار عن الصادق ع قال ما اعرف قنوتا الا قبل الرکوع اه و روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن ابن ابی عمیر عن عمر بن أذینه عن زراره عن ابی جعفر ع قال القنوت فی کل صلاه فی الرکعه الثانیه

قبل الركوع اه فصل لعل العمانی و الحلبی مستندان الی عموم هذه الاخبار فی قولهما بان قنوتی الجمعه قبل الركوع أيضا و المشهور ان الاول قبل الركوع و الاخير الذی فی الثانيه بعده و يدل عليه اخبار صالحه لتخصيص ما تقدم فصل يقضی القنوت مع نسيانه فی محله بعد الركوع لاخبار مستفيضه

الثالثه افضل الصلاه ما طال قنوتها

فصل هذا روی فی بعض الكتب عنهم عليهم السلام و هو فتوی الاصحاب أيضا حيث صرحوا باستحباب تطويل القنوت و قد روی عن النبی ص انه قال اطولكم قنوتا فی دار الدنيا اطولكم راحه يوم القيمه فی الموقف اه فليت

الرابعه كلما كلمت اللّه به فی صلاه الفريضه فلا باس

فصل هذا بعينه رواه فی فی عن علی بن ابراهيم عن ابيه عن حماد بن عيسی عن بعض اصحابه عن الصادق ع و استدل به جماعه علی جواز القنوت بغير العربيه و لا باس به بل ظ الروايه كغيرها جواز الدعاء بغير العربيه فی الصلاه مطلقا

الخامسه لا حصر للتعقيب

فصل لهده العباره معنيان الاول انه ليس شيئا موقتا بل يحصل بكل ما يصدق عليه التعقيب حتی مجرد الجلوس عقيب الصلاه لو اكتفينا به فيه و لكن المشهور اعتبار الذكر و الدعاء أيضا و الثانی انه قد ورد فی ذلك دعوات و اذكار لا تيسر احصائها كما لا يخفی علی المتتبع فی الكتب المؤلفه فی ذلك و هذا هو الاظهر فليتدبر

السادسه لا صلاه لحاقن و لا لحاقنه

فصل هذا بعينه رواه خ باسناده عن احمد بن محمد عن البرقی عن ابن ابی عمير عن هشام بن الحكم عن الصادق ع و الحاقن بالحاء المهمله و القاف حابس البول و فی روايه اسحاق بن عمار لا صلاه لحاقن و لا لحاقب

و لا لحاذق فالحاقن الذی به البول و الحاقب الذی به الغائط و الحاذق الذی قد ضغطه الخف اه و فی وصیه النّبی ص لعلی ع یا علی ثمانیه لا تقبل لهم الصلاه العبد الآبق حتی یرجع الی مولاه الی ان قال و الزبین و هو الذی یدافع البول و الغائط الخ و الاهاب حملوا هذه الاخبار علی الکراهه

السابعه انما یقبل من الصلاه ما اقبل العبد علیه

فصل هذا مستفاد من جمله من الاخبار ففی روایه محمد بن مسلم قال قلت لأبی عبد اللّه ع ان عمار الساباطی روی عنک روایه قال و ما هی قلت روی ان السنه فریضه فقال این یذهب لیس هکذا حدثته انما قلت من صلی فاقبل علی صلاته لم یحدث نفسه فیها او لم یسه فیها اقبل اللّه علیه ما اقبل علیها فربّما رفع نصفها او ربعها او ثلثها او خمسها و انما امرنا بالسنه ما ذهب من المکتوبه اه

الثامنه کل سهو فی الصلاه یطرح منها غیر ان اللّه یتم بالنوافل

فصل هذا بعینه مذکور فیما رواه فی فی عن جماعه عن احمد بن محمد بن عیسی عن الحسین بن سعید عن فضاله عن حسین بن عثمان عن سماعه عن ابی بصیر عن الباقر ع و یدل علیه جمله اخری من الأخبار

باب قضاء الصّلاه

اشاره

و فیه قواعد

الأولی القضاء بامر جدید

فصل هذه القاعده معروفه بین الاصولیین بقاعده عدم تبعیّه القضاء للأداء و هی مسلمه عند المحققین منهم و لکن ربما یحکی عن فریق منهم القول بالتبعیه و حاصل الخلاف یرجع الی انه لو دل الدلیل علی وجوب شی ء فی وقت معین فخرج ذلک الوقت فهل یقتضی هذا الدلیل وجوب الاتیان بذلک الشی ء فی خارج الوقت او لا بد من التوقف

و الحکم بعدم الوجوب حتی یرد دلیل اخر فان قلنا بالاول فالقضاء تابع للأداء و ان قلنا بالثانی کما هو الاقوی فلیس بتابع له بل هو بفرض جدید و بعباره اخری هل المطلوب من الموقتات هو الماهیه لا بشرط فذکر الوقت من باب ذکر احد الافراد او الماهیه بشرط ایجادها فی هذا الوقت فهو جزء من المطلوب لا یخفی ان المتبادر منها هو الثانی مع ان ثبوت الامر بعد الوقت غیر معلوم فمقتضی اصل البراءه عدم الوجوب و الاستدلال للتبعیه بما لا یدرک کله لا یترک کله و بإذا امرتکم بشی ء فاتوا منه ما استطعتم و باستصحاب الامر لا ینبغی الالتفات الیه کما حققناه فی الاصول

الثانیه من فاتته فریضه فلیقضها اذا ذکرها فذلک وقتها

فصل هذا من النبویات المشهوره المذکوره فی کثیر من کتب اصحابنا و استدل به و بجمله اخری من الاخبار قریبه منه علی القول بالمضایقه فی القضاء و ربما ینسب الی عامه قدماء اصحابنا و عن المرتضی و خ و الحلی و الحلبی فی الغنیه دعوی الاجماع علیه و الحق هو القول بالمواسعه کما هو مذهب کثیر من المحققین و هو المشهور بین المتأخرین للأصل و الاطلاق و ما دل من الاخبار علی جواز فعل النوافل لمن علیه فائته و خصوص جمله من الروایات مع ان المضایقه مستلزمه للعسر و الحرج المنفیین للشریعه المنافیین للمله السهله السمحه و قد فصلنا تحقیق ذلک فی شرح النافع

الثالثه اقض ما فات کما فات

فصل ربما یروی هذا فی بعض الکتب مرسلا عن النبی ص و یستدل به علی لزوم المطابقه بین القضاء و المقضی فی الکمیه و جمیع

الکیفیّات نظرا الی عموم التشبیه و فیه نظر فان الروایه غیر ثابته من طرقنا و العموم ممنوع و القدر المسلم المتبادر منه هو التطبیق فی الکمیه و الجهر و الاخفات و نحوهما مما یعتبر فی صحه الصلاه حال الفعل لا حال الفوات فلو فاتته صلاه و هو قادر علی القیام فتجدد العجز عنه وجب علیه قضائها بحسب مکنته فتدبر و فی روایه زراره قال قلت له رجل فاتته صلاه من صلاه السفر فذکرها فی الحضر قال یقضی ما فاته کما فاته ان کانت صلاه السفر اداها فی الحضر مثلها و ان کانت صلاه الحضر فلیقض فی السفر صلاه الحضر کما فاتته فلیت

الرابعه کلما غلب اللّه علیه فاللّه اولی بالعذر

فصل هذا بعینه رواه خ باسناده عن علی بن ابراهیم عن علی بن حدید عن مرازم عن الصادق ع فی المریض لا یقدر علی الصلاه و فی روایه حفص البختری عنه ع قال سمعته یقول فی المغمی علیه ما غلب اللّه علیه فاللّه اولی بالعذر و ربما یستدل بهما علی عدم وجوب القضاء علی النائم و المغمی علیه و نحوهما ممن غلب اللّه علیه و یمکن المناقشه فیه باحتمال کون المراد انه لا اثم علی المغلوب علیه لفقد شرط التکلیف فیه فت أصل روی ق فی العلل و الخصال عن الصفار عن احمد بن محمد عن ابن سنان عن عبد اللّه بن مسکان عن موسی بن بکر قال قلت لأبی عبد اللّه ع الرجل یغمی علیه یوما او یومین او الثلاثه او الاربعه او اکثر من ذلک کم یقضی من صلاته قال الا اخبرک بما یجمع لک هذه الاشیاء کلّما غلب اللّه علیه من امر فاللّه اعذر لعبده قال و زاد فیه غیره ان ابا عبد اللّه ع قال هذا من الابواب التی یفتح کل باب منها الف باب اه فصل

هذا یدل بعمومه علی عدم وجوب القضاء علی النائم أیضا و لکن المشهور وجوبه علیه مط و هو الاقوی للنبوی للمذکور فی ط و غیره من قام عن صلاه او نسیها فلیصلها اذا ذکرها فان ذلک وقتها اه و لغیره من الاخبار الوارده فی خصوص المقام فیجب تخصیص العام

الخامسه یجب قضاء جمیع الفرائض علی المستکمل الشرائط الا ما یستثنی

فصل مقتضی الاصل الاولی و ان کان عدم قضاء الفائت و لکن الوجوب قد ثبت ببعض ما اشرنا الیه فصار اصلا ثانویا یتبع حیث لا دلیل علی التخصیص و مما ثبت استثنائه صلاه الجمعه و العیدین و روایه ابی البختری محموله علی التقیّه و مما یستثنی صلاه الکسوفین اذا کان الکسوف جزئیا و لم یعلم به الا بعد الانکشاف لروایه الفضیل و محمد بن مسلم و اما صلاه الزلزله فممتد وقتها الی اخر العمر فلا حاجه الی استثنائها

السّادسه الفائته تقتضی فی کل وقت من اوقات اللیل و النّهار

فصل هذا مدلول علیه بکثیر من الاخبار عموما و خصوصا ففی روایه زراره عن الباقر ع یقضیها اذا ذکرها فی ای ساعه ذکرها من لیل او نهار فاذا دخل وقت الصلاه التی قد حضرت و هذه احق فلیقضها فاذا قضاها فلیصل ما فاته مما قد مضی الخ اه و ما دل علیه ذیل الروایه من تخصیص الحکم بما اذا لم یتضیق وقت الفریضه مصرح به فی کلماتهم و لا خلاف فیه البته

السابعه لا قضاء افضل من الاداء الا قضاء صلاه اللیل

فصل هذا مخصوص بمن غلبه النوم فی وقت صلاه اللیل او منعه مانع اخر فان قضائها افضل من تقدیمها و قد روی عن النبی ص

انه قال ان اللّه ليباهى ملائكته بالعبد يقضى صلاه الليل بالنهار فيقول يا ملائكتى انظروا الى عبدى يقضى ما لم افترضه عليه اشهدكم انى قد غفرت له اه

باب الخلل

اشاره

و فيه قواعد

الاولى الاصل فى كل زياده و نقيصه فى العباده بطلانها به

فصل هذه القاعده ذكرها جماعه من اصحابنا من غير تعرض لنقل خلاف فيها و قد اشير اليها أيضا فى عبارات كثير منهم و فى بعض الكتب المتاخره نسب حكايه الاجماع عليها الى جماعه من افاضل المتاخرين و جعل هذا الاجماع المحكى من ادله هذه القاعده و استدل عليها أيضا بالإجماع المحصل عن تتبع كلمات الاصحاب فى العبادات قال فانهم بعد ثبوت الزياده و النقيصه يبنون على البطلان حتى يثبت دليل على عدم المانعيه اه و الظاهر ان هذا الاصل بالنسبه الى النقيصه مسلم متفق عليه و قد برهنا على اثباته فى البحث عن الركن و اما بالنسبه الى الزياده فدعوى الاجماع عليه فى غايه الاجماع شكال مع ان ما دل على بطلان العباده بالنقيصه من عدم حصول الامتثال بالامر معها فيبقى تحت العهده لا يجرى فى الزياده لصدق الامتثال معها عرفا الا ترى ان السيد اذا امر عبده بشى ء فاتى به و بشى ء اخر معه فلا ريب فى انه امتثل و اتى بالمأمور به و ما اتى به مما لم يؤمر به لا يقدح فى صدق الامتثال عرفا نعم لو كانت الزياده مغيره لصوره العباده بحيث انمحت هيئتها التى لها مدخليه فى صدق الاسم فلم يصدق عليها الاسم الموضوع لها فمقتضى الاصل بطلانها بها اذ المفروض ان ما اتى به ليس ما امر به فلا يحصل الامتثال و هذا لا يثبت الكليه

المشار اليها من اصاله البطلان بكل زياده و من هنا خص بعض من ابطل الصلاه بالفعل الكثير بما كان ماحيا لصورتها و القول بان كل زياده مما يغير به الهيئه و ينمحى به الصوره من سقاط الكلام و شطاطه و قد يقال ان العبادات توقيفيه يجب تلقيها من الشارع و الثابت منه هو ذو الهيئه الخاصه من دون زياده و نقيصه فالهيئه داخله فى العباده فانها ليست عباده عن مجرد الاجزاء الماديه قال فى العناوين على ان الظاهر ان الشارع فى هذا التركيب جرى مجرى طريقه الحكمه المعروفه بين العقلاء و لا ريب ان ما تراه من طريقه العقلاء فى احداث التراكيب المختلفه فى ادويه و معاجين و ابنيه و آلات و نحو ذلك مدخليه الصور و الهيئات فى آثارها و ثمراتها و مطلوبيتها مع ان كل موجود خارجى مما خلقه اللّه نرى ان لهيئتها مدخلا فى التسميه بل الاسماء دائره مدار الهيئات و الصور دون المواد فمقتضى ذلك كون الهيئه داخله فى مسميات الفاظ العباده و لازم ذلك عدم صدق اللفظ و عدم ترتب الثمرات بدونها و هو معنى البطلان اه و فيه نظر فان صدق الاسم يكفى فى حصول الامتثال كما فى الامتثال بسائر الاطلاقات فقولهم يجب كون العباده متلقاه من الشارع ان اريد به ما يشمل ما ذكرناه فقد حصل و الا فلا دليل عليه فالقول بان للهيئه مدخليه فى العباده ان اريد به ما يمحو به الصوره و ينتفى معه صدق الاسم فمسلم لما بيّناه و الا فلا ينبغى الالتفات اليه مع انا قاطعون بان كثيرا من الزيادات لا يقدح فى العبادات من دون نص على الاستثناء

مع ان الزیادات المنصوص علی جوازها أیضا کثیره فتدبر و عما ذکرناه اندفع الاستدلال علی الاصل المشار الیه بقاعده الاشتغال و کذا بنائه علی القول بکون الالفاظ اسامی للمعانی الصحیحه نعم الاولی الاستدلال علیه بقوله ص صلوا کما رأیتمونی اصلی فتدبر و بما یأتی أصل روی خ باسناده عن علی بن مهزیار عن فضاله بن ایوب عن ابان بن عثمان عن ابی بصیر عن الصادق ع قال من زاد فی صلاته فعلیه الاعاده اه و روی الکلینی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن ابن أذینه عن زراره و بکیر بن اعین عن ابی جعفر ع قال اذا استیقن انه زاد فی صلاته المکتوبه رکعه لم یعتد بها و استقبل صلاته استقبالا الا اذا کان استیقن یقینا اه فصل لعلّ عدم التعرض لذکر النقیصه لوضوح حکمها و موافقته للأصل السالف مع انه یمکن الاستدلال بحکم الزیاده علی حکمها أیضا بالاولویه و الانصاف ان الاستدلال بالروایه الثانیه علی اثبات هذا الاصل لیس کما ینبغی اذ موردها زیاده الرکعه لا مطلق الزیاده نعم بعض من استدل بها علیه اسقط قوله رکعه و لکنه مذکور فیما عندنا من النسخ المعتبره و ربما یعترض أیضا باختصاص الروایتین بالصلاه فلا دلیل علی جریان هذه القاعده فی سائر العبادات و دفعه فی العناوین بانه لا فرق بین الصلاه و غیرها لکون الکل توقیفیا مبنیا علی هیئته خاصه متلقاه من الشارع فالفرق بین الصلاه و غیرها فی هذه الجهه غیر واضح و فیه نظر

الثانیه کل شی ء شک فیه مما قد جاوزه و دخل فی غیره فلیمض علیه

فصل هذه القاعده معروفه

مسلمه فی الجمله فی باب الصلاه منصوص علیها فی جمله من الروایات و فی نبذ من الروایات العبارات دعوی الاجماع علیها و لعلها فی الجمله محققه کما لا یخفی علی المتتبع فی عباراتهم و ربما یستدل علیها مضافا الی ما یأتی من الاخبار بان الظاهر من حال المسلم انه لا یترک شیئا فی محله و بان الاصل فی فعله هو الصحه کما یستفاد من اخبار کثیره و بالاستقراء فی احوال العامل فانا نری غالبا انه اذا اراد ایجاد شی ء یوجده علی حسب ما هو علیه و لا یسهو عنه الا نادرا فالشک ح یرجع الی الشک فی کون هذا العمل من الافراد الغالبه او النادره و الظن یلحق الشی ء بالاعم الاغلب و فی جمیع هذه الوجوه نظر لا یکاد یخفی وجهه نعم فی الجواهر جعل الاول مؤیدا ثم قال بل هو الموافق لسهوله المله و سماحتها بل قد یدعی ان فی غیره جرحا ضروره صعوبه التکلیف بذکر قراءه اول السوره مثلا فی اخرها خصوصا السور الطوال بل الانسان فی اغلب احواله یعتریه السهو و شغل الذهن بحیث لا یضیق الا و هو فی جزء من اجزاء الصلاه و جمیع ما تقدم لا یعلم انه وقع او ما وقع و لا کیف وقع بل لعل بناء النّاس فی جمیع احوالهم و امورهم علی ذلک حتی الحداد فی حدادته و النجار فی نجارته و جمیع ارباب الصنائع فی صنائعهم لا یلتفتون الی شی ء بعد الانتقال عنه و الدخول فی غیره اه فتدبر أصل روی خ باسناده عن احمد بن محمد عن البزنطی عن حماد بن عیسی عن حریز بن عبد اللّه عن زراره قال قلت لأبی عبد اللّه ع رجل شک فی الاذان و الاقامه و قد کبر قال یمضی قلت رجل شک فی التکبیر و قد قرء قال

یمضی علی صلاته ثم قال یا زراره اذا خرجت من شی ء ثم دخلت فی غیره فشککت لیس بشی ء اه و روی أیضا باسناده عن الحسین بن سعید عن صفوان عن ابن بکیر عن محمد بن مسلم عن ابی جعفر ع قال کل ما شککت فیه ممّا قد مضی فامضه کما هو اه و ما رواه باسناده عن سعد عن احمد بن محمد عن ابیه عن عبد اللّه بن المغیره عن إسماعیل بن جابر قال قال ابو جعفر ع ان شک فی الرکوع بعد ما سجد فلیمض و ان شک فی السجود بعد ما قام فلیمض کل شی ء شک فیه مما قد جاوزه و دخل فی غیره فلیمض علیه اه فصل هل یختص هذه القاعده بالصلاه کما هو مورد روایتی زراره و اسماعیل بن جابر او یجری فی سائر العبادات أیضا کما هو مقتضی عموم روایه محمد بن مسلم بل الروایتین المشار الیهما أیضا نظرا الی ان العبره بعموم اللفظ و ان المورد لا یخصصه کما قرر فی الاصول قیل بالاول لتبادره من الاخبار المذکور و هو ممنوع کما لا یخفی علی المنصف بل الظاهر منها کونها مسوقه لبیان القاعده الکلیه بالنسبه الی الصلاه و غیرها مطلقا لا خصوص الصلاه و لذا صرح جماعه من المحققین بالثانی و ربما یستدل له أیضا بعموم التعلیل المذکور فیما رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن محمد بن اسماعیل عن الفضل بن شاذان عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره و ابی بصیر قالا قلنا له الرجل یشک کثیرا فی صلاته حتی لا یدری کم صلی و لا ما بقی علیه قال بعید قلنا فانه یکثر علیه ذلک کلما اعاد شک قال یمضی فی شکّه فم قال لا تعود و الخبیث من انفسکم نقض الصلاه فتطمعوه فان الشیطان

خبیث معتاد لما عود فلیمض احدکم فی الوهم فلا تکثرن نقض الصلاه فانه اذا فعل ذلک مرات لم یعد الیه الشک قال زراره ثم قال انما یرید الخبیث ان یطاع فاذا عصی لم یعد الی احدکم اه و اعترض علیه باختصاصه بکثیر الشک فتدبر فصل علی القول بجریان القاعده فی غیر الصلاه أیضا کما هو الاظهر لا یستثنی منها الا الوضوء لان الشاک فی اجزائه یبنی علی العدم ما لم ینصرف عنه لما تقدم من روایه زراره عن ابی جعفر ع قال اذا کنت قاعدا علی وضوئک فلم تدر أ غسلت ذراعیک أم لا قاعد علیهما الخ و روایه ابن ابی یعفور عن الصادق ع قال اذا شککت فی شی ء من الوضوء و قد دخلت فی غیره فلیس شککک بشی ء انما الشک اذا کنت فی شی ء لم تجزه اه و فی روایه بکیر بن اعین قال قلت له الرجل یشک بعد ما یتوضأ قال هو حین یتوضأ اذکر منه حین یشک اه و قد یستدل بهذه الروایه علی تعمیم القاعده نظر الی عموم العله و فیه مناقشه فصل لا یعتبر فی مفهوم المضی المذکور فی روایه محمد بن مسلم المذکوره الدخول فی غیر ذلک الشی ء فانه عباره عن الفراغ عنه و لکنه فی المقام مستلزم له اذ لا یتحقق المعنی بالنسبه الی المشکوک فیه ما لم یدخل فی غیره و لم یتجاوز محله فالمراد بالمضی هنا هو التجاوز عن محل المشکوک فیه و موضعه المرتب و لا یحصل ذلک الا بالدخول فی عمل اخر او فی وقت اخر مع انه مقید بالروایتین الآخرتین الدالتین بالصراحه علی اعتبار الدخول فی غیر المشکوک فیه و مفهومهما البناء علی العدم و الاعتناء بالشک مع عدمه و هو مقتضی الاصول الشرعیه و قد بین

فی الاـصول ان الشک فی وجود ما لا یعلم بوجوده یوجب البناء علی عـدمه فان کان مأمورا به وجب الاتیان به للیقین بالشـغل و استصـحابه فلاـ یرتفع الاـ بـالیقین بـالبراءه و این هو مع الشـک و کـذا ان کـان شـرطا او غیره من الاـمور التی یتعلق بها الاحکام الوضـعیه اذ لا تحقق للمشـروط و نحوه الا بتحقق الشـرط و نحوه و الشک ینافیه و هذا مما لا اشـکال فیه فصل انما الاشـکال فی مرادهم من المحمل و الموضع المتکرر فی السـنتهم و المراد من الغیر المـذکور فی الاخبار فقـد اختلف عباراتهم فی ذلک علی وجوه منها و هو اظهرها الموافق لما صـرح به جماعه من محققی فقهائنا ان المراد بالغیر هو کل ما عدا المشـکوک فیه سواء کان عملا مسـتقلا او غیر مسـتقل و سواء کان واجبا او مسـتحیا و سواء کان من الافعال المعهوده المفرده بالتبویب او من مقـدماتها او من اجزائها و الدلیل علی ذلک عموم ما قدمناه من الروایتین و لا دلیل علی التخصـیص سوی ما یعرف ضعفه و منها ان المراد به هـو الافعـال المسـتقله المنفرده بـالتبویب کـالنیه و التکـبیر و القراءه و نحوهـا و هـذا مـذهب جمع من المتـاخرین نظرا الی ظـاهر الروایتین لاختصاص السؤال فی الاولی و المورد فی الثانیه بذلک و فیه نظر فان السؤال عن هذه الافعال لا یقتضی التخصیص فی جـواب الامـام و کـذا خصوصـیه المورد لاـ یقـدح فی عموم اللفـظ مع ان عـد بعض الافعـال لیس من جهه الحصـر و الاـ لوجب الاقتصـار فی الحکم المـذکور علی خصوص المـذکور فی الروایتین و لا اظن قائلا یفتی به فالظاهر کونه من باب التمثیل او ذکر الغالب الوقوع بل فی ذکر العام بعد هذا الخاص قرینه واضحه علی ذلک و دعوی العکس مجازفه صرفه و مکابره

واضحه علی انه روی خ باسناده عن احمد بن محمد بن ابی نصر عن ابان بن عثمان عن عبد الرحمن بن ابی عبد اللّه قال قلت لأبی عبد اللّه ع رجل هوی الی السجود فلم یدر ارکع أم لم یرکع قال قد رکع اه و لا ریب ان الهوی الی السجود لیس من الافعال المستقله و مقتضی الروایه عدم الرجوع و به صرح جماعه و قد یقال ان کلمه ثم فی قوله ثم دخلت فی غیره ظاهره فی التراخی فلا ینطبق الا علی القول بعدم مدخلیه المقدمات المتوسطه بین الافعال و فیه نظر من وجوه لا تخفی علی المتامل و منها ان المراد به ما لا یصلح لإیقاع المشکوک فیه فیکون المراد بالمحل ما یصلح لإیقاعه فیه کالقیام بالنسبه الی الشک فی القراءه و الشک فی الرکوع و الجلوس بالنسبه الی الشک فی السجود و التشهد و هذا محکی عن لک و فیه مضافا الی انه لا دلیل علیه ان مقتضاه وجوب الرجوع الی الحمد لو شک فیها حال قراءه السوره و الی التکبیر لو شک فیه حال القراءه و قد صرح فی روایه زراره المذکوره بعدم الرجوع ح و عدم وجوب الرجوع الی السجود و لو شک فیه و هو اخذ فی القیام مع ان المشهور وجوب الرجوع الیه بل قیل لم نعثر علی مخالف فیه فتدبر فصل لا فرق فیما ذکر بین النیه و غیرها للعموم المشار الیه و قد یق ان الشک فی النیه خارج عن المسأله لان الکلام بعد انعقاد الصلاه و ضعفه ظ و کذا لا فرق بین ما لو کان الشک ابتدائیا او ما لو کان استمراریا و کک لو شک فزال شکه فی الاثناء ثم عاد شکه بعد الفراغ او لم یعد و کک لو کان الشک الثانی مماثلا للشک الاولی و غیر مماثل و ربما

مرتقی بالصور الی اربعمائه فصاعدا و المناط ما ذکرناه فلا حاجه الی تکثیر الصور و تفصیل الفروع فصل ظاهر الاخبار ان الحکم بعدم الرجوع ح انما هو من باب العزیمه لا من الرخصه فلو اتی بالمشکوک فیه ح لطلب صلاته کما لو ترک التلافی فی المحل و ربما یحکی عن بعضهم ان ذلک من باب الرخصه فتدبر فصل لا فرق فی الحکم المذکور بین الرکن و غیره و لا بین الاولین و الاخیرتین و عن بعض القدماء بطلان الصلاه بکل سهو یلحق الانسان فی الاولین فتدبر فصل ربما یخص القاعده بغیر الشک فی الصحه و البطلان فیظن اختصاصها بالشک فی اصل الوقوع و عدمه و فیه نظر یظهر وجهه مما بیّناه

الثالثه متی ما شککت فابن علی الیقین

فصل و أصل هذه القاعده مصرح بها فیما رواه ق باسناده عن عمّار عن الصادق ع انه قال یا عمارا جمع لک السهو کله فی کلمتین متی ما شککت فابن علی الیقین قال قلت هذا اصل قال نعم اه و لا یخفی ان هذا الحدیث بظاهره مناف لفتاوی الاصحاب و ما یقتضیه سائر الاخبار الوارده فی هذا الباب و قد صرح بعض الأصحاب بان المراد به الشّک فی الافعال قبل التجاوز عن المحل و لعله بعید عن الصواب و صرح جماعه بان المراد بالبناء علی الیقین هو البناء علی الاکثر کما یدل علیه ما یأتی من الاخبار الموافقه لفتوی فقهائنا الابرار فان البناء علی الاقل لا یستلزم الیقین بصحه الصلاه لاحتمال الزیاده بخلاف البناء علی الاکثر فان النقص بالاحتیاط منجبر و فی الناصریه ما یرشد الی هذا الوجه لدعوی الاجماع فیها علی البناء علی الیقین و تحمل بعیدا جعل هذه الروایه من ادله الاستصحاب بان یکون

المراد بها عدم نقض اليقين بالشک فتدبر

الرابعه کلّما دخل علیک من الشک فی صلاتک فاعمل علی الاکثر فاذا انصرفت فاتم ما ظننت انک نقصت

فصل و اصل هذه القاعده باللفظ الذی ذکرناه رواها خ باسناده عن احمد بن محمد عن محمد بن خالد عن الحسن بن علی عن معاذ بن مسلم عن عمار بن موسی عن الصادق ع و یدل علیها أیضا ما رواه باسناده عن سعد عن محمد بن الحسین عن موسی بن عمرو عن موسی بن عیسی عن مروان بن موسی الساباطی قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن شی ء من السهو فی الصلاه فقال الا اعلمک شیئا ان فعلته ثم ذکرت انک اتممت او نقصت لم یکن علیک شی ء قلت بلی قال اذا سهوت فابن علی الاکثر و اذا فرغت و سلمت فقم وصل ما ظننت انک نقصت فان کنت قد اتممت لم یکن علیک فی هذه شی ء و ان ذکرت انک کنت نقصت کان ما صلیت تمام ما صلیت اه فصل یستثنی من هذه القاعده للشکوک المبطله کالشک فی الثنائیه و الثلاثیه و نحو ذلک و الشک فی النافله فان العمل فیها علی التخییر و ان کان البناء علی الاکثر فیها أیضا افضل و ما لو اوجب البناء علی الاکثر الزیاده المبطله کالشک بین الاربع و الخمس و نحوه و حکی عن ابن الجنید و ابن بابویه ان الشاک بین الاربع و الثلث مخیر بین البناء علی الاقل و الاکثر جمعا بین الروایات و فیه نظر

الخامسه کلما شککت فیه بعد ما تفرغ من صلاتک فامض و لا تعد

فصل هذا بعینه مذکور فی روایه محمد بن مسلم عن الباقر ع و یدل علیه أیضا ما تقدم

السّادسه ما اعاد الصلاه فقیه یحتال لها و یدبرها حتی لا یعیدها

فصل و أصل

هذا رواه خ باسناده عن علی بن محبوب عن محمد بن الحسین عن عبد اللّه الحجال عن ابراهیم بن محمد الاشعری عن حمزه بن حمران عن الصادق ع و رواه ق مرسلا أیضا و نسبه الشهید الاوّل فی اللمعه الی قولهم علیهم السلام و استدل به علی ان الصلاه لا تبطل بالشک بین الاربع و الخمس بل الشاک ککّ قبل الرکوع یهدم الرکعه فیرجع الی الشک بین الثلث و الاربع و بعده یبنی علی الاربع لأصاله عدم الزیاده و عن بعضهم بطلان الصلاه لو شک ککّ بعد الرکوع و قبل اکمال السجود و هو ضعیف اذ لا مانع من الصحه سوی احتمال الزیاده و هو لا یوجب البطلان بل الموجب له هو الزیاده المحققه فلیت أصل روی خ باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن محمد بن الحسین عن جعفر عن حماد عن عبید بن زراره عن الصادق ع قال سألته عن رجل لم یدر رکعتین صلی أم ثلثا قال یعید قلت أ لیس یقال لا یعید الصلاه فقیه فقال انما ذلک فی الثلث و الربع اه فصل ربما یفسر الفقیه فی حدیث ما اعاد بالمعصوم ع فعدم اعادته الصلاه لمکان عصمته و لکن فی ذیله ما ینافیه و کذا هذه الروایه نعم لا باس به فیما ورد من ان سجدتی السهو لم یسجدهما فقیه فتدبر

السابعه لا تعاد الصلاه الا من خمسه

فصل و أصل هذا رواه ق باسناده عن زراره عن ابی جعفر ع قال لا تعاد الصّلاه الا من خمسه الطهور و الوقت و القبله و الرکوع و السجود ثم قال القراءه سنه و التشهد سنه و لا ینقض السنه الفریضه اه و ظ الحدیث ان الاعاده لمکان ترک احد هذه الامور فلا ینبغی الاستدلال به علی بطلان الصلاه بزیاده الرکوع مطلقا و کذا بزیاده السجود مع ان تقدیر

الزیاده لا ملائم الثلاثه الاولی کما لا یخفی و الحمل علی الاعم خلاف الظاهر و کیف کان فالظاهر ان المراد به صوره السهو اذ ترک شی ء واجب من الصلاه او فیها اياما کان عمدا موجب لبطلانها فلا معنی للتخصیص بهذه الخمسه و لعل ترک النیه و التکبیره مع کون السهو عنهما أیضا موجبا للبطلان لندره السهو عنهما سیّما الاولی فان النیه من الضروریات العادیه عند کل عمل حتی قیل ان التکلیف بعمل بلا نیه تکلیف بما لا یطاق و التکبیره اول الصلاه و قلما یقع السهو فی اول العمل و فی روایه الحلبی عن الصادق ع قال سألته عن رجل نسی ان یکبّر حتی دخل الصلاه فقال أ لیس کان من نیه ان یکبر قلت نعم قال فلیمض فی صلاته اه فتدبر هذا مع ان العام یخصص بالدلیل و الظاهر یصرف عنه به و ربما یعدل عن هذه القاعده أیضا فی مواضع اخری مفصله فی الفقه المبسوط

الثامنه تسجد سجدتی السهو فی کل زیاده تدخل علیک او نقصان

فصل هذا علی وجه الوجوب عند جماعه من الاصحاب منهم مه فی جمله من کتبه و ش فی اللمعه وی و ربما ینسب الی ق أیضا و عن بعض الکتب انه المشهور و عن بعضها ان علیه المتأخرین و لکن فی بعضها انا لم تعرف قائله صریحا قبل المحقق و المشهور شهره محققه و محکیه وجوب سجدتی السهو فی المواضع المعدوده المعروفه أصل روی خ باسناده عن احمد بن محمد بن یحیی عن الحسین بن سعید عن ابن ابی عمیر عن بعض اصحابنا عن سفیان السمط عن الصادق ع قال تسجد سجدتی السهو فی کل زیاده تدخل علیک او نقصان اه فصل ربما

یناقش فی دلالته علی الوجوب بان الجمله الخبریه لا تدل علیه و فیه نظر لا لما بیّناه فی محله من ان دلاله علیه اقوی من دلاله الامر علیه و بان الحدیث مرسل فلا یکون حجه و سفیان مجهول فلا یعتد بحدیثه و دفع بان ابن ابی عمیر ممن اجمعت العصابه علی تصحیح ما یصح عنه فیکون مراسیله فی حکم الصحاح و ح فلا یقدح جهاله سفیان أیضا فلیت فصل ربما یستفاد من جمله من الاخبار وجوبهما مع احتمال الزیاده و النقصان ففی روایه الفضیل انما السهو علی من لم یدر أ زاد فی صلاته أم نقص و نحوه ما فی روایه سماعه فتدبر

التّاسعه ایّما رجل رکب امرا بجهاله فلا شی ء علیه

فصل و أصل هذا رواه خ باسناده عن موسی بن القسم عن عبد الصمد بن بشیر عن الصادق ع قال قال لرجل اعجمی احرم فی قمیصه اخرجه من رأسک فانه لیس علیک بدنه و لیس علیک الحج من قابل ای رجل رکب امرا بجهاله فلا شی ء علیه الخ اه و المشهور من روایته فی الکتب ایما امرء بدل ای رجل و المعنی واحد و ظ الوسائل الاستدلال بهذا الحدیث و ما روی عن النبی ص من قوله وضع عن امتی تسعه اشیاء السهو و الخطأ و النسیان و ما اکرهوا علیه و مالا یعلمون و مالا یطیقون و الطیره و الحسد و التفکر و الوسوسه فی الخلق ما لم ینطق بشفه اه علی عدم بطلان الصلاه بترک شی ء من الواجبات سهوا او نسیانا او جهلا او عجزا او خوفا او اکراها و فیه نظر فان الظاهر من الروایتین و اشباههما انه لا اثم و لا عقاب علی الجاهل و ان اللّه لا یؤاخذ العبد بما یرتکبه من المحرمات او ترک الواجبات اذا کان جاهلا بالحرمه او الوجوب

و هـذا هو مقتضـی القواعـد العـدلیه المسـتفاده من النقل و العقل و اما ان الجاهل اذا اتی بما لا یطابق الواقع فدلاله هذه الروایات علی انه یجزئه مطلقـا بمعنی انه یحکم بصـحه عمله و سـقوط القضـاء ان کـان عبـاده و بترتب الأثار علیه ان کان معامله بعیـده و خلاـف مـا یقتضـیه الانصـاف و ان کـان مقتضـی عموم بعضـها او کلهـا فصل حیث انجر الکلام الی هـذا المقام فلا باس باشاره اجمـالیه الی مـا ینـاسب المرام ممـا فصّـله جمـاعه من الاعلام فنقول ان المکلف الآتی بعباده خاصه علی وجه مخصوص متصور علی وجوه منهـا ان یأتی بها مطابقه للواقع مع اعتقاده بالمطابقه اعتقادا علمیا لا یحتمل فیه الخلاف عاده و لا اشـکال ح فی عـدم الاثم و حصول الامتثال و صحه العباده و لا فرق فی هذه السوره بین حصول العلم من اجتهاد و تقلید و غیرهما اذ لیس فوق العلم شی ء حتی یکلف به و منهـا مـا ذکر و لکن مع کون الاعتقاد ظنیا ناشـئا عن اجتهاد لو تقلیـد صـحیح و لا خلاف ح بین القائلین بحجیه مثل هذا الظن فی عدم الاثم و صـحه العباده أیضا و منها ما ذکر و لکن مع کون الاعتقاد ظنیا مسـتندا الی غیر طریق معتبر من اجتهاد او تقلیـد صـحیح کالظن الحاصل من متابعه الآباء و الامهات و اشـباههم و ح فقد یق بثبوت العقاب و الاثم للنهی عن العمل بالظن و هو مشکل بل ظ الاکثر المصرح به فی عبارات جماعه ترتب الثواب لأنه اتی بالمأمور به علی وجهه بنیه التقرب و لیس العلم واجبا بالاصاله حتی یؤاخـذ علی عـدم تحصـیله فانما هو طریق الی الواقع و مقدمه للوصول الیه مع ان هذا المکلف ح غیر ملتفت الی وجوب تحصیل العلم

اصلا لغفله عنه او سکونه و اطمینانه الی فعل من یسکن الیه من البریه فعمل باعتقاد التقرب و لا دلیل علی اشتراط العمل بمطابقه العمل للواقع فی صحته حتی یستشکل فی نیه القربه و من هنا یظهر صحه ما صرّح به جمع من المحققین من صحه عمله و سقوط القضاء عنه أیضا قال بعضهم انه لا یعتبر فی العباده الا اتیان المأمور به علی قصد التقرّب و المفروض حصوله و العلم بمطابقته للواقع او الظن بها من طریق معتبر شرعی غیر معتبر فی صحه العباده لعدم الدلیل فان ادله وجوب رجع المجتهد الی الادله و رجوع المقلد الی المجتهد انما هی لبیان الطرق الشرعیه التی لا تقدح مع موافقتها مخالفه الواقع لا لبیان اشتراط کون الواقع مأخوذا من هذه الطرق کما لا یخفی علی من لاحظها اه و ربما یستدل له أیضا بان ذلک هو الظاهر من طریقه العرف و العاده اذ لو جعل المولی لعبده طریقا الی معرفه او امره و نواهیه فاعتقد العبد بصدور امر منه من غیر ذلک الطریق و اتی به فصادف الواقع لم یحتج الی الاتیان به ثانیا بل یعد فی العرف ممثلا فانهم یفهمون کون الطریق للوصول لا شرطا للصحه و بان الشارع انا اعتبر طریقی الاجتهاد و التقلید اللذین لا یطمئن بهما النفس غالبا فاعتباره للوثوق الحاصل مما اشیر الیه اولی فت و بان وجوب القضاء موجب للعسر و الحرج المنفیین فی الشریعه و بان ثبوته فرع صدق الفوات و هو ممنوع و بان ذلک معلوم من طریقه المسلمین لبنائهم علی ذلک فلو کان القضاء واجبا لانتشر من الائمه و اشتهر بین المسلمین لعموم البلوی قیل و قلما یتفق شخص یعمل باجتهاد او تقلید من اول بلوغه اه فتدبر و بالاخبار الکثیره المنتشره

فی ابواب الفقه المشتمله علی السؤال عن اتیان العمل بکیفیه اعتقدها السائل فقال لا باس مثل ان یقول شککت فی کذا ففعلت کذا او سهوت عن کذا فاتیت بکذا او کان فی ثوبی کذا ففعلت کذا فاجاب الائمه ع فی امثال ذلک بالصحه حیث کان عمل السائل باعتقاده موافقا للواقع و لو کان العمل بغیر طریق تعبدی باطلا و ان وافق الواقع لما کان ینبغی هذا الجواب و کان ینبغی ان یقول اعد هذه الصّلاه و لکن بعد ذلک افعل ما فعلت و احتمال کون السائلین عالمین بالحکم عن طریق معتبر مستبعد جدا اذا الظاهر انهم کانوا یعتقدون ذلک من القرائن و مما رأوا من غیرهم من المبشر غیر یعملون کک و الا فلا وجه لتکرارهم السؤال و هذه الوجوه ذکرها صاحب العناوین و بعضها و ان کان محلا للمناقشه الا ان بعضها الاخر جید متین و صرح جماعه مبطلان عمله و وجوب القضاء و هو ظ کل من صرح بان الجاهل غیر معذور الا فیما یستثنی و لکن من المحتمل قریبا ارادتهم من الجاهل فی قولهم هذا الجاهل الذی لا یطابق عمله الواقع و هو خارج عن محل البحث و ربما یستظهر ذلک من لفظ المعذور و یمکن ان یق ان مثل ذلک ای المطابق عمله للواقع مع ظنه بالمطابقه لیس جاهلا و تفسیر الجاهل فی بعض العبارات بمن لیس بمجتهد و لا مقلد مجرد اصطلاح لا دلیل علیه و من هنا ینقدح فساد الاستدلال علی هذا القول بما دل علی مؤاخذه الجهّال و ربّما یستدل له أیضا باصل الاشتغال و هو من شطاط المقال و منها ما ذکر و لکن مع تردده و شکه فی المطابقه للواقع و عدمها و ح فقد صرح

بعض المحققین من متأخری اصحابنا بانه لا اشکال فی الفساد و ان انکشف الصحه بعد ذلک بلا خلاف فی ذلک ظاهرا قال لعدم تحقق نیه القربه لان الشاک فی کون المأتی به موافقا للمأمور به کیف یتقرب به اه و هو جیّد و لکن ربما یق ان احتمال الموافقه کاف فی نیه القربه فلا یبعد ان یثاب علی هذا العمل برجائه الثواب علیه کما یدل علیه بعض الاخبار و ضعفه واضح بعد التامل و الاعتبار نعم ربما یناقض ذلک بما یفعل احتیاطا فان العامل ح مردد أیضا مع ان عمله صحیح فلو کان الشک فی صدور الامر بعمل موجبا للبطلان لما کان للاحتیاط فی موارده وجه و دفعه المحقق المشار الیه بان الامر علی تقدیر وجوده هناک لا یمکن قصد امتثاله الا بهذا النحو فهو اقصی ما یمکن هناک من الامتثال بخلاف ما نحن فیه حیث یقطع بوجود امر من الشارع فان امتثاله لا یکون الّا باتیان ما یعلم مطابقته له و اتیان ما یحتمله لاحتمال مطابقته لا یعدله اطاعه عرفا قال و بالجمله فقصد التقرب شرطا فی صحه العباده اجماعا نصّا و فتوی و هو لا یتحقق مع الشک فی کون العمل مقرّبا و اما قصد التقرب فی الموارد المذکوره من الاحتیاط فهو غیر ممکن علی وجه الجزم و الجزم فیه غیر معتبر اجماعا اذ لولاه لم یتحقق احتیاط فی کثیر من الموارد مع رجحان الاحتیاط فیها اجماعا اه و مما ذکر یظهر الکلام أیضا فیمن لم یکن مرددا و لکن حصل له التزلزل و التردد بعد ذلک فلا یجزئه الاعمال اللاحقه مع الشک بل علیه الاجتهاد او التقلید او الاحتیاط لعین ما فصّل و الظاهر صحه ما عمله سابقا اذ لا عبره بالشک بعد الفراغ فلیت و منها ان یأتی بالعباده مخالفه للواقع مع

اعتقاده المخالفه و لا ریب و لا اشکال ح فی ترتب الاثم و بطلان العمل و ربما یدعی کونه من الضروریات و وجهه واضح و منها ما ذکر و لکن مع اعتقاده الموافقه اعتقادا قطعیا و ح فلا اشکال فی ترتب الثواب علی عمله و الاجتزاء به لو لم ینکشف له الواقع الی حین الموت اذ لا تکلیف بما وراء العلم و التکلیف بالواقع ح تکلیف بما لا یطاق و وجهه واضح و العقل و النقل المستفیض شاهدان علیه و ربما یفرق ح بین القاصر و المقصر و للتأمل فیه مجال و التفصیل لا یقتضیه الحال و انما الاشکال فی وجوب القضاء علیه بعد انکشاف الحال و القطع بالمخالفه فقد یق بعدم الوجوب للأصل و دلاله الامر علی الاجزاء مع ان احد العلمین لیس باولی من الاخر فکما ان احتمال الجهل المرکب آت فی العلم الاول فکک فی الثانی و یمکن الجواب عن الاول بان الاصل لا یعارض اطلاق ما دل علی وجوب القضاء مع الفوت اذ الجهل و نحوه لا یمنع من صدقه کما لا یخفی لا یق انه قد اتی بما کان مکلفا به فی هذه الحال فلم یفته لأنه لم یکن مکلفا بالواقع و الا لزم التکلیف بما لا یطاق فان الامر بقضاء الفائت مطلق و لم یفرق فیه بین العالم و الجاهل فمع صدق الفوات یتعلق هذا الامر بالجاهل أیضا کما یتعلق بالعالم و امتثاله بالامر الظّاهری بحسب حال الجهل لا یمنع من وجوب الامتثال بهذا الامر علیه و من هنا یظهر أیضا فساد القول بانه لم یکن فی هذه الحال مکلفا بالامر الواقعی فکیف یجب علیه قضاء ما لم یکن مأمورا به علی انه الملازمه بین الامرین ممنوعه کما لا یخفی و دفع الثّانی بانه لا امر حتی یقتضی الاجزاء فانما اشتبه المکلف فزعم ما لیس بمأمور به

مأمورا به و فیه نظر فالاولی ان یجاب بان الامر الظاهری یقتضی الاجزاء فی الظاهر و لکن لا دلاله فیه علی الاجزاء عن الامر الواقعی النفس الامری بعد انکشافه و الثالث بمنع تساوی العلمین فان الاول قد ارتفع بالثانی و هو لا تحمل الخلاف و الا لم یکن علما و احتمال تطرق الخطاء الیه فی نظرنا لا یقدح فی کونه علما عند المکلف هذا کلّه لو قطع بالمخالفه و اما لو ظن بها فقیل انه لا عبره به فیحکم بصحه ما اتی به لأنه من افراد الشک لغه و لا عبره به بعد الفراغ فلیت و منها ما ذکر و لکن مع اعتقاده الموافقه اعتقادا ظنیّا بالظن الاجتهادی و لا خلاف بین معتبری هذا الظن فی الاجتزاء بما اتی به ما لم ینکشف الخلاف و کذا لا خلاف ظاهرا فی سقوط القضاء لو زال ظنه هذا و حصل له الظن الاجتهادی بخلافه کما لو ظن عدم وجوب السوره فی الصلاه فصلی بلا سوره ثم حصل له الظن بوجوبها و یسمی هذا بالعدول عن الرأی و فی بعض الکتب دعوی الاجماع علی عدم وجوب القضاء ح نعم ربما تحمل الوجوب لأن الظن السابق کان حجه فی الظاهر ما لم ینکشف الخلاف فاذا انکشف تبین ان المأمور به قد فات منه فیجب القضاء و لان الظنین الاجتهاد بین المتعاقبین کالعلمین ککک فکما یحکم بوجوب القضاء فی العلمین فککک فی الظنین و دفع الاول بان القضاء منوط بالفوات النفس الامری فیعتبر العلم به و این هو مع الظن اذ احتمال الخطاء فی الظن الثانی آت کاحتماله فی الاول و الثانی بالفرق بین الظنین و العلمین فان العلم بعد العلم موجب للقطع بالمخالفه بخلاف الظن بعد الظن و قیام الدلیل علی حجیه الظن الاجتهادی انما اقتضی لزوم العمل بمقتضاه لا دفع احتمال الخلاف

فی نفس الامر و انما الخلاف فیما لو قطع المجتهد بخلاف ما ظن به سابقا فربما یق بعدم لزوم القضاء أیضا لبعض الوجوه المشار الیها و المشهور لزومه لما بیّناه فلیت و منها ما ذکر و لکن مع اعتقاده الموافقه بالظن التّقلیدی فلو زال بالشک فلا عبره به مطلقا فان التقلید لا یشترط فیه حصول الظن بالحکم الواقعی و انما هو من باب التعبد و لو زال بالظن التقلیدی کما لو عدل المجتهد فالظاهر عدم وجوب القضاء أیضا لما ذکر و لو زال بالظن الاجتهادی کما لو بلغ رتبه الاجتهاد فظن بخلاف الحکم المقلد فیه فکک و فی زواله بالقطع اشکال و الظاهر لزوم القضاء و لا عبره بالظن الحاصل من غیر الطریقین و منها ان یأتی بها مطابقه للواقع مع علمه او ظنه بعدم المطابقه و ح فالظاهر بطلان عبادته لمنافات ذلک لنیه القربه و ککک لو شک فی المطابقه

العاشره لا خیر فی عباده لا فقه فیها

فصل هذا منصوص علیه فی بعض الاخبار و فی بعضها لا عمل الا بالفقه و فی بعضها لا خیر فی قراءه لیس فیها تدبر و لا خیر فی عباده لیس فیها تفکر و ربما یستدل بالاولین علی اشتراط العلم بمسائل الشک فی صحه الصلاه و ضعفه لا یکاد یخفی و المراد بالفقه هو العلم باحکام العباده و مسائلها و لو کان عن تقلید صحیح و یمکن حمله علی معرفه الله و رسوله ص و اوصیائه ص اذ لا خیر فی عباده بدون هذه المعرفه فانها تؤخذ عنهم و تعرف بدلالتهم الیها و فی بعض الاخبار لا عباده الا بدلاله ولی اللّه و فی بعض النسخ بولایه ولی اللّه و اصابه السنه

الحادیه عشره یقطع الصلاه کل ما یبطل الطهاره

فصل هذه العباره مصرح بها فی کثیر من الکتب

الفقهیه و لکن ربما ینتقض هذه الکلیه بدم الاستحاضه و حدث السلس و المبطون لانتقاض الطهاره بهما دون الصلاه و دفع بمنع الانتقاض ما دام فی الصلاه فلا انتقاض الثانیه عشره کل عباده علم سببها و شک فی فعلها وجب فعلها ان کانت واجبه و استحب ان کانت مستحبه فصل هذه القاعده ذکرها ش فی قواعده قال کمن شک فی الطهاره بعد تیقن الحدث و فی فعل الصلاه و وقتها باق و فی اداء الزکاه و باقی العبادات اه و الدلیل علی هذه القاعده واضح فان اشتغال الذمه یقینا تقتضی البراءه الیقینیه لا یق لا یقین بالشغل مع الشک فان العلم بثبوت السبب مستلزم للیقین بالشغل و لا یخفی ان العلم الاستصحابی علم شرعی بمعنی ان الشارع جعله حجه فیما دل علی حجیه الاستصحاب مع ان الاصل فی کل حادث شک فی حدوثه هو العدم کما ثبت فی محله علی ان هذا الحکم ثابت بالنص بالنسبه الی بعض العبادات فصل بقی الکلام فی ان المکلف ح هل ینوی الوجوب علی وجه الجزم مع کون العباده واجبه او علی وجه الترديد لعدم امکان الجزم فربما یحکی عن بعض العامه ان الشک ح سبب فی الوجوب فلا- ترديد و هو ضعیف فان السبب هو ما قبل الشک و المفروض عدم القطع بارتفاعه مع ان الشک لو کان سببا فی الوجوب لا- طرد فیلزم تحریم الزوجه لو شک فی طلاقها نعم قد یکون سببا فی حکم شرعی فی بعض الموارد للدلیل کما فی الشک بین الاربع و الخمس فانه سبب لوجوب سجود السهو و نحو ذلک مما لا یخفی علی المتتبع و الحاصل ان مقتضی الاصل و بعض الاخبار

ان لاـ یترتّب علی الشـک شـی ء و لا ینافی ذلک ما خرج بالـدلیل و التحقیق ان المکلف ح ینوی الوجوب علی وجه الجزم نظرا الی استصـحاب الوجوب الثابت المعلوم من دلیله لا الی ان الشک سبب فیه کما توهم و دعوی عدم امکان الجزم فی المقام کما فی الاحتیاطیات ممنوعه و الفرق واضح

خاتمه و فیها قاعده لا تبطلوا اعمالکم

فصل هـذه الآیه المبارکه اسـتدل بها جماعه علی ان الاصل فی کل عباده اذا تلبس بها المکلف حرمه قطعها و ابطالها و قـد شاع الاحتجاج بها بین الفقهاء کما فی العوائد فی کثیر من الموارد من الصـلاه و غیرها و وجه الاستدلال ان النهی ظاهر فی التحریم و الجمع المضاف مفیـد للتعمیم و قـد تأمل فی ذلک جماعه من المتأخرین اما للمنع من ظهور النهی فی الحرمه و هو ضـعیف کما بیّناه فی الاصول او لظهور ابطال العمل فی هـذه الآیه فی حبطه و افساد اجره بعد تمامیته بالکفر و نحوه کما یرشد الیه قوله تعالی فی الآـیه السابقه علیها وَ سَـیُحْبِطُ أَعْمالَهُمْ ای الـذین کفروا بل لعل فی نفس الآیه أیضا اشـعارا به فانه وقع النهی عن الابطال بعد الاـمر بالطـاعه قال یا ایها الـذین آمنوا اطیعوا اللّه و اطیعوا الرسول و لا تبطلوا اعمالکم و کـذا فی الآیه اللاحقه إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا وَ صَـدُّوا عَنْ سَبِیـلِ اللّهِ ثُمَّ مـاتُوا وَ هُمْ کُفّارٌ فَلَنْ یَغْفِرَ اللّهُ لَهُمْ اه و فی روایه عن الباقر ع قال قال رسول اللّه ص من قال سـبحان اللّه غرس اللّه له بهـا شـجره فی الجنه و من قـال الحمـد للّه غرس اللّه له بهـا شـجره فی الجنه و من قال لا إله الا اللّه غرس اللّه له بها شجره فی الجنه فقال رجل من قریش ان شجرنا فی الجنه لکثیر قال نعم و لکن ایاکم ان ترسلوا الیها

نیرانا فتحرقوها و ذلک ان اللّه عج یقول یٰا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أَطِیعُوا اللّٰهَ* الخ فتدبر لا یق ان عموم الجمع المضاف وضعی لیس من قبیل عموم المطلق حتی ینصرف الی الفرد الظاهر فانا لا ننظر الی الجمع بل الی النهی عن الابطال و هو مطلق فتحمل علی ما اشرنا الیه لظهوره مع ان حمله علی کل ما یصدق علیه الابطال و لو بغیر الوجه المشار الیه یوجب التخصیص فی الاعمال و ح فیخرج اکثرها اذ لا خلاف ظ فی عدم حرمه قطع الوضوء و الغسل و العبادات المستحبه و غیر ذلک و تخصیص الاکثر ممنوع او مستهجن عند الاکثر الا ان یحمل النهی علی الکراهه تجوزا و ح فلا یبقی وجه للاستدلال بالآیه علی المدعی مع ان فی کراهه القطع فیما ذکر أیضا تأمّلا فتدبر و قد یرد الاستدلال أیضا باجمال الابطال و للتأمّل فیه مجال لما بیناه من المقال و لصاحب ئد فی هذا المقام کلمات لا یخ بعضها عن مناقشه و اشکال

کتاب الزکاه و الخمس

و فیه قواعد

الأولی لا زکاه الا فی تسعه

فصل المراد بها الزکاه الواجبه المالیه فی عده اشیاء غیرها کما لا یخفی و هذه القاعده بطرفیها مما ادعی علیه الاجماع جماعه و نسبه المحقق فی المعتبر الی مذهب علمائنا عدا ابن الجنید و فی الغنیه لابن زهره ان زکاه الاموال تجب فی تسعه اشیاء الذهب و الفضه و الخارج من الارض من الحنطه و الشعیر و التمر و الزبیب و فی الابل و البقر و الغنم بلا خلاف و لا تجب فیما عدا ما ذکرناه بدلیل الاجماع الماضی ذکره فی کل المسائل و لان الاصل براءه الذمه و شغلها بایجاب الزکاه فی غیر ما عددناه یفتقر الی دلیل شرعی و لیس فی الشرع ما یدل علی ذلک الخ أصل قال اللّه عج وَ لٰا

يَسْئَلْكُمْ أَمْوالَكُمْ فصل ربما يستدل بهذه الآيه على عدم وجوب الزكاه فى غير التسعه و اما هى فقد خرجت عنها بالإجماع و الاخبار بل جمله من ايات الزكاه المفسره بها و لكن يمكن المناقشه فيه بان ظاهر الآيه انه لا يسألكم جميع اموالكم و هذا لا ينافى سؤال بعضها مطلقا فتأمل أصل روى ق باسناده عن الحسن بن محبوب عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع قال لما نزلت آيه الزكاه خُذْ مِنْ أَمْوالِهِمْ صَدَقَهً تُطَهِّرُهُمْ وَ تُزَكِّيهِمْ بِها فى شهر رمضان فامر رسول اللّه مناديه فنادى فى الناس ان اللّه تبارك و تعالى قد فرض عليكم الزكاه كما فرض عليكم الصّلاه ففرض اللّه عليكم من الذهب و الفضه و الابل و البقر و الغنم و من الحنطه و الشعير و التمر و الزبيب و نادى فيهم بذلك فى شهر رمضان و عفى لهم عما سوى ذلك الخ و روى فى معانى الاخبار عن ابيه عن محمد بن يحيى عن محمد بن احمد عن موسى بن عمر عن محمد بن سنان عن ابى سعيد القماط عمن ذكره عن الصادق ع انه سئل عن الزكاه فقال وضع رسول اللّه ص الزكاه على تسعه و عفا عما سوى ذلك الحنطه و الشعير و التمر و الزبيب و الذهب و الفضه و البقر و الغنم و الابل فقال السائل و الذره فغضب ع ثم قال كان و اللّه على عهد رسول اللّه ص السماسم و الذره و الدخن و جميع ذلك فقال انهم يقولون انه لم يكن ذلك على عهد رسول اللّه ص و انما وضع على تسعه لما لم يكن عجزته غير ذلك فغضب و قال كذبوا فهل يكون العفو الا عن شى ء قد كان و لا و اللّه ما اعرف شيئا عليه غير هذا فمن شاء فليؤمن و من شاء فليكفر اه السماسم جمع السمسم و هو بالكسر حبّ الحلّ و يق له بالفارسيه

کنجد و الدخن بضم الدال المهمله و سکون الخاء المعجمه حب الجاورس قال فی ق أو حب اصغر منه

الثانیه کل ما کیل بالصاع فبلغ الاوساق فعلیه الزکاه

فصل هذه الکلیه بعین اللفظ المذکور مذکور فی عده روایات کروایه محمد بن مسلم و زراره و ابی مریم و بمعناها روایات اخری نذکرها لک و ظاهرها وجوب الزکاه فی کل مکیل و لکنه یجب العدول عنه الی غیره و تاویله الی تأکد الاستحباب بقرینه اتفاق الاصحاب و ما اشرنا الیه من اخبار الباب و المراد ببلوغ الاوساق بلوغ النصاب و فی بعض روایات زراره و کل ما کیل بالصاع فبلغ الاوساق التی تجب فیها الزکاه فعلیه الزکاه اه فاللام اشاره الی الاوساق المعهوده فی وجوب الزکاه فی الغلات الاربع و هی خمسه اوساق یوسف النبی ص کما فی روایه سعد بن سعد الاشعری و فسر فیها و فی عده اخری من الروایات بستین صاعا و فی مرسله عبد اللّه بن بکیر لیس فیما دون الخمسه اوساق زکاه فاذا بلغت خمسه اوساق وجبت فیه الزکاه و الوسق ستون صاعا فذلک ثلاثمائه صاع بصاع النّبیّ ص الخ و فی روایه الفضل بن شاذان و الوسق ستون صاعا و الصاع اربعه امداد اه و فی ق و الوسق ستون صاعا او حمل بعیر اه و الضمیر فی قوله فعلیه الزکاه اما راجع الی المالک بقرینه المقام او الی المکیل تجوزا فی الکلام أصل روی الکلینی عن الصادق ع انه قال فی الحبوب کلها زکاه و روی عنه أیضا ع انه قال کل ما دخل القفیز فهو تجری مجری الحنطه و الشعیر و التمر و الزبیب و عنه أیضا صدقوا الزکاه فی کل شی ء و روی عنه أیضا انه قال جعل رسول اللّه ص الصدقه فی کل شی ء انبتت الارض

الا ما كان فى الخفر و البقول و كل شى ء يفسد من يومه فصل يمكن حمل هذه الاخبار على التقيه أيضا لموافقتها لمذهب جماعه من العامه

الثالثه لا يفرق بين مجتمع و لا يجمع بين متفرق

فصل و أصل هذا بلفظه المذكور روته العامه عن النبى ص و قد روته اصحابنا أيضا عن ائمتهم ع فروى الكلينى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن محمد بن ابى عمير عن عبد الرحمن بن الحجاج عن محمد بن خالد انه سأل ابا عبد اللّه ع عن الصدقه فقال مر مصدّقك ان لا يحشر من ماء الى ماء و لا يجمع بين المتفرق و لا يفرق بين المجتمع الخ و روى خ باسناده عن سعد عن احمد بن محمد عن عبد الرحمن بن ابى نجران عن عاصم بن حميد و عن الحسين بن سعيد عن النضر بن سويد عن عاصم بن حميد عن محمد بن قيس عن الصادق ع انه قال و لا يفرق بين مجتمع و لا يجمع بين متفرق اه فصل صرح اصحابنا بان المراد انه لا يفرق بين مجتمع فى الملك و ان كان فى مواضع متفرقه و لا يجمع بين متفرق فى الملك و ان كان فى موضع واحد فلو كان له مثلا ثمانون شاه اربعون منها فى موضع و اخرى فى اخر فلا يؤخذ منه إلا شاه واحده لعدم بلوغ المجموع النصاب الثانى فلا يلزمه الامانى الاول كما لو كان الجميع فى موضع واحد فان العبره بالاجتماع فى الملك و كونه لمالك واحد و لو كان لرجلين اربعون شاه مشتركه بينهما لم يكن عليهما شى ء فان نصيب كل منهما على انفراده لا يبلغ حد النصاب فلا عبره ببلوغ النصيبين بعد التفرق فى الملك و المسألتان عند اصحابنا مجمع عليهما محققا و محكيا فى ف و غيره و جماعه من العامه مخالفونا فيهما فاوجبوا فى الاولى مثلا شاتين عليه و فى الثانيه شاه

علیهما و فسروا المجتمع بالمجتمع فی موضع واحد و کذا المتفرق و هو کما تری قال فی المعتبر کما یحتمل اراده الافتراق و الاجتماع فی المکان یحتمل اراده ذلک فی الملک و هو اقرب لأنه لو نزل علی المکان لزم ان لا یجمع بین مال الواحد اذا افترق فی المکان لکن ذلک منفی بالاتفاق اه و فیهم من فرق بین خلطه اعیان و اوصاف کالاشتراک فی المرعی و المراح و الراعی و لا حجه له أیضا

الرابعه کل شی ء جز علیک المال فزکّه و کل شی ء ورثته او وهب لک فاستقبل به

فصل هذا بعینه مذکور فیما رواه فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد و عن الحسین بن محمد عن معلی بن محمد جمیعا عن الوشاء عن ابان عن شعیب عن الصادق ع و المال منصوب علی المفعولیه و یحتمل رفعه علی الفاعلیه و المراد بالاستقبال اعتبار السنه و مضی الحول کما یشهد له ما رواه عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن محمد بن حمزه عن الاصبهانی قاله قلت لأبی عبد اللّه ع یکون لی علی الرجل مال فاقبضه منه متی ازکیه قال اذا قبضته فزکه قلت فانی اقبض بعضه فی صدر السنه و بعضه بعد ذلک قال فتبسم ثم قال ما احسن ما ادخلت فیها ثم قال ما قبضته منه فی السته الاشهر الاولی فزکه لسنته و ما قبضته بعد فی السته الاشهر الأخیره فاستقبل به فی السنه المستقبله و کک اذا استفدت ما لا منقطعا فی السنه کلّها فما استفدت منه فی اول السنه الی سته اشهر فزکه فی عامک ذلک کله و ما استفدت بعد ذلک فاستقبل به السنه المستقبله اه و ذلک الحدیث مما یمکن الاستدلال به علی وجوب الزکاه فی مال التجاره کما عن ظ ابن باویه و الباقون علی استحبابها لدلاله کثیر من الاخبار علی العفو

عما سوى التسعه فحمل الاخبار الظاهره فى الوجوب على الاستحباب هو مقتضى الجمع و على القولين فلا خلاف فى اشتراط معنى الحول

الخامسه كلّ ما لم يحل عندک عليه الحول فليس عليک فيه زكاه

فصل هذا بعينه مروى فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن حماد بن عيسى عن حريز عن على بن يقطين عن ابى ابراهيم ع قال قلت له انه يجتمع عندى الشى ء فيبقى نحوا من سنه أ تزكيه قال لا كلّ ما الخ و هذا مخصوص بالنقدين و الانعام و مال التجاره اتفاقا و فى الاخبار دلاله واضحه عليه

السّادسه كل ما لم يكن ركازا فليس عليک فيه شى ء

فصل هذا أيضا بعينه مذكور فى الروايه المتقدمه و فيها قال قلت و ما الركاز قال الصّامت المنقوش قال اذا اردت ذلک فاسبكه فانه ليس فى سبائک الذهب و نقار الفضّه شى ء من الزكاه اه و المراد بالمنقوش هو المسكوک بسكه المعامله

السابعه لا زكاه فيما لم يبلغ النّصاب

فصل هذا ممّا اجمع عليه الاصحاب و دلت عليه الاخبار المرويه عن ائمتنا الاطياب اصل روى ق باسناده عن زراره انه قال للصادق ع رجل عنده مائه درهم و تسعه و تسعون درهما و تسعه عشر دينارا أ يزكيها فقال لا ليس عليه زكاه فى الدراهم و لا فى الدنانير حتى يتم قال زراره و ككك هو فى جميع الاشياء اه و المراد بالتمام بلوغ النصاب و بالاشياء الاشياء التى فيها الزكاه

الثامنه كل ما عملت به فعليک فيه الزكاه اذا حال عليه الحول

فصل هذا بعينه مروى فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن إسماعيل بن مرار عن يونس عن العلاء بن رزين

عن محمد بن مسلم قال یونس تفسیر ذلک انه کل ما عمل للتجاره من حیوان و غیره فعلیه فیه الزکاه اه و قد تقدم ان ذلک علی وجه الاستحباب کما هو المشهور بین الاصحاب

التاسعه انما الصدقه علی السائمه المرسله فی مرحها عامها

فصل هذا بعینه مذکور فی روایه زراره و اشتراط السوم فی الانعام مما لا خلاف فیه بین اصحابنا العظام و قد صرحوا بانه لا زکاه فی المعلوفه

العاشره کل ما سقی سیحا او بعلا او من نهرا و عین او سماء ففیه العشر

و ما سقی بالنواضح و الدوالی و نحوها ففیه نصف العشر فصل هذا مما ادعی علیه الاجماع و دل علیه جمله من الاخبار و المسیح بالسین و الحاء المهملتین بینهما یاء مثناه من تحت الماء الجاری و البعل بالباء الموحده و العین المهمله النخل الذی یشرب بعروقه فیستغنی عن السقی و النواضح جمع الناضحه کالدوالی فی الدالیه و هو المنجنون الذی یدیره البقره و الناضحه هی السانیه و هی الدلو الکبیر کالغرب و الناقه یستسقی علیها أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی عن الصادق ع فی الصدقه فیما سقت السماء و الانهار اذا کانت سیحا او کان بعلا المعشر و ما سقت السوانی و الدوالی او سقی بالغرب فنصف العشر اه

الحادیه عشره ایّما رجل کان له حرث او ثمره فصدقها فلیس علیه فیه شی ء

و ان حال علیه عنده الف حول فصل عدم تکرر الزکاه فی الغلات اذا اخرجت منها فی عام هو مجمع علیه بین اصحابنا و غیرهم عدا الحسن البصری فاوجبها کلما حال علیها الحول و عنده نصاب کما فی النقدین أصل روی

فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن حماد عن حریز عن زراره و عبید بن زراره عن الصادق ع قال ایما رجل کان له حرث او ثمره فصدقها فلیس علیه شی ء و ان حال علیه الحول عنده الا ان یحول مالا فان فعل ذلک فحال علیه الحول عنده فعلیه ان یزکیه و الا فلا شی ء علیه و ان ثبت ذلک الف عام اذا کان بعینه فانما علیه فیها صدقه العشر فاذا اداها مره واحده فلا شی ء علیه فیها حتی یحوله مالا و یحول علیه الحول و هو عنده اه

الثانیه عشره کل عمل عمله النّاصب فی حال ضلاله او حال نصیه ثم من اللّه علیه و عرفه هذا الامر فانه یوجر علیه و یکتب له الا الزکاه

فانه یعیدها فصل هذا بعینه رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن عمر بن اذنیه عن الصادق ع و علله بأنه وضعها فی غیر موضعها و انما موضعها اهل الولایه قال فاما الصلاه و الصوم فلیس علیه قضائهما اه و قریب منه روایه برید بن معاویه العجلی و قد صرح بدعوی الاجماع علی اشتراط الایمان فی المستحق ما عدا المؤلفه جماعه

الثالثه عشره ان الصدقه لا تحل الا فی دین موجع او عزم مفظع او فقر مدفع

فصل هذا من کلام الحسن و الحسین ع قالاه لرجل جاءهما و هما جالسان علی الصفا فسألهما ع رواه فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد عن ابیه عمن حدثه عن عبد الرحمن الغوری عن الصادق ع و العزم الغرامه و هو ما یلزم ادائه و المدقع الشدید و هذا الحصر لیس بحقیقی لان مصرف الزکاه قد یکون غیر ذلک کما لا یخفی

الرابعه عشره ملعون کل مال لا یزکی

فصل هذا من النبویات الّتی ثبتت من طرق اهل البیت ع کما فی روایتی

ابی بصیر و مسعده و المراد ان هذا المال لا برکه فیه او ان مالکه ملعون

الخامسه عشره لا تحل الصدقه لغنی

فصل هذا أیضا من النبویات الثابته من طرق ائمتنا ع

السادسه عشره خمسه لا یعطون من الزکاه شیئا الاب و الام و الولد و المملوک و المرأه

و ذلک لأنهم عیاله لازمون له فصل هذا بعینه رواه فی فی عن محمد بن عیسی عن محمد بن الحسین عن صفوان بن یحیی عن عبد الرحمن بن الحجاج عن الصادق ع و هو فتوی الاصحاب من غیر خلاف بینهم یعرف او یحکی و عن هی مه انه قول کل من یحفظ عنه العلم و صرح جماعه بجواز اعطائهم من غیر سهم الفقراء

السّابعه عشره لا تحل الصدقه لولد العباس و لا لنظرائهم من بنی هاشم

فصل هذا بعینه مروی فی روایه عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع و یستثنی الصدقات المندوبه و ما یعطی من الواجبه للضروره و قصور الخمس عن الکفایه

الثامنه عشره الفطره واجبه علی کل من یعول

فصل هذا بعینه رواه ق باسناده عن الحسن بن محبوب عن عمر بن یزید عن الصادق ع و مثله ما رواه باسناده عن محمد بن مسلم عن ابی جعفر ع قال سألته عما یجب علی الرجل فی اهله من صدقه الفطره قال تصدق عن جمیع من تعول

التاسعه عشره لا فطره علی من اخذ الزکاه

فصل هذا بعینه مذکور فی روایه ابن عمّار عن الصادق ع و مثله ما فی روایه ابن فرقد عنه ع من اخذ من الزکاه فلیس علیه فطره اه و المراد ان من یجوز له اخذ الزکاه لفقره لم یجب علیه الزکاه کما یدل علیه جمله اخری من الروایات ففی روایه عبد اللّه بن میمون عن الصادق ع لیس علی من لا یجد ما یتصدق به

حرج و فی روایه الفضیل عنه ع و من حلت له لم تحل علیه و من حلت علیه لم تحل له و فی روایته الاـخری عنه ع اما من قبل زکاه المال فان علیه زکاه الفطره و لیس علیه لما قبله زکاه و لیس علی من یقبل الفطره فطره اه فت

العشرون لا زکاه علی یتیم

فصل هذا بعینه رواه ق باسناده عن محمد بن القاسم بن الفضیل البصری و قد کتب الی الرضا ع یسأله عن الوصی یزکی زکاه الفطره عن الیتامی اذا کان لهم مال فکتب ع لاـ زکاه الخ و هذا الحکم مما لاـ خلاف فیه بین اصحابنا و عن جماعه دعوی الاتفاق علیه

الواحده و العشرون صدقه الفطره علی کل صغیر و کبیر

حرّا و عبدا عن کل من تعول یعنی من تنفق علیه صاع من تمر أو صاع من شعیر أو صاع من زبیب فصل هذا بعینه مذکور فی روایه ابی حفص و نحوها روایات اخری و یأتی ما یدلّ علی عدم الانحصار فی ذلک

الثّانیه و العشرون الفطره علی کل قوم مما یغذون عیالهم من لبن او زبیب او غیره

فصل هذا رواه خ باسناده عن محمد بن الحسن الصفار عن محمد بن عیسی عن یونس عن زراره و ابن مسکان عن الصادق ع و فی مرسله یونس ع الفطره علی کل من اقتات قوتا فعلیه ان یؤدی من ذلک القوت

الثالثه و العشرون من اشتری شیئا من الخمس لم یعذره اللّه اشتری ما لا یحل له

فصل هذا رواه خ عن محمد بن علی بن محبوب عن احمد بن محمد عن الحسین بن قاسم عن ابان عن ابی بصیر عن الباقر ع و فی روایته الاخری عنه ع لا یحل لأحد ان یشتری من الخمس شیئا حتی یصل إلینا حقّنا اه

الرابعه و العشرون لیس الخمس الا فی الغنائم خاصه

فصل هذا رواه ق باسناده عن الحسن بن

محبوب عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع و هو بظاهره مناف لما دل على ثبوت الخمس فى المعادت و الكنوز و الغوص و غيرها فلعل المراد انه لم يثبت من ظ القران خمس الا فى الغنائم و يمكن ادراج جمله مما ثبت فيه الخمس فيها أيضا و مثله روايه سماعه الا انها خاليه من لفظه خاصه

الخامسه و العشرون كل ما كان ركازا ففيه الخمس

و ما عالجته بمالك ففيما اخرج اللّه منه من حجارته مصفى الخمس فصل هذا رواه خ عن محمد بن على بن محبوب عن العباس بن معروف عن حماد بن عيسى عن حريز عن زراره عن الباقر ع و فيه دلاله على وجوب الخمس فى المعادن كغيره من الاخبار و لا خلاف فيه بين علمائنا الابرار

السّادسه و العشرون الخمس بعد المئونه

فصل هذا رواه خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن ابى جعفر عن على بن مهزيار عن محمد بن الحسن الاشعرى قال كتب بعض اصحابنا الى ابى جعفر الثانى ع اخبرنى عن الخمس اعلى جميع ما يستفيد الرجل من قليل و كثير من جميع الضروب و على الضياع و كيف ذلك فكتب بخطه الخمس الخ و هذا مما استدلوا به على وجوب الخمس فيما يفضل عن مؤنه السنه له و لعياله من ارباح التجارات و الصناعات و الزراعات و فى بعض الكتب ان هذا الحكم مقطوع به بين الاصحاب و عن هى نسبته الى علمائنا اجمع نعم فى المعتبر الى كثير منهم و قد حكى عن القديمين الخلاف فيه و يردّهما اخبار كثيره أصل روى فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن ابن ابى عمير عن الحسين بن عثمان عن سماعه قال سألت ابا الحسن ع عن الخمس فقال فى كل ما افاد الناس من قليل او كثير اه و روى خ باسناده عن محمد بن

علی بن محبوب عن محمد بن الحسین عن عبد اللّه بن القاسم الحضرمی عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع قال علی کل امرء غنم او اکتسب الخمس مما اصاب لفاطمه ع وطن یلی امرها من بعدها من ذریتها الحجج علی الناس فذاک لهم خاصه یضعونه حیث شاءوا و حرم علیهم الصدقه حتی الخیاط لیخیط ثوبا بخمسه دوانیق قلنا منه دانق الا من احللناه من شیعتنا لتطیر لهم به الولاده انه لیس من شی ء عند اللّه یوم القیمه اعظم من الزنا انه لیقوم صاحب الخمس فیقول یا رب سل هؤلاء بما ابیحوا اه فصل فی هذه الروایه دلاله علی اختصاص هذا الخمس بالامام و المعروف بین الاصحاب خلافه مع ان فی سندها ضعفا و ظ تل العمل بها

السّابعه و العشرون علی کل امرء غنم او اکتسب الخمس

فصل قد تقدم الروایه المشتمله علی هذا اللفظ و بیانه

الثامنه و العشرون ایّما ذمّی اشتری من مسلم ارضا فان علیه الخمس

فصل هذا بعینه رواه خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن محمد عن الحسن بن محبوب عن ابراهیم بن عثمان عن ابی عبیده الحذاء عن الباقر ع و قد عمل به جماعه من اصحابنا و توقف فیه آخرون و فی بعض الکتب انه لم یذکره القدماء سوی خ و من تبعه

التاسعه و العشرون الأنفال کلها للإمام خاصه

فصل هذا مما لا خلاف فیه و هو مستفاد من اخبار کثیره أصل روی العیّاشی فی تفسیره عن ابی بصیر عن الباقر ع قال لنا الانفال قلت و ما الانفال قال منها المعادن و الاجام و کل ارض لا رب لها و کل ارض باد اهلها فهو لنا اه و روی خ باسناده عن السیاری عن سعد بن عبد اللّه عن ابی جعفر

عن علی بن الحکم عن سیف بن عمین عن داود بن فرقد عن الصادق ع قال قطائع الملوک کلها للإمام و لیس للناس شی ء اه

خاتمه و فیها قواعد

الأولی کلما فرض اللّه علیک فاعلانه افضل من اسراره و کلما کان تطوعا فاسراره افضل من اعلانه

و لو ان رجلا یحمل زکاه ماله علی عاتقه فقسمها علانیه کان ذلک حسنا جمیلا فصل هذا بعینه مذکور فی روایه لیث بن البختری فما دل باطلاقه علی افضلیه صدقه السر مطلقا فهو محمول علی الصدقه المندوبه ففی جمله من الروایات ان صدقه السر یطفی غضب الرب و مقتضی العموم ان سائر العبادات أیضا کک

الثانیه لا خیر فی القول الا مع الفعل و لا فی الصدقه الا مع النیّه

فصل هذا بعینه مذکور فی وصایا النبی ص لعلی ع المرویه فی الفقیه و المراد بالنیه نیه القربه کما یرشد الیه قوله فی روایه اخری لا صدقه الّا ما ارید به وجه اللّه

الثالثه لا صدقه و ذو رحم محتاج

فصل قد نسبه السید المرتضی ره فی المسأله الاولی من صوم الانتصار الی النبیّ ص و حمله علی نفی الفضل و الکمال کما فی قوله ص لا صلاه لجار المسجد الا فی المسجد و کذا ابن زهره الحلبی ره فی صوم الغنیه و لم اجده فی کتب اخبارنا و یمکن حمله فی نفی القبول و الثواب فانه لا ینافی الاجزاء بحسب الظاهر کما فی عباده المغتاب و شارب الخمر و نحوهما ممن ورد انه لا یقبل صلاتهم و عباداتهم

کتاب الصوم

و فیه قواعد

الأولی لا صیام لمن لم یبیّت من اللیل

فصل هذا من النبویّات المشهوره و لکن لم اجره فی کتب اخبارنا و انما نسبه السید المرتضی و ابن زهره فی الانتصار

و الغنیه الی روایه العامه و قال المحقق فی المعتبر و قد رووا عن النبی ص انه قال الاعمال بالنیات و قال لا صیام لمن الخ و ردّه السید ان تاره بانه خبر واحد لا یعمل به فی الشریعه و اخری بانه محمول علی نفی الکمال و الفضیله و المراد بتبیت الصیام نیته لیلا من قولهم بیت الأمر اذا دبّره لیلا قال فی ق و من ادرکه اللیل فقد بات فصل هذا الحدیث لو صحّ فهو محمول علی الصوم الواجب المعیّن مع عدم النسیان و العذر امّا الصوم المندوب فلا خلاف بیننا فی عدم وجوب نیّته من اللیل و حکی عن مالک عدم الاجزاء لو فاتت نیته من اللیل استدلالا بعموم هذا الحدیث و قد عرفت ما فیه من عدم ثبوته و قد سئل ابو بصیر ابا عبد اللّه ع عن الصائم المتطوع تعرض له الحاجه فقال هو بالخیار ما بینه و بین العصر و ان مکث حتی العصر ثم بدا له ان یصوم و ان لم یکن نوی ذلک فله ان یصوم ذلک ان شاء اه و انما اختلف اصحابنا فی انه هل یفوت وقت نیته بالزوال او یمتد الی الغروب و المشهور المنصور بیننا هو الثانی للروایه المذکوره و بین العامه هو الاول للنبوی المذکور و بعض الوجوه الضعیفه و ربما ینسب الی المشهور بیننا أیضا و هو کما تری و اما ما لیس بمتعین کالقضاء و النذر المطلق فیمتد وقت نیته الی الزوال مطلقا لجمله من الاخبار و حکی عن ابی حنیفه انه لا یجزی ما لم ینو لیلا للنبوی المشار الیه و کذا الناسی و الجاهل بالشهر و المریض و المسافر

الثانیه کل صوم لا یتعین زمانه فلا بد فیه من نیه التعیین

فصل هذه الکلیه مذکوره فی جمله من کتب اصحابنا و وجهها واضح فان الزمان اذا کان قابلا لأنواع من الصیام

فلا بدّ من مميز و مرجح قال فی المعتبر و علیه فتوی الاصحاب و وافق الجمهور الا فی النافله اه و اما المعین زمانه فالمشهور الاقوی عدم وجوب التعیین لیقیضه و عن خ وجوبه لوجه ضعیف

الثالثه لا یفسد صوما شی ء من المفطرات نسیانا

فصل هذا مما لا خلاف فیه بیننا و حکی فی المعتبر و غیره عن مالک الفرق بین الفرض فیفسد و النفل فلا و عن عطا و الثوری انه یفسدهما و یدل علی مذهبنا روایات من طرقنا و من طرقهم ففی النبوی من نسی و هو صائم فاکل او شرب فلیتم صومه فان اللّه اطعمه و سقاه و فی الاخر من افطر فی رمضان ناسیا فلا قضاء علیه أصل روی ق بإسناده عن الحلبی عن الصادق ع انه سئل عن رجل نسی فاکل و شرب ثم ذکر قال لا یفطر انما هو شی ء رزقه اللّه فلیتم صومه اه و روی فی عن علی بن ابراهیم عن القسم بن محمد عن سلیمان بن داود عن سفیان بن عیینه عن الزهری عن علی بن الحسین ع فی حدیث قال و اما صوم الاباحه فمن اکل او شرب ناسیا اوقاء من غیر تعمد فقد اباح اللّه له ذلک و أجزأ عنه صومه اه فصل و فی کثیر من العبارات الحاق الاکراه بالنسیان و قد یستدل لهما بحدیث رفع القلم و یمکن المناقشه فیه بان ظاهره رفع المؤاخذه و لا دلاله فیه علی صحه العمل

الرابعه کل سفر یجب فیه التقصیر فی الصلاه یجب فیه الافطار

فصل ذکر ذلک بعینه خ فی ف و استدل له باجماع الفرقه و قد صرح بدعوی الاجماع علی عدم جواز الصوم فی السفر کثیر من اصحابنا أصل روی خ باسناده عن سماعه عن الصادق ع انه قال من اراد السفر فی رمضان فطلع الفجر و هو فی اهله فعلیه صیام

ذلک الیوم الی سافرت لا ینبغی له ان یفطر ذلک الیوم وحده و لیس یفترق التقصیر و الافطار اذا قصر فلیفطر اه و روی ق باسناده عن معاویه بن وهب عن الصادق ع انه قال فی حدیث هذا واحد اذا قصرت افطرت و اذا افطرت قصرت اه فصل یستفاد من هذین الخبرین تلازم الامرین و انه یشترط فی وجوب الافطار کل ما یشترط فی وجوب التقصیر و منه یظهر ضعف ما حکی عن خ فی یه و ط و ان الصیام للتجاره صلاته دون صومه و ما حکی عنه فیهما و عن القاضی و ابن البراج من ان المقیم خمسه یقصر صلاته نهارا و یتم لیلا و یصوم شهر رمضان و ما حکی عن یه خ من جواز القصر فی الصلاه دون الصوم لمن قصد اربعه فراسخ و لم یرد الرجوع لیومه نعم یستثنی من ذلک جواز اتمام الصلاه فی المواطن الاربعه مع انه لا یجوز الصوم فیها فالتلازم بین القصر و الافطار لا بین الاتمام و الصوم فتأمل

الخامسه لا صیام فی السفر

فصل هذا بعینه رواه خ باسناده عن الحسین بن سعید عن عثمان بن عیسی عن سماعه قال سألته عن الصیام فی السفر قال لا صیام الخ و فیه قد صام ناس علی عهد رسول اللّه ص فسماهم العصاه فلا صیام فی السفر الا الثلاثه ایام التی قال اللّه فی الحج فصل المراد ففی الصحه علی القول بکون الالفاظ اسامی للأعم و نفی الحقیقه علی القول الاخر و المراد بالثلاثه المستثناه الثلاثه من العشره التی هی بدل هدی التمتع مع العجز عنه و عن ثمنه قال اللّه فمن لم یجد فصیام ثلاثه ایام فی الحج و سبعه اذا رجعتم تلک عشره کامله الخ و یستثنی أیضا صیام ثمانیه عشر یوما بدل البدنه لمن افاض من عرفات

قبل الغروب و صيام ثلاثه ايام للحاجه بالمدينه اولها يوم الخميس و ربّما يستثنى المندوب مطلقا و هو ضعيف و صرح كثير باستثناء النذر المقيد بالحضر و السفر

السادسه كل من افطر ممن وجب عليه الصوم مستحلا فهو مرتد

فصل هذا مما لا خلاف فيه و لكنه مخصوص بمن عرف قواعد الاعلام و اما معتقد العصيان فى افطاره فيقتل فى الثالثه او فى الرابعه و المرتد يقتل فى اول مره ان كان ارتداده عن فطره و فى قبول توبته باطنا اشكال و لكنه بسعه رحمه اللّه انسب و كيف كان فلا يدرأ عنه القتل

السابعه كل من افسد صومه ممن وجب عليه فعليه قضائه

فصل هذا مما اجمع عليه العلماء و لكن عن بعض العامه انه يجزى بدل الشهر اثنى عشر يوما لان اللّه رضى من عباده شهر من اثنى عشر شهرا فوجب ان يكون كل يوم بازاء اثنى عشر يوما و هو مع ما فيه يرده الكتاب و السنه المتواتره و عمل الصحابه و التابعين و سائر المسلمين ثم لا يخفى ان وجوب القضاء مشروط بالتمكن منه و الا فربما يقوم مقامه الفديه كما فصل فى محله

الثامنه كل موضع يجب فيه كفاره عتق رقبه فانه يجزئ اى رقبه كانت الا فى قتل الخطاء فانه لا يجزى الا المؤمنه

فصل هذه عباره خ فى ف قال و قال الشافعى لا يجوز الا المؤمنه فى جميع الكفّارات دليلنا الظواهر التى وردت فى وجوب عتق رقبه فلم يقيدوها بمؤمنه و على من قيدها بالايمان الدليل لان الاصل براءه الذمه اه و قد بينا فى الاصول ان المطلق و المقيد اذا لم يختلف حكمهما و اختلف موجبهما كما فى المقام فلا يحمل المطلق على المقيد لعدم

المقتضی له و عن کثیر من العامه حمله علیه من باب القیاس و هو باطل کما لا یخفی و انما تحمل المطلق علی المقید مع اتحاد الحکم و الموجب کما فی قوله ان ظاهرت فاعتق رقبه و ان ظاهرت فاعتق رقبه مؤمنه

التاسعه کل من یقضی صوما غیر معین فهو مخیر فی الافطار الی الزوال

فصل استدل له المحقق فی المعتبر بانه صوم لم یتعین زمانه فجاز الافطار فیه و بان ما قبل الزوال وقت لتجدید نیه الصوم و کل وقت یجوز تجدید النیه فیه یجوز الافطار فیه اذا لم یکن زمانه متعینا بالصوم و لا- کک بعد الزوال لأنه واجب استقرت نیه الوجوب فیه وفات محلّها فتعین الصوم ثم قال و العمده ما اشتهر بین الاصحاب من النقل المستفیض عن أکابر اهل البیت ع أصل روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن الحسن بن محبوب عن الحارث بن محمد عن برید العجلی عن الباقر ع فی رجل اتی اهله فی یوم یقضیه من شهر رمضان قال ان کان اتی اهله قبل زوال الشمس فلا شی ء علیه الا یوم مکان یوم و ان کان اتی اهله بعد زوال الشمس فان علیه ان یتصدق علی عشره مساکین فان لم یقدر صام یوما مکان یوم و صام ثلثه ایام کفاره لما صنع اه فصل و الحقوا بالقضاء النذر المطلق

العاشره کل من علیه صوم واجب فلا یجوز له التطوع بالصوم

فصل هذا مما ادعی جماعه الاتفاق علیه و عن ق انه قد وردت بذلک الاخبار و الآثار عن الائمه ع و فی المقنع اعلم انه لا یجوز ان یتطوع الرجل بالصیام و علیه شی ء من الفرض کذلک وجدته فی کل الأحادیث أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی

قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن الرجل علیه من شهر رمضان طائفه أ تتطوع قال لا حتی یقضی ما علیه اه و فی روایه زراره أ ترید ان تقاس لو کان علیک من شهر رمضان أ کنت تتطوع اذا دخل علیک وقت الفریضه فابدأ بالفریضه اه

الحادیه عشره کل صوم یشترط فیه التتابع ان افطر فی خلاله لعذر بنی و ان کان لعذر استانف

فصل هذا مذکور فی کثیر من کتب اصحابنا من غیر ذکر خلاف فیه بل ظاهرهم کونه اجماعیا و نسبه بعضهم الی روایات عن اهل البیت ع أصل روی خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن ابراهیم بن هاشم عن اسماعیل بن مرار و عبد الجبار بن المبارک عن یونس بن عبد الرحمن عن هشام بن سالم عن سلمان بن خالد قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن رجل کان علیه صیام شهرین متتابعین فصام خمسه و عشرین یوما ثم مرض فاذا برء یبنی علی صومه أم یعید صومه کله قال بل یبنی علی ما کان صام ثم قال هذا مما غلب اللّه علیه و لیس علی ما غلب اللّه علیه شی ء اه

الثانیه عشره کل من علیه شهران متتابعان اجزأه ان یتابع بین شهر و یوم من اخر

أصل روی خ باسناده عن الحسین بن سعید عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی عن الصادق ع عن قطع صوم کفّاره الیمین و کفاره الظهار و کفّاره القتل فقال ان کان علی رجل صیام شهرین متتابعین و التتابع ان یصوم شهرا و یصوم من الاخر شیئا او ایاما منه فان عرض له شی ء یفطر منه افطر ثم یقضی ما بقی علیه و ان صام شهرا ثم عرض له شی ء فافطر قیل ان یصوم من الاخر شیئا فلم یتابع اعاد الصوم کله الخ اه

الثالثه عشره کلّ من علیه شهر متتابع اجزأه تتابع خمسه عشر یوما

أصل روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن علی بن الحکم عن موسی بن بکر عن الفضیل عن الصادق ع فی رجل جعل علیه صوم شهر فصام منه خمسه عشر یوما ثم عرض له امر فقال ان کان صام خمسه عشر یوما فله ان یقضی ما بقی و ان کان أقلّ من خمسه عشر یوما لم یجزئه حتی یصوم شهرا تاما اه

الرابعه عشره کل صوم یفرق إلا ثلثه ایام فی کفّاره الیمین

فصل هذا بعینه رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن عبد اللّه بن سنان عن الصادق ع و المراد انه لا یجب التّتابع فی شی ء من الصوم الا فی مواضع مخصوصه منها ما اشار الیه فی الروایه و منها غیر ذلک مما لا یخفی نعم یستحب التتابع فی قضاء شهر رمضان لجمله من الروایات و فی روایه علی بن جعفر ع عن اخیه ع قال سألته عمن کان علیه یومان من شهر رمضان کیف یقضیهما قال یفصل بینهما بیوم و ان کان اکثر من ذلک فلیقضها متوالیه اه و فی روایه سلیمان لا بأس بتفرقه قضاء شهر رمضان انما الصیام الذی لا یفرق صوم کفّاره الظهار و کفّاره الدم و کفّاره الیمین اه و منه یظهر ان الحصر فی الروایه المتقدم اضافی و یمکن ان یکون المراد ان بقیه الکفّارات یجوز تفریقها فی الجمله بعد تجاوز النصف قاله فی ئل

الخامسه عشره یستحب صوم ثلاثه ایام من کل شهر

فصل هذا مما ذکره الاصحاب و قد وردت اخبار کثیره فی هذا الباب أصل روی ق باسناده عن زراره قال قلت لأبی عبد اللّه ع بما جرت السنه من الصوم فقال ثلاثه ایام من کل شهر الخمیس فی العشر الاوّل و الاربعا فی العشر الاوسط و الخمس فی العشر الاخر قال فقلت هذا

جمیع ما جرت به السنه فی الصّوم قال نعم اه

السادسه عشره الصوم جنّه من النّار

فصل هـذا من النبویّات الثابته من طرق الفریقین و اللام اشاره الی الجنس او الی الاستغراق فیشمل الواجب و المندوب و الجنه بضم الجیم و تشدید النون کل ما وفی

السّابعه عشره صوم النذر، نذر المعصیه حرام

فصل هذا بعینه رواه ق باسناده عن الزهری عن علی بن الحسین ع و هو مذکور فی وصایا النبی ص لعلی ع أیضا

التاسعه عشره المرأه لا تصوم تطوعا الا باذن زوجها و العبد لا یصوم تطوعا الا باذن سیده و الضیف لا یصوم تطوعا الا باذن صاحبه

فصل هذا أیضا رواه ق بالاسناد المتقدم عن علی بن الحسین ع و قد حمله جماعه علی الکراهه

العشرون ان رسول اللّه ص نهی عن صیام سته ایّام یوم الفطر و یوم الشک و یوم النحر و ایام التشریق

فصل هذا بعینه رواه ق باسناده عن شعیب بن واقد عن الحسین بن زید عن الصادق ع عن ابائه ع و المراد بیوم الشک صومه بنیه رمضان و الا فلا مانع من صومه بنیه شعبان و بایام التشریق صوم الثلاثه بعد العید لمن کان بمنی و ربما یخص بالناسک

خاتمه فی الاعتکاف

اشاره

و فیه قواعد

الأولی لا اعتکاف الا بالصوم

فصل هذا مذکور فی روایات مستفیضه و فی بعضها یکون الاعتکاف الّا بصوم و دلالتها علی اشتراط الصوم فی الاعتکاف ظاهره و هو مما لا خلاف فیه بل علیه دعوی الاجماع فی کثیر من الکتب و حکی عن الشافعی و احمد من العامه انه غیر مشروط به أصل روی خ باسناده عن علی بن الحسین عن علی بن اسباط عن العلاء بن رزین عن محمد بن مسلم عن الصادق ع قال اذا اعتکف العبد فلیصم الخ فصل و لا یشترط فی الصوم ان یکون واجبا

بل یکفی المندوب لإطلاق ما اشرنا الیه من الاخبار

الثانیه لا یکون الاعتکاف فی أقلّ من ثلاثه ایام

فصل هذا مما اتفق علیه علمائنا کما حکاه جماعه منهم خ فی ف و الماتن فی المعتبر و قد حکیا عن الشافعی ان اقله ساعه و اخبارنا علی اشتراط الثلاثه مستفیضه أصل روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن ابن محبوب عن ابی ایوب عن ابی بصیر عن الصادق ع انه قال لا یکون الاعتکاف أقلّ من ثلاثه ایام اه و مثله روایه عمر بن یزید و فی روایه داود بن سرحان الاعتکاف ثلاثه ایام اه

الثالثه لا یکون الاعتکاف الا فی مسجد جمع فیه بنی او وصی بنی

فصل هذا بعینه رواه المفید فی المقنعه مرسلا قال و هی اربعه مساجد المسجد الحرام جمع فیه رسول اللّه ص و مسجد المدینه جمع فیه رسول اللّه ص و امیر المؤمنین ع و مسجد الکوفه و مسجد البصره جمع فیهما امیر المؤمنین ع اه و بهذا الحدیث عمل خ و المرتضی مدعیین علیه الاجماع و استدلاله به و بان الاعتکاف عباده شرعیه یقف العمل فیها علی موضع الوفاق و فی الوجهین نظر اما الاول فلتصریح المفید و العمانی و کثیر من الاصحاب بانه یصح فی کل مسجد جامع و اما الثانی فلدلاله جمله من الاخبار علی کفایه مسجد من مساجد الجماعه او الجمعه او الجامع ففی النبوی ص المروی عن طرق العامه کل مسجد له امام و مؤذن یعتکف فیه اه و فی مرسله المقنع لا اعتکاف الا فی مسجد تصلی فیه الجمعه بامام و خطبه اه و فی روایه ابن سنان لا یصلح العکوف فی غیرها یعنی غیر مکه الا ان یکون فی مسجد رسول اللّه ص او مسجد من مساجد الجماعه اه و فی روایه علی بن عزاب المعتکف یعتکف فی المسجد الجامع اه و فی روایه الکنانی لا اری الاعتکاف

الا فی المسجد الحرام او مسجد الرسول ص او مسجد جامع جماعه اه و فی روایه یحیی بن العلاء لا یکون اعتکاف الا فی مسجد جماعه اه و فی روایه عمر بن یزید لا اعتکاف الا فی مسجد جماعه قد صلی فیه امام عدل بصلاه جماعه اه فالاظهر الاکتفاء بمطلق مسجد الجماعه

الرابعه کل ما یفسد الصوم یفسد الاعتکاف

فصل هذه عباره جماعه من فقهائنا و الظاهر اتفاقهم علی هذا الحکم لإجماعهم علی اشتراط الصوم فی الاعتکاف

کتاب الحج و العمره

باب وجوبهما و شرائطه

اشاره

و فیه قواعد

الأولی الحج فرض علی کل مکلف مستطیع

فصل هذا مذکور بعینه او بما یؤدی مؤداه فی کتب العلماء و علیه اجماع المسلمین کافه کما فی المعتبر و غیره بل هو من الضروریّات التی یکفر جاحدها أصل قال اللّه عج وَ لِلّهِ عَلَی النّاسِ حِجُّ الْبَیْتِ مَنِ اسْتَطاعَ إِلَیْهِ سَبِیلًا وَ مَنْ کَفَرَ فَإِنَّ اللّهَ غَنِیٌّ عَنِ الْعالَمِینَ فصل لما کان لفظ الناس عامّا لکونه جمعا محلی باللّام و فی ق انه جمع انس اصله اناس جمع عزیز ادخل علیه ال اه فیشمل المستطیع و غیره ابدل منه من استطاع بدل البعض عن الکل لیخرج غیر المستطیع و هو أیضا شامل للذکور و الاناث و الخناثی و انما خص بالمکلف بدلیل منفصل عقلی او نقلی و یحتمل ان یکون من عطف بیان کما فی کل ما یصلح للبدلیه الا فیما یستثنی و ان یکون خبر المبتدأ محذوف ای و هو من استطاع و الحج بالکسر اسم للحج بالفتح و المراد بالاستطاعه الاستطاعه الشرعیه المعروفه عند الفقهاء و فی قوله وَ مَنْ کَفَرَ اشاره الی ان تارک الحج کافر قیل و هو محمول علی المبالغه کما فی روایه المحاربی عن الصادق ع من مات و لم یحج حجه الإسلام و لم یمنعه

من ذلک حاجه تجحف به او مرض لا یطیق فیه الحج او سلطان یمنعه فلیمت یهودیا او نصرانیا اه و فی وصایا النبی ص لعلی ع من سوّف الحج حتی یموت بعثه اللّه یوم القیمه یهودیا او نصرانیا اه و فی النبوی من مات و لم یحج فلا علیه ان یموت یهودیا او نصرانیا اه فلیت

الثانیه العمره واجبه علی الخلق بمنزله الحج علی من استطاع

فصل هذا بعینه رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن معاویه بن عمار عن الصادق ع و علّله بان اللّه یقول و اتموا الحج و العمره للّه قال و انما انزلت العمره بالمدینه

الثالثه ان اللّه عز و جل فرض الحج علی اهل الجده فی کل عام

فصل هذا بعینه مروی فی روایات کثیره کروایه علی بن جعفر و حذیفه ابن منصور و ابی جریر و فی روایه اسد بن یحیی الحج واجب علی من وجد السبیل الیه فی کل عام اه و الجده بکسر الجیم و تخفیف الدال کالعده الغنی و الاستطاعه من وجد بجد وجدا و هذا الحکم من وجوب الحج فی کل عام لم یفت به من الاصحاب الا الصدوق ره قال و الذی اعمده و افتی به ان الحج علی اهل الجده فی کل عام فریضه اه و استدل بهذه الاخبار و حملها الاکثرون علی الاستحباب و جماعه علی اراده الوجوب علی طریق البدل بمعنی ان من وجب علیه الحج فی السنه الاولی فلم یفعل وجب علیه فی الثانیه و هکذا و فی ئل علی الوجوب الکفائی و یؤیده الاخبار الداله علی عدم جواز تعطیل الکعبه عن الحج ففی روایه حماد عن الصادق ع قال کان علی ع یقول لولده انظروا بیت ربکم فلا یخلون منکم فلا تناظروا اه و فی روایه الاحمسی عنه ع قال لو ترک الناس الحج لما نوظروا العذاب و قال انزل علیهم العذاب اه و لا ینافی ذلک ما دل علی وجوب الحج مره فانه محمول علی الوجوب العینی

باب انواع الحج

اشاره

و فیه قواعد

الأولی الحج ثلاثه اصناف حج مفرد و قران و تمتع بالعمره الی الحج

فصل هذا بعینه رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن معاویه بن عمّار عن الصادق ع و فی روایه منصور الصیقل عنه ع الحج عندنا علی ثلاثه اوجه حاج متمتع و حاج مفرد سائق للهدی و حاج مفرد للحج اه و فی روایه ابی بصیر و زراره عن الباقر ع الحاج علی ثلاثه وجوه رجل افرد الحج و ساق الهدی و رجل افرد الحج و لم یسق الهدی و رجل تمتع بالعمره الی الحج اه و الافراد و القران یشترکان فی تقدیم الحج علی العمره و یفترقان فی ان عقد احرام الاول لا تکون الا بالتلبیه و فی الثانی تخییر بینها و بین سیاق الهدی الاشعار او التقلید و التمتع عمومه متقدمه علی الحج و هو افضل الانواع حتی ان فی بعض الاخبار ما یدل علی انحصار الحج فیه ففی روایه معاویه بن عمار عن الصادق ع ما نعلم حجا للّه غیر المتعه و فی روایه الحلبی فلیس لأحد الا ان یتمتع لان اللّه انزل ذلک فی کتابه و جرت السنه من رسول اللّه ص اه

الثانیه کل من بعد عن مکه ثمانیه و اربعین میلا فعلیه التمتع و کل من کان من حاضریها من دون ذلک فعلیه القران او الافراد

أصل روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن عبد الرحمن بن ابی نجران عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره عن الباقر ع قال قلت له قول اللّه تعالی فی کتابه ذٰلِکَ لِمَنْ لَمْ یَکُنْ أَهْلُهُ حٰاضِرِی الْمَسْجِدِ الْحَرٰامِ قال یعنی اهل مکه لیس علیهم متعه کل من کان اهله دون ثمانیه و اربعین میلا ذات عرق و عسفان کما یدور حول مکه فهو ممن دخل فی هذه الآیه و کل من کان اهله وراء ذلک فعلیهم المتعه اه

الثّالثه المجاور بمكه يتمتع بالعمره الى الحج الى سنتين فاذا جاوز سنتين كان قاطنا و ليس له ان يتمتع

فصل هذا بعينه رواه خ باسناده عن موسى بن القسم عن محمد بن عذافر عن عمر بن يزيد عن الصادق ع و هو فتوى الاصحاب

الرابعه لا يكون قران الا بسياق الهدى

فصل هذا بعينه رواه خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن محمد بن الحسين عن صفوان عن معاويه بن عمّار عن الصادق ع و لكن قد تقدم ان القارن فى ابتداء امره مخير بين التلبيه و سياق المهدى و ان تعين عليه بعد الاشعار و التقليد فيحمل على الافضليه او الاصطلاح الشرعى فتدبر

باب المواقيت

اشاره

و فيه قواعد

الأولى الاحرام من مواقيت خمسه وقتها رسول اللّه ص لا ينبغى لحاج و لا لمعتمر ان يحرم قبلها و لا بعدها

فصل هذا بعينه رواه فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن ابن ابى عمير عن حماد عن الحلبى عن الصادق ع قال ع و وقت لأهل المدينه ذا الحليفه و هو مسجد الشجره يصلى فيه و يفرض الحج و وقت لأهل الشام الجحفه و وقت لأهل نجد العقيق و وقت لأهل الطائف قرن المنازل و وقت لأهل اليمن يلملم و لا ينبغى لأحد ان يرغب عن مواقيت رسول اللّه ص اه و ذو الحليفه بضم الحاء المهمله و فتح اللام و الفاء بعد الياء ماء على سته اميال من المدينه و الجحفه بتقديم الجيم المضمومه على الحاء المهمله ثم الفاء كانت قريه جامعه على اثنين و ثمانين ميلا من مكه و كانت تسمى مهيعه فنزل بها بنو عبيد و هم آخره عاد و كان اخرجهم العماليق من يثرب فجاءهم سيل جحاف فاجتحفهم فسميت الجحفه كذا فى ق و العقيق واد طويل م و قرن المنازل بفتح القاف و سكون

الراء قریه عند الطائف او اسم للوادی کله و غلط الجوهری فی تحریکه و فی نسبه اویس القرنی الیه لأنه منسوب الی قرن بن رد مات بن ناجیه بن مراد احد اجداده قاله فی ق و یلملم و یق له الملم و یرموم جبل علی مرحلتین من مکه

الثانیه لیس لحاج ان یتجاوز المیقات الا محرما

فصل ذکره الاصحاب قال فی المعتبر و علیه اتفاق العلماء لأنه لو جاز الاحرام قبله و بعده لبطلت فائده التوقیت أصل روی فی فی عن محمد بن إسماعیل عن الفضل بن شاذان عن ابن ابی عمیر و صفوان بن یحیی عن معاویه بن عمار عن الصادق ع قال من تمام الحج و العمره ان تحرم من المواقیت التی وقتها رسول اللّه ص لا تجاوزها الا و انت محرم الخ

الثالثه کل من مر بمیقات وجب علیه الاحرام منه و ان کان من غیر اهله

فصل هذا مذکور فی کثیر من الکتب و هی مما لا خلاف فیه بل الظاهر کونه اجماعیا أصل روی فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن الحسین بن سعید عن صفوان بن یحیی عن الرضا ع فی حدیث ان رسول اللّه ص وقت المواقیت لأهلها و من اتی علیها من غیر اهلها و فیها رخصه لمن کانت به علّه فلا تجاوز المیقات الا من علّه اه و فی النبوی هن لهنّ و لمن اتی علیهن من غیر اهلهن اه

الرابعه کل من کان منزله دون المیقات فمیقاته منزله فصل هذا ذکره الاصحاب من غیر خلاف بینهم

أصل روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن صفوان بن یحیی عن معاویه بن عمّار عن الصادق ع قال من کان منزله دون الوقت الی مکه فلیحرم من منزله و فی حدیث اخر اذا کان منزله دون المیقات الی مکه فلیحرم من دویره اهله اه

باب الاحرام

اشاره

و فیه قواعد

الأولی ان اللّه جعل الاحرام مکان القربان

فصل هذا رواه خ فی فی عن محمد بن یحیی عن محمد بن الحسین عن عثمان بن عیسی عن ابی المعزا عن الصادق ع و فیه کانت بنوا اسرائیل اذا قربت القربان تخرج نار تاکل قربان من قبل منه الخ و لعل الوجه فی تنزیل الاحرام مکان القربان انه کما یتقرب الی اللّه بالقربان ککک یتقرب بالاحرام الیه

الثانیه السنه فی الاحرام تقلیم الاظفار و اخذ الشارب و حلق العانه

فصل هذا بعینه مروی فی روایه حریز عن الصادق ع و استحباب التهیؤ للإحرام قبله بذلک هو فتوی الاصحاب

الثالثه یجوز الاحرام فی کل من اللیل و النهار

أصل روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن صفوان عن معاویه بن عمّار و حماد بن عثمان عن الحلبی عن الصادق ع قال لا یضرّک بلیل احرمت او نهار الا ان افضل ذلک عند زوال الشمس اه و فی روایه عمر بن یزید و اعلم انه واسع لک ان تحرم فی دبر فریضه او نافله او لیل او نهار اه

الرابعه لا یکون الاحرام الا فی دبر صلاه مکتوبه او نافله

فصل هذا بعینه رواه ق باسناده عن معاویه بن عمّار عن الصادق ع و هو محمول علی الاستحباب لفتوی الاصحاب

الخامسه مقدمات الاحرام کلها مسحبه

فصل هذا هو المشهور و قد حکی الخلاف من القول بالوجوب فی بعض المقدمات کالغسل و غیره مما فصل فی محله

السادسه کل ثوب تصلی فیه فلا باس ان تحرم فیه

فصل هذا بعینه رواه ق باسناده عن حماد عن حریز عن الصادق ع و قد صرح کثیر من اصحابنا بانه یعتبر فی ثوبی الاحرام کونهما مما یصح الصلاه فیه بل ظ جمله من الکتب انه لا خلاف فیه و به صرح بعضهم فان ثبت الاجماع

و الا فللتأمل فيه مجال اذ لا دليل عليه سوى هذه الروايه و فى دلالتها على المدعى ما ترى

السابعه المرأه المحرمه تلبس ما شاءت من الثياب غير الحرير و القفازين

فصل هذا بعينه رواه فى فى عن ابى على الاشعرى عن محمد بن عبد الجبار عن صفوان بن يحيى عن عيص بن القسم عن الصادق ع و فى روايه ابن سويد عن ابى الحسن ع قال سألته عن المحرمه اى شى ء تلبس من الثياب قال تلبس الثياب كلها الا المصبوغه بالزعفران و العدس و لا- تلبس القفازين اه و فى روايه ابى عيينه عن الصادق ع قال سألته ما تحل للمرأه ان تلبس و هى محرمه فقال الثياب كلها ما خلا القفازين و البرقع و الحرير الخ اه قال فى ق القفّار كرمان شى ء يعمل لليدين يحشى بقطن تلبسهما المرأه للبرد او ضرب من الحلى لليدين و الرجلين اه و قد صرح كثير بكراهه المصبوغه مطلقا و عن الحلى و اكثر المتأخرين كراهه الحرير للمرأه فى هذه الحال و المشهور بين القدماء حرمته لما تقدم و غيره من الاخبار حتى ما اشتمل منها على لفظه الكراهه لعدم ثبوت الاصطلاح على معناها المتعارف فى هذه الازمنه فى تلك الاعصار فهذا القول هو المختار

الثامنه لا تستحلن شيئا من الصيد و انت حرام و لا و انت حلال فى الحرم و لا تدلّت عليه محلا و لا محرما فيصطاده و لا تشر اليه

فصل هذا بعينه رواه فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه و عن محمد بن يحيى عن احمد بن محمد عن ابن ابى عمير عن الحلبى عن الصادق ع و المراد بالصيد صيد البر كما نص عليه فى الآيه المباركه قوله و انت حرام اى محرم و المراد بالحلال المحلّ و تحريم الصيد على المحرم و على المحل فى الحرم

اجماعی

التّاسعه کل طیر یکون فی الاجام یبیض فی البر و یفرخ فی البر

فهو من صید البر و ما کان من الطیر یکون فی البحر و یفرخ فی البحر فهو من صید البحر فصل هذا بعینه رواه خ باسناده عن الحسین سعید عن فضاله عن معاویه عن الصادق ع و به صرح کثیر من الاصحاب أیضا و فی روایه اخری عنه ع کل شی ء اصله فی البحر و یکون فی البر و البحر فلا ینبغی للمحرم ان یقتله فان قتله فعلیه الجزاء کما قال اللّه عج

العاشره لیس للمحرم ان یتزوج و لا یزوج و ان تزوج او زوج محلا فتزویجه باطل

فصل هذا بعینه رواه ح باسناده عن الحسین بن سعید عن صفوان و النضر عن عبد اللّه بن سنان و عن حماد عن ابن المغیره عن ابن سنان عن الصادق ع و بمعناه روایات اخر و فی النبوی لا ینکح المحرم و لا ینکح و لا یشهد اه و هذه الاحکام اجماعیه و فی روایه ابی بصیر المحرم یطلق و لا یتزوج و فی روایه عاصم للمحرم ان یطلق و لا یتزوج اه و الظاهر ان هذا الحکم أیضا مما لا خلاف فیه

الحادیه عشره لا تمس شیئا من الطیب و لا من الدهن فی احرامک و اتق الطیب فی طعامک و امسک علی انفسک من الرائحه الطیبه و لا تمسک علیه من الرائحه المنتنه

فصل هذا بعینه رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر و عن محمد بن إسماعیل عن الفضل ابن شاذان عن صفوان و ابن ابی عمیر عن معاویه بن عمّار عن الصادق ع و تحریم استعمال الطیب علی المحرم اجماعی و فی روایه انما یحرم علیک من الطیب اربعه اشیاء المسک و العنبر و الورس و الزعفران

الثانیه عشره کل ما یخاف المحرم علی نفسه من السباع و الحیات و غیرها فلیقتله و ان لم یردک فلا ترده

فصل هذا رواه خ

باسناده عن الحسين بن سعيد عن حماد عن حريز عن الصادق ع و فی روايه معاويه بن عمّار عنه ع اتق قتل الدواب كلّها الأفعی و العقرب و الفاره الخ

الثالثه عشره كل شی ء ينبت فی الحرم فهو حرام علی الناس اجمعين الا ما انبته انت و غرسه

فصل هذا بعينه رواه خ باسناده عن موسی بن القسم عن عبد الرحمن عن حماد بن عيسی عن حريز عن الصادق ع و هذا الحكم ذكره الاصحاب و استثنوا منه مضافا الی ما ذكر شجر الفواكه و الاذخر و ما ينبت فی ملكه و عودی المحاله و النخل و يدل عليه روايات ففی روايه سلمان بن خالد عن الصادق ع لا ينزع من شجر مكه شی ء الا النخل و شجر الفواكه و فی روايه حماد عنه ع و ان كانت ای الشجره نبتت فی منزله و هو له فليقلعها و فی روايه زراره رخص رسول اللّه ص فی قطع عودی المحاله و هی البكره التی يستقی بها من شجر الحرم و الاذخر

الرابعه عشره كل موضع حكمنا ببطلان العقد فی المحرم يفرق بينهما بغير طلقه

فصل هذه عباره خ فی ف مدعيا عليها اجماع الفرقه

باب الطواف و السعی و التقصير

اشاره

و فيه قواعد

الأولی كل طواف ركن الا طواف النساء

فصل هذه عباره الشهيد ره فی اللمعه و فی معناها عبارات غيره من الاصحاب و المراد بالركن فی باب الحج ما يبطل بتركه عمدا لا نسيانا و هذا الحكم مما نفی جماعه عنه الاشكال و الخلاف و لكن عن خ فی كتابی الحديث و الحلبی الحلم ببطلان الحج بترك الطواف نسيانا أيضا أصل روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن صفوان بن يحيی عن عبد الرحمن بن الحجاج عن علی بن يقطين قال سئلت ابا لحسن ع عن رجل جهل ان يطوف بالبيت طواف الفريضه قال ان كان علی وجه

جهاله فی الحج اعاد و علیه بدنه اه فصل هذا یدل بالفحوی علی فساد الحج لو ترکه عالما عامدا فصل المراد بالطواف هنا هو الطواف الواجب و الا لوجب استثناء طواف الوداع أیضا

الثانیه کل محرم یلزمه طواف النساء رجلا کان او امرأه او صبیا او خصیا الا العمره المتمتع بها

فصل هذه عباره المحقق فی النافع و فی معناها عبارات اخر و قال فی ئع طواف النساء واجب فی الحج و العمره المفرده دون المتمتع بها و هو لازم للرجل و النساء و الخناثی و الخصیان اه و هذا الحکم مما لا خلاف فیه بل علیه الاجماع أصل روی فی فی عن محمد بن یحیی عن محمد بن احمد عن محمد بن عیسی قال کتب ابو القاسم مخلد بن موسی الرازی الی الرجل ع یسأله عن العمره المبتوله هل علی صاحبها طواف النساء و العمره التی یتمتع بها الی الحج فکتب اما العمره المبتوله فعلی صاحبها طواف النساء و اما التی یتمتع بها الی الحج فلیس علی صاحبها طواف النساء اه و روی خ باسناده عن محمد بن الحسن الصفّار عن محمد بن عبد الجبار عن العبّاس عن صفوان بن یحیی قال سأله ابو حارث عن رجل تمتع بالعمره الی الحج فطاف و سعی و قصر هل علیه طواف النساء قال لا انما طواف النساء بعد الرجوع من متی اه فصل فیه دلاله علی ما ذکره الاصحاب من غیر خلاف بینهم من انه لا یجوز تقدیم طواف النساء علی الوقوفین لمتمتع و لا غیره نعم یجوز تقدیمه علیهما مع الضروره و الخوف علی الاشهر أصل روی عن الخصیان و المرأه الکبیره علیهم طواف النساء قال نعم علیهم الطواف کلهم و فی روایه لو لا من اللّه به علی الناس من طواف الوداع

لرجعوا الی منازلهم و لا ینبغی لهم ان یمسوا نسائهم یعنی لا تحل لهم النساء حتی یرجع فیطوف بالبیت اسبوعا اخر بعد ما یسعی بین الصفا و المروه و ذلک علی النساء و الرجال واجب اه

الثالثه لا باس ان یقضی المناسک کلها علی غیر وضوء الا الطواف بالبیت و الوضوء افضل

فصل هذا رواه ق باسناده عن معاویه بن عمار عن الصادق ع و قد ادعی خ فی ف اجماع الفرقه علی انه لا یجوز الطواف الا علی طهاره من حدث و نجس و به صرح غیره أیضا هذا فی الطواف الواجب و اما المندوب فالمشهور عدم اشتراط ذلک فیه

الرّابعه لا قران بین اسبوعین فی فریضه و نافله

فصل هذا بعینه رواه الحلی فی مستطرفات سرائره نقلا من کتاب حریز عن زراره عن الباقر ع و المراد بالقران ان لا یجعل بین الاسبوعین فی اشواط الطواف تراخیا و ربما یطلق علی الزیاده علی العدد المعتبر فیه و ظ الروایه عدم جواز القران فی الطواف مطلقه و بطلانه به و هو کک فی الواجب علی الاظهر الاشهر و اما المندوب فالمشهور المنصور جواره فیه لروایه زراره عن الصادق ع انما یکره ان یجمع بین الرجل بین الاسبوعین و الطوافین فی الفریضه و اما فی النافله فلا باس اه و فی روایه عمر بن یزید فاما الناقله فلا و اللّه ما به باس و کک فی الواجب مع التقیه لروایتی ابی نصر أصل روی فی فی عن عده من اصحابنا عن سهل بن زیاد عن احمد بن محمد عن علی بن ابی حمزه قال سئلت ابا الحسن ع عن الرجل یطوف و یقرن بین اسبوعین فقال ان شئت رویت لک عن اهل مکه قال فقلت لا و اللّه ما لی فی ذلک من حاجه جعلت فداک و لکن اروبی ما ادین اللّه عج به فقال لا تقرن

بین اسبوعین کلما طفت اسبوعا فصل رکعتین و اما انا فربما قرنت الثلاثه و الاربعه فنظرت الیه فقال ابی مع هؤلاء اه فصل یستفاد من هذه الروایه و غیرها ان التراخی الذی یرتفع معه القران هو صلاه رکعتین خاصه

الخامسه لا یطوف بالبیت عریان

فصل هذا مروی فی عده من الروایات و ظاهرها اشتراط الطواف بستر العوره کما صرح به جماعه بل فی ق دعوی اجماع الفرقه علیه و علیه فلا یصح الطواف عاریا لدلاله النهی علی الفساد فی العباده

السّادسه لا تکرار فی اسبوع السعی الا فیما لو زاد سهوا

فصل هذا مصرح به فی کثیر من العبارات و یظهر من الجمع بین الروایات ان السّاهی فی الزیاده مخیر بین طرحها و اکمال اسبوعین و اما الطواف فیستحب اکثاره بثلاثمائه و ستین

السّابعه لا تطوف و لا تسعی الا بوضوء

فصل هذا بعینه رواه فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن ابن فضال عن ابی الحسن ع و بهذه الروایه استدل من قال باشتراط الطهاره فی السعی أیضا و لکنها معارضه بروایات اخر عمل بها الاکثر فعدم الاشتراط اظهر

الثامنه اذا قصر بعد سعی العمره حل له کل ما حرم علیه بالاحرام

فصل هذا فتوی الاصحاب من غیر خلاف بیتهم و یدل علیه روایات مستفیضه أصل روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن ابراهیم بن ابی سماک عن معاویه بن عمار عن الصادق ع فی حدیث قال ثم قصر من رأسک من جوانبه و لحیتک و خذ من شاربک و قلم اظفارک و ابق منها لحجک فاذا فعلت ذلک فقد احللت من کل شی ء یحل منه المحرم و احرمت منه اه

و فی روایه عمر بن یزید ثم ائت منزلک فقصرت من شوک و حل لک کلّ شی ء

التاسعه کل موضع یجب فیه التقصیر یتخیر فیه بینه و بین الحلق الا فی عمره التمتع و المرأه

فصل هذا مصرح به فی عبارات الاصحاب و ما دل علیه بجمله من روایات الباب أصل روی خ باسناده عن موسی بن القاسم عن صفوان بن یحیی عن معاویه بن عمار عن الصادق ع فی حدیث قال و لیس فی المتعه الا التقصیر اه و روی بالاسناد المذکور عنه ع أیضا قال المعتمر عمره مفرده اذا فرغ من طواف الفریضه و صلاه الرکعتین خلف المقام و السعی بین الصفا و المروه حلق او قصر و سألته عن العمره المیتوله فیها الحلق قال نعم الخ اه و روی ق مرسلا عن الصادق ع فی حدیث انه قال لیس علی النساء اذان و لا الحلق و انما یقصرن من شعورهن

العاشره لا یطوف المعتمر بالبیت بعد طواف الفریضه حتی یقصر

فصل هذا بعینه رواه خ باسناده عن صفوان عن معاویه بن عمار عن الصادق ع و قد حمله جماعه علی الکراهه

باب الوقوفین

اشاره

و فیه قواعد

الأولی کل من الموقفین رکن یبطل الحج بترکه عمدا و لا یبطل سهوا

فصل هذه عباره ش فی اللمعه و مثلها عبارات کثیر من الاصحاب و قد صرح جماعه منهم بان الرکن هو مسمی الوقوف بعرفات و المشعر فالرکن هو الکلی لا الکل و ان کان واجبا و دعوی الاجماع فی هذه المسأله مستفیضه کالأخبار أصل روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن الرجل یأتی بعد ما یفیض الناس من عرفات فقال ان کان فی مهل حتی یأتی عرفات فی لیله فیقف

بها ثم يفيض فيدرک النّاس بالشعر قبل ان يفيضوا فلا يتم حجه حتى يأتى عرفات من ليله فيقف بها الخ اه و روى باسناده عن الحسين بن سعيد عن القاسم بن عروه عن عبيد اللّه و عمران بن على الحلبيين عن الصادق ع قال اذا فاتتک المزدلفه فقد فاتک الحج اه

الثانيه كل اقسام الوقوفين يجزأ الا الاضطرارى الواحد

فصل هذا هو المشهور و فى بعض الاخبار دلاله على الاجتزاء بالاضطرارى الواحد أيضا و قواه جماعه منهم ثانى الشهيدين فى ضه و اقسام الوقوف ثمانيه اختيارى عرفه و المشعر فالاول ما بين الزوال و الغروب من يوم عرفه و الثانى ما بين طلوع الفجر و طلوع الشمس من يوم النحر و اضطرارى عرفه و المشعر فالاول ليله النحر من الغروب الى الفجر و الثانى من طلوع شمسه الى زواله و اختيارى عرفه و اضطرارى المشعر و العكس و اضطراريهما أصل روى خ باسناده عن موسى بن القسم عن الحسن بن محبوب عن على بن رئاب عن الحسن العطّار عن الصادق ع قال اذا ادرک الحاج عرفات قبل طلوع الفجر فأقبل من عرفات و لم يدرک النّاس بجمع و وجدهم قد افاضوا فليقف قليلا بالمشعر الحرام و ليلحق الناس بمنى و لا شى ء عليه اه و روى باسناده عن الحسين بن سعيد عن حماد بن عيسى عن حريز قال سئلت ابا عبد اللّه ع عن رجل مفرد للحج فاته الموقفات جميعا فقال له الى طلوع الشمس يوم النحر فان طلعت الشمس من يوم النحر فليس له حج و يجعلها عمره و عليه الحج من قابل اه و روى فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن ابن ابى عمير عن جميل عن الصادق ع قال من ادرک المشعر الحرام يوم النحر من قبل زوال الشمس فقد ادرک الحج اه

الثالثه كل من فاته الموقفان جميعا بطل حجه و ان كان ناسيا

فصل هذا مجمع عليه بين العلماء كما صرح به بعضهم و فى بعض ما تقدم دلاله عليه

الرابعه على كل من افاض من المشعر قبل الفجر شاه الا المرأه و الخائف

أصل روى ق باسناده عن على بن رئاب عن مسمع عن ابى ابراهيم ع فى رجل وقف مع الناس بجمع ثم افاض قبل ان يفيض النّاس قال ان كان جاهلا فلا شى ء عليه و ان كان افاض قبل طلوع الفجر فعليه دم شاه اه و روى فى فى عن عدّه من اصحابنا عن سهل بن زياد عن احمد بن محمد عن على بن ابى حمزه عن احدهما ع قال اى امرأه او رجل خائف افاض من المشعر الحرام ليلا فلا بأس الخ اه

الخامسه على كل من افاض من عرفه قبل الغروب عامدا و لم يعد بدنه

فصل لا خلاف فى ان عليه دما بل فى دعوى الاجماع عليه ثم استدل له بالنبوى من ترك نسكا فعليه دم اه و اما تعيّن البدنه فهو المشهور المدلول عليه ببعض الاخبار و عن الصدوقين ان عليه دم شاه و فى ف انّ عليه دما و الاقوى هو الاول أصل روى خ باسناده عن سعد بن عبد اللّه عن احمد بن محمد بن عيسى عن الحسن بن محبوب عن على بن رئاب عن مسمع بن عبد الملك عن الصادق ع فى رجل افاض من عرفات قبل غروب الشمس قال ان كان جاهلا فلا شى ء عليه و ان كان متعمدا فعليه بدنه اه و نحوه روايه ضريس الكنّاسى فصل هذا يدل على ان الجاهل بالتحريم لا يلزمه دم و هو فتوى الاصحاب أيضا

باب مناسك منى

اشاره

و فيه قواعد

الأولى لا ترم الجمار الا و انت على طهر

فصل هذا بعينه رواه فى فى عن محمد بن يحيى عن احمد بن محمد

عن علی بن الحکم عن العلاء بن رزین عن محمد بن مسلم عن الصادق ع و نحوه روایه الواسطی و حملهما الاکثرون علی الاستحباب بل فی الغنیه دعوی الاجماع علیه و عن هی لا نعلم فیه خلافا و فی روایه ابن مسعود الجمار عندنا مثل الصفا و المروه حیطان آت طفت بینهما علی غیر طهور لم یضرّک و الطهر احب الی فلا تدعه و انت قادر علیه اه فتدبر

الثانیه لا ترمی الجمار الا بالحصی

فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن جمیل عن زراره عن الباقر ع و قد صرح الاصحاب بانه یعتبر فی الرمی ان یکون بما یسقی حجرا

الثالثه حصی الجمار ان اخذته من الحرم اجزاک

و ان اخذته من غیر الحرم لم یجزیک فصل هذا بعینه مروی فی الروایه المتقدمه و هو موافق لما صرحوا به من اشتراط کون الحصی من الحرم

الرابعه لا تاخذ من حصی الجمار

فصل هذا رواه فی فی عن عده من اصحابنا عن سهل بن زیاد عن احمد بن محمد عن عبد الکریم بن عمرو عن عبد الاعلی عن الصادق ع و معناه ما ذکره الاصحاب من وجوب کون الحصیّات ابکارا غیر مرمی بها رمیا صحیحا و فی مرسله ق لا تاخذ من حصی الجمار الذی قد رمی

الخامسه ان مکه کلها منحر

فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن معاویه بن عمار و هو محمول علی احرام العمره او المندوب لوجوب ذبح الهدی الواجب فی الحج بمنی

السادسه لا هدی علی غیر المتمتع

فصل هذا مستفاد من کلمات الاصحاب و معناه انه لا یتعین الهدی علی غیر المتمتع ابتداء فان القارن انما یجب علیه الهدی بعد الاشعار او التقلید اصل روی خ باسناده عن معاویه بن عمّار

عن الصادق ع عن المفرد قال ليس عليه هدى و لا اضحيه اه و روى باسناده عن الحسين بن سعيد عن صفوان بن يحيى عن العيص بن القسم عن الصادق ع انه قال فى رجل اعتمر فى رجب فقال ان كان اقام بمكه حتى يخرج منها حاجا فقد وجب عليه هدى فان خرج من مكه حتى يحرم من غيرها فليس عليه هدى فصل قال فى الوسائل المراد بخروجه منها حاجا الاحرام منها بحج التمتع بعد العمره و المراد بآخره الاحرام لغير التمتع

السّابعه الثنيه من الابل و الثنيه من البقر و الثنيه من المعز و الجذعه من الضّأن

فصل هذا رواه خ باسناده عن موسى بن القسم عن عبد الرحمن عن صفوان عن عيص عن الصادق ع عن على ع و المراد انه يجب فى الهدى ثنيه من الابل و هى ما دخل فى السنه السادسه و ثنيه من البقر و هو ما دخل فى الثانيه و كذا فى المعز و جذعه من الضّأن و هو ما كمل سنه سبعه اشهر او سته و قد يق ان ذلك أقلّ ما يجزئ فى الهدى و بهذا صرح جماعه من الاصحاب أيضا و قد صرحوا باستحباب الاناث من الابل و البقر و الذكر ان من الغنم

الثامنه صدقه رغيف خير من نسك مهزوله

فصل هذا رواه فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن النوفلى عن السكونى عن الصادق ع عن ابائه عن رسول اللّه ص و قد صرح الاصحاب باعتبار كون الهدى غير مهزول و الاخبار به مستفيضه و حد الهزال اذا لم يكن على كليته شى ء من اللحم كما فى روايه قال فى ق و النسك بالضم و بضمتين و كسفينه الذبيحه او النسك الدم و النسيكه الذبح اه و على هذا فتأنيث المهزوله لكون النسك بمعنى الذبيحه

التاسعه لا یضحی الا بما قد عرّف به

فصل هذا رواه خ باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن البزنطی و رواه أیضا باسناده عن الحسین بن سعید عن حماد بن عیسی عن شعیب عن ابی بصیر عن الصادق ع و معناه ما ذکره الاصحاب من استحباب کون الهدی مما حضر عرفات وقت الوقوف

العاشره تجزئ البقره او البدنه فی الامصار عن سبعه و لا تجری بمنی الا عن واحد

فصل هذا رواه خ باسناده عن موسی بن القسم عن ابی الحسین عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی عن الصادق ع و قد افتی به الاکثر مطلقا حتی عند الضروره و فی المسأله اقوال اخر لروایات محموله علی المندوب جمعا

الحادیه عشره لا یضحی بالعرجاء بیّن عوجها و لا بالعجفاء و لا بالجرباء و لا بالجدعاء و لا بالعضباء

فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن النوفلی عن السکونی عن الصادق ع عن ابیه عن آبائه و العرجاء مؤنث الاعرج و هو الذی فی رجله عرج و العجفاء المهزوله و الجرباء ذات الجرب و الجدعاء بالجیم و الدال و العین المهملتین المقطوعه الاذن و العضباء بالعین المهمله و الضاد المعجمه المکسوره القرن و قد صرح الاصحاب بعدم الاجتزاء بذلک کله و فی روایه شریح عن علی ع قال امرنا رسول اللّه ص فی الاضاحی ان نستشرف العین و الاذن و نهانا عن الخرقاء و الشرقاء و المقابله و المدابره اه قال ق الخرقاء ان یکون فی الاذن ثقب مستدیر و الشرقاء المشقوقه الاذن باثنین حتی ینفذ الی الطرف و المقابله ان یقطع فی مقدم اذنها شی ء ثم یترک ذلک معلقا لاثنین کأنه زغبه و المدابره ان یفعل مثل ذلک بمؤخر اذن الشّاه اه

الثانیه عشره النحر فی اللبه و الذبح فی الحلق

فصل روی هذا ق باسناده عن معاویه بن عمّار عن الصادق ع و النحر مخصوص بالابل و الذبح بغیرها فلا یجوز ذبح الابل و نحو غیرها و قد قال الصادق ع کل منحور مذبوح حرام و کل مذبوح منحور حرام اه و اللبه بفتح اللام و تشدید الباء الموحده المنحر کاللبب و موضع القلاده من الصدر

الثالثه عشره الاضحی بمنی اربعه ایام اولها یوم النحر و فی الامصار ثلثه

فصل هذا مستفاد من جمله من الاخبار و لکن فی روایه محمد بن مسلم ان الاضحی یومان بعد یوم النحر و یوم واحد بالأمصار ثلثه فصل هذا مستفاد من جمله من الاخبار و لکن فی روایه محمد بن مسلم ان الاضحی یومان بعد یوم النحر و یوم واحد بالأمصار و فی روایه کلب الاسدی اما بمنی فثلثه ایّام و اما فی البلدان فیوم واحد فتدبر

الرابعه عشره الاضحیه واجبه علی من وجد من صغیر او کبیر و هی سنه

فصل هذا رواه ق باسناده عن محمد بن مسلم عن الباقر ع و المراد بالوجوب الثبوت من الشرع علی وجه التّاکد بقرینه قوله و هی سنه و فیه نظر و عن بعضهم الحکم بوجوب الاضحیه علی القادر لهذه الروایه و الاکثرون علی الاستحباب و هو الصواب

الخامسه عشره یجزئه فی الاضحیه هدیه

فصل هذا رواه خ باسناده عن محمد بن احمد بن یحیی عن یعقوب بن یزید عن ابن ابی عمیر عن العلاء عن محمد بن مسلم عن الباقر ع و هو موافق لما صرحوا به من اجزاء المهدی الواجب عن الاضحیه

السادسه عشره انما جعل اللّه هذا الاضحی لتشبع مساکینهم من اللحم فاطعموهم

فصل هذا رواه ق مرسلا عن النبی ص و به استدل عن قال انّ الافضل هو التصدق بجمیع الاضحیه

السابعه عشره لا یضحی عمن فی البطن

فصل هذا رواه ق مرسلا عن الباقر ع و معناه سقوط

الاضحیه عن الجنین

الثامنه عشره لا یضحی بشی ء من الدواجر

فصل هذا رواه ق مرسلا عن الکاظم ع و الدواجن بالدال المهمله و الجیم جمع الداجن و هی الشاه التی الفت بصاحبها و قد ذکر الاصحاب انه یکره التضحیه بما یربّیه لإیراثه القسوه و فی روایه لا یضحی الا بما یشتری فی العشر اه ای فی عشر ذی الحجه او مطلقا فت

التاسعه عشره استفرهوا ضحایاکم فانها مطایاکم علی الصراط

فصل هذا رواه ق مرسلا عن النبی ص و الاستفراه الاستکرام

العشرون اذا حلق الرجل بعد ان رمی و ذبح یتحلل من کل حرمه الاحرام الا من النساء و الطیب و الصید فاذا طاف و سعی حل له الطیب فاذا طاف طواف النساء حللن له

فصل هذه عباره کثیر من الاصحاب و لم یتعرضوا لحکم الصید و لکن صرح بعضهم بانه یحل الصید المحرم بالاحرام بطواف النساء أیضا و اما الصید الحرمی فلا یحل فی الحرم مطلقا أصل روی ق باسناده عن معاویه بن عمار عن الصادق ع قال اذا ذبح الرجل و حلق فقد احل من کل شی ء احرم منه الا النساء و الطیب فاذا زار البیت و طاف و سعی بین و المروه فقد احل من کل شی ء احرم منه الا النساء و اذا طاف طواف النساء فقد احلّ من کل شی ء احرم منه الا الصید اه و روی خ باسناده عن موسی بن القسم عن محمد بن عمر عن محمد بن عذافر عن عمر بن یزید عن الصادق ع قال اعلم انک اذا حلقت رأسک فقد حلّ لک کل شی ء الّا النساء و الطیب اه فصل الظاهر ان المراد بالصید فی الروایه الاولی هو الصید الحرمی فان الظاهر ان الاحرامی یحل بطواف النساء و یستفاد من روایه

اسحاق ان المتمتع اذا حلق رأسه یحل له کل شی ء الا النساء خاصه و هو مناف لما قدمناه فیجب تقیید به فتدیر

باب العود إلی مکه للطوافین و السعی

اشاره

و فیه قواعد

الأولی لا یبیت المتمتع یوم النحر بمنی حتی یزور البیت

فصل روی هذا بعینه خ باسناده عن موسی بن القسم عن عبد الرحمن عن العلاء عن محمد بن مسلم عن الباقر ع و ظاهره وجوب تعجیل العود الی مکه من یوم النحر و هو مناف لما ذکره الاصحاب من جواز تاخیره الی الیوم الحادی عشر خاصه لروایه معاویه بن عمّار عن الصادق ع قال سألته عن المتمتع متی یزور البیت قال یوم النحر او من الغد الخ فتحمل علی الاستحباب کما صرحوا به و فی روایه عمران ینبغی للمتمتع یزور البیت یوم النحر او من لیله و لا یؤخر ذلک اه و فیهم من صرح بجواز التأخیر الی الیوم الثانی عشر أیضا و یدل علیه روایه اسحاق بن عمار قال سئلت ابا ابراهیم ع عن زیاره البیت تؤخر الی یوم الثالث قال تعجیلها احب الی و لیس به باس ان اخره اه و ربما یق بجواز تاخیره طول ذی الحجه و فی بعض الاخبار ما یدل علیه

الثانیه المفرد و القارن لیسا بسواء موسّع علیهما

فصل هذا بعینه مذکور فی روایه معاویه بن عمّار المتقدمه انفاد المراد انهما لیسا کالمتمتع فی عدم جواز التّأخیر عن الغد بل لهما التأخیر الی اخر ذی الحجه کما صرح به الاصحاب

الثالثه کل ما علم فی طواف العمره و سیها؟؟؟ من الواجبات و المندوبات یجزی فی طواف الحج و سعیه

فصل نعم یحصل الافتراق فی النیه

باب العود من مکه إلی منی

اشاره

و فیه قواعد

الأولی اذا فرغت من طوافک للحج و طواف النساء

فلا تبیت الا بمنی الا ان یکون شغلک فی نسک فصل هذا رواه خ باسناده عن موسی بن القسم عن صفوان عن معاویه بن عمّار عن الصادق ع و وجوب المبیت بمنی لیلتین او ثلثا لیله الحادی عشر و الثانی عشر و الثالث عشر اجماعی بیننا بل علیه اکثر مخالفینا کما عن مه فی هی و قد صرحوا بانه لو بات بغیرها فعن کل لیله شاه و الاخبار أیضا به ناطقه و استثنوا من ذلک لو بات بمکه مشتغلا بالعباده و هو المراد من قوله الا ان یکون شغلک فی نسک

الثانیه ان خرجت بعد نصف اللیل فلا یضرک ان تبیت فی غیر منی

فصل هذا بعینه مذکور فی الروایه المتقدمه و هو موافق لما ذکره الاکثرون من انه یکفی فی وجوب المبیت بها الا ان یکون بها لیلا- حتی یتجاوز نصف اللیل و یدل علیه اخبار اخر ففی روایه جعفر بن ناحیه عن الصادق ع اذا خرج الرجل من عنی اوّل اللیل فلا ینتصف له اللیل الا و هو بمنی و اذا خرج بعد نصف اللیل فلا بأس ان یصبح بغیرها اه و لکن عن بعض القدماء انه لا یجوز له ان یدخل مکه حتی یطلع الفجر و هو ضعیف

الثالثه لا یکون رمی الجمار الا أیّام التشریق

فصل هذا رواه خ باسناده عن موسی بن القسم عن عمر بن یزید عن محمد بن عذافر عن الصادق ع و فیه دلاله علی ان الرمی لا یصح الا فی هذه الایام مطلقا حتی انه لو رحل من منی قبله رجع له فی ایامه و مع فوات الوقت قضاه فیها فی القابل مع حضوره و مع عدمه استناب له فیها و فی صدر هذه الروایه من اغفل رمی الجمار او بعضها حتی تمضی ایّام التشریق فعلیه ان یرمیها

من قابل فان لم یحج رمی عنه ولیه فان لم یکن له ولی استعان برجل من المسلمین یرمی عنه الخ

خاتمه

اشاره

و فیها قواعد

الاولی لکل شهر عمره

فصل هذا مذکور فی عده من الروایات کروایه البزنطی عن الرضا ع و روایه معاویه بن عمار عن الصادق ع عن علی ع و هو موافق لما ذکره الاصحاب من استحباب العمره المفرده فی کل شهر بل فی جمله من الروایات ان لکل عشره ایّام عمره

الثانیه العمره فی کل سنه مرّه

فصل هذا رواه خ باسناده عن موسی بن القسم عن ابن ابی عمیر عن حماد عن الحلبی عن الصادق ع و هو محمول علی عمره التمتع فانها لا تصح فی السنه إلا مره واحده و بهذا یجمع بین الروایات

الثالثه یعتمر فیها احب من الشهور

فصل هذا رواه علی بن جعفر عن اخیه موسی ع و هو موافق لما صرحوا به من ان العمره لا تتعین بزمان مخصوص مطلقا حتی الواجبه بالفور فانه لیس تعیینا للزمان

الرابعه افضل العمره عمره رجب

فصل هذا مروی فی روایات مستفیضه و به صرح أیضا کثیر من الاصحاب و فی المصباح انه روی عنهم ع ان العمره فی رجب تلی الحج فی الفضل و فی بعض الروایات ان العمره فی شهر رمضان افضل و هو محمول علی الافضلیه بالنسبه الی ما عدا شهر رجب لما رواه معاویه بن عمّار عن الصادق ع انه سئل ای العمره افضل عمره فی رجب او عمره فی شهر رمضان فقال لا بل عمره فی رجب افضل اه و روی عن النّبیّ ص انه قال ما خلق اللّه بقعه احب الیه من الکعبه و لها حرم الاشهر الحرم ثلاثه منها متوالیه للحج و شهر مفرد للعمره رجب اه و یظهر منه اختصاص العمره برجب و هو

محمول علی الافضلیه بقرینه سائر الاخبار

الخامسه لا باس بالعمره فی ذی الحجه لمن لا یرید الحج

فصل رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن إسماعیل بن مرار عن یونس عن معاویه بن عمار عن الصادق ع و المراد بالعمره العمره المفرده و فی روایه ابن سنان لا باس بالعمره المفرده فی اشهر الحج ثم یرجع الی اهله اه نعم روی انه لیس فی اشهر الحج عمره یرجع منها الی اهله و لکنه یحتبس بمکه حتی یقضی حجه لأنه انما احرم لذلک اه و لکنه محمول علی من اراد افراد العمره بعد ما نوی التمتع بها کما یرشد الیه التعلیل و نحوه ما روی من ان العمره فی العشر متعه اه فلیتأمل

کتاب الجهاد

و فیه قواعد

الأولی الخیر کله فی السّیف و تحت ظل السّیف و لا یقیم النّاس الا السیف و السیوف مقالید الجنه و النار

فصل هذا رواه فی فی عن عده من اصحابنا عن احمد بن محمد عن علی بن الحکم عن عمر بن ابان عن الصادق ع عن رسول اللّه ص و المقالید جمع المقلد و هو مکبر المفتاح و المراد بان السیوف مقالید الجنه و النار انّ المؤمن اذا قتل فی سبیل اللّه دخل الجنه و الکافر اذا قتل دخل النار

الثانیه الجهاد افضل الاشیاء بعد الفرائض

فصل هذا مروی فی روایه حیدره عن الصادق ع و الظاهر ان المراد بالفرائض هو الصلاه و الصوم و الزکاه و الخمس و الحج لکونها فرائض معروفه بین المسلمین فلا ینافی هذه الروایه کون الجهاد أیضا من الفرائض الثابته بالکتاب و انما الاشکال فی کون بعض الفرائض المذکوره افضل منه و یمکن دفعه بانه لا غرض یترتب علیه الا اقامه تلک الفرائض فهی لکونها

مقصوده بالاصاله افضل منه و ان کان الثواب المترتب علیه اکثر من ثواب بعض هذه الفرائض فتدبر و کیف کان فلا اشکال فی وجوب الجهاد علی الکفایه و هو اجماع بل ضروری فته و الاخبار فی فضله متکاثره بل متواتره و فی روایه السکونی عن الصادق ع عن ابیه عن ابائه عن النبی ص انه قال فوق کل ذی بر بر حتی یقتل فی سبیل اللّه فاذا قتل فی سبیل اللّه فلیس فوقه بر و فوق کل ذی عقوق عقوق حتی یقتل فی سبیل اللّه احد والدیه فاذا قتل احد والدیه فلیس فوقه عقوق

الثالثه کتب اللّه الجهاد علی الرجال و النساء فجهاد الرجل بذل ماله و نفسه حتی یقتل فی سبیل اللّه

و جهاد المرأه ان تصبر علی ما تری من أذی زوجها و عشرته فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابی الجوزاء عن الحسین بن علوان عن سعد بن طریف عن الاصبغ بن نباته عن علی ع و سقوط الجهاد بالمعنی المصطلح علیه عن المرأه مما لا خلاف فیه

الرابعه لا جهاد الا باذن الامام المعصوم ع

فصل هذا مما اتفق علیه اصحابنا فلا یجوز مع غیره و ان کان فقیها جامعا للشرائط و دلاله الاخبار المتکاثره بل المتواتره علیه واضحه أصل روی فی فی عن محمد بن یحیی عن محمد بن الحسین عن علی بن النعمان عن سوید عن بشیر عن الصادق ع قال قلت له انّی رأیت فی المنام انی قلت لک ان القتال مع غیر الامام المفترض طاعته حرام مثل المیته و الدم و لحم الخنزیر فقلت لی نعم هو کک فقال ع هو کک هو کک اه و روی ق عن ابیه عن سعد عن محمد بن عیسی عن القسم بن یحیی عن الحسن بن راشد عن ابی بصیر عن الصادق ع

عن آبائه عن امیر المؤمنین ع قال لا یخرج المسلم فی الجهاد مع من لا یؤمن علی الحکم و لا ینفذ فی الفی ء امر اللّه فانه ان مات فی ذلک المکان کان معینا لعدونا فی حقّنا الخ و روی باسناده عن الاعمش عن الصادق ع قال و الجهاد واجب مع امام عادل و من قتل دون ماله فهو شهید آه و روی الحسن بن علی بن شعبه فی تحف العقول عن الرضا ع انه قال و الجهاد واجب مع امام عادل و من قاتل فقتل دون ماله و رحله و نفسه فهو شهید و لا یحل قتل احد من الکفار فی دار التقیه الا قاتل او باغ و ذلک اذا لم تحذر علی نفسک و لا اکل اموال الناس من المخالفین و غیرهم و التقیه فی دار التقیه واجبه و لا حنث علی من حلف تقیه یدفع بها ظلما عن نفسه اه

الخامسه ان رسول اللّه ص نهی عن قتل النساء و الولدان فی دار الحرب

فصل روی هذا فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن القسم بن محمد عن المنقری عن حفص بن غیاث عن الصادق ع و عدم جواز قتلهم مما لا خلاف فیه کالمجنون و الشیخ الفانی نعم لو قاتلوا او اترس بهم الکفّار جاز قتلهم بلا خلاف فیه بل علیه الاجماع فی بعض الکتب

السّادسه لا ینبغی للمسلمین ان یعذروا و لا یأمروا بالعذر و لا یقاتلوا مع الذین عذروا

و لکنهم یقاتلون المشرکین حیث وجدوهم و لا یجوز علیهم ما عاهد علیه الکفار فصل هذا رواه فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن محمد بن یحیی عن طلحه بن زید عن الصادق ع و المراد بالغدر القتل بغته بعد الامان و تحریمه مما لا خلاف فیه فصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن علی بن اسباط عن یعقوب بن سالم عن ابی الحسن العبدی عن سعد بن طریف عن الاصبغ بن نباته عن علی ع قال قال ع ذات یوم و هو یخطب علی المنبر بالکوفه ایها الناس

لو لا- كراهيه الغدر لكنت من اوهى الناس الا ان لكل غدره فجره و لكل فجره كفره الا و ان الغدر و الفجور و الخيانه فى النار فصل الغدره بفتح الغين المعجمه و سكون الدال المهمله ضد الوفاء و الفجره بالفتح ثم السكون الفجور و الكفره ككك الظلمه و يحتمل الضم فيكون بمعنى الكفر

السابعه كل اسير يؤخذ و الحرب قائمه فانه يقتل الا ان يسلم

فصل هذا مما اجمع عليه الاصحاب و دل عليه الاخبار الوارده فى هذا الباب أصل روى فى عن محمد بن يحيى عن احمد بن محمد عن محمد بن يحيى عن طلحه بن زيد عن الصادق ع قال كان ابى يقول ان للحرب حكمين اذا كانت الحرب قائمه و لم تضع اوزارها و لم يثخن اهلها فكل اسير اخذ فى تلك الحال فان الامام فيه بالخيار ان شاء ضرب عنقه و ان شاء قطع يده و رجله من خلاف بغير حسم و تركه يتشحط فى دمه حتى يموت الخ

الثامنه كل اسير يؤخذ و قد وضعت الْحَرْبُ أَوْزارَها فالامام فيه بالخيار ان شاء من عليهم بارسالهم و ان شاء اخذ منهم الهذاء و ان شاء استرقهم

فصل هذا هو المشهور بين الاصحاب و ربما يحكى عن بعضهم الفرق بين الذمى فالتخيير بين الثلاثه و غيره فبين المن و الفداء أصل روى فى فى بالاسناد المتقدم عن الصادق ع قال كان ابى الى ان قال و الحكم الاخر اذا وضعت الْحَرْبُ أَوْزارَها و اثخن اهلها فكل اسير اخذ على تلك الحال فكان فى ايديهم فالإمام فيه بالخيار ان شاء من عليهم فارسلهم و ان شاء فاداهم انفسهم و ان شاء استعبدهم فصاروا عبيدا اه

التاسعه ليس لأهل العدل ان يتبعوا مديرا و لا يقتلوا اسيرا و لا يجهزوا على جريح

و هذا اذا لم يبق من اهل البغى احد و لم يكن فئه

یرجعون الیها فاذا کانت لهم فئه یرجعون الیها فان اسیرهم یقتل و مدبرهم یتبع و جریحهم یجهز علیهم فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن القسم بن محمد عن سلمان بن داود المفتری عن حفص بن غیاث عن الصادق ع و المراد باهل العدل الطائفه العادله ضد الباغیه و قد سأله ع حفص عن الطائفتین من المؤمنین إحداهما باغیه و الاخری عادله فهزمت العادله الباغیه فاجابه بهذا الجواب و الاجهاز علی الجریح هو الاسراع فی قتله و اتمام امره و بمناه الذفّ بالذال المعجمه و الاجازه و المدبر الفاتر کالمولی و هذا موافق لما ذکره الاصحاب فی هذا الباب من ان من کان لهم فئه یرجعون الیها کأصحاب معاویه یعجل علی جریحهم فی القتل و یتبع مدبرهم و یقتل اسیرهم و من لا فئه لهم کالخوارج یقتصر علی تفریقهم فلا یذفف علی جریحهم و لا یتبع مدبرهم و لا یقتل اسیرهم و فی بعض الکتب دعوی الاجماع علی هذا التفصیل و فی روایه انه لما هزم الناس یوم الجمل قال امیر المؤمنین ع لا تتبعوا مولّیا و لا تجیزوا علی جریج و من اغلق بابه فهو امن فلما کان یوم صفین قتل المقبل و المدبر و اجاز علی الجریح فقال ابان بن تغلب لعبد اللّه بن شریک هذه سیرتان مختلفتان فقال ان اهل الجمل قتل طلحه و الزبیر و ان معاویه کان قائما بعینه و کان قائدهم اه و الرابطه فی قوله قتل طلحه الخ محذوفه ای قتل فیهم طلحه و الزبیر و کانا رئیسین لهم

العاشره اطعام الاسیر حق علی من اسره و ان کان یراد من الغد قتله فانه ینبغی ان یطعم و یسقی و یرفق به کافرا کان او غیره

فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن حماد عن حریز عن زراره عن الصادق ع

الحادیه عشره لا یقتل الرسل و لا الرهن

فصل هذا رواه عبد الله بن جعفر فی قرب الاسناد عن السندی بن محمد عن ابن البختری عن الصادق ع عن ابیه عن ابائه عن رسول اللّه ص و المراد بالرهن المرهون

الثانیه عشره ایما عبد خرج إلینا قبل مولاه فهو حرّ و أیّما عبد خرج إلینا بعد مولاه فهو عبد

فصل هذا رواه خ باسناده عن الصفار عن ابراهیم بن هاشم عن النوفلی عن السکونی عن الصادق ع عن ابیه عن ابائه عن النبی ص

الثالثه عشره جرت السنه ان لا یؤخذ الجزیه من المعتوه و لا من المغلوب علیه

فصل هذا رواه فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه و عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن محمد بن یحیی عن عبد اللّه بن المغیره عن طلحه بن زید عن الصادق ع و المعتوه الناقص العقل او فاقده او المدهوش و الفعل عنه علی صیغه المجهول و بمعناه الأبله و قد صرح کثیر بانه لا جزیه علی الصبیان و المجانین و النساء و البله

الرابعه عشره لا جزیه علی العبد

فصل هذا بعینه فی النبوی المروی فی هی و لف و هو المشهور بین الاصحاب و عن ق انّه یؤخذ الجزیه من سیده لبعض الاخبار

الخامسه عشره لا تقدیر فی الجزیه

فصل هذا مذهب الاکثرین و لکن عن الاسکافی انه لا یؤخذ من کل کتابی أقلّ من دینار و عن بعضهم انه یؤخذ من الغنی ثمانیه و اربعون درهما و من المتوسط اربعه و عشرون درهما و من الفقیر اثنی عشر درهما و هذا مروی عن فعل علی ع اصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن ابیه عن حماد بن عیسی عن حریز عن زراره قال قلت لأبی عبد اللّه ع یأخذ الجزیه علی اهل الکتاب و هل علیهم فی ذلک شی ء موظف لا ینبغی ان یجوز الی غیره فقال ذلک الی الامام

يأخذ من كل انسان منهم ما شاء على قدر ماله ما يطيق انما هم قوم فدوا انفسهم من ان يستعبدوا او يقتلوا فالجزيه تؤخذ منهم ما شاء على قدر ما يطيقون له ان يأخذهم به حتى يسلموا الخ اه

السّادسه عشره ان رسول اللّه قبل الجزيه من اهل الذمه

على ان لا يأكلوا الربا و لا يأكلوا لحم الخنزير و لا ينكحوا الاخوات و لا بنات الاخ و لا بنات الأخت فمن فعل ذلك منهم برئت منه ذمه اللّه و رسول اللّه ص فصل هذا بعينه رواه

السّابعه عشره لا تعرب بعد الهجره و لا هجره بعد الفتح

فصل هذا مروى فى جمله من الاخبار عن النبى ص و قد عدّ فى جمله منها التعرب بعد الهجره من الكبائر و المراد به اللحوق بدار الشك بعد المهاجره الى دار الإسلام و يق تعرب اذا اقام بالباديه و فى روايه محمد بن سنان عن الرضا ع و حرم اللّه التعرب بعد الهجره للرجوع عن الدين و ترك الموارده للأنبياء و الحجج ع و ما فى ذلك من الفساد و ابطال حق كل ذى حق لعله سكنى البدو و لذلك لو عرف الرجل الدين كاملا لم يجز له مساكنه اهل الجهل و الخوف عليه لأنه لا يؤمن ان يقع منه ترك العلم و الدخول مع اهل الجهل و التمادى فى ذلك اه و فى روايه حذيفه بن منصور عن الصادق ع ان التعرب بعد الهجره التارك لهذا الامر بعد معرفته اه

الثامنه عشره اذا دخل عليك اللص المحارب فاقتله كما اصابك فدمه فى عنقى

فصل هذا رواه فى فى عن على بن ابراهيم عن ابن ابى عمير عن ابان بن عثمان عن رجل عن الحلبى

التاسعه عشره للراجل سهم و للفارس سهمان

فصل هذا هو المشهور

فی تقسیم الفی ء بل فی جمله ممن الکتب دعوی الاجماع علیه و لکن عن الاسکافی ان للفارس ثلثه اسهم و یدل علیه روایتان و لکنهما ضعیفتان لا جابر لهما

العشرون کل ارض فتحت عنوه و کانت محیاه فهی للمسلمین کافه

فصل هذه عباره المحقق فی النافع و نحوها عبارات کثیر و الظاهر ان هذا الحکم اجماعی کما صرح به بعضهم و الاخبار به مستفیضه و المراد بفتحها عنوه ان تؤخذ بالقهر و الغلبه و المراد بالمحیاه المعموره و اما الموات فهی من الانفال المخصوصه بالامام ع

الواحده و العشرون کل ارض فتحت صلحا بالجزیه فهی لأهلها

فصل هذا أیضا مما لا خلاف فیه و الاخبار به ناطقه

الثانیه و العشرون کل ارض اسلم اهلها طوعا فهی لهم و لا شی ء علیهم سوی الزکاه فی حاصلها

فصل هذا أیضا مصرح به فی کلمات الاصحاب و دلاله بعض الاخبار علیه واضحه و المراد بالزکاه المفروضه مع اجتماع شرائط وجوبها

الثالثه و العشرون کل ارض ترک اهلها عمارتها فللإمام تسلیمها الی من یعمرها و علیه طسقها لأربابها

فصل هذه عباره المحقق فی النافع و الحکم بما فیها مشهور بل لم یحک مخالف سوی الحلی

الرابعه و العشرون کل ارض موات سبق الیها سابق و احیاها فهو احق بها و ان کان لها مالک معروف فعلیه طسقها

فصل هذا أیضا عباره النافع و الحکم بجواز احیاء مثل هذه الارض مع عدم معروفیه صاحبها مما لا خلاف فیه و اما سائر الاحکام فمحمل خلاف و اشکال و لتفصیل هذه القواعد المتعلقه بالارضین محل اخر یأتی إن شاء الله اه

خاتمه فی المرابطه و فیها قواعد

الأولی ان الخیر کل الخیر معقود فی نواصی الخیل الی یوم القیمه

فصل هذا رواه فی فی عن محمد بن یحیی عن احمد بن محمد عن الحجال عن ثعلبه عن معمر عن الباقر ع و هو کنایه عن کون الخیل میمونا مبارکا

الثانیه الرباط ثلثه ایام و اکثره اربعون یوما فاذا کان ذلک فهو جهاد

فصل هذا رواه خ باسناده عن محمد بن الحسن الصفار عن ابراهیم بن هاشم عن نوح بن شعیب عن محمد بن ابی عمیر عن حریز عن محمد بن مسلم و زراره عن الباقر ع و الصادق ع و المرابطه المواظبه علی الامر و یق ربطه اذا شده و الرباط ما یربط به و المراد هنا ان یربط خیله معدا للجهاد

الثالثه الرباط فی هذه الازمنه هو انتظار الصلاه بعد الصلاه

فصل و فی النبوی المذکور فی بعض الکتب تفسیر الرباط بذلک و معناه ان ثواب ذلک کثواب الرباط و قد فسر به أیضا قوله تعالی وَ صابِرُوا وَ رابِطُوا فتدبر

کتاب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر

و فیه قواعد

الأولی لا دین لمن لا ینهی عن المنکر

أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن هاون بن مسلم عن مسعده بن صدقه عن الصادق ع عن النبی ص انه قال ان اللّه لیبغض المؤمن الضعیف الذی لا دین له فقیل و ما المؤمن الضعیف الذی لا دین له قال الذی لا ینهی عن المنکر اه و فی روایه الزهری عن الباقر ع و الصادق ع ویل لقوم لا یدینون اللّه بالامر بالمعروف و النهی عن المنکر اه و وجوب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر اجماعی و انما الخلاف فی انهما هل یجبان عینا او کفایه و الاشهر الاقوی هو الثانی

الثانیه لا یأمر بالمعروف و لا ینهی عن المنکر من لا یعرفهما مع تجویزه التأثیر و المأمن من الضرر

أصل روی فی فی عن علی بن ابراهیم عن هاون بن مسلم عن مسعده بن صدقه

عن الصادق ع قال سمعته يقول و سئل عن الامر بالمعروف و النهى عن المنكر ا واجب هو على الامه جميعا فقال لا فقيل له و لم قال انما هو على القوى المطاع العالم بالمعروف من المنكر لا على الضعيف الذى لا يهتدى سبيلا الى ايّ من ايّ يقول من الحق الى الباطل الى ان قال و ليس على من يعلم ذلك فى هذه الهدنه من جرح اذا كان لا قوه له و لا عدد و لا طاعه اه فصل الهدنه بالضم فالسكون المصالحه و الدعه و السكون و المراد بها هنا التقيه و ترك القتال و اشتراط هذه الامور فى وجوب هذين الامرين مما لا خلاف فيه و فى روايه مسعده انه سئل الصادق ع عن الحديث الذى جاء عن النبى ص ان افضل الجهاد كلمه عدل عند امام جائر ما معناه قال هذا على ان يأمن بعد معرفته و هو مع ذلك يقبل منه و الا فلا اه

الثالثه انما يؤمر بالمعروف و ينهى عن المنكر مؤمن فيتعظ او جاهل فيتعلم فاما صاحب سوط او سيف فلا

فصل هذا رواه فى فى عن على بن ابراهيم عن ابيه عن ابن ابى عمير عن يحيى الطويل عن الصادق ع و هو أيضا مما يدل على سقوطهما مع عدم الامن من الضرر و عدم تجويز التأثير

الرابعه من شهد امرا فكرهه كان كمن غاب عنه و من غاب عن امر فرضيه كان كمن شهده

فصل هذا رواه خ باسناده عن محمد بن الحسن الصفار عن ابراهيم بن هاشم عن النوفلى عن السكونى عن جعفر ع عن ابيه عن على ع عن النبى ص و فيه دلاله على وجوب انكار المنكر بالقلب مطلقا و حرمه الرضاء به على كل حال و فى روايه عن على ع ان العامل بالظلم و الراضى به و المعين عليه شركاء ثلثه اه و بمعناه اخبار مستفيضه اخر

الخامسه ادنى الانكار ان تلقى اهل المعاصى بوجوه مكفهرّه

فصل

هـذا رواه خ باسـناده عـن الكلينى عـن على بـن ابراهيـم عن ابيه عن النـوفلى عن السـكونى عن الصـادق ع عن على ع و الوجـوه المكفهره كالمقشـعره المتعبسه و قد صـرّح الاصحاب بان المباشر لهذا الامر يندرج فى الانكار باظهار الكراهه ثم القول اللين ثم الغليظ ثم الضرب و اختلفوا فى التدرج الى الحرج ثم القتل او الى الاول خاصه على اقوال

السّادسه لا دين لمن دان بطاعه من عصى اللّه و لا دين لمن دان بفريه باطل على اللّه و لا دين لمن دان بجحود شى ء من ايات اللّه

فصل هذا رواه فى فى عن ابى على الاشعرى عن محمد بن عبد الجبار عن صفوان عن العلاء عن محمد بن مسلم عن الباقر ع

السابعه ان اللّه فوّض الى المؤمن كل شى ء الإذلال نفسه

فصل هذا مروى فى فى بسـنده الى ابى بصير عن الصادق ع و فى روايه الاحمس عنه ع ان الله فوض الى المؤمن اموره كلها و لم يفوض اليه ان يكون ذليلا الى ان قال ان المؤمن اعز من الجبل ان الجبل يسـتقل منه بالمعاول و المؤمن لا يسـتقل من دينه شى ء اه و فى روايه داود الرقى عنه ع لا ـ ينبغى للمؤمن ان يـذل نفسه قيـل له و كيف يـذل نفسه قال يتعرض لما لا يطيق اه و فى روايه مفضل قلت بما يذل نفسه قال يدخل فيما يعتذر منه اه و فى روايه ابى بصـير عنه ع اياك و ما تعتذر منه فان المؤمن لا يسـى ء و لا يعتذر و المنافق يسى ء كل يوم و يعتذر اه

خاتمه

اشاره

و فيها قواعد

الأولى كلما كان للنبى و الامام فيه الولايه فللفقيه الجامع للشرائط أيضا ذلك الا ما اخرجه الدليل

فصل هذه الضابطه نص عليها فى العوائد مدعيا عليها ظاهر الاجماع قال حيث نص به كثير من الاصـحاب بحيث يظهر منهم كونه من المسلمات ثم استدل

لها بالاخبار الداله على ان الفقيه وارث الانبياء و امينهم و خليفه الرسول و حصن الإسلام و مثل الانبياء و بمنزلتهم و انه الحاكم و القاضى و الحجه من قبلهم و المرجع فى جميع الحوادث و ان على يديه مجارى الامور و الاحكام و انه الكافل لأيتامهم و ذكر جمله من الاخبار الوارده فى فضل العلماء و علوّ رتبتهم على سائر الخلق و انت خبير بان كثيرا من الاصحاب و ان اشاروا الى هذه القاعده فى كثير من الموارد و ارسلوها ارسال المسلمات الا انه لم يبلغ حدّ الاجماع المعتنى به عندهم فلا وجه للاحتجاج به و لم أر من صرح بدعوى الاجماع على هذه الكليه و ان ارسلوها ارسال المسلمات فى موارد خاصه بل صرحوا بالإجماع على ثبوت الولايه للفقيه فى بعضها و لكن ذلك غير دعوى الاجماع على الكليه المذكوره و مثله الاستدلال لها بالاستقراء فى هذه الموارد نظرا الى كونه كاشفا عن ثبوت الولايه العامه له لأنه لا يفيد الّا الظن و لا دليل على حجيته فى المقام مع ان الموارد المستقرأ فيها قد وقع الخلاف فى جمله منها بين علمائنا الاعلام و امّا الاخبار فلا دلاله فى كثير منها الا على ان للعلماء فضلا كثيرا على سائر الناس و ليس فيها اشعار بالمدعى اصلا كما لا يخفى و قد ورد نظيرها فى غيرهم أيضا كالشهداء و القرّاء و اشباههم و امّا الجمله الاخرى منها المشعره بالمدعى فكثيره منها ضعيفه سندا بالارسال و نحوه و لكن يمكن القول بانجبارها بما اشير اليه و لا دلاله واضحه فى شى ء من هذه الاخبار على ان للفقيه كلما ثبت للنبى ص و الامام من الولايات بل غايه ما يستفاد منها انه المرجع للعوام فى الاحكام الشرعيه و الآداب الدينيه يجب عليهم الرجوع اليه فى كل حكم و امر من الاحكام و الامور فانه العارف

بمجاریها و العالم بغوامضها و المستنبط لما یتعلق بدین النّاس و دنیاهم من احادیث المعصومین ع فهو المروج لطریقتهم و الناشر لعلومهم و هـذا هو الظـاهر المتبادر من جمیع ما اشـیر الیه من الالفاظ من کونهم ورثه الانبیاء و انهم بمنزلتهم و کونهم امنائهم و خلفـاء الرسول و حجـج آله و الکـافلین لایتـامهم و غیر ذلـک ممـا اشـتملت علیه الاخبار المشار الیها مع ان فی جمله منها ما هو کالصریح فی ذلک مثل ما فی روایه القداح و ان العلماء ورثه الانبیاء و ان الانبیاء لم یورثوا دینارا و لا درهما و لکن ورثوا العلم فمن اخـذ منه اخـذ بحظ أفراده علی انه قـد فسـر العلماء فی بعض الاخبار بالأئمه ع فیحتمل ارادتهم خاصه فی الاخبار المشـتمله علی هـذه الالفـاظ مع انه قـد وردت نظائرها فی غیر العلماء أیضا مثل ما ورد من ان المؤذنین امناء اللّه و ان العقل حجه اللّه و ان اخوان النّبیّ ص الـذین یـأتون بعـده ص شـأنهم شأن الانبیاء کما فی الروایه المـذکوره فی کتاب التحصـین الی غیر ذلک مما لا یخفی علی المتتبع فی الاخبـار و الحاصـل ان دلالـه هـذه الاخبار علی ان کل ما کان للنبی و الامام ع من المناصب و المزایا فهو للعلماء غیر واضحه بل القدر المسلم المتیقن منها ما اشرنا الیه من وجوب رجوع الخلق الیهم فی الاحکام الالهیه و اعتصامهم بهم فیهـا لکونهم عـالمین بهـا خـازنین لهـا و امـا مـا فی النبوی ص من ان السـلطان ولیّ من لا ولی له فالمراد بالسـلطان فیه هو الامام المعصوم ع کمـا هو واضـح علی من له دریه بالاخبـار و امـا ما فی العوائـد من ان من البـدیهیّات الّتی یفهمه کل عامی و عالم و یحکم به انه اذا قال نبی لأحد عند مسافرته او وفاته فلان وارثی و بمنزلتی و خلیفتی و امینی و حجتی و الحاکم من قبلی

علیکم و المرجع لکم فی جمیع حوادثکم و بیده مجاری امورکم و احکامکم و هو الکافل لرعیتی ان له کل ما کان لذلک النبی ص فی امور الرعیه و ما یتعلق بامته بحیث لا یشک فیه احد و یتبادر منه ذلک کیف لا مع ان اکثر النصوص الوارده فی حق الاوصیاء المعصومین ع المستدل بها فی مقامات اثبات الولایه و الامامه المتضمنتین لولایه ما للنبی فیه الولایه لیس متضمنا لأکثر من ذلک الخ فیرد علیه أوّلا ان ما تضمن من الاخبار الوارده فی حق الاوصیاء المعصومین لهذه الالفاظ اکثر عددا بل یمکن دعوی التواتر فیه و اصحّ سندا و اوضح بل اصرح دلاله و لو بملاحظه الذیل و الصدر فکیف یقاس هذه الاخبار الی اخبار المقام التی قد عرفت حالها مع ان وضوح دلاله اخبار الامامه بعد صراحه بعضها فی نفسه انما هو بعد ضم بعضها الی الاخر و ح فلا یعتری شک و لا ریب فی صحه المدعی و صدق الدعوی الا من المکابر المعاند و امّا اخبار المقام فلیست بهذه المثابه کما لا یخفی علی المنصف کیف و لو کانت ککک لدلّت علی ثبوت مقام الاوصیاء و مناصبهم العالیه للعلماء أیضا فیلزم عدم انحصار الامامه فی الاثنی عشر ع و القول به خروج عن المذهب فتدبر و ثانیا ان اخبار الامامه قد کانت محفوفه بقرائن خارجیّه و مسبوقه بادلّه عقلیه و نقلیه غیرها فبعد ملاحظه ذلک کله کیف یبقی شک فی اراده هذا المقام العالی الحاوی للولایه العامه و المنصب السّامی من هذه الاخبار الوارده فی حق الامام ع و ح قلنا ان نقول انما دلیلنا علی امامه الامام ع هو هذه الاخبار بملاحظه هذه القرائن و الادلّه لا هی بجوهرها فلیت و ثالثا

انا سلّمنا دلاله هذه الالفاظ بجوهرها على ثبوت الولايه العامه على الناس فى جميع امورهم و ظهورها فيه و لكن ظهورها فيه بعد تعيين الامام المستحق لهذه الولايه قطعا ممنوع فيكون هذا قرينه على ان المراد بها ما اشرنا اليه سابقا لا ما هو الظاهر منها الشامل للولايه العامه ضروره كونها من لوازم الامامه الكليه المفقوده فى العلماء و رابعا انه يجب حمل هذه الالفاظ فى كل مورد على ما يمكن فيه و يليق به مثلا- لفظ الحجه اذا أطلق على النبى ص فالمراد به غير ما يراد به اذا أطلق على العقل او القران و كذا لفظ الامين مثلا- اذا أطلق على الملك و الرسول و الامام و المؤذن و الحاصل ان اطلاق هذه الالفاظ على العلماء لا يثبت لهم مقام الولايه العامه الثابته للنبى ص و الامام ع بل ما يناسبهم من ترويج الاحكام و وجوب رجوع الانام اليهم فى المسائل الدينيه و نحو ذلك فليتدبر و بالجمله فلا دلاله فى هذه الاخبار على الضابطه المذكوره فمقتضى الاصول الشرعيه عدم ولايه احد على غيره الا ما خرج بالدليل كما فى موارد معروفه فى كتب الفقهاء فالمرجع فى جميع الموارد هو الدليل فان ساعد على ثبوت الولايه المطلقه او فى الجمله و الا فالمرجع هو الاصل و من غريب ما يتعلق بالمقام استدلال بعض الاعلام على جواز تصرف الفقيه فى مال الامام بهذه الضابطه و فيه انها على تقدير تسليمها لا تقتضى الا بثبوت الولايه على الرعيه و التصرف المشار اليه ولايه على سلطانها فقد يستدل له بشهاده حاله على رضاه ع به فى زمن غيبته لما علم من كثره شفقته على فقراء شيعته فت فصل قال فى ئد ان كل فعل متعلق بامور العباد

فی دینهم او دنیاهم لا بد من الاتیان به و لا مفر منه اما عقلا او عاده من جهه توقف امور المعاد او المعاش لواحد او جماعه علیه و اناطه انتظام امور الدین او الدنیا به او شرعا من جهه ورود امر به او اجماع او نفی ضرر او اضرار او عسر او حرج او فساد علی مسلم او دلیل اخر او ورود الاذن فیه من الشارع و لم یجعل وظیفه لمعین واحد او جماعه و لا لغیر معین ای واحد لا بعینه بل علم لابدیه الاتیان به او الاذن فیه و لم یعلم المأمور به و لا المأذون فیه فهو وظیفه الفقیه و له التصرف فیه و الاتیان به و استدل علی هذه القاعده بالإجماع و بوجهین آخرین و الجمیع لا یخ عن نظر و مناقشه فتدبر فصل قال ش فی قواعده یجوز للآحاد مع تعذر الحکام تولیه آحاد التصرفات الحکمیه علی الأصحّ کدفع ضروره التیم لعموم وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوی و قوله ع و اللّه فی عون العبد ما دام العبد فی عون اخیه و قوله ص کل معروف صدقه و هل یجوز قبض الزکوات و الاخماس من الممتنع و صرفها فی اربابها و کذا بقیه وظائف الحکام غیر ما یتعلق بالدعاوی فیه وجهان و وجه الجواز ما ذکرناه و لأنه لو منع ذلک لفاتت مصالح صرف تلک الاموال و هی مطلوبه للّه قال بعض متأخری العامه لا شک ان القیام بهذه المصالح اتم من ترک هذه الاموال بایدی الظلمه یأکلونها بغیر حقها و یصرفونها الی غیر مستحقها الخ اه

الثّانیه کل رحم توصل

فصل هذه الکلیه ذکرها ش فی عده و استدل لها بالکتاب بالکتاب و السنه و الاجماع علی الترغیب فی صله الارحام و هو کک بل جمیع ذلک مستفیض کما لا یخفی علی المتتبع بل حسن هذا الامر مما اتفق

علیه جمیع الملل بل النّاس کلهم و لا استثناء فی هذه الکلیه حتی المشرک و المرجع فی الصله الی العرف لأنه المحکم فیما لم یثبت فیه حقیقه شرعیه و یستفاد من بعض الاخبار انها تحصل بالسلام أیضا قال ش و لا ریب انه مع فقر بعض الارحام و هم العمود ان یحب الصله بالمال و یستحب لباقی الاقارب و یتأکد فی الوارث و هو قدر النفقه و مع الغنی فبالهدیه فی الاحیان بنفسه او رسوله و اعظم الصله ما کان بالنفس و فیه اخبار کثیره ثم بدفع الضّرر عنها ثم یجلب النفع الیها ثم بصله من یحب و ان کان رحما للواصل کزوجه الاب و الاخ و مولاه و ادناها السلام بنفسه ثم برسوله و الدعاء بظهر الغیب اه و المراد بالرحم کل معروف بنسبه و ان بعد و لا یختص بالمحارم کما زعمه بعض العامه و فی ق الرحم بالکسر و ککتف بیت منبت الولد و وعائه و القرابه او اصلها و اسبابها اه و لعل تانیث هذه اللفظه لتاویلها الی القرابه فصل قد ورد فی جمله من الاخیار ان صله الارحام تزید فی العمر و قطعها ینقصه فربما یشکل علیه بان المقدرات الازلیه لا تتعین بالزیاده و النقیصه فاول تاره بان المراد هو الثناء الجمیل بعد الموت کما قیل ذکر الفی ء عمره الثانی و غایته ما فاته و فضول العیش اشغال و قیل أیضا ماتوا فعاشوا بحسن الذکر بعدهم و نحن فی صوره الاحیاء اموات و اخری بان المراد زیاده البرکه فی العمر بمعنی مضیه فی راحه وسعه و قد یق ان المراد مجرد الترغیب علی هذا الامر و الجمیع بعید و الأشکال لیس فی محله بل الحدیث علی ظاهره و هو کون الصله سببا للزیاده و القطع سببا للنقص کسببیه الایمان لدخول الجنه و العصیان لدخول الجنه و العصیان لدخول النار و لکن علمه تعالی فی الازل بارتباط الاسباب بالمسببیات

يدفع هذا الاشكال

الثالثه كل ما توعد الشرع عليه فهو كبيره

فصل هـذه عباره بعض الفقهاء و الظاهر ان المراد التوعـد عليه فى القران بالنار كما هو صـريح كثير من اصـحابنا الاخيار بل يدل عليه جمله من الاخبـار ففى روايه الحلبى عن الصـادق ع الكبـائر التى اوجب اللّه عليهـا النار اه و الا فما من ذنب الا و توعـد عليه فيكون جميع المعاصـى كبائر كما حكى عن ابن البراج و ابن ادريس و الطبرسـى و لا دليل عليه يعتـد به و ما اسـتدل له مدخول فيه و دعوى اتفاق الاماميه عليه كما عن الاخير ممنوعه و جمله من الاخبار مشـتمله على عـدّ الكبائر و تعيينها فى عدد مخصوص و لكنها مختلفه ففى بعضـها انها سـبع و فى بعضـها انها اكثر فيمكن حملها على التمثيل و بيان ما هو اكبر الكبائر فلا ينافى الكليه فتـدبر أصل روى ق باسـناده عن احمد بن النضـر عن عباد بن كثير النواء قال سـئلت ابا جعفر ع عن الكبائر فقال كل ما اوعد اللّه عليه النار فصل الظاهر انه لا يشترط التصريح بالايعاد كما صرح به بعض الاوتاد فصل قال ش فى عده جاء فى الحديث لا صغيره مع الاصـرار و الاصـرار امـا فعلى و هو المـداومه على نوع واحـد من الصـغائر بلا توبه او الاكثار من جنس الصـغائر بلا توبه و اما حكى و هو العزم على فعـل تلـك الصـغيره بعـد الفراغ منها اما من فعل الصـغيره و لم يخطر بباله بعـدها توبه و لا عزم على فعلها فالظـاهر انه غير مصـر و لعله ممـا يكفره الاعمـال الصالحه من الوضوء و الصـلاه و الصـيام كما جاء فى الاخبار اه و فيه نظر و قد فصلنا ما يتعلق بهذه المسأله فى شرح النافع فى البحث عن صلاه الجماعه

الرابعه الضرورات تبيح المحظورات

فصل هذه العباره

مذکوره فی بعض الکتب و لا ریب و لا اشکال فی مدلولها بل هو مدلول علیه بالعقل و الکتاب و السنه و الاجماع و من الضروره التقیه و الاخبار الداله علی وجوبها مستفیضه و فی بعضها لا دین لمن لا تقیه له و فی روایه زراره التقیه فی کل ضروره و صاحبها اعلم بها حین تنزل به و فی روایته الاخری التقیه فی کل شی ء یضطر الیه ابن آدم فقد احله اللّه له و فی روایه ابن عمر التقیه فی کل شی ء الا فی النبیذ و المسح علی الخفین و فی روایه محمد بن مسلم انما جعل التقیه لیحقن بها الدم فاذا بلغ الدم فلیس تقیه و مقتضی جمله من الاخبار الاجتزاء بالعبادات الموافقه للتقیه و به صرح جماعه فی جمله من الموارد و هو مقتضی ما قرروه من دلاله الامر علی الاجزاء فصل الضرورات مقدره بقدرها بمعنی انه یجب الاقتصار فیها علی قدر الحاجه و ما یدفع به الضروره فلو اکره علی احد المحرمین لم یجز له ارتکابهما جمیعا و کذا ارتکاب احدهما لو کان مثلا مقدما علی الاخر فی الوجود کان یکره علی افطار الیوم اوغدا فلا یجوز له الافطار فی یومه و اما لو لم یکن لأحدهما مرجح فالظاهر انه له التخییر فی ارتکاب ایهما شاء فانه مکره فی هذا الاختیار و الترجیح من غیر مرجح بط فصل یستثنی من هذه القاعده القتل و شرب النبیذ و المسح علی الخفین لما تقدم من الاخبار

الخامسه ما لا یدرک کله لا یترک کله

فصل هذا بعینه مروی فی الغوالی عن علی ع و قریب منه ما روی عنه ع أیضا من ان المیسور لا یسقط بالمعسور و ما روی عن النبی ص من قوله اذا امرتکم بشی ء فأتوا منه ما استطعتم اه و هذه الاخبار مذکوره فی کثیر من کتب الفقهاء متداوله علی السنتهم

فی مقام الاستدلال علی ثبوت الحکم الثابت الکل للبعض عند تعذر الکل او تعسره کوجوب غسل سائر اعضاء الوضوء علی مقطوع الید و وجوب الاهداء فی الهدی علی من تعسر او تعذر علیه الاکل و الصدقه و وجوب المباشره فی بعض مناسک الحج علی من تعذر علیه مباشره بعض اخر و وجوب تحریک اللسان علی الاخرس فی التکبیر و القراءه و الاتیان بما یمکنه من ذلک و عدم سقوط الصلاه بالعجز عن القیام و نحوه من افعالها الواجبه و وجوب صیام المقدور لو عجز عن الثمانیه عشر فی صید النعامه الی غیر ذلک مما هو مذکور فی ابواب العبادات و المعاملات و لکنی لم اجد هذه الاخبار فی الکتب الاربعه و لا مسنده فی غیرها من الکتب و لا مذکوره فی الکتب المدونه للکلمات القصار المرویه عن النبی ص و الائمّه الاطهار و قد اعرّف بعض الاجله بانه لم یجدها فی اصل معتبر و لکن حکی عن بعضهم انه ذکرها الفقهاء فی کتبهم الاستدلالیه علی وجه القبول و عدم الطعن فی السند اصلا و مع ذلک مشهوره فی السنه جمیع المسلمین یذکرونها و یتمسکون بها فی محاوراتهم و معاملاتهم من غیر نکیر فهی بالعمل مجبوره و بالشهره معتضده فتکون حجه ثم اعترض علیه بانها لیست مشهوره الا فی السنه المتأخرین و هی غیر کافیه بل اشتهارها عندهم أیضا لیس الا بنقل بعضهم عن بعض فی مقام الاحتجاج و رده و هذا لیس من الشهره الجابره فانه لو ذکر واحد حدیثا ضعیفا ثم ذکره الجمیع ناقلا عنه و رادّا الاستدلال به لا یحصل له الشهره المتینه الجابره و فیه نظر لمنع عدم کفایه الشهره المتأخره فی انجبار الاخبار الضعیفه و القول بعدم تحققها فی المقام ممنوع کیف و قد ارسل الکثیر

هـذه الاخبـار ارسـال المسـلمات و ان نـاقش بعضـهم فی دلالتهـا الا تریهم ردوا القائل بـدلاله الامر علی النـدب مسـتدلا بالروایه الأـخیره بعـدم الـدلاله و لم أر من ردهـا بضـعف السـند نعم قـال صاحب الریاض فی البحث عن ان الاخرس ینطق بالممکن من الکبیره بقی الکلام فی اعتبار تحریک اللسان و اسـتدل علی اعتباره بوجوبه مع القدره علی النطق فلا یسـقط اذ لا یسقط المیسور بالمعسور فهو احد الواجبین و لا یخلو عن نوع نظر اه و لکن وجه النظر کما یحتمل ان یرجع الی ضعف السند و عدم قبول الخبر یحتمل ان یرجع الی منع الدلاله باختصاص مورده بالواجبات المسـتقله او الواجبات بالاصاله فلا یشمل المرتبطات و لا الواجبات التبعیه فتـدبر فقوله بل اشـتهارها عندهم أیضا لیس الا بنقل بعضـهم الخ ممنوع کما لا یخفی علی المتبع فصل اذا کان المأمور به امرا کلیا فتعـذر او تعسـر بعض افراده فلا اشـکال فی ان مقتضـی الاصل وجوب الاتیان بالبعض الممکن قدر ما حصل به الامتثال لاـن المکلف ح مخیر بحکم العقل بین افراد الکلی الواجبه و لو من جهه تحصـیل الکلی و لا ریب ان تعـذر احـد فردی الواجب التخییری لا یوجب سقوط الفرد الاخر أیضا بل یحصر التکلیف فیه و لک ح ان یستدل أیضا بحدیث المیسور لا یسقط بالمعسور و کذا اذا کان المأمور به امورا متعدده مطلقا سواء کانت فی خطاب واحد کما لو قال اکرم زیدا و عمروا و خالدا او فی خطابات متعـدده کمـا لو قال اکرم زیـدا ثم قال اکرم عمروا و سواء کان الحکم واحـدا کما مراد مختلفا کما لو قال اکرم زیـدا و اضـرب عمروا فتعذر البعض او تعسـره لا یوجب سـقوط غیر المتعسر و اما لو کان المامور به امرا مرکبا من اجزاء مرتبطه فمقتضی الأصل سقوط

التکلیف به مع تعذر بعض اجزائه اذ المفروض ان المکلف به هو المجموع من حیث المجموع و وجوب الاتیان بالاجزاء انما هو لتحصیل هذا الکل و المفروض عدم القدره علیه لانتفاء الکل بانتفاء احد اجزائه فلا تکلیف به لاشتراطه بالقدره قطعا اللهم الا ان یثبت بدلیل اخر خاص کما فی وضوء الأقطع او عام کما لو ثبت دلاله هذه الاخبار الثلاثه و حجیتها و قد یقال ان مقتضی الاستصحاب عدم السقوط و وجوب الاتیان بغیر المتعسر من الاجزاء فان وجوب الکل مستلزم لوجوب کل واحد من اجزائه فیستصحب وجوبه مطلقا و فیه نظر فان وجوب الاجزاء انما کان لوجوب الکل لکونها مقدمه لحصوله و الوجوب التبعی مرتفع بانتفاء الواجب الاصلی فلا مجری للاستصحاب مع ان وجوب الکل منتف ابتداء من هذا الشخص لما بین فی الاصول من عدم جواز الامر مع علم الامر بانتفاء شرطه فتدبر و مثله الاستدلال بالاستقراء بل ضعفه اظهر کما لا یخفی فصل لو خرجنا عن الاصل المشار الیه بالدلیل و اثبتنا التکلیف بالمقدور من الاجزاء فهل لنا التمسک باطلاق الامر السابق المتعلق بالکل و العمل بمقتضاه بالنسبه الی هذا الجزء او علینا الاقتصار علی مقتضی هذا الدلیل و الغض عن الامر السابق او التفصیل بین ما لو کان الامر السابق امرا واحدا متحدا الی اجزاء فالثانی و ما لو کان هناک امر عدیده کما فی قوله فَاغْسِلُوا وُجُوهَکُمْ وَ أَیْدِیَکُمْ إِلَی الْمَرافِقِ فالاول وجوه اظهرها الاول لما سبق من ان متعلق الامر السابق هو المجموع من حیث هو فلا یشمل هذا الفاقد للجزء و یمکن ان یق ان هذه الاخبار قرینه علی اراده شموله له أیضا فینبغی الکلام فی دلالتها فصل حیث انجر الکلام الی هذا

المقام فتقول ان الظاهر كون لفظه ما فی قوله ما استطعتم موصوله اسميه عائدها محذوف فتفيد العموم و لفظه من تبعيضيه و هی مع مجرورها فی موقع الحال او بيانيه للفظه ما التی هی مفعول لقوله فأتوا و قد يق ان قوله منه مفعول له لكونه بمعنی بعضه فيكون لفظه ما بدلا منه و كيف كان فظ الروايه عدم سقوط الواجب بتعذر بعض اجزائه او تعسره و هذا هو الذی فهمه الاصحاب منها و قد قال الشهيد الثانی فی ضه فی البحث عن كفّارات الاحرام و الفرق ورود النص بوجوب الثمانيه عشر لمن عجز عن السّتين الشامل لمن قدر علی الازيد فلا يجب و اما الثمانيه عشر فيدخل فی عموم ما استطعتم لعدم المعارض اه و المراد انه لو عجز عن الثمانيه عشر فعليه صيام ما قدر منها مطلقا بخلاف ما لو عجز عن السّتين فانه لا يجب عليه إلا صيام ثمانيه عشر مطلقا و ان قدر الازيد لإطلاق النص المعارض لعموم ما استطعتم و هو مفقود فی الثمانيه عشر فالعمل علی العموم و من هنا ظهر ضعف ما فی العوائد من ان الروايه مجمله لاحتمال ان يكون لفظه من مرادفه للباء و لفظه ما مصدريه زمانيه كما فی قوله تعالی فَاتَّقُوا اللّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ ای مده استطاعتكم و ان يكون من بيانيه للمأتی لا لما فان ذلك كله خلاف الظاهر الذی فهمه الاصحاب و اما حديث الميسور فيمكن منع دلالته علی العموم لعدم اشتماله علی اللفظ المفيد له و لكن الظاهر وروده فی مقام بيان الضابطه الكليه كما فی جمله اخری من الاخبار و الانصاف انه ظ فی الواجبات المستقله فلا يشمل المرتبطات فت و امّا حديث ما لا يدرك فدلالته علی المدعی واضحه و المناقشه فيه بان لفظه الكل

حقیقه فی الکـل الافرادی او مشترکه لفظا بینه و بین الکل المجموعی و بان قوله لا یترک لکونه جمله خبریه واقعه موقع الانشاء فلا یفیـد الحرمه کمـا فی ئـد واهیه لا یلتفت الیهـا فی مقـابله مثـل هـذا الظهـور المؤیـد بفهم الاصـحاب فلو تطرقت مثـل هـذه المناقشات لانسـدّ باب الاسـتدلالات کما لا یخفی تم المجلـد الاول من الکتاب المسـمی بمستقصـی مـدارک القواعـد و منتهی ضوابط الفوائد علی ید أقلّ الخلیفه محمد حسـین بن محمد جعفر الکاشانی فی یوم پنجم شـهر جمادی الآخره من شـهور ۱۲۹۵ سنه

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

الزمر: ۹

المقدمة:

تأسّس مركز القائمية للدراسات الكمبيوترية في أصفهان بإشراف آية الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامي عام ۱۴۲۶ الهجرى في المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً على النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين في الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:

نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر في العلوم الإسلامية وتبعثرها في أنحاء البلاد وصعوبة الحصول على مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية في أصفهان إلى التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلى الباحثين في العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهي منظمة في برامج إلكترونية وجاهزة في مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.

وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة على النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلى أساس خطة تنوى تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:

نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبيّ عليهم السلام

تحفيز الناس خصوصا الشباب على دراسة أدقّ في المسائل الدينية

تنزيل البرامج المفيدة في الهواتف والحاسوبات واللابتوب

الخدمة للباحثين والمحققين في الحوازت العلمية والجامعات

توسيع عام لفكرة المطالعة

تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب على تقديم آثارهم لتنظيمها في ملفات الكترونية

السياسات:

مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية

إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة

الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة

العرض العلمي البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فى نشر المعلومات

من الواضح أن يتحمل المؤلف مسؤولية العمل.

نشاطات المؤسسة:

طبع الكتب والملزمات والدوريات

إقامة المسابقات فى مطالعة الكتب

إقامة المعارض الالكترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فى الأمكنة الدينية والسياحية

إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية

افتتاح موقع القائمية الانترنتى بعنوان : www.ghaemiyeh.com

إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...

الإطلاق والدعم العلمى لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها

تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسک kiosk، الرسالة القصيرة ((sms

إقامة الدورات التعليمية الالكترونية لعموم الناس

إقامة الدورات الالكترونية لتدريب المعلمين

إنتاج آلاف برامج فى البحث والدراسة وتطبيقها فى أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛

١.JAVA

٢.ANDROID

٣.EPUB

٤.CHM

٥.PDF

٦.HTML

٧.CHM

٨.GHB

إعداد ۴ الأسواق الإلكترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية

١.ANDROID

٢.IOS

٣.WINDOWS PHONE

٤.WINDOWS

وتقدّم مجاناً فى الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الكلمة الأخيرة

نتقدم بكلمة الشكر والتقدير إلى مكاتب مراجع التقليد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فی تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.

عنوان المكتب المركزی

أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلی، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولی.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir

البريد الالكترونی : Info@ghbook.ir

هاتف المكتب المركزی ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

هاتف المكتب فی طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.

مرکز القائمیة للبحوث والتخریبات الکمبیوتریة
اصبهان
www
للحصول على المکتبات الخاصه الاخری
ارجعوا الی عنوان المرکز من فضلکم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للایصاء من فضلکم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹